МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БОНДАР ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 373.3.015.31: 004](477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

01 Освіта / Педагогіка
013 Початкова освіта

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____Ю.В. Бондар
(підпис, ініціали та прізвище автора)

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Сорока Ольга Вікторівна

ТЕРНОПІЛЬ – 2022

АНОТАЦІЯ

Бондар Ю. В. Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора PhD філософії зі спеціальності 013 Початкова освіта. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2022.

Дисертаційне дослідження присвячено актуальній проблемі формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій, адже саме творчі вміння є спільними для всіх ключових компетентностей, які мають бути сформовані в результаті навчання. Всебічний, творчий розвиток дитини, її талантів, наскрізних умінь визначено як основну мету початкової освіти. З огляду на це, назрілою потребою постала модернізація освітнього процесу. Інтерактивні технології визначено ефективним засобом розвитку творчих умінь у молодших школярів.

Мета дослідження полягає в розробці, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці моделі та педагогічних умов формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій.

У ході дослідження уточнено сутність ключових понять: «творчі вміння», «інтерактивні технології», «формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій». Поняття *«творчі вміння»* визначено як якісну характеристику особистості, її здатність виконувати усвідомлені дії, на основі простих умінь та навичок, коли вона генерує нові, оригінальні ідеї, створює неповторні, унікальні продукти творчої діяльності, новий кінцевий продукт у звичайних та змінених умовах. Творчі вміння віднесено до складних умінь. Поняття *«інтерактивні технології»*

тлумачиться автором як чітко структурована, впорядкована система інтерактивних методів і прийомів, орієнтованих на засвоєння знань, формування сукупності простих умінь і навичок, яка передбачає активну міжсуб'єктну співпрацю та співтворчість учнів один з одним та з учителем у процесі пізнання, для досягнення спільної мети. Термін *«формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій»* розглядається як систематичне вправляння учня у виконанні завдань творчого характеру з використанням комплексу інтерактивних методів під керівництвом учителя, що сприяє вдосконаленню простих умінь і навичок та навчальної діяльності загалом.

Обґрунтовано *структурні компоненти* творчих умінь (мотиваційний, когнітивний, процесуальний, результативний), *визначено критерії* (мотиваційно-ціннісний, пізнавально-понятійний, творчо-діяльнісний, результативно-рефлексивний), до кожного критерію *дібрано низку показників та визначено рівні* (високий, середній, низький) сформованості творчих умінь у молодших школярів.

Обґрунтовано педагогічні умови, які допоможуть забезпечити ефективне формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій, а саме: формування в учнів позитивної мотивації до творчої діяльності; забезпечення поетапності у формуванні творчих умінь у молодших школярів засобами інтерактивних технологій; комплексне застосування завдань розвивального, творчого, проблемного характеру; організація та керівництво вчителем інтерактивною навчальною діяльністю учнів молодшого шкільного віку.

Розроблено авторську дидактичну модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій, яка представлена мотиваційно-цільовим, змістовим, процесуальним, результативним компонентами. Кінцевим результатом визначено підвищення рівня сформованості творчих умінь у молодших школярів.

Констатувальна діагностика засвідчила переважання низького та середнього рівнів сформованості творчих умінь в учнів других класів. Зважаючи на це, *розроблено та апробовано дидактичну модель формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій*.

У результаті опрацювання даних методами математичної статистики, на всіх етапах експерименту, доведено результативність та ефективність запропонованої авторської дидактичної моделі та педагогічних умов формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*: *розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено* дидактичну модель формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій; *визначено та обґрунтовано* педагогічні умови формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій. *Запропоновано* змістово-процесуальне забезпечення формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій; *уточнено* сутність понять: «творчі вміння», «інтерактивні технології», «формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій». *Набули подальшого розвитку* зміст, форми і методи навчання учнів початкової школи в умовах особистісно орієнтованої парадигми освіти.

Практичне значення дослідження полягає в удосконаленні освітнього процесу, спрямованого на формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку, шляхом використання інтерактивних технологій: створення продуктів творчої діяльності; проблемного бачення; для розвитку уяви і фантазії; мисленнєвої діяльності; оригінальних, нестандартних ідей. Упроваджено вибірковий навчальний курс «Розвиток творчих умінь» для учнів 2–4 класів з використанням інтерактивних технологій та технології BYOD. Розроблені компоненти, критерії, показники, рівні сформованості та

діагностичний інструментарій можуть бути використані для визначення рівнів творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку.

Запропоновано комплекс творчих завдань, додатків (планів-конспектів уроків з різних навчальних дисциплін із використанням інтерактивних технологій), які сприятимуть формуванню творчих умінь у молодших школярів та можуть бути використані вчителями-практиками для проєктування навчальної діяльності.

Особливості використання інтерактивних технологій в роботі з молодшими школярами із особливими освітніми потребами представлено в авторському навчально-методичному посібнику «Педагогічні технології інклюзивного навчання». Запропоновані в роботі теоретичні та методичні матеріали можуть бути застосовані під час проведення навчальних занять у початковій школі; для написання курсових, бакалаврських, магістерських робіт здобувачами вищої освіти; створення навчально-методичних посібників; написання публікацій науковцями.

Ключові слова: вміння, творчі вміння, інтерактивні технології, освітні технології, педагогічні технології, молодші школярі, учні початкової школи, учні молодшого шкільного віку, освітній процес, початкова школа.

ANNOTATION

Bondar Y. V. Formation of creative skills in primary school pupils using interactive technologies. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

The dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the specialty 013 Primary education. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. – Ternopil, 2022.

The dissertation study is devoted to the actual problem of forming creative skills in primary school pupils using interactive technologies. After all, creative skills are common to all key competencies that must be formed as a result of education. The comprehensive, creative development of the child, his talents, all-

round abilities is defined as the main goal of primary education. In view of this, modernization of the educational process has become an urgent need. Interactive technologies have been identified as an effective means of developing creative skills in primary school pupils.

The aim of the research is the development, theoretical justification and experimental verification of the model and pedagogical conditions of formation of creative skills in primary school pupils using interactive technologies.

In the course of the study, it was specified the essence of the key concepts: «creative skills», «interactive technologies», «creative skills formation using interactive technologies». The concept of *«creative skills»* is defined as a qualitative characteristic of an individual. It is defined as his ability to perform conscious actions, based on simple abilities and skills. They are aimed at generating new, original ideas, creating unique products of creative activity, a new final product in normal and changed conditions. It is referred to creative skills as complex skills. The concept of *«interactive technologies»* is interpreted by the author as a clearly structured, orderly system of interactive methods and techniques. They are aimed at the assimilation of knowledge, the formation of a set of simple abilities and skills. They involve active intersubjective cooperation and co-creation of students with each other and with the teacher in the learning process, to achieve a common goal. The term *«formation of creative skills using interactive technologies»* is considered as the systematic training of a student in performing tasks of a creative nature. They are performed using a complex of interactive methods under the guidance of a teacher. It contributes to the improvement of simple skills and educational activities in general.

There were substantiated the structural *components* of creative skills (motivational, cognitive, procedural, effective). There were determined *criteria* (motivational-value, cognitive-conceptual, creative-active, effective-reflective). There were also selected *a number of indicators* for each criterion. There have been determined formation levels (high, medium, low) of creative skills in younger schoolchildren.

There are substantiated *pedagogical conditions* that will help to ensure the effective formation of creative skills in younger schoolchildren using interactive technologies, namely: the formation of positive motivation in students for creative activity; ensuring the gradual formation of creative skills in younger schoolchildren by means of interactive technologies; complex application of tasks of a developmental, creative, problematic nature; organization and teacher management of interactive educational activities of primary school pupils.

The author's didactic model for the formation of creative skills in primary school pupils using interactive technologies has been developed, which is represented by motivational-targeted, substantive, procedural, and effective components. It is determined the final result to increase the creative skills formation level of younger schoolchildren.

Declarative diagnostics proved the predominance of low and medium levels of formation of creative skills in second graders. With this in mind, it *has been developed and tested a didactic model for the formation of creative skills in primary school pupils using interactive technologies*.

As a result of processing the data using mathematical statistics methods, at all stages of the experiment, it was proven the effectiveness and efficiency of the proposed author's didactic model and pedagogical conditions of forming creative skills in primary school pupils using interactive technologies.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that for the first time: it was developed a didactic model for the formation of creative skills in primary school pupils using interactive technologies, theoretically substantiated and experimentally tested; there are determined and substantiated the pedagogical conditions for the formation of creative skills in primary school students using interactive technologies. It is proposed content and procedural support for the formation of creative skills in younger schoolchildren with the use of interactive technologies. It has been clarified the essence of the concepts: «creative skills», «interactive technologies», «formation of creative skills using interactive technologies». The content, forms and methods of teaching primary school

students have gained further development in the conditions of the personally oriented paradigm of education.

The practical significance of the research lies in the improvement of the educational process. It is aimed at the formation of creative skills in students of primary school age, through the use of interactive technologies: creating products of creative activity; problematic vision; for the development of imagination and fantasy; thinking activity; original, non-standard ideas. It was implemented a selective educational course «Development of creative skills» for students of grades 2–4 using interactive technologies and BYOD technology. The developed components, criteria, indicators, levels of formation and diagnostic tools can be used to determine the levels of creative abilities in primary school pupils.

It offered a set of creative tasks, applications (plans-summaries of lessons from various educational disciplines with the use of interactive technologies). It will contribute to the formation of creative skills in younger schoolchildren. It can also be used by practicing teachers to design educational activities.

There are presented features of the use of interactive technologies in working with younger schoolchildren with special educational needs. They are presented in the author's educational and methodological manual «Pedagogical technologies of inclusive education».

The theoretical and methodical materials proposed in the work can be applied during classes in primary school; for writing coursework, bachelor's and master's theses by students of higher education; creation of teaching and methodical manuals; writing publications by scientists.

Key words: skills, creative skills, interactive technologies, educational technologies, pedagogical technologies, primary school pupils, primary school students, pupils of junior school age, educational process, primary school.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

***Статті, що індексуються в наукометричних базах даних Web of Science*:**

1. Demchenko, O., Bondar, Y., Shykyrynska, O., Komarivska, N., Lyubchak, L., Stakhova, I., & Dabizha, L. (2022). Development of youth's creative abilities schoolchildren by BYOD technology. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference May 27th-28th,* (I volume), 341-350. DOI: https://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6892 *(автор. внесок – 0,08 друк. аркуша).*

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Бондар, Ю. В. (2020). Використання інтерактивних технологій кооперативного навчання на уроках математики в початковій школі. *Інноваційна педагогіка*, (21(I том)), 95-99. DOI: https://doi.org/10.32843/2663- 6085/2019.21.1-20
3. Бондар, Ю. В. (2020). Формування творчої активності молодших школярів засобами інтерактивних технологій. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер.: Педагогіка і психологія*, (61), 9-13. DOI: https://doi.org/10.31652/2415-7872-2020-61-9-13
4. Бондар, Ю. В. (2020). Використання творчих завдань під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, (70(I том)), 95-99. DOI: https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-1.17
5. Бондар, Ю. В. (2020). Розвиток творчих умінь молодших школярів з особливими освітніми потребами з використанням інтерактивних технологій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.:*

Педагогіка. Соціальна робота, (1(46)), 18-21. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2020.46.18-21

6. Бондар, Ю. В. (2020). Педагогічні умови формування творчих умінь в учнів початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич, (34(I том)), 220-225. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-1-35
7. Бондар, Ю. В. (2021). Діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості творчих умінь молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*: наук. зб. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань, (2(6)), 35-41. DOI: https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.247517
8. Бондар, Ю. В., & Сорока, О. В. (2022). Результати діагностики мотиваційного компоненту творчих умінь молодших школярів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, (64), 41-50. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-64-41-50
9. Бондар, Ю. В. (2022). Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих умінь молодших школярів. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, (17(I том)), 166-182. DOI: https://doi.org/10.31865/2414-9292.17.2022.259985

Статті у наукових зарубіжних виданнях:

10. Бондар, Ю. В. (2020). Модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій. *Area Nauki*, (1(7), 5-13. Режим доступу: http://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6346/Bondar_Yulia_Volodymyrivna.PDF?sequence=1&isAllowed=y
11. Бондарь, Ю. В. (2020). Категориальное разграничение понятий «интерактивная технология» и «интерактивный метод обучения». *KELM:*

Knowledge, Education, Law, Management, (4(32)1 volume)), 8-13. DOI: https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.1.2

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

12. Бондар, Ю. В. (2019). Використання інтерактивних технологій в освітньому процесі початкової школи. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти:* зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Бердянськ, 23-24 жовт. 2019 р.). Бердянськ, 229-233. Режим доступу: https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/Zbirnyk-naukovykh-statey-do-druku-1.pdf
13. Бондар, Ю. В. (2019). Розвиток творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку на уроках української мови. *Гуманітарний корпус*: зб. наук. стат. з актуал. пробл. філософії, культурології, психології, педагогіки та історії (м. Київ, 8 листоп. 2019 р.). Вінниця : ТОВ «Твори», (29), 10-12. Режим доступу: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27948/gum_29%20%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=10
14. Бондар, Ю. В. (2019). Інтерактивна гра як інструмент розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Наука та інновації – 2019: теорія, методологія та практика:* матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя, 6 груд. 2019 р.). Запоріжжя : МЦНД, (ІІІ том), 115-117. EOI 10.11232/06.12.2019.v3.10 Режим доступу: https://ojs.ukrlogos.in.ua/files/journals/4/issues/75/public/75-288-PB.pdf#page=116
15. Бондар, Ю. В. (2019). Інтерактивні технології колективно-групового навчання як засіб творчого розвитку молодших школярів. *Problems and prospects of implementation of innovative research results:* collection of scientific papers «ΛΌГОΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Valletta Republic of Malta, December 13. 2019). Valletta Republic of Malta : European Scientific Platform NGO, (3), 48-50. DOI: https://doi.org/10.36074/13.12.2019.v3.05

16. Бондар, Ю. В. (2020). Розвиток творчої особистості молодшого школяра з використанням дискусійних інтерактивних технологій навчання. *Wielokierunkowosc Jako Gwarancja Postępu Naukowego*: kolekcja prac naukowych «ΛΌΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (Warszawa, Polska, 21 lutego 2020). Warszawa, Polska : Europejska platforma naukowa, (II tom), 136-138. DOI: http://dx.doi.org/10.36074/21.02.2020.v2.48

17. Бондар, Ю. В. (2020). Аксіологічний підхід у формуванні творчої особистості молодшого школяра. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз і практичний досвід:* зб. тез доп. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 18-19 черв. 2020 р.). Тернопіль : Вектор, 117-119. Режим доступу: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16217/1/54_Yuliia_BONDAR.pdf

18. Бондар, Ю. В. (2020). Методичні аспекти впровадження інтерактивних технологій у підготовку майбутніх учителів початкової школи. *Електронний збірник Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 10-12 листоп. 2020 р.). [Електронний ресурс]. Запоріжжя : КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти», (5(42)). Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/19rfvt0uBTapfoJCBECXAMedfnq2cFvIb/view

19. Бондар, Ю. В. (2021). Розвиток творчої обдарованості молодших школярів засобами інтерактивної гри з елементами театралізації. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*: тези доп. V Міжнар. наук.-практ. Інтерн.-конф. (м. Вінниця, 22-23 квіт. 2021 р.). Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 439-442. Режим доступу: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35878/1/2021_Starosta%20V_%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B

D%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%20%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%92%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F%20%D1%81_316-320.pdf#page=439

20. Бондар, Ю. В. (2021). Творча діяльність як засіб розвитку soft skills обдарованих дітей. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами*: тези доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. уч. (м. Вінниця, 17-18 листоп. 2021 р.). Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 221-224. Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1UB0lrloZ139YaEQ-E_cCPRPLgUScSm_q/view
21. Бондарь, Ю. В. (2022). Особенности проведения интерактивного урока в начальной школе. *Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices*: Materials of the Monthly International Scientific and Practical Conference (Tallinn, March 31 – April 1, 2022). Tallinn : Teadmus OÜ, 174-177. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://api.teadmus.org/storage/published_books/monthly_thesis_book_03-04_2022/book.pdf
22. Василюк, А. В., Бондар, Ю. В., & Хіля, А. В. (2020). Педагогічні технології інклюзивного навчання : навчально-методичний посібник для студентів закл. вищ. пед. освіти. Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 168. Режим доступу: http://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/6348/1/Vasilyuk%20A.V.%2C%20Bondar%20Y.V.%2C%20Hilya%20A.V..pdf *(автор. внесок – 3 друк. аркуша).*

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ..... 2

ANNOTATION……...…….....5

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ..... 9

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ..... 16

ВСТУП..... 17

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА 28

1.1. Категоріально-дефінітивна характеристика процесу формування творчих умінь у молодших школярів 28

1.2. Зміст та структура творчих умінь в учнів початкової школи 48

1.3. Інтерактивні технології як об’єкт теоретичного аналізу 66

Висновки до розділу 1 83

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.... 87

2.1. Педагогічні умови забезпечення ефективності формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій 87

2.2. Модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій 108

2.3. Змістово-процесуальне забезпечення формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій..... 128

Висновки до розділу 2 151

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 154

3.1. Діагностика стану сформованості творчих умінь у молодших школярів 154

3.2. Організація і методика проведення експериментального дослідження 191

3.3. Аналіз результатів експериментального дослідження 218

Висновки до розділу 3 252

ВИСНОВКИ 256

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 260

ДОДАТКИ 291

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

НУШ – Нова українська школа.

ЕГ – експериментальна група.

КГ – контрольна група.

РТУ – розвиток творчих умінь.

BYOD – bring your own device.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток сучасного суспільства, динамічні зміни у всіх сферах людської життєдіяльності зумовлюють зростаючу потребу у формуванні творчої особистості з високим рівнем інтелектуального розвитку, здатної до нестандартних, часто несподіваних та оригінальних рішень. Відповідно до Концепції Нової української школи (від 27 жовтня 2016 р.) (2016) встановлено, що метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь, відповідно до вікових, індивідуальних, психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості. Тому актуальною проблемою в теорії та практиці сучасної початкової школи є проблема формування та розвитку творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку.

До різноманіття інноваційних технологій можна віднести інтерактивні технології, які передбачають взаємодію всіх учасників освітнього процесу, що здійснюється за допомогою методів, які активізують педагогічне спілкування, як рівноактивну міжсуб'єктну взаємодію. Інтерактивні технології допомагають інтенсифікувати самостійну творчо-пошукову роботу, яка сприяє розвитку творчих умінь в учнів та пізнавальної діяльності.

Проблема розвитку творчої особистості висвітлена в дослідженнях Г. Костюка, О. Кульчицької, В. Рибалки, С. Сисоєвої та інших. Серед науковців, які наголошували на сензитивності молодшого шкільного віку до творчості, варто відзначити О. Духновича, Я. Коменського, С. Русову, В. Сухомлинського, К. Ушинського та інших. І. Бех довів, що молодший шкільний вік є періодом становлення креативності. Т. Дука, О. Рябошапка свої наукові напрацювання присвятили вивченню особливостей творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку в умовах інклюзивного навчання (Duka, & Riaboshapka, 2021).

Питання формування вмінь вивчали Ю. Бабанський, Т. Довга, В. Максименко, С. Сисоєва, які зосередили свою увагу на формуванні інформаційно-технологічних, загальнонавчальних, творчих умінь. Психолого-педагогічні особливості засвоєння знань, формування вмінь і навичок висвітлені в наукових розвідках Є. Мілеряна, С. Рубінштейна та інших. Важливими для нашого дослідження є праці Я. Кодлюк (Кодлюк, 2013; Кодлюк, 2017), у яких порушується питання суб'єктності молодшого школяра в навчальній діяльності, розглядаються особливості формування загальнонавчальних умінь і навичок в учнів молодшого шкільного віку, висвітлюються якісні характеристики сучасної початкової освіти: особистісна орієнтованість, варіативність, компетентнісна спрямованість, розвивальність, ціннісна орієнтованість.

Серед дослідників, у наукових роботах яких відображено проблему цілей, змісту, умов та результатів навчання, варто відзначити О. Савченко, яка вивчала питання формування в учнів уміння учитися як ключову компетентність шкільної освіти, а також досліджувала методи, технології навчання (Савченко, 2012; Савченко, 2014). Вагомими є праці В. Чайки, в яких висвітлюються основні категорії дидактики, розкривається сутність основних компонентів освітнього процесу (знань, умінь, навичок), представлений широкий спектр технологій навчання (Чайка, 2002; Чайка, 2011).

Проблеми творчості, особливостей розвитку творчих умінь особистості, були об'єктом дослідження в дисертаційних роботах. Зокрема, К. Нечипоренко зосереджувала увагу на розвитку інтелектуально-творчих умінь учнів у початкових школах України другої половини XX – початку XXI століття (Нечипоренко, 2015); С. Уфімцева вивчала оганізаційно-педагогічні умови творчого розвитку дитини в умовах навчально-виховного комплексу: дошкільний навчальний заклад – початкова школа (Уфімцева, 2007); С. Доценко обґрунтувала дидактичну систему розвитку творчих

здібностей учнів початкової школи в процесі вивчення предметів природничо-математичного циклу (Доценко, 2019).

Освітні технології сучасних навчальних закладів, їхній розвиток у початкових школах України досліджували А. Анджеєвська, Ю. Беднарек, О. Янкович та інші (Янкович, Беднарек, & Анджеєвська, 2015; Янкович, 2021). Проблема використання інноваційних технологій у процесі підготовки майбутніх педагогів до роботи в сучасному освітньому просторі вивчається Т. Денисюк, О. Рябошапкою (Денисюк, & Рябошапка, 2018). Сутність та особливості інтерактивних технологій, їхню класифікацію висвітлили у своїх публікаціях Л. Пироженко, О. Пометун та інші (Пометун, & Пироженко, 2004; Пометун, 2007). Значення інтерактивних технологій для розвитку та формування творчих умінь в учнів, культури спілкування відображено в роботах А. Кіктенка, О. Любарської, О. Пєхоти та інших (Пєхота, Кіктенко, & Любарська, 2001). Вивченню питань впровадження інтерактивних методів в освітньо-виховний процес початкової школи приділяла увагу Н. Коломієць (Коломієць, 2009). Особливості використання технологій інтерактивного навчання під час підготовки майбутніх учителів початкової школи, зокрема, при вивченні у вищих навчальних закладах методики навчання освітньої галузі «Природознавство», відображено в наукових напрацюваннях І. Жаркової (Жаркова, 2013; Жаркова, 2016). Інтерактивні методи підготовки майбутніх учителів початкових класів до дослідницької діяльності стали об’єктом досліджень О. Шквир (Шквир, 2017).

Встановлено, що наукові пошуки здебільшого спрямовуються на дослідження: формування творчих здібностей у молодших школярів у процесі музичної діяльності (О. Лобова, В. Рагозіна); творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва (Т. Близнюк, І. Демченко, М. Пічкур); формування творчих умінь у молодших школярів засобами музичних ігор у освітньому процесі (О. Борисова, М. Шуть); особливостей формування творчої активності молодших школярів засобами української народної іграшки (Т. Коваленко); розвитку творчого мислення

учнів в освітньо-виховному процесі початкової школи (О. Лоюк). Однак, потенціал інтерактивних технологій ґрунтовно не досліджувався, не проаналізовано їх роль у формуванні творчих умінь в учнів початкової школи.

Аналіз наукових пошуків і вивчення сучасного стану організації освітнього процесу засвідчив наявність *суперечностей*, що потребують результативного розв'язання, зокрема, між:

— потребою сучасного суспільства в зростанні творчого потенціалу дитини, яка здатна творчо мислити в нестандартних ситуаціях, і неналежною розробленістю практичних механізмів, які впливають на формування творчих умінь в учнів початкової школи;

— отриманими теоретичними знаннями і неспроможністю їх застосовувати в практичній діяльності, різних життєвих ситуаціях, творчо аналізувати проблему;

— необхідністю міжособистісної взаємодії учнів, розвитком соціальних навичок творчої взаємодії та традиційно організованим освітнім простором;

— важливістю використання в освітньому процесі початкової ланки Нової української школи інтерактивних технологій та недостатньою визначеністю їх місця в системі інших форм, методів і засобів, ролі в досягненні мети початкової освіти.

Актуальність зазначеної проблеми, недостатній рівень її вивчення в педагогічній теорії та практиці, необхідність подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій»**.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в контексті планової теми науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені

Володимира Гнатюка «Теоретико-методичні засади розвитку освітніх технологій у закладах дошкільної та початкової освіти» (Номер державної реєстрації: 0120U105364). Тему дисертації затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 6 від 23 грудня 2019 року).

Об'єкт дослідження – процес формування творчих умінь в учнів початкової школи.

Предмет дослідження – навчально-методичне забезпечення процесу формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій.

Мета дослідження полягає в розробці, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці моделі та педагогічних умов формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій.

Мета дослідження зумовила вирішення таких **завдань:**

1. На основі опрацювання наукової літератури обґрунтувати теоретичні основи формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку.

2. Дослідити зміст, сутність і теоретичні положення, що розкривають наукову дефініцію «інтерактивні технології».

3. Визначити компоненти, критерії, конкретизувати показники та рівні сформованості творчих умінь в учнів початкової школи.

4. Обґрунтувати педагогічні умови та розробити модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій.

5. Експериментально перевірити ефективність моделі та педагогічних умов формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій.

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, аналіз Типових навчальних планів, Типових освітніх програм закладів загальної середньої освіти з метою визначення теоретичних

основ означеної проблеми дослідження, розробки теоретико-методологічних основ дослідження; синтез, порівняння, узагальнення психолого-педагогічної, методичної літератури, статей у періодичних виданнях, матеріалів наукових досліджень з даної проблеми; абстрагування, прогнозування, індукція, дедукція, класифікація – для визначення сутності базових понять дослідження, критеріїв, показників, рівнів сформованості творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку; моделювання та проєктування – дидактичних ігор, творчих завдань; розробка дидактичної моделі формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій; систематизація отриманої інформації – для формулювання висновків дослідження; *емпіричні*: педагогічне спостереження за учнями в процесі їхньої творчої діяльності, діагностичні методики (вивчення продуктів творчої діяльності учнів, бесіди, анкетування, виконання творчих завдань, тестування, ігрові та проєктивні методики діагностики) – для визначення рівнів сформованості творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності моделі та педагогічних умов формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій; *математичної статистики* – статистична обробка та якісний аналіз отриманих експериментальних даних з використанням критерію узгодженості К. Пірсона $\chi 2$, для визначення статистичної значущості отриманих результатів та перевірки ефективності моделі та педагогічнх умов формування творчих умінь в учнів початкової школи із застосуванням інтерактивних технологій.

Гіпотеза дослідження: ефективність процесу формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій підвищиться, якщо впровадити дидактичну модель та реалізувати комплекс визначених педагогічних умов: формування в учнів позитивної мотивації до творчої діяльності; забезпечення поетапності у формуванні творчих умінь у молодших школярів засобами інтерактивних технологій; комплексне

застосування завдань розвивального, творчого, проблемного характеру; організація та керівництво вчителем інтерактивною навчальною діяльністю учнів молодшого шкільного віку.

Експериментальна база дослідження. Базою проведення дослідження були комунальні заклади м. Вінниці, м. Тернополя та м. Ужгорода: «Вінницька початкова школа № 5», «Вінницький ліцей № 8», «Тернопільська спеціалізована школа І–ІІІ ступенів № 7 з поглибленим вивченням іноземних мов», «Ужгородська початкова школа «Первоцвіт» Ужгородської міської ради Закарпатської області», «Ужгородська початкова школа «Престиж» Ужгородської міської ради Закарпатської області». Експериментальною діяльністю було охоплено 284 респондентів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено дидактичну модель формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій;

визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій (формування в учнів позитивної мотивації до творчої діяльності; забезпечення поетапності у формуванні творчих умінь у молодших школярів засобами інтерактивних технологій; комплексне застосування завдань розвивального, творчого, проблемного характеру; організація та керівництво вчителем інтерактивною навчальною діяльністю учнів молодшого шкільного віку).

Запропоновано змістово-процесуальне забезпечення формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій, відповідно до Концепції Нової української школи (визначено та проаналізовано зміст навчального матеріалу освітніх галузей Типового навчального плану щодо можливостей розвитку творчих умінь у молодших школярів; визначено типи уроків, які сприяють формуванню творчих умінь

та подано їхню орієнтовну структуру; визначено парну, групову, колективну, колективно-групову форми роботи як провідні під час навчальної діяльності);

уточнено сутність понять: «творчі вміння», «інтерактивні технології», «формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій», запропоновано власні визначення даних термінів, класифікацію інтерактивних технологій, виокремлено творчі вміння в молодших школярів.

Набули подальшого розвитку зміст, форми і методи навчання учнів початкової школи в умовах особистісно орієнтованої парадигми освіти.

Практичне значення дослідження полягає в удосконаленні освітнього процесу, спрямованого на формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку, шляхом використання інтерактивних технологій: створення продуктів творчої діяльності; проблемного бачення; для розвитку уяви і фантазії; мисленнєвої діяльності; оригінальних, нестандартних ідей. Упроваджено вибірковий навчальний курс «Розвиток творчих умінь» для учнів 2–4 класів з використанням інтерактивних технологій та технології BYOD. Розроблені компоненти, критерії, показники, рівні сформованості та діагностичний інструментарій для визначення рівнів творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку.

Запропоновано комплекс творчих завдань, додатків (планів-конспектів уроків з різних навчальних дисциплін із використанням інтерактивних технологій), які сприятимуть формуванню творчих умінь у молодших школярів та можуть бути використані вчителями-практиками для проєктування навчальної діяльності.

Особливості використання інтерактивних технологій в роботі з молодшими школярами із особливими освітніми потребами представлено в авторському навчально-методичному посібнику «Педагогічні технології інклюзивного навчання». Запропоновані в роботі теоретичні та методичні матеріали можуть бути застосовані під час проведення навчальних занять у початковій школі; для написання курсових, бакалаврських, магістерських

робіт здобувачами вищої освіти; створення навчально-методичних посібників; написання публікацій науковцями.

Упровадження результатів дисертації. Наукові положення та результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес комунального закладу «Вінницька початкова школа № 5» (довідка № 02-18/180 від 03.06.2022 р.), комунального закладу «Вінницький ліцей № 8» (довідка № 165 від 21.06.2022 р.), департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної військової адміністрації (довідка № 01-17/341 від 20.05.2022 р.), закладів обласного підпорядкування управління освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка № 04-24/1197-99 від 21.06.2022 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/14 від 06.06.2022 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 464-33/03 від 21.06.2022 р.).

Апробація матеріалів дослідження. Основні положення та попередні результати дисертаційного дослідження апробовано на науково-практичних конференціях:

— *міжнародного рівня:* «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (м. Вінниця, 2020 р.); «Сучасні тенденції в розвитку педагогіки, психології та соціальної роботи» (м. Черкаси, 2020 р.); «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (м. Вінниця, 2021 р.); «Розвиток гнучких умінь (soft skills) у процесі освітньої діяльності: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Глухів, 2022 р.); «Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки» (м. Івано-Франківськ, 2022); «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (м. Вінниця, 2022 р.).

— *всеукраїнського рівня*: «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми

потребами» (м. Вінниця, 2019 р.); «Українські та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (м. Кам'янець-Подільський, 2020 р.); «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 2020 р.); «Патріотичне виховання особистості в умовах сучасного освітнього простору: досвід, тенденції та проблеми» (м. Миколаїв, 2020 р.); «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами» (м. Вінниця, 2020 р.); «Психолого-педагогічний супровід професійного розвитку педагогічних працівників у системі неперервної освіти» (м. Запоріжжя, 2020 р.); «Теорія і практика естетичного виховання у закладах освіти» (м. Кропивницький, 2021 р.); «Синергія формальної, неформальної та дуальної освіти майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти» (м. Чернігів, 2021); «Вища педагогічна освіта в Україні: історичний вимір та виклики сьогодення» (м. Глухів, 2021 р.); «Українські та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (м. Кам'янець-Подільський, 2021 р.); «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами» (м. Вінниця, 2021 р.).

Результати дослідження також пройшли апробацію на ІІІ міні-симпозіумі «Реалізація розвивального потенціалу сучасних інноваційних технологій в освітньому просторі Нової української школи» (м. Вінниця – м. Бар, Вінницька область, 2021 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено в 22-ох наукових працях, з яких 20 – одноосібних (додаток АБ). Зокрема, написано 1 статтю в співавторстві, що індексується в наукометричних базах даних Web of Science; 8 статей представлено в наукових фахових виданнях України; 2 статті – в зарубіжних наукових виданнях; 10 статей – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій різних рівнів та 1 навчально-методичний посібник – у співавторстві.

Особистий внесок здобувача. Отримані наукові результати, висвітлені в дисертаційному дослідженні, одержані на основі самостійних науково-дослідницьких пошуків. У працях, написаних у співавторстві, заслугою здобувача є: (Demchenko, Bondar, Shykyrynska, Komarivska, Lyubchak, Stakhova, & Dabizha, 2022) – обґрунтовано актуальність проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів засобами технології Byod, проаналізовано праці вітчизняних та зарубіжних науковців, у яких порушується дана проблема; (Василюк, Бондар, & Хіля, 2020) – висвітлено особливості використання інтерактивних технологій у роботі з дітьми із порушеннями зору, мовлення, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку; запропоновано ігрові, інформаційно-комунікаційні, арт-терапевтичні технології навчання дітей з особливими освітніми потребами, які сприяють їхньому творчому, всебічному розвитку.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з двох анотацій, написаних українською та англійською мовами, списку опублікованих праць за темою дисертації, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел із 266 найменувань, 26 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 542 сторінки, з яких – 290 сторінок основного тексту. У роботі представлено 22 таблиці і 13 рисунків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Категоріально-дефінітивна характеристика процесу формування творчих умінь у молодших школярів

Суспільно-політичні, економічні зміни, перебудова всіх сфер життєдіяльності суспільства в Україні вимагають нових стратегій щодо оновлення національної системи освіти та виховання підростаючого покоління. Розвиток творчих умінь особистості є одним із пріоритетних напрямів модернізації сучасної освіти.

У Законах України «Про освіту» (України, З., 2017), «Про повну загальну середню освіту» (України, З., 2020), Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (від 3 листопада 1993 р. № 896) (1993), Державному стандарті початкової освіти (від 24 липня 2019 р. № 688) (2019), Концепції Нової української школи (від 27 жовтня 2016 р.) (2016) задекларовані основні положення, які акцентують увагу на значущості розвитку творчого потенціалу особистості. Зокрема, в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») (від 3 листопада 1993 р. № 896) (1993) зазначається, що стратегічним завданням реформування освіти в Українській державі є відродження і розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави, формування освіченої, творчої особистості. Це спонукає до пошуку нових методичних технологій, прийомів та засобів, які сприятимуть формуванню, розвитку та максимальній реалізації творчих умінь у молодших школярів, їхніх нахилів і здібностей.

Дослідження В. Моляко акцентують увагу на тому, що найбільш сприятливим періодом для формування креативності є молодший шкільний вік, тому що репродуктивна, спонтанна творчість молодших школярів поєднується із логікою, швидким розвитком інтелекту, абстрактним мисленням. У цьому віці діти можуть самостійно ставити цілі, мотивувати себе, шукати шляхи вирішення різноманітних завдань та контролювати результати діяльності (Моляко, 1978, с. 8). Саме даний віковий період є сензитивним періодом для інтенсивного розвитку мислення, уяви, фантазії. Дитина, пізнаючи навколишній світ, прагне самоствердитись як особистість, і в творчості їй найлегше проявити себе, реалізувати свої знання та вміння.

Н. Ільїна зауважує, що в початковій школі найбільш ефективно формуються вміння працювати нестандартно, завдяки розвитку інтелекту. Акцентуємо увагу на виокремлених науковцем особливостях у виявах творчого начала в молодшому шкільному віці:

— дослідницька схильність – допитливість, прагнення до нових вражень, бажання експериментувати в усіх сферах життєдіяльності;

— суб'єктивна новизна творчого продукту – пропонування дитиною відомого рішення, до якого вона прийшла самостійно, що є творчим процесом, який ґрунтується на самостійному мисленні учня;

— суперечливість уяви – з одного боку – стрімкий, потужний розвиток уяви, фантазії в означеному віці, який виявляється переважно в іграх, розповідях, розмовах, з іншого – розвиток відтворювальної уяви, яка допомагає зрозуміти та засвоїти матеріал;

— мислення художнього сюжетного типу – об'єднання предметів, персонажів, які зображують учні молодшого шкільного віку, в один сюжет, ситуацію (Ільїна, 2018, с. 130-131).

Погоджуємося із О. Савченко, яка наголошує на тому, що саме в молодших школярів, під впливом навчальної діяльності, розвивається теоретичне мислення, відбувається оволодіння такими розумовими операціями, як аналіз, порівняння, узагальнення об'єктів та властивостей.

Навчальна діяльність, яка є провідною на даному віковому періоді, сприяє розвитку довільності психічних процесів, плануванню, самоконтролю і самооцінці власних дій, що є важливим для формування творчих умінь (Савченко, 2014, с. 24).

Зауважимо, що в дітей віком від 6 до 11 років формується вміння ставити мету та знаходити засоби для її досягнення, розвиваються пізнавальні здібності, творчі вміння, довільна увага, пам’ять, образне мислення, уява. Саме цей важливий період дитинства, як зазначає К. Власенко, О. Скафа, є найкращим для розвитку даних психічних процесів, здібностей і вмінь (Скафа, & Власенко, с. 204). На переконання О. Туриніної, вік від 2–3 років до 8–12 років є періодом ранньої творчості, зокрема, виявляються здібності лише до окремих її видів – музичної, математичної, словесної. Дослідниця доводить, що в молодшому шкільному віці активізується твірна уява, завдяки якій дитина уявляє казкові образи, і творча уява, яка сприяє створенню нових образів. Погоджуємося із О. Туриніною в тому, що даний період також є сензитивним і для формування вмінь фантазувати (Туриніна, 2007, с. 81-82). Відповідно, завдання вчителя – виявити природні нахили та індивідуальні особливості кожної дитини та допомогти їх розкрити, стимулювати дитячу творчість, використовуючи творчі завдання, ігрові ситуації, нестандартні проблемно-пошукові завдання з використанням інтерактивних технологій навчання.

Процес формування творчих умінь у молодших школярів потребує уточнення сутності ключових понять у контексті наукового пошуку. Концептуальними для нашого дослідження є такі терміни, як-от: «творчість», «уміння», «творчі вміння», «формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій», які ми розкриємо з позиції різних наук: філософії, психології, педагогіки, мистецтвознавства.

У «Словнику-довіднику» з філософії творчість розглядається як «вища форма універсального розуміння креативності, іманентно властива всім рівням ієрархії буття» (Козирєва, 2018, с. 58). «Філософський

енциклопедичний словник» трактує творчість як «продуктивну діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю» (Шинкарук, 2002, с. 630). Із філософських позицій творчість розглядається в двох аспектах: як форма людської діяльності, в процесі якої створюють нові матеріальні та духовні цінності, і як здатність людини створювати нову реальність, що задовольняє різноманітні суспільні потреби (Демченко, Пічкур, & Близнюк, 2009, с. 5).

Цікавим для нашого дослідження є дефініція поняття «творчість», представлена в «Сучасному тлумачному психологічному словнику» В. Шапара, – це «психічний процес створення нових матеріальних і духовних цінностей» (Шапар, 2007, с. 520). «Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості» В. Рибалки також дає загальне поняття творчості як особливої діяльності, результатом якої є оригінальні, нові, суспільно й особистісно-значущі знання, ідеї, концепції, психологічні теорії, які виникають під час наукових пошуків чи відкриттів (Рибалка, 2016, с. 356-357).

Вивченню проблеми психології творчості присвячені праці І. Білої (2014), Н. Ільїної (2018), В. Моляко (1978), В. Романця (2001), О. Туриніної (2007), Р. Швай (2014), С. Яланської (2018) та інших. Зокрема, І. Біла, досліджуючи психологію дитячої творчості, розуміє її як «багаторівневий процес, високий рівень якого, передбачає кардинальну зміну в розумінні системи знань та застосуванні цих знань, а низький рівень виявляється в подальшому розвитку відомого, розширенні сфери його використання» (Біла, 2014, с. 5). У трактуванні О. Туриніної, творчість є, з одного боку – діяльністю особистості, а з іншого – створеними людиною цінностями, які стають фактами культури (Туриніна, 2007, с. 4).

Ми поділяємо позицію С. Максименка стосовно того, що творчість є «процесом створення нового в природі або в людині; у природі – це зародження, зростання, визрівання; в людській роботі – створення нових

думок, почуттів або образів, які стають регуляторами творчих дій» (Максименко, 2004, с. 603).

Цікавим для нашого дослідження є трактування поняття «творчість», представлене в «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка, в якому «творчість – це активна людська, суспільнозначуща діяльність, результатом якої є створення нового оригінального продукту» (Гончаренко, 1997, с. 326). У процесі дослідження встановлено, що С. Щербенко розуміє термін «творчість» як «плідну діяльність людини за законами краси, спрямовану на створення нових за задумом мистецьких творів» (Щербенко, 2010, с. 48). На переконання Л. Кораєвої, творчість є здатністю або вмінням бачити і сприймати навколишні предмети та події в новому, незвичному ракурсі (Koraeva, 2020, p. 173).

Слід зазначити, що творчість є складним і багатогранним явищем, яке не можна охарактеризувати однозначно, тому, підсумовуючи різні наукові підходи до визначення поняття «творчість», ми розумітимемо його з позиції інтегрованого підходу, як особистісну характеристику, процес і діяльність. У нашому розумінні *творчість – це властивість особистості, що характеризується здатністю до самовираження, створення нових, оригінальних, неповторних продуктів у процесі життєдіяльності.*

Вивчаючи психолого-педагогічну літературу, варто звернути увагу на часте ототожнення понять «творчість» та «креативність». Тому доречним буде розглянути лексичне значення цих термінів. Зокрема, у філософському трактуванні креативність передбачає створення чогось нового, впливова творча сила, яка обов’язково є результативною (Козирєва, 2018, с. 28). По-іншому розуміє креативність автор «Великого тлумачного словника сучасної української мови», наголошуючи, що креативність (від лат. creatio – створення) – це творча, новаторська діяльність, а креативна особистість (від лат. creatus – такий, що створює) – це творча особистість (Бусел, 2005, с. 583).

З психологічної точки зору, креативність є своєрідною здатністю особистості генерувати оригінальні, незвичайні ідеї, при цьому не керуючись

шаблонними схемами мисленнєвої діяльності при вирішенні проблемних, складних ситуацій. Креативність виокремлюють в особливий тип з усіх інтелектуальних здібностей (Шапар, 2007, с. 225).

Із культорологічної точки зору, поняття «креативність» трактують як творчу силу, породження, конструювання (Гіптерс, 2006, с. 171). На думку К. Русол, С. Фазилової, креативність є здатністю або якістю особистості виражати себе по-своєму, створювати щось нове, оригінальне та невідповідне реальності (Fazylova, & Rusol, 2016, p. 114). Характеризуючи креативність, С. Сисоєва зазначає, що вона є здібністю особистості нестандартно за короткий проміжок часу розв'язувати інтелектуальні завдання. Дослідниця наголошує, що людина може досягнути великих успіхів у творчій діяльності, якщо в неї якомога більше креативних рис (Сисоєва, 2006, с. 128).

У нашому розумінні, *креативна особистість – це особистість, яка відрізняється зацікавленістю до всього, що її оточує; дотепністю; здатністю до ризиків; незалежністю суджень; схильністю все піддавати сумнівам; самокритичністю; ініціативністю; творчою уявою; інтересом до парадоксів; жагою до праці; прагненням виконувати будь-яку роботу якнайкраще.*

Для нашого дослідження цінними є висновки Л. Єрмолаєвої-Томіної, яка розрізняє поняття «творчість» і «креативність». Основними відмінними ознаками дослідниця називає такі:

— творчість може виявлятися лише в одному конкретному виді діяльності, до якої в людини є певні здібності, наприклад, у художній, науковій, а креативність виявляється, як особистісна якість людини, у всіх видах діяльності;

— творчий процес ґрунтується на несвідомій і підсвідомій діяльності психіки, в результаті чого в людини виникає осяяння, інсайт, а креативність поєднує свідомість і підсвідомість у надсвідомість;

— перебіг творчого процесу здійснюється в трьох основних фазах: підготовчій (формулювання проблеми), пошуковій, виконавській (отримання

нового продукту), до яких у людей по-різному проявляються здібності. Креативність проявляється одночасно в трьох фазах: постановка проблеми, пошук шляхів вирішення, втілення в продукті (Ермолаева-Томина, 2003, с. 65-68).

Отже, узагальнюючи зміст різних понять, ми можемо дійти висновку, що творчість і креативність не потрібно ототожнювати. Це близькі терміни, але не ідентичні за змістом, оскільки креативність є особистісною характеристикою (здібністю, якістю, особливістю), на якій базується творчість. Ми розуміємо термін «*креативність» як здібність людини до творчості, яка виявляється в неповторності, оригінальності особистості, здатності продукувати нові ідеї.*

Зазначимо, що успіх будь-якої діяльності залежить від уміння її виконувати. Це стосується будь-якого виду діяльності: читання, письма, малювання, гри на музичному інструменті тощо. Розглянемо різні точки зору на тлумачення поняття «вміння». Найбільш відомі його трактування представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Трактування поняття «вміння» в науковій літературі

№ п/п	Ім'я та прізвище вченого	Сутність терміну «вміння»
1.	М. Варій, І. Малафіїк	Готовність людини свідомо, точно, успішно виконувати дії на основі знань і навичок; знання в дії (Варій, 2009, с. 206; Малафіїк, 2005, с. 149)
2.	Г. Васянович	Здатність людини вчасно, якісно та ефективно виконувати роботу, реалізовувати процес перетворення предмета на продукт у нових умовах (Васянович, 2012, с. 63)
3.	О. Вишневський	Поєднання інформації з практичною дією, тобто здатність людини активізувати свої знання, щоб виконати ту чи іншу дію для досягнення поставленої мети, передаючи сигнали органам виконання (Вишневський, 2006, с. 41)

4.	Л. Казміренко, О. Кудерміна, О. Мойсєєва	Психологічна та фізична готовність особи успішно та результативно виконувати діяльність на основі знань і навичок. Знання є лише однією з передумов успішного виконання діяльності, які не зводяться до умінь, а мають місце лише тоді, коли знання поєднуються зі спеціальною тренованістю суб'єкта діяльності (Казміренко, Кудерміна, & Мойсєєва, 2015, с. 81)
5.	І. Проценко	Показник майстерності, вагомий засіб успішної діяльності. Забезпечуються поєднанням чуттєвих, вольових, мисленнєвих якостей і виступають засобом свідомої творчої діяльності (Проценко, 2010, с. 23)
6.	О. Коханова, О. Пасєка, О. Сергєєнкова, О. Столярчук	Першочерговий рівень оволодіння елементарною дією (навичка розглядається як вищий рівень оволодіння дією, автоматизоване її виконання); здатність свідомо виконувати складну дію за допомогою сукупності навичок (навичка виступає автоматизованим виконанням простих дій, з яких складається складна дія, що виконується за допомогою вміння) (Сергєєнкова, Столярчук, Коханова, & Пасєка, 2012, с. 190)
7.	О. Соколенко	Показник майстерності людини, є найважливішим засобом успішної діяльності (Соколенко, 2017, с. 71)
8.	В. Соловйов	Готовність людини досягати поставлених цілей, мети на основі знань і навичок у швидко змінених умовах (Соловйов, 2018, с. 81)
9.	М. Ткач	Засвоєний спосіб виконання дій, який забезпечується системою засвоєних знань і набутих навичок (Ткач, 2018, с. 53)

Джерело: систематизовано автором дослідження.

Зокрема, в філософському розумінні термін «уміння» визначається як «знання і навички, які забезпечують чітке виконання діяльності і є засобом застосування отриманих знань на практиці» (Прохоров, 1989, с. 654).

У психологічному вимірі поняття «вміння» розуміють як «готовність людини успішно виконувати певну діяльність на основі знань і сформованих навичок» (Костюк, 1968, с. 434); «освоєний суб'єктом спосіб виконання дії, що забезпечується сукупністю отриманих знань і навичок» (Шапар, 2007, с. 554); «сукупність знань і навичок, які забезпечують можливість виконання

певної діяльності в певних умовах» (Бродовська, Грушевський, & Патрик, 2007, с. 379).

У педагогічному трактуванні під поняттям «уміння» розуміють «здатність виконувати певні дії, яка ґрунтується на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок» (Гончаренко, 1997, с. 338). На думку С. Максимюк, уміння – «це свідома дія, спрямована на застосування знань». Науковець акцентує увагу на тому, що вміння без навичок не працюють, уміння є складнішими від навички і переростають в навичку (Максимюк, 2005, с. 73).

У «Культурологічному словнику-довіднику» З. Гіптерс подане таке тлумачення сутності поняття «вміння» – це застосування знань, навичок суб'єктом з метою вибору та реалізації прийомів дій, відповідно до поставлених цілей; володіння сукупністю психічних і практичних дій, які потрібні для регуляції діяльності знаннями та навичками» (Гіптерс, 2006, с. 281).

Зауважимо, що О. Вишневський виокремлює два різновиди вмінь: елементарні (первинні) вміння і вміння-майстерність. Елементарні вміння – це початкові вміння, пов'язані з освоєнням нової діяльності з опорою лише на теоретичні знання, оскільки навички ще не сформовані. Уміння-майстерність передбачає активізацію не лише знань, але й навичок, коли людина вже володіє певною діяльністю (Вишневський, 2006, с. 41).

Звертаємо увагу на напрацювання Т. Довгої, О. Нікітіної, які умовно поділяють уміння на загальні та спеціальні. Загальні вміння – це вміння, які потрібні при виконанні будь-якої діяльності (уважність, організованість, уміння планувати діяльність). Спеціальні вміння визначаються змістом діяльності та характеризують конкретну діяльність (Довга, & Нікітіна, 2013, с. 11).

Варто зазначити, що деякі автори (Мозуль, 2019) акцентують увагу на тісному взаємозв'язку між уміннями і навичками, проте аналіз психолого-педагогічної літератури (Варій, 2009; Довга, & Нікітіна, 2013) свідчить, що

між ними існують суттєві відмінності. Зокрема, В. Партола чітко і сміливо розмежовує ці поняття, вказуючи на такі відмінності:

— уміння не проходять етап автоматизації і за необхідності приведення в дію, відбувається усвідомлення завдання і тих способів, які допомагають його вирішити;

— уміння формується під час вирішення нових завдань, а навичка використовується стереотипно;

— уміння відбирати, поєднувати, застосовувати навички в необхідних умовах не є автоматизованою дією, а містить елемент творчості;

— уміння є виконанням дії на основі знань, а навичка є свідомою дією, окремі компоненти якої стають автоматизованими в результаті вправлянь;

— умінням може бути як елементарний рівень виконання дії, так і рівень майстерності, а навичка – зміцнений спосіб виконання дії;

— уміння формуються під час виконання вправ у змінних умовах, а навички відпрацьовуються багаторазовими вправами в одних і тих самих умовах діяльності (Партола, 2011, с. 92-94).

Розглянуті позиції дають можливість зробити узагальнення щодо терміну «вміння». Переважна більшість науковців у тлумаченні поняття акцентують увагу на готовності і здатності успішно виконувати діяльність, на основі знань і навичок, а також наголошують на залежності успіху діяльності від сформованості вмінь. Для всіх умінь характерні такі спільні риси: усвідомленість, цілеспрямованість, узагальненість, творчий характер.

Виходячи із розглянутих вище загальнометодологічних підходів, наукову категорію *«вміння»* ми розглядаємо як *здатність самоконтрольовано виконувати певні дії з опорою на теоретичні знання як у звичних, так і в змінених умовах.* Під поняттям *«навичка»* розуміємо *вміння доведене до автоматизму*. Термін *«складне вміння»* визначаємо як *здатність успішно виконувати певні дії на основі теоретичних знань і практичних навичок.*

Досить актуальним є розгляд важливості вмінь у творчій діяльності людини, адже вони є необхідною умовою свідомої творчої діяльності, під час якої вони вдосконалюються. Варто зазначити, що вміння є також важливим фактором розвитку розумової працездатності, оскільки сприяють розгортанню творчої діяльності (Варій, 2009, с. 210).

Основною категорією нашого дослідження є термін «творчі вміння», який є недостатньо дослідженим. Наукові пошуки здебільшого спрямовуються на дослідження творчих здібностей. Лише деякі аспекти даного питання висвітлені в окремих працях С. Сисоєвої, М. Шутя та інших (Сисоєва 2006; Шуть, 2010). Розкриємо сутність даного терміну з позиції різних наукових підходів. Зокрема, в розумінні М. Шутя творчі вміння є практичними здатностями учня, які реалізуються в творчому процесі і є креативно спрямованими, результатом яких є новий продукт (Шуть, 2010, с. 7). Під поняттям «творчі вміння» Н. Сиротич розуміє «здатність до створення творчого продукту, який є новим, самобутнім та неповторним, ураховуючи життєвий досвід та суспільні потреби» (Сиротич, 2017, с. 9). Цікавою є думка О. Соколенко, яка під творчими вміннями розуміє реалізовані креативні здатності людини, результатом яких є створення нового продукту (Соколенко, 2017, с. 71). Погоджуємося із К. Нечипоренко в тому, що творчі вміння необхідно розглядати як спроможність людини, на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу, створювати щось оригінальне, нове, нетрадиційне, яке здатне задовольнити особисті і суспільні потреби, що характеризуються прогресивністю і новизною (Нечипоренко, 2015, с. 10).

З огляду на предмет нашого дослідження, досить актуальним є погляд на сутність творчих умінь І. Проценко та О. Романовської. Дослідники розглядають їх як винахідливі, унікальні здатності людини, результатом реалізації яких є новий оригінальний продукт (Проценко, 2010, с. 23; Романовська, 2014, с. 46).

Для нашого дослідження вагомими є висновки М. Бадіци, яка розглядає творчі вміння як поєднання творчих дій, що відповідають пошукам

нестандартних художньо-образних рішень (Бадіца, 2015, с. 6). У розумінні М. Пригодіна, творчі вміння – це «здатність оригінальним, нестандартним способом виконувати успішно дії під час розв'язання творчих завдань» (Пригодін, 2019, с. 120).

Розглянуті наукові позиції дають можливість визначити поняття *«творчі вміння»* як *якісну характеристику особистості, її здатність виконувати усвідомлені дії, на основі простих умінь та навичок, коли вона генерує нові, оригінальні ідеї, створює неповторні, унікальні продукти творчої діяльності, новий кінцевий продукт у звичайних та змінених умовах. Творчі вміння ми відносимо до складних умінь.*

Слід зазначити, що ефективність творчих умінь залежить від їх формування, яке розуміють як «надання чому-небудь певної форми, вигляду» (Бусел, 2005, с. 1544); «підкріплення поведінки, яка наближається до бажаної» (Шапар, 2007, с. 572), або як «процес становлення людської особистості як соціальної істоти, внаслідок об'єктивного впливу спадковості, цілеспрямованого виховання, середовища під дією екологічних, соціальних, економічних, ідеологічних, психологічних факторів» (Антонова, 2014, с. 93).

Щодо поняття «формування вмінь», підтримуємо М. Бадіцу, М. Ткач, В. Шапара в тому, що вони формуються шляхом застосування знань на практиці, вправ і виконання дій не тільки в звичних, але й мінливих умовах, а розкриваються через усвідомленість, цілеспрямованість, здатність до узагальнення та реалізацію творчого характеру діяльності (Бадіца, 2015, с. 6; Ткач, 2018, с. 53; Шапар, 2007, с. 554). Найбільш розробленою і авторитетною є позиція Г. Васяновича, який доводить, що вміння формуються на основі уявлень, знань та навичок концентрації, розподілу і переключення уваги, навичок сприйняття, мислення, самоконтролю і регулювання процесу діяльності. Учений зауважує, що якісно новим, вищим рівнем діяльності є вміння-майстерність, яке формується на основі синтезу первинних, елементарних умінь, а також із набуттям особливих компонентів діяльності – навичок (Васянович, 2012, с. 63).

Актуальним є підхід І. Малафіїка, який наголошує, що вміння застосовувати знання в нестандартних ситуаціях формуються лише за умови відтворення дій у певному порядку в новій, нетиповій ситуації (Малафіїк, 2005, с. 149).

О. Пометун, Г. Фрейман зазначають, що вміння формуються на основі знань про способи (прийоми) творчої діяльності, виконання вправ у застосуванні знань на практиці. Прийоми роботи є сукупністю дій, які необхідно виконати для досягнення результату. Вони є зовнішніми (екстеріорізованими), тобто матеріалізованими діями, які виявляються в рухах, словах, та внутрішніми (інтеріорізованими) – мисленнєві операції, розумові дії. Таким чином, зовнішній дії відповідає декілька внутрішніх прийомів розумової діяльності. Вони часто є неусвідомленими учнями, тому що існують лише в голові. Якщо в учня є труднощі у використанні того чи іншого прийому (зовнішніх дій), це свідчить про несформованість внутрішніх прийомів розумової діяльності. У цьому випадку потребує з'ясування вчителем тих прийомів, які потребують додаткового відпрацювання. Для цього учню потрібно запропонувати виконувати певні вправи, поетапно контролюючи його розумову діяльність, наприклад, шляхом поетапного коментування учнем своїх дій.

Враховуючи зазначене вище, О. Пометун, Г. Фрейман зауважують, що вміння учня показують ступінь оволодіння прийомами роботи. Навичка є сукупністю дій, виконаних з великою частиною автоматизму. На основі простих умінь формуються більш складні (Пометун, & Фрейман, 2006, с. 20-21). Схему зв'язку між поняттями «прийом», «уміння», «навичка» представлено на рис. 1.1.

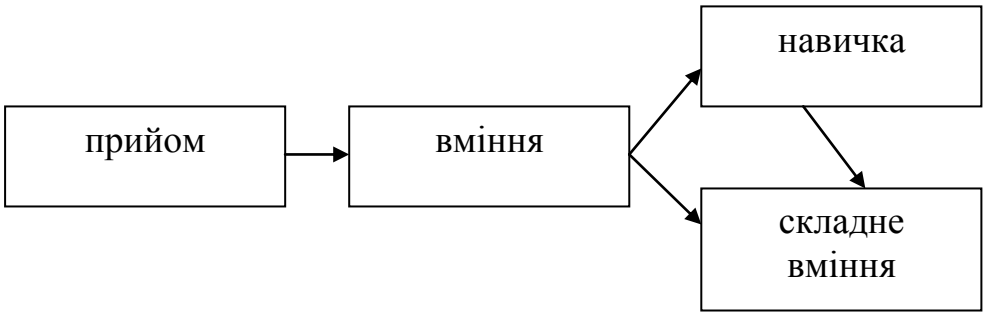

Рис. 1.1. Зв'язок між поняттями «прийом», «уміння», «навичка» (Пометун, & Фрейман, 2006).

Таким чином, можна зробити висновок, що для формування вмінь необхідні систематичні вправи: вступні (мотиваційні, пізнавальні); підготовчі (пояснювальні, демонстраційні); пробні (пояснювальні, коментовані); тренувальні (за зразком); закріплюючі (репродуктивні); реконструктивні (варіативні); творчі (нестандартні); контрольно-перевірочні (коригуючі, оцінювальні), завдяки яким відбувається вдосконалення вмінь і діяльності загалом (Максименко, 2013а, с. 34). Без вправляння уміння не сформуються.

На переконання Л. Онофрійчук, формування творчих умінь є комплексним, цілеспрямованим процесом створення чогось нового, який обумовлений спрямуванням вольових зусиль особистості для досягнення поставленої мети та реалізації задуму (Онофрійчук, 2009, с. 7). Уміння, яке вже сформувалося, є необхідною умовою для засвоєння нових знань, здобуття вмінь і навичок та є ознакою інтелектуального і творчого розвитку особистості школяра (Проценко, 2010, с. 23).

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що творчі вміння належать до інтелектуальних умінь за структурою розумової діяльності і формою пізнавальної діяльності (Морквян, 2015, с. 73).

І. Малафіїк наголошує, що для формування в молодших школярів творчих умінь, діти мають брати участь у різних видах діяльності, яка передбачає такі процеси, як аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, конкретизацію, порівняння, протиставлення, розпізнавання, проєктування, розчленування, об'єднання, відновлення, перенесення, встановлення

подібності і відмінностей, перетворення, перегрупування, обстеження, прикладання, відтворення в пам’яті тощо (Малафіїк, 2005, с. 149).

На підтвердження сказаного, В. Бродовська, В. Грушевський, І. Патрик наголошують, що формування вміння, проходячи через ряд етапів, згодом переростає в майстерність і творчість (Бродовська, Грушевський, & Патрик, 2007, с. 379). Тому, щоб з’ясувати, чи оволоділи молодші школярі творчими вміннями, необхідно з’ясувати етапи їх сформованості.

Найбільш вдалим, на нашу думку, є представлення етапів у формуванні вмінь, запропоноване В. Максименко, яка розкриває механізм із чотирьох етапів формування елементарного вміння, яке переходить у навичку, а потім трансформується в складне (творче) вміння:

— отримання учнями теоретичних знань про нове вміння та особливості його виконання (назва дій, послідовність для формування елементарного вміння). Виконання учнями вступних (мотиваційних, пізнавальних) і підготовчих (пояснювальних, демонстраційних) вправ;

— виконання учнями нового вміння на основі засвоєної теорії. Продовження пояснення вчителем виконання нового вміння або доручення учню коментувати його дії;

— виконання тренувальних вправ (за зразком) з метою перетворення сформованого елементарного вміння в навичку;

— комплексне застосування учнями засвоєних теоретичних знань, щойно сформованого вміння та навички задля формування складного комплексного вміння, завдяки використанню реконструктивних (варіативних) та творчих (нестандартних) вправ (Максименко, 2013а, с. 34-35).

Схема процесу формування вмінь представлена нами на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Процес формування вмінь (Максименко, 2013а).

Враховуючи зазначене вище, *ми виокремлюємо та дотримуємося наступних етапів у формуванні творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій*:

— *створення позитивної мотивації до виконання творчих дій* (виконання вступних вправ: мотиваційних, пізнавальних; використання інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей: «Коло ідей», «Мікрофон», «Незакінчене речення»);

— *окреслення мети виконання дій* (використання інтерактивних технологій проблемного бачення: «Мозковий штурм», «Вирішення проблем»);

— *пояснення вчителем способу виконання (алгоритму, плану, інструкції) дій* (використання інтерактивних технологій мисленнєвої діяльності: «Аналіз ситуації», «Дискусія»);

— *засвоєння учнями знань про способи виконання дій* (виконання молодшими школярами пояснювальних, демонстраційних вправ; використання інтерактивних технологій мисленнєвої діяльності: «Аналіз ситуації», «Дискусія», «Синтез думок»);

— *виконання учнями нового вміння, на основі засвоєної теорії, з поясненням і коментуванням кожної дії* (виконання учнями пробних вправ: пояснювальних і коментованих; використання інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей: «Мікрофон», «Незакінчене речення»);

— *закріплення та відпрацювання простого вміння* (виконання учнями тренувальних вправ – за зразком, закріплюючих вправ – репродуктивних; використання інтерактивних технологій для розвитку уяви та фантазії: «Драматизація», «Рольова гра», «Програвання сценки»);

— *комплексне застосування учнями сформованих простих умінь, навичок задля формування складного творчого вміння* (виконання реконструктивних – варіативних та творчих – нестандартних вправ; використання інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності: робота в парах, робота в малих групах, «Спільний проєкт»).

На думку В. Масич, розвиток творчих умінь відбувається під час навчання, на основі застосування в навчальній діяльності наявних знань та вмінь. Визначним для розвитку творчих умінь є єдність логічного, теоретичного та чуттєвого пізнання, репродуктивне та асоціативне мислення. Завдяки чуттєвому пізнанню на рівні відчуттів, сприймань і уявлень відбувається відображення навколишньої дійсності. Науковець приходить до висновку, що творчі вміння будуть розвиватися за рахунок засвоєного теоретичного та практичного матеріалу. Тому вчителю важливо формувати в молодших школярів уміння самостійно здобувати та розширювати знання. Учень має навчитися бачити проблему, шукати шляхи її вирішення. Розвиває творчі вміння діяльність, пов’язана з виконанням навчальних завдань, які

передбачають аналіз інформації, створення алгоритму для опрацювання поданої інформації тощо (Масич, 2015, с. 181-182).

Акцентуючи увагу на чинниках, К. Нечипоренко зазначає, що біологічні, соціальні та чинники власної активності особистості впливають на ефективність розвитку творчих умінь у молодших школярів. Ми погоджуємося із думкою науковиці в тому, що провідним фактором у формуванні та розвитку творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку є фактор активності особистості. До чинників активності К. Нечипоренко відносить такі: чинник мотивів, потреб, підкріплення (наявність внутрішньої мотивації та стимулів творчої діяльності, потреби в самовираженні); чинник досвіду (врахування життєвого, практичного досвіду особистості); чинник компенсації (наявність компенсаторних можливостей особистості: наполегливості, посидючості, вольових якостей); операційний чинник (обсяг теоретичних знань, практичних умінь та навичок). Таким чином, у розвитку особистості ключова роль належить її активності та соціальним умовам, проте біологічні фактори є також украй важливими. Природні задатки і обдарованість відіграють суттєву роль у розвитку творчості, але вони є лише основою, на якій може сформуватися творча, всебічно розвинена особистість у процесі соціалізації (Нечипоренко, 2012, с. 55-56).

На переконання З. Гіптерс, О. Пометун, Г. Фреймана, свідченням сформованості вміння є добре засвоєння конкретної дії та за будь-яких умов її вправне виконання, здатність учнів переносити відомі розумові дії (прийоми) на нову ситуацію, використовувати адекватні прийоми для розв’язання оригінальних задач (Гіптерс, 2006, с. 281; Пометун, & Фрейман, 2006, с. 20-21). З. Гіптерс стверджує, що «сформоване вміння може стати показником інтелектуального розвитку особистості, здатності до перебудови засвоєних прийомів діяльності, до набуття знань і застосування їх у змінених умовах, відповідно до визначеної мети діяльності» (Гіптерс, 2006, с. 281).

На нашу думку, для того, щоб досягнути високого рівня сформованості вмінь, в особистості має бути розвинена позитивна мотивація до виконання діяльності, зацікавлення її змістом та результатами, а також потрібно бути психологічно готовим до формування вмінь. Отже, *формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій – це систематичне вправляння учня у виконанні завдань творчого характеру з використанням комплексу інтерактивних методів під керівництвом учителя, що сприяє вдосконаленню простих умінь і навичок та навчальної діяльності загалом.*

Наглосимо, що саме від здібностей залежить формування творчих умінь. Зважаючи на це, зосередимо увагу на понятті «здібності» та розглянемо відмінні риси між творчими вміннями та творчими здібностями.

Зокрема, М. Варій розглядає термін «здібності» як сукупність властивостей психіки та індивідуально-своєрідних особливостей, які знаходять вияв у результативності, швидкості, якості виконання діяльності за найменших часових, енергетичних витрат (Варій, 2009, с. 161). На переконання К. Біницької, О. Янкович, здібності є результатом взаємодії між мотивацією, інтелектом і креативністю (Біницька, & Янкович, 2022, с. 300).

Творчі здібності, як стверджує В. Рибалка, є індивідуально-психологічними якостями особистості та виступають внутрішньою передумовою для успішного здійснення творчої діяльності. Психолог наголошує, що вони не зводяться лише до знань, умінь і навичок, хоча й визначають швидкість, продуктивність, оригінальність, особистісну й суспільну значущість результату творчої діяльності (Рибалка, 2016, с. 346). М. Лук'янчук розуміє під творчими здібностями комплекс індивідуальних властивостей та якостей особистості, які забезпечують її готовність до розумової активності та створення оригінального нового у визначеній діяльності. Характерними ознаками творчих здібностей дослідниця визначає: самостійність, інціативність, асоціативність, внутрішню мотивацію до

творчості, творче мислення, багату фантазію, подолання інерції мислення (Лук'янчук, 2019, с. 28).

З огляду на зазначене вище, визначимо відмінності між здібностями та вміннями:

— здібності стійкіші, ніж уміння і не тотожні знанням, умінням і навичкам;

— уміння можна легко сформувати, якщо людина має вроджені здібності, необхідні для виконання певного завдання, тобто від здібностей залежить опанування знань, умінь і навичок;

— здібності розвиваються в процесі набуття нових знань, умінь і навичок;

— здібності є властивостями, які не існують незалежно від знань, умінь і навичок, а тісно з ними пов'язані, оскільки важливим є не лише наявність самих знань, а й уміння застосовувати їх для розв'язання різних завдань;

— здібності ґрунтуються на наявних знаннях, уміннях, навичках та системі тимчасових нервових зв'язків, які формуються в процесі набуття нових знань, умінь і навичок;

— творчі здібності є сукупністю особистісних якостей і властивостей особистості, а творчі вміння – здатністю виконувати усвідомлені дії на основі знань та навичок (Максименко, 2004, с. 376-384).

Отже, розглянувши погляди різних науковців на тлумачення базових термінів категорійно-понятійного апарату дослідження, ми уточнили їхню сутність, з'ясували різницю між поняттями: «творчість» і «креативність», «уміння» і «навичка», «здібності» і «вміння», що дасть нам змогу знайти ефективні стратегії для формування та розвитку творчих умінь у молодших школярів.

1.2. Зміст та структура творчих умінь в учнів початкової школи

Основною умовою успішності дитини в подальшому житті є творча активність і здатність до невпинного саморозвитку. Зокрема, в Державному стандарті початкової освіти (від 24 липня 2019 р. № 688) (2019) передбачено формування ключових компетентностей, для яких визначними є творчі вміння, вміння критично і системно мислити, висловлювати свою думку, обґрунтовувати свою позицію, приймати рішення, співпрацювати з іншими.

І. Проценко та О. Романовська зауважують, що серед усіх умінь творчі вміння займають найвищий щабель, адже завдяки їм людина здатна розкрити свої здібності, реалізувавши свій творчий потенціал. Відповідно, творчі вміння молодших школярів є інтегральною якістю особистості, яка визначає здатність до творчості й розвивається в процесі навчальної діяльності та подальшої самостійної творчої діяльності, знаходить вияв через уміння створювати своєрідну атмосферу, знаходити нові оригінальні шляхи розв’язання проблеми (Проценко, 2010, с. 23; Романовська, 2014, с. 46).

Погоджуємося з М. Бадіцою в тому, що завдяки об’єднанню окремих дій у систему та поетапне їх здійснення, в структурі творчих умінь відбувається перетворення відтворювальної діяльності на творчу (Бадіца, 2015, с. 6).

Особливість творчих умінь, на думку О. Медведєвої, проявляється в спрямуванні дій особистості на перетворення дійсності, під час виконання яких творець самовдосконалюється та саморозвивається, працюючи з певною швидкістю, за певних умов та використовуючи певні засоби, необхідні для створення творчого продукту. Характер та зміст творчих умінь визначається різноманітністю творчої діяльності (Медведєва, 2008, с. 7).

Характеризуючи вміння, О. Канюк наголошує на важливості таких ознак, а саме:

— усвідомленість – головна властивість уміння. Показниками усвідомленості засвоєння дій є вміння обґрунтовувати свої дії і визначати їхню послідовність;

— узагальненість – виявляється в самостійності і гнучкості дій, виборі способу виконання дій, відповідно до змінених умов діяльності;

— продуктивність – пошук ефективних та результативних рішень у застосуванні сформованих умінь, а не тільки відтворення засвоєних дій;

— динамізм – удосконалення вміння та його перехід на найвищий щабель розвитку (Канюк, 2011, с. 67).

На переконання Ян Лі, головними рисами вмінь є такі: стійкість – збереження точності й темпу, не зважаючи на деякі побічні впливи; міцність – не втрачається й тоді, коли вміння практично не застосовується; гнучкість – здатність раціонально діяти в різних ситуаціях; максимальна наближеність до реальних умов і завдань (Лі Ян, 2017, с. 327).

Вважаємо за доцільне коротко зупинитися на характеристиці творчих умінь. Зокрема, І. Малафіїк до творчих умінь відносить такі: вміння бачити проблему в знайомій ситуації та шляхи вирішення даної проблеми, вміння мислити альтернативно, вміння переносити знання в нову ситуацію, вміння поєднувати відомі способи діяльності (Малафіїк, 2005, с. 150).

О. Савченко, відповідно до специфіки предмета, виокремлює загальнонавчальні вміння і навички, серед яких окрему групу становлять творчі вміння: систематизувати, класифікувати, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки, доводити власну думку (Савченко, 2014, с. 41).

На думку К. Нечипоренко, творчими вміннями є такі: вміння бачити деталі, генерувати нестандартні ідеї, формувати нові твердження, думки; вміння визначати проблеми та пропонувати різноманітні шляхи щодо їх вирішення; вміння фантазувати; вміння будувати умовиводи на основі фактів, понять (Нечипоренко, 2012, с. 55).

Цікаво виокремлює творчі вміння Т. Равлюк, наголошуючи на важливості здатності до дослідницької діяльності, подоланні стереотипів мислення, міжособистісного спілкування, концентрації творчих зусиль, умінні створювати оригінальні образи (Равлюк, 2017, с. 434).

Вивчаючи зміст творчих умінь, Т. Довга, О. Нікітіна прийшла до висновку, що до їх складу можна віднести наступні вміння: комбінувати, моделювати, перетворювати, доповнювати, уявляти і прогнозувати, формулювати пізнавально-проблемні запитання, виявляти пізнавальні труднощі, встановлювати взаємозв'язки між новими і засвоєними раніше знаннями, використовувати експериментальні вміння, знаходити декілька правильних відповідей до однієї задачі (Довга, & Нікітіна, 2013, с. 36).

Досить ґрунтовно, на нашу думку, дослідила творчі вміння С. Сисоєва, яка, закцентувала увагу на процесі творчої самореалізації особистості та виокремила різні види творчих умінь, а саме:

— проблемне бачення (вміння побачити проблему, усвідомити її та розв'язати, вирішивши протиріччя);

— здатність до висування гіпотез, оригінальних, нестандартних ідей (уміння вийти за межі правил, абстрагуватись від проблеми, змінити точку зору на проблему, розглянути її з іншого ракурсу, конструювати систему умовиводів, аналізувати причинно-наслідкові зв'язки, продукувати нові ідеї);

— здатність до дослідницької діяльності (вміння аналізувати літературу з конкретної проблеми, знаходити нові шляхи розв'язання навчальних проблем, використовуючи методи дослідницької діяльності);

— уміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію (вміння усвідомлювати інформацію, зіставляти, порівнювати поняття, використовуючи індуктивні та дедуктивні методи логічного мислення, робити висновки);

— розвинута уява та фантазія (вміння генерування ідеї, створювати образи);

— здатність до виявлення протиріч (уміння знаходити нове, бачити діалектичні протиріччя);

— здатність до подолання інерції мислення (вміння аналізувати ситуацію з різних сторін, змінювати заплановану програму дій у нових умовах, уникати стереотипного мислення);

— здатність до міжособистісного спілкування (вміння контактувати та комунікувати з іншими людьми, працювати в колективі, результатом чого є зміна поведінки, установок, діяльності) (Сисоєва, 2000, с. 17-18).

У контексті нашого дослідження важливими є напрацювання О. Медведєвої, яка визначила творчі вміння, які є ключовими для творчої діяльності. Охарактеризуємо їх детальніше:

— уміння формулювати, обґрунтовувати гіпотезу – висловлення здогадки, припущення, щодо можливого розв’язання проблеми, яке необхідно перевірити експериментальним шляхом;

— уміння виокремлювати суттєве – аналіз явища чи предмета та визначення спільного й відмінного між його частинами, виокремлення найголовнішої думки;

— уміння аналізувати – розчленування предмету на окремі частини, встановлення між ними взаємозв’язків, виокремлення важливих елементів від неважливих;

— уміння описувати процеси та явища – виділення окремих елементів, створення опису в логічній послідовності;

— уміння бачити суперечності полягає в тому, щоб проаналізувавши проблему, виявити взаємозалежності та взаємозв’язки, які її зумовлюють і визначити на цій основі іншу проблему;

— уміння «переноситися» в нову ситуацію – аналіз нової ситуації, визначення знань і вмінь, які необхідні для розв’язання даної ситуації та перенесення їх у аналогічну ситуацію (Медведєва, 2008, с. 11).

На переконання В. Литовченко, основними видами творчих умінь є такі:

— організаційні творчі вміння (планування творчої роботи, використання організаційних прийомів у творчій діяльності та її самоаналіз);

— операційні творчі вміння (розумові операції: аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, порівняння, які використовуються в творчій діяльності);

— комунікативні творчі вміння (взаємодопомога, взаємоконтроль, співробітництво під час творчої діяльності);

— практичні творчі вміння (створення продуктів творчої діяльності) (Литовченко, 1990, с. 58).

Цікавою є думка М. Шутя, який розробив класифікацію творчих умінь молодших школярів з огляду на процесуальний зміст творчого акту, складовими якого є процес організації творчої діяльності (постановка мети, прогнозування щодо кінцевого продукту, спрямування на досягнення результату), практична діяльність (реалізація і втілення запланованого), оцінно-рефлексивні дії. Усі творчі вміння науковець поділяє на три види: установчо-результативні, процесуально-технологічні, оцінно-рефлексивні.

До установчо-результативних належать такі творчі вміння: ставити мету і планувати задум; визначати деталі творчого продукту, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки; генерувати нестандартні ідеї, знаходити різні способи, засоби, необхідні для втілення творчого задуму; тримати у свідомості створену модель кінцевого результату; бути цілеспрямованим та наполегливим у досягненні мети.

У складі процесуально-технологічних науковець визначає такі вміння: розробляти і складати план поетапних дій для реалізації творчого задуму, передбачити результати запланованих дій; спрямовувати думку до реалізації в дії; розуміти власні дії, процеси; бути вправним та адаптованим до дій;

виявляти самостійність у досягненні мети; отримувати задоволення від творчого процесу; доводити справу до логічного завершення.

Серед оцінно-рефлексивних творчих умінь важливими є: здійснювати проміжні контрольно-корекційні дії; об'єктивно оцінювати власний кінцевий продукт творчої діяльності; здійснювати рефлексію; переглядати і шукати інші способи та засоби досягнення мети; художньо-естетично вдосконалювати отриманий творчий продукт; ставити нову мету для самостійної творчості (Шуть, 2010, с. 8-9).

На основі аналізу наукових напрацювань учених (О. Медведєвої, К. Нечипоренко, М. Пригодіна, С. Сисоєвої), ми виокремлюємо такі *творчі вміння:*

— *комбінувати та моделювати* – вміння поєднувати нестандартним чином елементи, створювати модель об'єкта;

— *доповнювати* – вміння завершувати незакінчені речення, тексти, малюнки;

— *прогнозувати* – вміння висловлювати здогадки, припущення, гіпотези;

— *продукувати нестандартні ідеї* – вміння генерувати варіанти розв'язання проблеми, завдання;

— *визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення* – вміння бачити проблему, усвідомлювати її та розв'язувати, вирішуючи протиріччя;

— *уявляти і фантазувати* – вміння створювати образи, ідеї, втілюючи в малюнках, оповіданнях тощо;

— *створювати власні продукти творчої діяльності* – вміння складати загадки, вірші, сенкани, лічилки, твори-мініатюри тощо;

— *доводити та спростовувати власну думку* – вміння доказово висувати гіпотези, знаходити аргументи на підтвердження чи спростування своєї думки.

Проаналізуємо навчальні дисципліни на предмет визначення творчих умінь, які формуються в процесі їх вивчення, та представимо в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Творчі вміння, які формуються в молодших школярів під час вивчення навчальних дисциплін у початковій школі

Навчальна дисципліна	**Творчі вміння**
Українська мова і літературне читання	— уміння створювати власні продукти творчої діяльності (твори, есе, сенкани, вірші, загадки, медіа продукти); — уміння моделювати (проєктувати ситуації спілкування); — уміння уявляти і фантазувати (розігрувати в парах діалоги, в групах – інсценізувати, драматизувати); — доводити та спростовувати власну думку (брати участь у мікродискусіях); — уміння доповнювати (закінчувати «ланцюжки слів», схеми, оповідання)
Математика	—уміння комбінувати та моделювати (створювати макети реальних та уявних об’єктів різних конструкцій; конструювати площинні та об’ємні фігури з підручного матеріалу); —уміння фантазувати (створювати з геометричних фігур сюжетну картину)
Я досліджую світ	— уміння моделювати (створювати макети планет, Землі, термометра, терезів тощо); — уміння доводити власну думку (висловлювати та обстоювати свою думку, висувати власні ініціативи, планувати й організовувати громадські справи); — уміння створювати власні продукти творчої діяльності (складати природничі казки, вірші, створювати аплікації)
Мистецтво	— уміння створювати власні продукти творчої діяльності (виконувати прості площинні живописні та графічні зображення, створювати елементи композиції / декору); — уміння комбінувати та моделювати (конструювати прості композиції з художніх, природних та інших підручних матеріалів); — уміння уявляти і фантазувати (придумувати образи та виражати задумане знайомими засобами художньої виразності)

Дизайн і технології	— уміння комбінувати та моделювати (створювати та конструювати виріб з деталей конструктора або інших готових елементів (коробки, банки, пластикові пляшки тощо); — уміння уявляти і фантазувати (створювати виріб за власним задумом та оздоблювати його); — уміння доводити власну думку (аргументувати послідовність та доцільність виготовленого виробу, доцільність вторинного використання матеріалів)

Джерело: систематизовано автором дослідження.

Варто зазначити, що в науці відсутні єдині та однозначні міркування щодо структури творчих умінь. Тому зосередимо увагу саме на цьому аспекті.

Цікавою в цьому контексті є структура творчих умінь, запропонована О. Романовською. Зокрема, дослідниця зазначає, що головним компонентом творчих умінь є здатність людини до емоційної чутливості, емоційності та дивергентного мислення, яке пов’язане із розв’язанням завдань, що мають безліч нестандартних рішень. Саме дивергентне мислення є основою креативності особистості. Головну роль відіграє наявність в учнів внутрішньої мотивації, позитивна налаштованість, віра в себе та свої можливості. Без засвоєння учнями знань, пов’язаних із творчістю, неможливо досягнути результату. З огляду на це, О. Романовська виокремлює такі головні компоненти творчих умінь молодших школярів:

— інтелектуально-логічні вміння: аналізувати, синтезувати, класифікувати, абстрагувати, узагальнювати, конкретизувати, систематизувати, виокремлювати головне;

— інтелектуально-евристичні вміння: бачити проблему та шляхи її вирішення, генерувати нестандартні ідеї, фантазувати, переносити знання та навички в нову ситуацію, асоціативно та незалежно мислити;

— комунікативно-творчі вміння: співпрацювати та продуктивно спілкуватися з іншими, відстоювати свою точку зору, вести дискусію, переконувати інших, успішно вирішувати конфлікти, швидко засвоювати

найбільш доцільні методи і прийоми творчої діяльності (Романовська, 2014, с. 46).

Для того, щоб виокремити компоненти творчих умінь у молодших школярів, ми проаналізували структурні складові різних умінь і подаємо це в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Структурні компоненти вмінь

Автор	Назва вміння	Структурні компоненти вміння
О. Васьківська (2017)	Діалогічного спілкування	Мотиваційний, когнітивний, діяльнісний
І. Лов'янова (2006)	Інтелектуальні	Мисленнєвий, інформаційний, комунікативний, організаційний
К. Нечипоренко (2015)	Інтелектуально-творчі	Мотиваційний, змістовий, операційний, рефлексивний
Л. Онофрійчук (2009)	Творчі	Ціннісно-орієнтаційний, пізнавально-інформаційний, творчо-діяльнісний, естетично-комунікативний
І. Проценко (2011)	Професійно-творчі	Мотиваційно-установчий, теоретичний, операційний
М. Шуть (2010)	Творчі	Організаційний, практично-діяльнісний, оцінно-рефлексивний
Ян Лі (2019)	Музично-сценічні	Мотиваційно-пізнавальний, когнітивно-орієнтаційний, емоційно-корекційний, комунікативно-артистичний

Джерело: систематизовано автором дослідження.

При всьому розмаїтті трактування поняття «вміння» простежується подібність у виділенні науковцями їхніх структурних компонентів. Практично в будь-якому вмінні наявний мотиваційний компонент (йдеться про інтереси, бажання, мотиви, потреби займатися тим чи іншим видом діяльності) та знаннєвий (оволодіння теоретичними знаннями, закономірностями формування умінь).

Здійснений аналіз компонентів різних видів умінь, дав нам змогу виокремити структурні складові творчих умінь у молодших школярів, а саме: *мотиваційний, когнітивний (знаннєвий), процесуальний, результативний компоненти.* Охарактеризуємо детальніше зміст та функції кожної складової.

Мотиваційний компонент передбачає наявність у молодших школярів внутрішньої потреби займатися творчістю та усвідомлення необхідності оволодіння творчими вміннями. Вибір мотиваційного компоненту пов'язаний із бажанням учнів молодшого шкільного віку пізнавати світ через творче сприйняття. Даний компонент передбачає пізнавальну активність, інтерес до творчості, прагнення до набуття мистецьких знань (Лі Ян, 2019, с. 50).

На переконання С. Гончаренка, мотивація – це сукупність стимулів та мотивів, які спонукають до конкретних форм поведінки або діяльності. Науковець наголошує на пріоритетному значенні мотивів для будь-якої діяльності та формування особистості дитини (Гончаренко, 1997, с. 217). Під поняттям «мотивація» вчені розуміють спонукання, які визначають спрямованість особистості та стимулюють її активність (Соловйов, 2018, с. 59; Степанов, & Фіцула, 2006, с. 500). Подібне визначення пропонує О. Савченко: мотивація – «стимул, що містить активність та спрямованість індивіда» (Савченко, 2002, с. 359). Таким чином, мотивація є комплексом мотивів, які спонукають особистість до діяльності задля досягнення певного результату.

Вужчим терміном, ніж «мотивація», є «мотив». У філософському «Словнику-довіднику» поняття «мотив» тлумачиться як предмет, що направляє і спонукає на себе діяльність, вчинки (Козирєва, 2018, с. 34). Психологи розглядають мотив як компонент структури діяльності, причину, що спонукає людину до дій (Сергєєнкова, Столярчук, Коханова, & Пасєка, 2012, с. 273).

М. Коновальчук виокремлює в структурі мотиваційного компоненту творчих умінь внутрішні та зовнішні мотиви. Від зовнішніх мотивів залежить успішність творчої діяльності (схвалення дорослих, бажання отримати

позитивну оцінку), але вони не пов'язані із діяльністю. Внутрішні ж мотиви пов'язані із процесом та результатами творчої діяльності (творчий інтерес, допитливість, схильність до занять творчістю) (Коновальчук, 2010, с. 18-19). Погоджуємося з В. Жолудько в тому, що важливу роль у мотиваційному компоненті відіграють саме внутрішні мотиви, які, за умови правильної організації творчої діяльності в старшому віці, здатні трансформуватися в стійкі мотиваційні утворення – прагнення до самопізнання, самовираження (Жлудько, 2010, с. 37-38).

В основі даного компоненту є потреби та мотиви, які стимулюють будь-яку діяльність учнів. Л. Заря наголошує на важливому значенні вольового характеру особистості, тому що її слабкість ускладнює досягнення позитивних результатів (Заря, 2013, с. 8).

Важливою особливістю формування мотивації молодших школярів є отримання насолоди та задоволення від творчого процесу і його кінцевого продукту (результату творчості). Підтвердження знаходимо в працях А. Маслоу, який вважав, що завдяки наявності стійкої мотивації, інтересу та бажання пізнавати нове молодший школяр зможе подолати труднощі та розчарування, які можуть виникнути під час творчого процесу (Маслоу, 2003, с. 231).

Передумовою розвитку творчих умінь у молодших школярів є бажання перебороти труднощі, яке орієнтує творчу діяльність на її якісне виконання, а саме: потреба в здійсненні творчої діяльності, можливість молодших школярів виявити свою оригінальність у творчому процесі, потреба в раптовому творчому самовираженні, спрямованість на пізнавальний процес, розвиток дивергентного мислення.

Отже, творча діяльність має стати для молодших школярів глибоко мотивованою, здійснення якої можливе лише за умови усвідомлення її важливості та необхідності. Повністю підтримуємо В. Жлудько в тому, що мотиваційний компонент посідає центральне місце в структурі творчих умінь і ґрунтується на особистісній основі саморозвитку (Жлудько, 2010, с. 38).

Когнітивний (знаннєвий) компонент характеризує навчальну творчість, до якої належать усі види навчальної діяльності, коли відбувається засвоєння нових знань, розв'язування нових завдань. У даному дослідженні нами зроблений акцент на діагностиці рівня мистицтвознавчих знань, знань щодо особливостей творчої діяльності молодших школярів, які зумовлюються її змістом і характером, з огляду на те, що деякі науковці такі, як Т. Близнюк, І. Демченко, О. Отич, М. Пічкур, О. Половіна, А. Тараканова, пов'язують творчість із мистецтвом (Демченко, Пічкур, & Близнюк, 2009; Отич, 2013; Половіна, 2018; Тараканова, 2021).

Варто зазначити, що в педагогічній науці знання розглядають як «результат процесу пізнання, перевірені суспільно-історичною практикою, які відображаються в свідомості людини у вигляді уявлень, понять, фактів, суджень» (Савченко, 2002, с. 355). Знання виникають як наслідок цілеспрямованої пізнавальної діяльності молодших школярів. Пізнавальний процес передбачає відображення у свідомості людини об'єктивної дійсності в абстрактних образах, що спонукає до здійснення практичної діяльності. Важливою характеристикою освітнього процесу є спеціально організоване пізнання (Лі Ян, 2019, с. 50-52).

Когнітивний компонент творчих умінь у молодших школярів зорієнтований на оволодіння теоретичними знаннями та закономірностями формування творчих умінь, повноцінне засвоєння технік художньо-творчої діяльності, видів мистецтва (музичного, образотворчого, театрального, хореографічного) і притаманних їм засобів виразності. Даний компонент показує активність пізнання молодшими школярами навколишнього середовища, видів мистецтва; знання засобів виразності в різних видах мистецтва; розуміння явищ навколишнього і способів їх відображення в мистецтві, дієвість фантазії, уяви, вираженість інтуїції; активність асоціативно-образного мислення (Мальована, & Барановська, 2019, с. 102).

Підтримуємо О. Олексюк, М. Ткач у тому, що важливими є не лише теоретичні знання, але й способи творчо-пізнавальної діяльності, які

виступають основою будь-яких цілеспрямованих дій. Необхідно акцентувати увагу саме на пріоритетній ролі розвитку самостійного, дивергентного мислення в пізнавальних процесах (Олексюк, & Ткач, 2004, с. 80). Як зазначає Ю. Тараненко, творчо-пізнавальна діяльність є необхідною умовою формування творчої особистості (Тараненко, 2019, с. 306). Учні повинні отримати не лише ґрунтовні знання з теорії мистецтв, необхідні для творчості, а також закріпити їх у практичній діяльності, щоб вони перейшли у форму вмінь.

Таким чином, когнітивний компонент творчих умінь містить знання з основ теорії мистецтв та передбачає обізнаність молодших школярів щодо особливих рис творчої діяльності та вміння визначати послідовність, логічність творчих дій. Знання є невід'ємною складовою успішного розвитку творчих умінь (Лі Ян, 2019, с. 53).

Процесуальний компонент передбачає спрямування вольових зусиль для набуття творчого досвіду, розкриття творчих якостей молодших школярів під час оволодіння різними видами творчої діяльності.

Варто розглянути структуру творчої навчальної діяльності. Враховуючи закономірності творчого процесу, вона має такі етапи:

— психологічна готовність, зацікавленість, бажання до формулювання проблеми та її розв'язання;

— наявність знань, необхідних для усвідомлення і формулювання творчого завдання;

— концентрація зусиль і пошуки додаткової інформації для розв'язання проблеми (на даному етапі можуть бути знайдені шляхи вирішення, якщо цього не відбувається, передбачається перехід до наступних етапів);

— інкубація – переключення на інші види діяльності, відхід від проблеми;

— перевірка (Сисоєва, 2006, с. 182).

Таким чином, разом із знаннями важливо усвідомити механізм їх перетворення в інструмент практичних дій. Після ознайомлення і усвідомлення значення вміння, учні мають початково оволодіти ним, копіюючи також недосконалі дії, намагатися самостійно і щоразу точніше виконувати практичні завдання. Зауважимо, що важлива роль належить роботі молодших школярів над помилками, які вони допускають у процесі виконання вправ (Лі Ян, 2017, с. 327).

Отже, процесуальний компонент є важливим у структурі творчих умінь, адже передбачає виконання усвідомлених дій, на основі простих умінь та навичок, завдяки виконанню системи вправ, завдань проблемного характеру, творчих завдань. В. Марцинів наголошує на тому, що творчі завдання, які виконують школярі в різних видах творчої діяльності, дозволяють досягнути мети в декількох напрямах: сприяють формуванню творчих умінь, адже вони формуються під час вправляння; передбачають отримання досвіду творчої діяльності, на основі якого можливий більш якісний рівень розвитку творчих умінь у майбутньому; допомагають учням творчо самореалізуватися (Марцинів, 2017, с. 175).

Результативний компонент – характеризується здатністю учнів до самооцінки й самоаналізу, рефлексії власної творчої діяльності, вміння усвідомлювати її, самовдосконалюватися. О. Савченко трактує поняття «рефлексія» як здатність до самопізнання, аналізу власної діяльності, зіставлення із діями інших, суспільнозначущими цінностями (Савченко, 2002, с. 363). Л. Сліпчишин наголошує на важливій ролі рефлексії в творчій діяльності, оскільки вона допомагає регулювати мисленнєву діяльність, відслідковувати хибні міркування, усвідомлювати способи, засоби і основи творчої діяльності. Дослідниця, спираючись на розуміння рефлексії як переосмислення особистістю змісту своєї свідомості в проблемній ситуації, в контексті творчої діяльності, в рефлексивній виокремлює такі етапи: зменшення переживань з приводу проблеми, відчуття правильності напряму

пошуку, відтворення стереотипів, відчуття натхнення, зростання самосвідомості, продукування інновацій (Сліпчишин, 2015, с. 458).

Зауважимо, що рефлексивна контрольно-оціночна діяльність під час організації творчого процесу є досить важливою, тому що передбачає не лише аналіз результатів роботи учнів, але й сам процес роботи, що забезпечує включення кожного учня у взаємооцінку та взаємоконтроль (Швець, & Кондратюк, 2020, с. 157).

Отже, визначені нами компоненти творчих умінь у молодших школярів (мотиваційний, когнітивний, процесуальний, результативний) тісно взаємопов'язані між собою та характеризуються цілісністю, що забезпечить ефективний перебіг їх формування.

У результаті наукових пошуків, ми виокремили до кожного компонента по одному критерію сформованості творчих умінь у молодших школярів, а саме: *мотиваційно-ціннісний, пізнавально-понятійний, творчо-діяльнісний і результативно-рефлексивний*. М. Лакатош, зауважує, що в педагогіці під поняттям «критерій» розуміють ознаку, на основі якої здійснюється оцінка, означення, класифікація фактів або педагогічних процесів, їх якісних характеристик, які підлягають дослідженню (Лакатош, 2020, с. 89). Охарактеризуємо визначені нами критерії.

Мотиваційно-ціннісний критерій визначає ступінь сформованості мотивації в молодших школярів до творчої діяльності та ступінь готовності молодших школярів до формування творчих умінь. Зауважимо, що молодші школярі мають не тільки володіти знаннями щодо особливостей здійснення творчої діяльності, але й трансформувати їх у цінності, бачити особистий сенс цієї діяльності, виявляти емоційно-ціннісне ставлення.

Для нашого дослідження цінними є судження О. Момота, який зауважує, що формування мотиваційної сфери особистості означає вироблення системи цінностей, виховання потреби в суспільно-корисній діяльності, в набутті нових умінь, коли учень усвідомлює не лише об'єктивне, а й суб'єктивне значення творчості – яким чином творча

діяльність допоможе реалізуватися в майбутньому і досягнути суспільно-корисних цілей (Момот, 2017, с. 34).

Підтримуємо В. Жлудько в тому, що головну роль у системі мотивів молодшого школяра відіграє допитливість, творчий інтерес, бажання поділитися враженнями, виявити себе в творчості (Жлудько, 2010, с. 37). У педагогіці (Савченко, 2002) та психології (Синявський, & Сергєєнкова, 2007) інтерес розглядають як форму прояву пізнавальної потреби, яка виражається в спрямованості особистості на діяльність або об'єкт, який є емоційно привабливим та викликає зацікавлення. Таким чином, творчий інтерес визначається орієнтацією особистості молодшого школяра на творчу діяльність, яка є значущою для нього. Разом із мотивами інтереси складають основу ціннісного ставлення особистості до навколишнього світу. Інтерес виступає стимулом для набуття учнями знань, необхідних для формування творчих умінь. Одним із важливих шляхів підтримання творчого інтересу є включення школярів у активну, особистісно-значущу, творчу діяльність, використовуючи цікаві за змістом і формою завдання, які мотивують до творчих пошуків (Гончаренко, 1997, с. 147-148).

З метою творчого розвитку учнів, учителеві важливо не лише формувати творчі вміння, коригуючи помилки, а й підтримувати зацікавленість учнів, побачити та не пропустити момент, коли дитина має бажання створити щось своїми руками, співпереживає казковим героям, сприймає світ як частинку себе, дивується красі. У процесі виховання ціннісного ставлення до світу в дітей виникне бажання самовиражатися різними засобами мистецтва (Жлудько, 2010, с. 39).

Пізнавально-понятійний критерій свідчить про ступінь змістовності, міцності, дієвості теоретичних знань, визначає рівень оволодіння цими знаннями. С. Вітер наголошує на важливості врахування не лише обсягу теоретичних знань, а й якості їх засвоєння, які мають характеризуватися системністю, оперативністю, гнучкістю, узагальненістю, конкретністю, на основі чого формується теоретична компетентність молодшого школяра –

розуміння сутності фактів, процесів; формується вміння планувати та реалізовувати творчу діяльність, використовуючи засвоєний теоретичний матеріал. Науковець зауважує, що належний рівень теоретичної підготовки необхідний для результативного виконання творчих завдань та формування творчих умінь, що забезпечується розвиненістю творчого мислення як одного з важливих пізнавальних процесів (Вітер, 2013). Таким чином, даний критерій характеризується рівнем інформативності та дає змогу визначити ступінь засвоєння знань у сфері творчості, що є важливим у структурі творчих умінь.

Творчо-діяльнісний критерій відображає оволодіння молодшими школярами здатністю застосовувати прості вміння, навички в практично-творчій діяльності задля формування творчих умінь. Поділяємо думку В. Чорноус, яка зазначає, що творча діяльність визначається вольовими якостями особистості (наполегливістю, цілеспрямованістю, дисциплінованістю), творчим застосуванням засвоєних знань, відповідно до визначених мотивів, цілей, вибору способів і засобів їх досягнення. Дослідниця зауважує, що розвиток вольової сфери тісно пов’язаний із мотиваційною сферою та здатністю до виявлення вольових зусиль у тих ситуаціях, коли щось не виходить (Чорноус, 2020, с. 235).

Результативно-рефлексивний критерій свідчить про здатність молодшого школяра адекватно оцінювати власні результати творчої діяльності та характеризується прагненням учнів до самовдосконалення. Аналіз та об’єктивна оцінка результатів власної праці є важливою передумовою для успішної подальшої творчої діяльності. На думку А. Прус, рефлексивне мислення є однією з головних умов критичного аналізу, усвідомлення та вдосконалення власної діяльності. Розвиненість рефлексивної сфери виявляється в здатності учнів аналізувати власну діяльність, знаходити недоліки та шляхи їх усунення, обґрунтовувати власний творчий задум, доводити, аргументувати думку, розв’язувати

завдання. Вияв даного критерію знаходимо в процесах самооцінювання та оцінювання іншого (Прус, 2017, с. 132-133).

Кожний критерій характеризується сукупністю показників. На думку В. Мазіна, показник – це узагальнена характеристика властивостей процесу або об'єкта (Мазін, 2007, с. 218). Ми трактуємо поняття *«показник»* як *якісну характеристику сформованості творчих умінь у молодших школярів, яка підтверджує рівень сформованості конкретного критерію.* Узагальнені компоненти, критерії та показники сформованості творчих умінь у молодших школярів представлені нами в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Компоненти, критерії та показники сформованості творчих умінь у молодших школярів

Компоненти	Критерії	Показники
Мотиваційний	Мотиваційно-ціннісний	— внутрішня потреба займатися творчістю; — наявність інтересу до творчості; — прагнення до самовираження та створення нових оригінальних продуктів творчої діяльності
Когнітивний	Пізнавально-понятійний	— системність, повнота і ґрунтовність знань з певного виду мистецтва; — необхідність поповнювати знання з певного виду мистецтва; — знання алгоритму творчих дій
Процесуальний	Творчо-діяльнісний	— оволодіння різними видами творчої діяльності; — наявність умінь діяти в нестандартних ситуаціях; — наявність уміння співпрацювати та взаємодіяти в колективі в процесі творчої діяльності
Результативний	Результативно-рефлексивний	— здатність до самоаналізу та рефлексії; — самооцінка творчої діяльності; — наявність творчого потенціалу

Джерело: розроблено автором дослідження.

Отже, враховуючи зазначене вище, вчитель має таким чином організовувати освітній процес, щоб забезпечити тісний взаємозв'язок теорії з практикою. Від творчості вчителя до організації навчальної діяльності, рівня його професійної компетентності, залежить ступінь оволодіння молодшими школярами творчими вміннями. Визначені компоненти, критерії і показники творчих умінь у молодших школярів потребують комплексної системи діагностики, яка дасть змогу визначити рівні сформованості творчих умінь, що буде представлено в третьому розділі дисертаційного дослідження.

1.3. Інтерактивні технології як об'єкт теоретичного аналізу

У розв'язанні проблеми формування творчих умінь у молодших школярів важливого значення набуває використання інноваційних технологій, які мають на меті удосконалити освітній процес, плекати творчу, креативну особистість, яка прагне постійно навчатись, а в майбутньому – творчо працювати і жити. Тому пріоритетними напрямом сучасної системи освіти є забезпечення всебічного розвитку молодшого школяра завдяки технологізації освітньо-виховного процесу, що дасть змогу максимально розкрити творчий потенціал дитини.

Організація навчальної діяльності на основі технологічного підходу висвітлена в працях І. Дичківської (2014), А. Нісімчука (2000), О. Пєхоти (2001), І. Прокопенка (2018), О. Янкович (2021) та інших. Останнім часом у педагогіці все частіше використовують поняття «технологія» замість «методика». Термін «технологія» (з грецького techne – мистецтво, майстерність, уміння; logos – поняття, вчення) в буквальному розумінні трактується як знання про майстерність. Уперше термін «технологія», що стосувався освітнього процесу, був вжитий Дж. Саллі в 1886 р. (Федорчук, 2014, с. 8).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «технологія» визначається як сукупність знань про етапність

виробничих операцій у певному виробничому процесі. Таке трактування доволі загальне і стосується будь-якого технологічного процесу як у сфері виробництва, так і в сфері освіти (Бусел, 2005, с. 1448).

З огляду на предмет нашого дослідження, актуальним є погляд на сутність зазначеного наукового терміна О. Аніщенко, Н. Яковець. Дослідники розглядають поняття «технологія» в двох значеннях, зокрема: як сукупність способів, прийомів створення певних продуктів, та як науку про ці способи. Вони акцентують увагу на розширенні змісту даного поняття за останні роки, яке раніше ідентифікувалося зі сферою матеріального виробництва (Аніщенко, & Яковець, 2007, с. 9).

Таким чином, поняття «технологія» дослідники тлумачать як комплекс знань про виробничі процеси, науку про сукупність прийомів та способів виготовлення продуктів і як систему діяльності. У нашому розумінні, *технологія – це чітка, впорядкована система виконання певних послідовних, взаємопов'язаних операцій, які здійснюються за наперед складеним планом задля досягнення поставленої мети*.

Існують різноманітні класифікації технологій, зокрема, А. Анджеєвська, Ю. Беднарик, О. Янкович пропонують такі види технологій: освітні технології, педагогічні технології, технології навчання, технології виховання, соціально-виховні технології, технології управління, інформаційні технології (Янкович, Беднарик, & Анджеєвська, 2015, с. 5-6). А. Кіктенко, О. Любарська, О. Пєхота пропонують такий поділ технологій на види: педагогічні технології, освітні технології, спеціалізовані технології (електронні, інформаційні, поліграфічні, валеологічні тощо), технології навчання, технології виховання, персоніфіковані технології (персонал-технології – діяльність педагогів новаторів) (Пєхота, Кіктенко, & Любарська, 2001, с. 23-24). І. Дичківська виокремлює освітні, педагогічні, навчальні (виховні, управлінські) технології (Дичківська, 2004, с. 67).

Для детального аналізу нашого дослідження має сенс ознайомитися із педагогічними технологіями. Тому акцентуємо свою увагу на їхньому

розгляді. Поняття «педагогічні технології» стало об'єктом досліджень А. Нісімчука (2000), О. Падалки (2000), І. Прокопенка (2018), В. Федорчук (2014), О. Хващевської (2017), О. Шпака (2000) та інших. Аналіз педагогічної літератури свідчить, що існують різні підходи до визначення сутності поняття «педагогічна технологія». З'ясуємо значення даного терміну. Подамо найпоширеніші погляди науковців на це поняття в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Визначення поняття «педагогічна технологія» з позиції різних дослідників

Дослідники	Дефініція терміну «педагогічна технологія»
М. Гриньова	Структурна, науково-обґрунтована, алгоритмічна модель педагогічної діяльності, спрямована на розв'язання навчально-виховної проблеми та досягнення поставлених результатів (Гриньова, 2006, с. 28)
С. Дубяга	Така діяльність педагога, в якій усі дії є послідовними та злагодженими і їх виконання спрямовується на досягнення необхідного результату (Дубяга, 2015, с. 7)
І. Малафіїк	Алгоритм дій, виконаних у правильному порядку, в результаті чого буде досягнутий кінцевий результат (Малафіїк, 2005, с. 309)
А. Нісімчук, О. Падалка, О. Шпак	Наука про освіту, навчання, виховання та розвиток школяра, на основі позитивних загальнолюдських якостей та досягнень педагогічної думки. Освітньо-виховний процес є предметом педагогічної технології, на якому ґрунтується і розвивається наука (Нісімчук, Падалка, & Шпак, 2000, с. 10)
О. Пометун, Л. Пироженко	Педагогічна (дидактична) система, спрямована на розв'язання проміжних цілей через чітку послідовність дій задля досягнення навчальної мети (Пометун, & Пироженко, 2004, с. 19)
І. Прокопенко	Точне, наукове відтворення педагогічних дій, які є запорукою досягнення успіху (Прокопенко, 2018, с. 79)
О. Хващевська	Чітко спланована та продумана модель спільної навчально-педагогічної діяльності, в якій комфортно себе відчувають як педагог, так і учень (Хващевська, 2017, с. 20)

Джерело: систематизовано автором дослідження.

Проаналізувавши різні погляди дослідників на трактування поняття «педагогічна технологія», ми можемо зробити узагальнення, що немає

однозначного визначення даного терміну. Науковці розглядають його в таких вимірах, як: модель навчально-педагогічної діяльності (М. Гриньова, О. Хващевська); чітке відтворення педагогічних дій (І. Прокопенко); педагогічна (дидактична) система (Л. Пироженко, О. Пометун); алгоритм здійснення освітньо-виховного процесу (І. Малафіїк); діяльність педагога (С. Дубяга); наука про освіту, навчання і виховання (А. Нісімчук, О. Падалка, О. Шпак).

Спільним у всіх трактуваннях є те, що педагогічна технологія обов'язково націлена на досягнення мети та отримання запланованих результатів. У нашому розумінні, *педагогічна технологія – це чітко структурована, алгоритмізована, методично оснащена дидактична система, спрямована на ефективне засвоєння знань, формування практичних умінь і навичок у школярів.*

Варто зауважити, що для педагогічних технологій характерні ознаки системи, а саме: логіка процесу, структурно-змістова цілісність, природодоцільність, інтенсивність усіх процесів (Дичківська, 2004, с. 64).

Описуючи педагогічну технологію, варто закцентувати увагу на її специфічних ознаках, які, на думку І. Дичківської, вирізняють її з інших соціальних систем. Йдеться про концептуальність – спрямування на наукові концепції; визначення цілей та результатів – обов'язкове досягнення поставленої мети та ефективних результатів; алгоритмізованість, проєктованість, керованість – легке відтворення технології будь-яким педагогом; коригованість – забезпечення оперативного зворотнього зв'язку; економічність – досягнення запланованих результатів у найкоротші терміни; візуалізацію – підкріплення аудіовізуальними засобами, наочними посібниками; поетапність дій – послідовне виконання дій, відповідно до логіки процесу; однозначність виконання операцій; системність – цілісність процесу, який забезпечується взаємозв'язками всіх елементів та частин (Дичківська, 2004, с. 76-77).

Мету педагогічної технології дослідники вбачають у розв'язанні дидактичних проблем, відповідно до поставлених цілей та мети навчання. Таким чином, «педагогічна технологія» синтезує не лише методи, прийоми, способи навчальної діяльності, а й творчий підхід до здійснення освітньо-виховного процесу, педагогічну майстерність, створення ситуації успіху і саморозвитку особистості школяра (Паламарчук, & Барановська, 2018, с. 61). Аналіз дослідження С. Дубяги (Дубяга, 2015, с. 8) дає змогу стверджувати, що будь-яка педагогічна технологія є комплексною, але відповідно до того, на чому акцентується увага в освітньому процесі, технологія стає своєрідною і отримує від цього свою назву. Велика різноманітність, багатоваріантність педагогічних технологій зумовлює необхідність у їх класифікації. Найбільш поширені ми представили в табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Класифікації педагогічних технологій

Критерії	**Критерії / види**
І. Прокопенко (Прокопенко, 2018, с. 98-99)	
За цільовою орієнтацією	— за рівнем використання (загальнопедагогічні, вузькопредметні, модульно-рейтингові); — за особливостями контингенту тих, хто навчається (компенсаторні, масові, технології навчання «обдарованих» та «важких» дітей, технології просунутої освіти); — за напрямом удосконалення традиційної системи навчання (на основі активізації, інтенсифікації діяльності, демократизації та гуманізації відносин, авторські технології); — за характером змісту (загальноосвітні, професійні, навчальні, виховні, технократичні, гуманістичні)
За характером взаємовідносин учителя та учня	— особистісно-орієнтовані; — авторитарні; — педоцентричні; — гуманно-особистісні; — езотеричні; — вільного виховання
За способом організації навчання	— за організаційними формами (індивідуальні, групові, колективні, в парах; академічні і клубні (за інтересами);

	лекційно-семінарські і альтернативні; індивідуальне і диференційоване навчання); — за способом діяльності, який переважає (розвивальне, діалогічне, проблемне, програмне навчання; догматичні, пояснювально-ілюстративні, репродуктивні; ігрові технології; комп'ютерні технології; саморозвивальне навчання; гнучкі технології навчання); — за типом управління пізнавальною діяльністю («програмне навчання», система «репетитор», система «консультант», система «малих груп»); — за спрямуванням на особистісні структури (евристичні, операціональні, комплексні (політехнологічні), саморозвитку)
О. Пометун (Пометун, 2007b, с. 48)	
За рівнем вияву самостійності, ініціативності, завзятості учнів у створенні необхідних умов для власного саморозвитку та самовдоскона лення	— репродуктивні технології передбачають повідомлення учням фактів, положень у готовому вигляді і, на їхній основі, формування практичних умінь та навичок. Взаємостосунки вчителя і учнів носять суб'єкт-об'єктний характер. Учитель виступає суб'єктом навчальної взаємодії, а учні – об'єкт його впливу, пасивні спостерігачі, які лише сприймають і запам'ятовують інформацію. Діяльність здійснюється за зразком. Головна перевага – виконання навчальної програми. Пояснювально-ілюстративні методи є домінуючими у викладанні; — продуктивні технології, метою яких є створення умов для всебічного розвитку особистості учня. Характеризуються рівноправними взаємостосунками вчителя і учнів, в процесі яких діти самостійно засвоюють інформацію, знайшовши шляхи вирішення певної проблеми. Інформація не подається в готовому вигляді. Основними пріоритетами є: взаємодія в діалоговій формі, розвиток комунікативних навичок, перспективи для самореалізації та самовираження, рефлексія учнями власної творчої діяльності. Головними методами є інтерактивні та проблемно-пошукові
О. Хващевська (Хващевська, 2017, с. 21)	
За способом організації навчання	— предметно-орієнтовані технології навчання (технологія повного засвоєння М. Кларіна, технологія постановки мети, технологія концентрованого навчання, модульне навчання); — особистісно-орієнтовані технології навчання (технологія навчання в співробітництві, технологія евристичного навчання, технологія різнорівневого

	навчання, розвиваюче навчання В. Давидова, Д. Ельконіна, Л. Занкова, технологія навчання як навчального дослідження, метод проєктів); — технології оцінювання досягнень учнів (рейтингові технології, безоціночне навчання, технологія «Портфоліо»); — інтерактивні технології (тренінгові технології, технологія проведення дискусій, технологія «Дебати»); — інформаційні технології (технології дистанційного навчання, інформаційно-комунікаційні технології)

Джерело: систематизовано автором дослідження.

Зазначимо, що серед значної кількості видів педагогічних технологій науковці (Кондратюк, 2011; Хващевська, 2017) виокремлюють інтерактивні технології. Ми повністю підтримуємо С. Дубягу, О. Кондратюк у тому, що інтерактивні технології можна віднести до педагогічних, оскільки вони мають усі необхідні ознаки системи: чіткі, конкретні цілі навчальної діяльності – якісний і кількісний очікуваний результат у вигляді навчальних досягнень учнів; інтерактивні методи, прийоми, форми, які спонукають до активної діяльності; упорядкований і відібраний навчальний зміст; спеціально підібрані засоби навчання, які відповідають цілям, формам і методам; психолого-педагогічні та організаційні умови, які допомагають здійснювати інтерактивне навчання на практиці; систему пізнавальних завдань, у якій представлені навчальні і розумові дії, що допомагають у досягненні поставлених результатів (Дубяга, 2015, с. 81; Кондратюк, 2011, с. 6). На переконання О. Кондратюк, педагогічна технологія інтерактивного навчання – це така організація пізнавального, взаємодоповнюючого освітньо-виховного процесу, в якому кожен з учнів бере активну участь, спілкуючись між собою (Кондратюк, 2011, с. 7).

Подібної думки притримується С. Наход, пояснюючи це тим, що інтерактивні технології відповідають методологічним вимогам, а саме:

— концептуальності – ґрунтуються на наукових вченнях, теоретичних положеннях;

— керованості – можливість спланувати, спроєктувати освітньо-виховний процес для поетапної діагностики, підбір учителем необхідних методичних прийомів для коригування одержаних результатів;

— системності – цілісність, взаємозв'язок усіх елементів системи, логічність;

— ефективності – досягнення ефективних результатів за оптимальних витрат;

— відтворюваності – можливість застосування іншими суб'єктами в іншому навчальному закладі (Находˌ 2014, с. 363).

У рамках нашого дослідження ми розглядаємо використання різних інтерактивних технологій в освітньому процесі з метою формування творчих умінь у молодших школярів. Тому розкриємо сутність таких понять: «інтерактивний», «інтерактивність», «інтерактивна модель», «інтерактивне навчання», «інтерактивні технології», «інтерактивні методи».

Інтерактивний (від англійського слова «interact», «inter» – взаємний, «act» – діяти) – у буквальному розумінні, здатний до діалогу, взаємодії (Пометун, & Пироженко, 2004, с. 8). У «Словнику-голосарії» Л. Євсюкова розуміє термін «інтерактивність» у трьох значеннях:

— як характер взаємодії між об'єктами в галузі комунікації, інформатики, промислового дизайну;

— як реакцію комп'ютерної програми, викликану діями користувача в процесі діалогу з електронно-обчислювальною машиною;

— як взаємодію, обмін ідеями, думками, інформацією між учнем і вчителем з метою підтримки освітнього процесу (Євсюкова, 2013, с. 57).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» подане таке пояснення поняття: «інтерактивність» – це властивість пристрою або процесу, яка замінюється в ході процесу іншим пристроєм або процесом (Бусел, 2005, с. 508). О. Кондратюк і О. Пометун пояснюють значення терміну «інтерактивність» як взаємодію учнів, перебування в режимі спільної

дії, діалогу, бесіди (Кондратюк, 2011, с. 4; Пометун, 2007а, с. 13). Ми будемо розглядати поняття *«інтерактивність» як активне, тісне співробітництво, співпрацю, узгоджені дії між усіма суб'єктами освітнього процесу.*

Повністю підтримуємо Л. Пироженко, О. Пометун у тому, що інтерактивна модель освітньо-виховного процесу передбачає використання інтерактивних технологій за різних форм організації навчальної діяльності (Пометун, & Пироженко, 2004, с. 23). Відповідно до інтерактивної моделі відбувається постійна взаємодія та спілкування учнів один з одним та із учителем. Навчальна діяльність за цією моделлю здійснюється з використанням фронтального опитування, дебатів, рольових ігор, дискусій, круглого столу. Інтерактивна модель є свідченням активного навчання.

Спираючись на наукові доробки С. Дубяги, назвемо переваги навчання за цією моделлю (Дубяга, 2015, с. 80-81). Йдеться про встановлення партнерських взаємостосунків між учнями та з учителем; збагачення знань учнів, розширення їхнього кругозору та пізнавальних можливостей, завдяки використанню різних джерел інформації; високий рівень засвоєння знань; учителю легко здійснювати контролюючу функцію для перевірки рівня засвоєння отриманих знань; учитель виступає в ролі порадника, організатора. У свою чергу, інтерактивна модель не позбавлена недоліків, серед яких: затратність часу для опрацювання та засвоєння інформації; недостатність методичних знань та досвіду вчителя для організації інтерактивної взаємодії; відсутність методичного забезпечення з різних навчальних дисциплін тощо. Представимо інтерактивну модель у графічному вигляді на рис. 1.3.

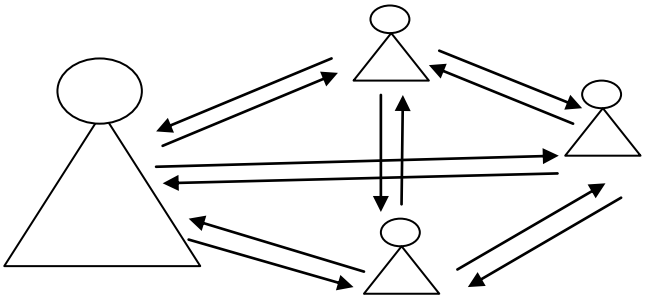

Рис. 1.3. Інтерактивна модель (Пометун, Побірченко, Коберник, Комар, & Торчинська, 2008).

Для глибшого розуміння сутності терміну «інтерактивне навчання» важливо розкрити його зміст. Зокрема, за твердженням Л. Євсюкової, – це діалогова навчальна взаємодія, яка ґрунтується на забезпеченні прямого зворотнього зв'язку вчителя та учнів; спеціальна форма пізнавальної діяльності, яка має чіткі та передбачувані цілі; забезпечення технологічного доступу до навчальної інформації з використанням гіпертекстових технологій; різновид активного навчання, яке здійснюється на основі постійної взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу; взаємонавчання (навчання в співпраці, колективне, групове), співнавчання, за якого всі учасники освітньо-виховного процесу є рівноправними (Євсюкова, 2013, с. 57).

Цінним для нас є дослідження науковців, які розуміють інтерактивне навчання як спеціальну форму активної пізнавальної діяльності, за якої кожен учень відчуває успішність та інтелектуальну спроможність у комфортних умовах навчання. Інтерактивне навчання є навчанням діалогу, в ході якого учасники освітнього процесу мають знайти вирішення поставленої проблеми, шляхом взаєморозуміння, розвиваючи свої особистісні якості такі, як терпимість до думки інших, уважність, доброзичливість. Інтерактивне навчання сприяє формуванню загально-навчальних та предметних умінь і навичок, створенню атмосфери взаємодії та співробітництва, розвиває комунікативні здібності, критичне мислення, активізує творчий потенціал учнів (Ковальова, 2010, с. 118; Пометун, & Пироженко, 2004, с. 9).

На думку І. Прокопенка, інтерактивне навчання – це взаємонавчання, співнавчання, в якому суб'єкти навчальної діяльності (вчитель та учні) – рівноправні і розуміють свої дії, рефлексують про те, що вони роблять, знають і вміють. Інтерактивне навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблем, опрацювання дискусійних питань (Прокопенко, 2018, с. 127).

Даючи визначення поняттю «інтерактивне навчання», С. Дубяга зосереджує увагу на діалоговій формі навчання. Мету інтерактивного навчання дослідниця вбачає у взаємодії дітей для розкриття та розвитку природних здібностей, а не в спілкуванні заради взаємодії. Реалізація даної мети можлива за умови дотримання таких принципів: самоврядування – залучення учнів до організації та керівництва навчальною діяльністю; індивідуалізації – взаємодія з різними партнерами; взаємодії всіх з кожним; зведеності груп (Дубяга, 2015, с. 81).

У контексті нашого дослідження, важливими є ознаки інтерактивного навчання, а саме:

— спільна мета і конкретні, заздалегідь заплановані результати навчання;

— врахування суб'єктивного досвіду учнів;

— обов'язкова діалогова комунікація між усіма суб'єктами навчання;

— формулювання проблеми, яку мають розв'язати учні, обмінюючись ідеями, планами, знаннями, способами діяльності;

— співпраця, творчість, активність та ініціативність у навчанні;

— досягнення власного успіху лише за умови досягнення успіху всіх учасників освітнього процесу;

— відсутність переваг думок одного опонента над думками іншого;

— наявність різних форм організації навчальної діяльності: індивідуальної, парної, групової, колективної та їх вдале поєднання (Акпинар, 2014, с. 46-47).

На переконання Н. Наволокової, основоположними цілями і завданнями інтерактивного навчання є: формування внутрішньої мотивації; збагачення, розширення і розвиток пізнавальних інтересів учнів; здатність переносити, отримані вміння і навички в нові ситуації (Наволокова, 2009, с. 71).

Як справедливо зазначають Л. Пироженко та О. Пометун, інтерактивне навчання передбачає сукупність технологій, тому що вчитель планує і моделює інтерактивний урок, підбираючи необхідні методи, прийоми, технологічні схеми (Пометун, Пироженко, 2004, с. 23-24).

Констатуємо відсутність єдиного підходу до трактування наукового терміну «інтерактивні технології». Зокрема, Л. Євсюкова розглядає їх «як різновид активних (інтенсивних) технологій» (Євсюкова, 2013, с. 57). У розумінні І. Прокопенка – це, заснована на взаємодії всіх суб'єктів навчання, організація освітнього процесу, яка передбачає кооперативну діяльність учнів у групі або класі, кінцевий результат якої залежить від роботи кожного. Інтерактивні технології навчання складаються з інтерактивних методів і прийомів, які спонукають учнів до діяльності; конкретних очікуваних результатів навчання; процедур і умов, які допомагають у досягненні цих результатів. Головне правило – спільна навчальна мета для всіх учнів групи або класу (Прокопенко, 2018, с. 133).

Ознаками інтерактивних технологій О. Кондратюк називає такі: взаємодія учнів один з одним та з учителем у формі діалогу або полілогу; організація освітньої діяльності через дію, за якої вона є колективно-розподіленою, а результат – колективно-отриманим; навчання через досвід; створення всіх необхідних умов для прояву ініціативи учнів, яка проявляється більшою мірою, ніж активність учителя (Кондратюк, 2008, с. 24).

Під *інтерактивними технологіями* ми розглядаємо *чітко структуровану, впорядковану систему інтерактивних методів і прийомів, орієнтованих на засвоєння знань, формування сукупності простих умінь і навичок, яка передбачає активну міжсуб'єктну співпрацю та співтворчість учнів один з одним та з учителем у процесі пізнання, для досягнення спільної мети.*

У контексті нашого дослідження, цінними є класифікаційні характеристики інтерактивних технологій, запропоновані Л. Акпинар. Охарактеризуємо їх детальніше.

— за рівнем застосування – загально-педагогічні (особистісно-орієнтовані), спрямовані на розвиток особистості учня;

— за філософським підґрунтям – прагматичні, тому що їхньою метою є розкриття і розвиток природних здібностей кожної дитини, закладених від народження, для успішної самореалізації в майбутньому та досягнення поставлених цілей;

— за концепцією засвоєння – розвивальні та асоціативно-рефлекторні, оскільки задіюють аналітико-синтетичну діяльність кори головного мозку, в результаті чого розвиваються операції порівняння, аналізу, абстрагування і виникають асоціації;

— за провідним фактором розвитку – психогенні, оскільки, при використанні інтерактивних технологій, дитина сама здатна оцінити свій розвиток, керуючись власним досвідом і психологічними процесами самовдосконалення;

— за спрямованістю на особистісні характеристики – інформаційно-операційні, адже сприяють засвоєнню знань, формуванню практичних умінь та навичок;

— за змістом і структурою – загальноосвітні, навчальні, світські;

— за організаційними формами – колективний, груповий, індивідуальний способи навчання;

— за типом управління освітньо-виховним процесом – система «малих» груп, за якої взаємодія вчителя і учнів може бути розсіяною, груповою, фронтальною, індивідуальною або циклічною з контролем;

— за спрямуванням модернізації – педагогічні, які ґрунтуються на активності всіх учнів, ефективності керування освітнім процесом, демократії та гуманізмі відносин;

— за підходом до дитини – особистісно-орієнтовані, на основі педагогіки співпраці, яка передбачає рівноправність, партнерство, паритетність, демократію;

— за пріоритетним методом – діалогічні, комунікативні, творчі, ігрові, розвиваючі, саморозвиваючі;

— за категорією учнів – масові технології (Акпинар, 2014, с. 47-49).

Аналізуючи сутність поняття «інтерактивні технології», зосередимо свою увагу на основних функціях, які вони виконують, оскільки вважаємо їх поліфункціональними:

— навчальна – засвоєння теоретичних знань, формування та розвиток практичних умінь і навичок;

— виховна – формування навичок роботи в колективі;

— комунікативна – розвиток умінь спілкуватися з однолітками, налагоджувати партнерські стосунки;

— релаксаційна – створення в колективі доброзичливої атмосфери, відсутність емоційного напруження;

— психотехнічна – формування навичок підготовки фізіологічного стану для продуктивної діяльності;

— розважальна – мотивують до цікавого, нестандартного навчання, яке захоплює всіх учасників освітньо-виховного процесу (Наход, 2014, с. 363).

Для більш ґрунтовного розуміння сутності поняття «інтерактивні технології» необхідно зупинитися на аналізі їх видів. Розглянемо класифікацію інтерактивних технологій, розроблену Л. Пироженко та О. Пометун. Усі інтерактивні технології дослідниці розподілили в чотири

групи, відповідно до мети уроку і форм організації навчальної діяльності учнів:

— інтерактивні технології кооперативного (колективного) навчання (робота в парах, робота в малих групах, «Магічні драбинки», «Ротаційні (змінювані) трійки», «Діалог», «Синтез думок», «Спільний проєкт», «Два – чотири – всі разом», «Пошук інформації», «Коло ідей», «Карусель», «Акваріум»);

— інтерактивні технології колективно-групового навчання («Мікрофон», «Незакінчені речення», «Обговорення проблеми в загальному колі», «Мозковий штурм», «Навчаючи – вчуся», «Ажурна пилка», «Мозаїка», «Аналіз ситуації» (case-study), «Дерево рішень», «Вирішення проблем»);

— інтерактивні технології ситуативного моделювання (симуляції або імітаційні ігри, «Спрощене судове слухання», «Громадські слухання», «Рольова гра», «Драматизація», «Програвання сценки»);

— інтерактивні технології опрацювання дискусійних питань (метод «Прес», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Континуум», «Безперервна шкала думок», «Дебати», «Дискусія», «Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу», «Оціночна дискусія») (Пометун, & Пироженко, 2004, с. 33).

Цікавою для нашого дослідження є класифікація інтерактивних технологій, залежно від розподілу інтерактивних методів, розроблена В. Мельником, а саме:

— превентивні інтеракції (тренінг, консультації, репетиції);

— імітаційні інтеракції (ділові ігри, соціодрама, дебати, інсценування, диспут, тематичні обговорення, «Мозковий штурм»);

— неімітаційні інтеракції (конференція, практикум, круглий стіл, проблемна лекція) (Мельник, 2006, с. 17-18).

Розглянуті позиції дають можливість представити *власну класифікацію інтерактивних технологій, відповідно до того, на формування яких творчих умінь вони спрямовані:*

— *інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності* (робота в парах, робота в малих групах, «Спільний проєкт»);

— *інтерактивні технології проблемного бачення* («Мозковий штурм», «Вирішення проблем», «Дерево рішень», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Карусель», «Два – чотири – всі разом», «Діалог», «Акваріум»);

— *інтерактивні технології для розвитку уяви і фантазії* (розігрування ситуацій за ролями: «Драматизація», «Рольова гра», «Програвання сценки», імітаційні ігри, «Спрощене судове слухання»);

— *інтерактивні технології мисленнєвої діяльності* («Аналіз ситуації» –case-метод, «Дискусія», «Синтез думок», «Ажурна пилка», «Навчаючи – вчуся», «Ротаційні (змінювані) трійки»);

— *інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей* («Коло ідей», «Мікрофон», «Незакінчене речення»).

Вважаємо, що завдяки сукупності інтерактивних методів здійснюється навчання за інтерактивними технологіями. Під поняттям «інтерактивні методи» І. Прокопенком розуміє «способи цілеспрямованої міжсуб'єктної взаємодії вчителя й учнів для забезпечення найкращих умов для свого розвитку». Дослідник зазначає, що ключовим поняттям, яке лежить в основі інтерактивних методів є «взаємодія», тобто міжособистісна комунікація, відповідно до якої учень діє, враховуючи думки, інтереси, позицію іншого та всієї групи (Прокопенко, 2018, с. 128).

О. Кондратюк звертає увагу на те, що інтерактивні методи спрямовуються на задоволення пізнавальних потреб та інтересів учнів, зосереджуючи особливу увагу на їхній ефективній міжособистісній комунікації, в якій вони проявляють свою активність та мобільність (Кондратюк, 2011, с. 5).

До інтерактивних навчальних методів Л. Євсюкова відносить ігри, моделювання, структуровані переживання (experiences), розігрування ролей, спрямовані дискусії (Євсюкова, 2013, с. 57). По-іншому класифікує методи інтерактивного навчання В. Ковальова, вказуючи аналіз конкретних ситуацій, групову дискусію, групову роботу над ситуацією (Ковальова, 2010, с. 119). *До інтерактивних методів ми відносимо: гру, дискусію, моделювання, розігрування ролей, тренінг, інсценування, диспут тощо.*

Таким чином, для отримання навчального результату в кожній складовій інтерактивної технології обов'язково має застосовуватися один або декілька інтерактивних методів.

Використання в освітньому процесі інтерактивних технологій, на переконання І. Кузьми, І. Левчук, Т. Рожко-Палишин, Г. Чайковської, О. Янкович, сприяє формуванню в молодших школярів компетентності колективної роботи, яка полягає в здатності щось робити у співпраці з іншими, чітко висловлюючи свої думки та ідеї та ефективно застосовуючи навички спілкування в різних ситуаціях (Chaikovska, Yankovych, Levchyk, Kuzma, & Rozhko-Pavlyshyn, 2021, p. 347).

Для нашого дослідження важливими є теоретичні положення, зроблені Н. Леоновою, яка наголошує на необхідності впровадження інтерактивних технологій в освітній процес початкової школи, оскільки це дасть змогу учням:

— творчо засвоювати навчальний матеріал, аналізуючи та систематизуючи інформацію;

— прислухатися та поважати думки інших;

— моделювати і розв'язувати життєві ситуації, знаходити вихід із них, збагачуючи власний пізнавальний і соціальний досвід;

— учитися будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, шукати компроміси, прагнути до діалогу, знаходити спільне розв'язання проблеми;

— розвивати навички самостійної роботи, проєктної діяльності, виконання творчих робіт (Леонова, 2013, с. 7).

Отже, інтерактивні технології відіграють надзвичайно важливе значення в сучасній системі початкової освіти, адже сприяють формуванню творчих умінь у молодших школярів, свідомому засвоєнню знань, розвитку креативності, фантазії, логічного мислення, посилюють інтерес до пізнавальної діяльності.

Висновки до розділу 1

Проаналізувавши науково-педагогічну, психологічну, мистецтвознавчу, філософську літературу, було з’ясовано тлумачення основних термінів категоріально-понятійного апарату дослідження. Зокрема, визначено, що не існує однозначної, загальноприйнятої дефініції поняття «творчість». Досить часто даний термін використовують у значеннях, які мають суттєву різницю: діяльність особистості, форма діяльності, психічний багаторівневий процес, створені цінності, відкриття тощо. У роботі запропоновано авторське тлумачення поняття *«творчість»* як властивість особистості, що характеризується здатністю до самовираження, створення нових, оригінальних, неповторних продуктів у процесі життєдіяльності.

З огляду на об’єкт дослідження, визначено та охарактеризовано сутність поняття «вміння», яке розглядають у таких значеннях: засвоєний спосіб виконання дії, сукупність знань і навичок, здатність чи готовність виконувати певні дії, застосування знань та навичок на практиці. У нашому розумінні, *вміння* є здатністю самоконтрольовано виконувати певні дії з опорою на теоретичні знання як у звичних, так і в змінених умовах. Під поняттям «*складне вміння»* розуміємо здатність успішно виконувати певні дії, на основі теоретичних знань і практичних навичок.

У контексті дослідження особливу увагу звернуто на *творчі вміння*, які ми відносимо до складних умінь та трактуємо як якісну характеристику особистості, її здатність виконувати усвідомлені дії, на основі простих умінь та навичок, коли вона генерує нові, оригінальні ідеї, створює неповторні, унікальні продукти творчої діяльності, новий кінцевий продукт у звичайних та змінених умовах.

Виокремлено основні *етапи у формуванні творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій*: створення позитивної мотивації до виконання творчих дій (інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей); окреслення мети виконання дій (інтерактивні технології проблемного бачення); пояснення вчителем способу виконання (алгоритму, плану, інструкції) дій (інтерактивні технології мисленнєвої діяльності); засвоєння учнями знань про способи виконання дій (інтерактивні технології мисленнєвої діяльності); виконання учнями нового вміння, на основі засвоєної теорії з поясненням і коментуванням кожної дії (інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей); закріплення та відпрацювання простого вміння (інтерактивні технології для розвитку уяви та фантазії); комплексне застосування учнями сформованих простих умінь, навичок задля формування складного творчого вміння (інтерактивні технологій створення продуктів творчої діяльності).

Формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій розглядаємо як систематичне вправляння учня у виконанні завдань творчого характеру з використанням комплексу інтерактивних методів під керівництвом учителя, що сприяє вдосконаленню простих умінь і навичок та навчальної діяльності загалом.

У ході дослідження, нами виокремлено такі *творчі вміння*: комбінувати та моделювати; доповнювати; прогнозувати; продукувати нестандартні ідеї, визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення; уявляти і

фантазувати; створювати власні продукти творчої діяльності; доводити та спростовувати власну думку.

Теоретичний аналіз наукової літератури дозволив визначити структурні компоненти, критерії та показники творчих умінь у молодших школярів. Виокремлено такі основні *компоненти*: мотиваційний, когнітивний, процесуальний, результативний. Відповідно до компонентів визначено *критерії*: мотиваційно-ціннісний, пізнавально-понятійний, творчо-діяльнісний, результативно-рефлексивний. До кожного критерію дібрано низку показників.

З'ясовано, що технологізація освітнього процесу успішно сприяє всебічному та гармонійному розвитку особистості молодшого школяра, розкриттю його творчого потенціалу. Поняття *«технологія»* ми трактуємо як чітку, впорядковану систему виконання певних послідовних, взаємопов'язаних операцій, які здійснюються за наперед складеним планом задля досягнення поставленої мети. У досліджені представлено різноманітні класифікації технологій. Зокрема, особлива увага сконцентрована на педагогічних технологіях, до яких відносимо інтерактивні, оскільки вони відповідають методологічним вимогам, усім ознакам системи та націлені на досягнення мети. Під *інтерактивними технологіями* ми розглядаємо чітко структуровану, впорядковану систему інтерактивних методів і прийомів, орієнтованих на засвоєння знань, формування сукупності простих умінь і навичок, яка передбачає активну міжсуб'єктну співпрацю та співтворчість учнів один з одним та з учителем у процесі пізнання, для досягнення спільної мети.

У ході дослідницької роботи, нами розглянуто різні класифікації інтерактивних технологій, запропоновані науковцями, та на їх основі розроблено і представлено власну *систематизацію інтерактивних технологій, з огляду на формування яких творчих умінь вони спрямовані*: створення продуктів творчої діяльності; проблемного бачення; для розвитку

уяви і фантазії; мисленнєвої діяльності; оригінальних, нестандартних ідей. Встановлено, що елементами інтерактивної технології є інтерактивні методи: гра, дискусія, творчі ситуації тощо.

Головні аспекти та наукові результати, висвітлені в розділі, знайшли відображення в публікаціях *(Бондар, 2019a, с. 229-233; Бондар, 2020a, с. 117-119; Бондар, 2020g, с. 18-21; Бондар, 2020h, с. 136-138; Бондарь, 2020j, с. 8-13; Василюк, Бондар, & Хіля, 2020,168 с.).*

РОЗДІЛ 2
ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Педагогічні умови забезпечення ефективності формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій

Зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві ставлять перед освітою нові завдання, які полягають не лише в засвоєнні молодшими школярами системи знань, а й у формуванні практичних умінь і навичок, ключових компетентностей, всебічному розвитку особистості молодшого школяра, який з успіхом зможе себе реалізувати в дорослому житті. Тому, перед учителем відкриваються широкі можливості у виборі найефективніших шляхів для реалізації поставлених завдань. Пріоритетним напрямом початкової освіти ми вважаємо творчий розвиток учнів, який знаходить своє втілення в різноманітних формах, методах, змісті навчання та потребує спеціально створених педагогічних умов організації освітньо-виховного процесу.

Аналіз педагогічної літератури свідчить, що існують різні трактування поняття «педагогічні умови» та деякі розбіжності у визначенні їхньої сутності. Зокрема, в «Словнику-довіднику з професійної педагогіки» А. Семенової зазначається, що педагогічні умови – «це обставини, від яких залежить і за яких відбувається цілісний, ефективний, освітньо-виховний процес, який обумовлений активністю особистості, групою людей» (Семенова, 2006, с. 193). На думку К. Нечипоренко, педагогічні умови – «це сукупність взаємопов’язаних елементів освітньо-виховного процесу, які необхідні для досягнення навчальної мети» (Нечипоренко, 2014, с. 175). О. Дурманенко визначає педагогічні умови як особливості організації в

навчальному закладі освітнього процесу, які обумовлюють результативність навчання, виховання та розвитку особистості молодшого школяра (Дурманенко, 2012, с. 136).

Аналізуючи наведені вище визначення, ми погоджуємося із думкою О. Дурманенко та розглядаємо *педагогічні умови* як *організацію освітнього процесу таким чином, щоб забезпечити ефективне формування творчих умінь у молодших школярів.*

Для нашого дослідження важливими є психолого-педагогічні умови, які сприяють розкриттю творчих можливостей молодших школярів у освітньо-виховному процесі, визначені С. Сисоєвою:

— створення сприятливої, комфортної, творчої атмосфери в учнівському колективі, яка ґрунтується на педагогіці співробітництва;

— створення умов для самореалізації учнів;

— забезпечення реалізації молодшими школярами творчих можливостей в урочній та позаурочній діяльності;

— демократичний стиль спілкування вчителя з учнями, вільний обмін думками, творчі дискусії;

— дотримання правил культури спілкування;

— забезпечення дидактичними та роздатковими матеріалами, матеріально-технічними засобами для організації творчого освітнього процесу, який сприятиме розвитку допитливості та творчого інтересу в молодших школярів;

— забезпечення умов для застосування в практичній діяльності засвоєних знань, набутих умінь та навичок;

— уміння вчителя помічати неповторну особистість кожного учня та сприяти розкриттю його талантів;

— вивчення педагогом особистості кожного учня та надання можливості кожному учню самореалізуватися через той вид творчої діяльності, який є для нього найбільш значущим;

— активне використання в освітньо-виховному процесі інтерактивних технологій;

— дотримання вчителем позиції порадника, консультанта, надання можливості учням самостійно будувати творчий процес;

— своєчасна об’єктивна оцінка знань, умінь та навичок молодших школярів, найменших позитивних змін у їхньому розвитку (Сисоєва, 2006, с. 176-177, 204).

Н. Єсіна, М. Пригодін визначають оптимальні психолого-педагогічні умови, які ефективно сприяють формуванню творчих умінь у молодших школярів:

— чуйне ставлення до будь-яких проявів творчості молодших школярів, створення сприятливої атмосфери, яка б сприяла розвитку їхніх умінь;

— врахування індивідуальних особливостей учнів;

— забезпечення мотиваційної складової у формуванні творчих умінь (спонукання та стимулювання молодших школярів до проявів фантазії, уяви, інтуїції, нестандартного мислення, активізації знань, умінь і навичок);

— використання творчого потенціалу змістового наповнення навчальних дисциплін (постановка творчо-практичних та навчально-пізнавальних завдань);

— уміння бачити творчі прояви учнів не лише під час навчальних занять, але й у інших видах діяльності, в яких дитина може себе максимально розкрити, до якої є здібності;

— формування високої, об’єктивної самооцінки в учнів, що спонукає до діяльності, акцентуючи увагу на індивідуальних досягненнях;

— забезпечення розвитку творчої особистості, яка здатна до дій, завдяки творчій інтуїції, аналітичним процесам через синтез, може приймати виважені, обґрунтовані рішення та оцінювати власні творчі вміння;

— самостійна творча та навчально-пізнавальна діяльність (особистісно-орієнтована взаємодія вчителя і учнів; активізація самостійної роботи учнів; педагогічно доцільний вибір завдань, які найбільше розкривають творчий потенціал школярів);

— упровадження гуманістичних принципів, які забезпечать отримання учнями свободи;

— використання різноманітних педагогічних методів: дослідницьких (сприяють формуванню та розвитку творчих умінь під час розв'язання творчих завдань), дедуктивних (спрямовані на розвиток творчого мислення, логічного та послідовного викладу думки, необхідних під час закріплення і перевірки сформованості творчих умінь), проблемних (передбачають постановку вчителем завдання та показ на прикладах його вирішення, є особливо ефективними для формування творчих умінь) (Єсіна, 2015, с. 96-98; Пригодін, 2019, с. 121-122).

Результативність формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку під час вивчення різних навчальних дисциплін, на думку А. Антонця, зумовлена педагогічними умовами, серед яких важливими є:

— позитивна мотивація до творчої діяльності;

— урахування психологічних та інтелектуальних особливостей молодших школярів;

— сформованість дослідницьких умінь;

— використання інноваційних методів навчання;

— використання отриманих знань у творчій, практичній діяльності (Антонець, 2018, с. 47).

Враховуючи зазначене вище, до *педагогічних умов, які передбачають цілеспрямоване формування в молодших школярів творчих умінь з використанням інтерактивних технологій, ми відносимо такі*:

— формування в учнів позитивної мотивації до творчої діяльності;

— забезпечення поетапності у формуванні творчих умінь у молодших школярів засобами інтерактивних технологій;

— комплексне застосування завдань розвивального, творчого, проблемного характеру;

— організація та керівництво вчителем інтерактивною навчальною діяльністю учнів молодшого шкільного віку.

Обґрунтуємо детальніше кожну педагогічну умову, з метою розкриття їхнього змісту.

Перша педагогічна умова – *формування в учнів позитивної мотивації до творчої діяльності.* Вважаємо, що учень має усвідомлювати необхідність занять творчою діяльністю, особистісну значущість творчих дій для задоволення власних потреб. У нього має бути стійке позитивне ставлення до творчої діяльності та внутрішня потреба в самовираженні в даній діяльності. Погоджуємося із О. Савченко в тому, що внутрішня мотивація молодшого школяра, яка пов'язана із самим процесом творчості, її результатами є нестійкою, а інтерес виявляється переважно до процесу. Вольові зусилля до подолання труднощів, наполегливість у досягненні мети, як зауважує науковиця, характерні для учнів молодшого шкільного віку ситуативно (Савченко, 2014, с. 66).

Сильна мотивація є додатковим стимулом для розвитку творчих умінь. Дитина, яка вмотивована до творчої діяльності, маючи невисокий рівень розвитку здібностей, здатна досягнути більш високих результатів, ніж та, яка має хороші природні задатки, але зовсім не виявляє активності до їх розвитку (Ільїна, 2018, с. 45).

Погоджуємося із Н. Данько в тому, що необхідно постійно підтримувати в молодших школярів інтерс до творчості. Дослідниця зауважує, що «неможливо навчити їх акту творення, але можна підготувати до цього. Організація цього особливого творчого процесу передбачає використання спеціальних вправ, створення ігрових ситуацій, які стимулюють дитячу творчість» (Данько, 2013, с. 1). Формуванню позитивної

мотивації, на думку О. Савченко, сприяють цікаві завдання, змагальність, підтримка товаришів, учителя (Савченко, 2014, с. 66).

Головним джерелом інтересу до творчої діяльності С. Сисоєва відзначає її зміст, який має бути науковим, систематичним, послідовним, пов'язаним із життям. Спеціальними методами, які підвищують стимулюючий вплив змісту, на переконання вченої, є створення на уроці творчих ситуацій або ситуацій новизни. Учитель може зосереджувати увагу учнів на досягненнях мистецтва, літератури, сучасної культури; найважливіших відкриттях у науці, техніці; на актуальних наукових проблемах (Сисоєва, 2006, с. 184).

Емоційна форма викладу теоретичного матеріалу, створення проблемних ситуацій, використання вчителем завдань творчого характеру, різних видів наочності, інноваційних технологій, зокрема інтерактивних, також зацікавлюють формою подання навчальної інформації та змістом творчої діяльності (Олійник, 2017, с. 141).

Підтримуємо О. Савченко в тому, що у формуванні мотивації особливо важливий індивідуальний підхід, обумовлений відмінностями спонукальних потреб учнів, які впливають на їх пізнавальні процеси та емоції. Вважаємо, що важливо, щоб учень порівнював свої результати діяльності із самим собою, а не з іншими дітьми класу, щоб бачив свій поступальний рух. Поділяємо погляди О. Савченко, яка наголошує на необхідності впливу на молодших школярів з позиції оптимістичного прогнозування, щоб через невеликий успіх дитина відчувала потребу надалі працювати краще. Це стосується як невстигаючих дітей, так й успішних (Савченко, 2014, с. 67).

Основними шляхами формування творчої активності, ініціативності, позитивного ставлення до творчості В. Моргун відзначає індивідуальний та диференційований підхід, пошук учителем дієвих стимулів для активізації творчості, заохочення учнів до творчого пошуку (Моргун, 2003, с. 5). На уроці має панувати доброзичлива, творча атмосфера, а критика та категорічні

оцінки на адресу учня повинні бути відсутні, що сприятиме вияву творчої активності (Сисоєва, 2006, с. 204).

Вважаємо, що діяльність дитини, спрямована на творчість, обов'язково має бути підтримана родиною, шкільними, позакласними закладами та референтною особою, яка відіграє провідну роль у її житті. Ця підтримка, на переконання А. Анджейчак, підсилюватиме спонтанну активність учня, формуватиме вміння визначати потребу суспільства в його витворах, творчості. Дослідниця наголошує на необхідності спостереження за кожною дитиною під час різних занять, адже творча діяльність може виявлятися в будь-якій галузі (музиці, літературі тощо), на кожному уроці, в кожному місці, ситуації. Лише творчий учитель є компетентним у творчому розвитку особистості. Такий педагог є: пластичним – уміє адаптувати планування, змінити його, відповідно до непередбачуваних умов; активним – зміст і методи діяльності якого є оригінальними, а не шаблонними; ініціативним – здатним імпровізувати в різних ситуаціях (Анджейчак, 2000, с. 10-12).

На нашу думку, мотивує до творчої діяльності проведення нестандартних уроків (уроків-подорожей, уроків-ігор, інтегрованих, інтерактивних уроків тощо) та використання на них улюблених героїв мультфільмів чи казок. За такого підходу, зазначає І. Волошина, молодші школярі активізують свою фантазію, мислення, розкривають творчий потенціал. Вони із великим задоволенням виконуватимуть творчі завдання, вправи, розв'язуватимуть проблеми, задачі, якщо в них будуть задіяні улюблені герої. Подорожуючи із казковими персонажами, учні охоче писатимуть вірші, есе, добиратимуть ілюстрації, естетично оформлюватимуть роботи. Мотивуватиме також й організація в класі виставки творчих робіт учнів (Волошина, 2011, с. 4).

Наголосимо, що важливу роль у формуванні позитивної мотивації відіграє похвала вчителя, схвальна оцінка роботи учня, підтримка у виборі засобів, необхідних для втілення творчого задуму. Головне завдання вчителя – знайти індивідуальний підхід до кожного учня, бачити його

щонайменші успіхи. Основним стимулом і заохоченням для школяра виступає оцінка, яка має спонукати до праці, особливо, якщо завдання вимагає міркувань, творчих розумових зусиль, досліджень. Учитель має винагороджувати кожне подолання труднощів, кожен успіх дитини заслуженою об'єктивною оцінкою, але не зловживати цим (Волошина, 2011, с. 10). С. Сисоєва наголошує, що оцінка результатів творчої діяльності учнів має бути також своєчасною, доброзичливою, відзначати позитивні зміни в їхньому розвитку (Сисоєва, 2006, с. 177).

Таким чином, найважливішими чинниками формування в молодших школярів позитивної мотивації до творчості є такі: гуманізація взаємодії, забезпечення суб'єктності навчання, справедливе оцінювання, проблемність та емоційність змісту творчої навчально-пізнавальної діяльності; урізноманітнення організаційних форм (Савченко, 2014, с. 80-81).

Друга педагогічна умова – *забезпечення поетапності у формуванні творчих умінь у молодших школярів засобами інтерактивних технологій* – передбачає дотримання етапів формування та розвитку творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій.

Розглянемо базові основи формування творчих умінь та звернемо увагу на їх взаємозв'язок. Зокрема, більш прості вміння є конструюючими елементами складніших і створюють необхідні умови для їх формування. Враховуючи це, вчитель повинен формувати творчі вміння послідовно та системно, починаючи із найпростіших. При цьому, кожне вміння формується поетапно. Тому необхідно забезпечити мотиваційну готовність учнів до виконання творчої діяльності, засвоїти зразок дій, первинно застосувати вміння, виконуючи тренувальні вправи в умовах близького переносу в одній ситуації, та більш віддаленого перенесення вміння, що передбачає його використання в іншій ситуації.

В основі творчих умінь лежать прийоми оптимізації творчого мислення (аналіз, синтез, продукування цікавих ідей, подолання інерції мислення). Оперуючи ними, в процесі застосування конкретного вміння, учні

здійснюють розумову роботу, яка залишається для них невидимою, внутрішньою. Для її усвідомлення, вчитель має з'ясувати з учнями, які дії потрібно виконувати подумки, використовуючи те чи інше вміння. З цією метою, на етапі ознайомлення учнів з умінням, вводиться правило-орієнтир у вигляді плану послідовних дій, які учні мають добре засвоїти (Захарова, 2006, с. 68).

К. Лохвич пропонує методику формування вміння, яка передбачає такі етапи:

— усвідомлення мети виконання дії;

— засвоєння способу виконання (алгоритму, плану, інструкції) дії;

— безпосереднє виконання дії в матеріалізованій або матеріальній формі (за зразком учителя);

— коментування та проговорювання учнями кожної дії;

— перехід зовнішнього мовлення у внутрішнє (Лохвич, 2021, с. 175).

По-іншому виділяє етапи формування творчих умінь у молодших школярів О. Романовська, а саме:

— мотиваційний – формування позитивної мотивації в учнів до виконання творчих дій;

— діяльнісний – формування знань і вмінь щодо творчої діяльності, розвиток особистісних якостей;

— результативний – формування вмінь щодо використання раніше отриманих знань для вирішення проблеми в конкретній ситуації (Романовська, 2014, с. 46).

Для нашого дослідження цікавим є алгоритм формування творчих умінь, запропонований Л. Казміренко, О. Кудерміною, О. Мойсєєвою:

— перший етап передбачає усвідомлення змісту завдання та способів його виконання, із прикладанням вольового напруження. Як наслідок, у результаті вправляння, дії стають чіткішими та координованішими;

— на другому етапі дії виконувати легше, відбувається прискорення темпу їх виконання, зайві рухи усуваються завдяки зміцненню тимчасових нервових зв’язків в корі головного мозку, зменшується роль зорових аналізаторів під час виконання дії та підвищується роль рухових відчуттів, сприймання випереджає дію;

— на третьому етапі дії автоматизуються, рухи стають точними та впевненими. У стан післядовільної уваги переходить зосередження на рухах, які можна вдосконалити до рівня майстерності, але автоматизованість дій не виключає свідомий контроль, який дає змогу вносити корективи (Казміренко, Кудерміна, & Мойсєєва, 2015, с. 82).

Ми дотримуємося таких етапів формування творчих умінь в молодших школярів з використанням інтерактивних технологій:

— створення позитивної мотивації до виконання творчих дій;

— окреслення мети виконання дій;

— пояснення вчителем способу виконання дій;

— засвоєння учнями знань про способи виконання дій;

— виконання учнями нового вміння, на основі засвоєної теорії, з поясненням і коментуванням кожної дії;

— закріплення та відпрацювання простого вміння;

— комплексне застосування учнями сформованих простих умінь, навичок задля формування складного творчого вміння. Зміст етапів та рекомендовані інтерактивні технології, які необхідно використовувати на кожній стадії формування творчого вміння, представлено нами в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Етапи формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій

№н/п	Назва етапу	Зміст етапу	Інтерактивні технології
1.	Створення позитивної мотивації до виконання творчих дій	Мотивування учнів до творчої діяльності, емоційне налаштування на виконання творчої дії, створення позитивної атмосфери на уроці. Виконання учнями вступних вправ: мотиваційних, пізнавальних	Оригінальних, нестандартних ідей: «Коло ідей», «Мікрофон», «Незакінчене речення» тощо
2.	Окреслення мети виконання дій	Усвідомлення учнями необхідності виконання конкретної дії, її значущості для задоволення власних потреб	Проблемного бачення: «Мозковий штурм», «Вирішення проблем», «Дерево рішень», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Карусель», «Два – чотири – всі разом», «Діалог», «Акваріум» тощо
3.	Пояснення вчителем способу виконання дій	Ознайомлення учнів із послідовністю виконання дій (алгоритмом, планом, інструкцією), прийомами, сукупністю прийомів, які дають можливість зробити щось, досягти чогось	Мисленнєвої діяльності: «Аналіз ситуації» – case-метод, «Дискусія», «Синтез думок», «Ажурна пилка», «Навчаючи – вчуся», «Ротаційні (змінювані) трійки» тощо
4.	Засвоєння учнями	Засвоєння учнями змісту	Мисленнєвої

	знань про способи виконання дій	виконання дій, набору інструкцій, їхньої кількості, порядку дій, які необхідно виконати задля досягнення результату. Виконання молодшими школярами пояснювальних, демонстраційних вправ	діяльності: «Аналіз ситуації» – case-метод, «Дискусія», «Синтез думок», «Ажурна пилка», «Навчаючи – вчуся», «Ротаційні (змінювані) трійки» тощо
5.	Виконання учнями нового вміння, на основі засвоєної теорії, з поясненням і коментуванням кожної дії	Пояснення та проговорювання учнем кожної дії. Виконання учнями пробних вправ: пояснювальних і коментованих	Оригінальних, нестандартних ідей: «Коло ідей», «Мікрофон», «Незакінчене речення» тощо
6.	Закріплення та відпрацювання простого вміння	Відпрацювання простого вміння, шляхом виконання учнями тренувальних вправ – за зразком, закріплюючих вправ – репродуктивних	Для розвитку уяви і фантазії: «Драматизація», «Рольова гра», «Програвання сценки», імітаційні ігри, «Спрощене судове слухання» тощо
7.	Комплексне застосування учнями сформованих простих умінь, навичок задля формування складного творчого вміння	Творче використання простих умінь у новій ситуації. Виконання реконструктивних – варіативних та творчих – нестандартних вправ	Створення продуктів творчої діяльності: робота в парах, робота в малих групах, «Спільний проєкт» тощо

Джерело: розроблено автором дослідження.

Третя педагогічна умова – *комплексне застосування завдань розвивального, творчого, проблемного характеру* . На нашу думку, навчання обов’язково має мати творчий характер, відповідно з урахуванням компонентів творчої діяльності таких, як бачення нової проблеми в

звичайних умовах; самостійне перенесення знань, умінь та навичок у нову ситуацію; вміння бачити шляхи розв'язку проблеми та поєднувати різні способи для її вирішення; шукати нестандартні шляхи розв'язання цієї проблеми. Погоджуємося з думкою Г. Конашук у необхідності поєднання індивідуальних та колективних форм роботи з урахуванням індивідуальних здібностей учнів у практичній роботі. Підтримуємо науковця в тому, що розвиваючи та формуючи творчі вміння, потрібно добирати завдання проблемного характеру, які передбачають пошукову, дослідницьку діяльність, застосування набутих знань (Конашук, 2012, с. 24).

Пошукова та дослідницька діяльність передбачає, насамперед, внутрішній розвиток особистості, її емоційно-чуттєвої сфери, мислення, а також розвиток творчої активності учня та допомагає нестандартно підходити до розв'язання різних завдань. Завдяки такій діяльності підвищується прояв ініціативності, відбувається саморозвиток школяра. Зокрема, необхідно надавати перевагу роботі, яка передбачає глибоке дослідження сутності об'єкта, знаходження нових ідей (Фефілова, 2014, с. 206).

Дослідницька і пошукова діяльність є системою дій, яка складається таких компонентів: проєктного, конструктивного, рефлексивного. Завдяки реалізації даної діяльності навчання перетворюється в самонавчання. Варто зауважити, що дослідницька і пошукова діяльність є творчою діяльністю, тому що відсутня схема, відповідно до якої відбувається її розвиток. Ця діяльність спрямована на вираження молодшими школярами емоційного ставлення до навколишньої дійсності та її перетворення. Характеризується відсутністю чітко заданого шаблону, завдяки чому учні можуть самостійно проєктувати свою діяльність, відповідно до поставлених цілей та оцінювати її результат. Чим раніше вчитель почне впроваджувати дослідницьку і пошукову діяльність в освітній процес, тим ефективніше учні будуть

засвоювати знання, формувати та розвивати вміння, зокрема, творчі (Нечипоренко, 2014, с. 176).

Підтримуємо Г. Юсуфалієву, яка наголошує на перевагах використання завдань проблемного характеру, які полягають у тому, що вчать учнів мислити логічно, науково, дидактично, творчо; роблять навчальний матеріал правдоподібним, полегшуючи тим самим перетворення знань у реальність; формують в учнів серйозний інтерес до наукових знань; сприяють кращому запам’ятовуванню інформації (Yusufaliyeva, 2021, p. 56).

Розвиток та формування творчих умінь у молодших школярів є складним, систематичним, цілеспрямованим процесом, який потребує систематичного виконання завдань творчого характеру, без яких неможливо сформувати творчі вміння. Тому для цього К. Нечипоренко радить пропонувати завдання, які сприятимуть розвитку творчого мислення та формуванню творчих умінь, адже саме завдяки використанню на уроках різноманітних завдань та вправ творчого, розвивального характеру в учнів посилиться допитливість, пізнавальний інтерес, а головне – з’явиться бажання навчатися, щоб створювати щось нове (Нечипоренко, 2012, с. 56).

На переконання Г. Конашук, саме в творчості дитина має змогу реалізувати знання та вміння. Розв’язання творчих завдань, пошук нестандартних способів сприяють формуванню в дітей критичного відношення до нового, навичок дискутування, вольових та морально-етичних якостей (Конашук, 2012, с. 23).

Вважаємо, що суттєво підвищити ефективність формування та розвитку творчих умінь можна за умови постійного використання в освітньо-виховному процесі таких творчих завдань: написання вірша, оповідання, казки, музичної п’єси, виготовлення оригінального виробу тощо (Моргун, 2003, с. 6).

Варто зазначити, що саме завдяки комплексному виконанню завдань, учні зможуть досягнути успіху та бажаних результатів. На думку

К. Нечипоренко, комплекс завдань має будуватися за рівнем підвищення складності з урахуванням вимог щодо послідовності і повторюваності завдань, а також опиратися на ступінь підготовки учнів, їхній досвід та знання, ступінь оволодіння прийомами творчої діяльності, розвиваючи та формуючи риси творчої особистості. Завдання мають спрямовуватися на формування творчих умінь у молодших школярів від більш простих до більш складних (Нечипоренко, 2014, с. 178).

Підтримуємо В. Ковальову в тому, що використання в навчальній діяльності творчих завдань потребує врахування наступних дидактичних принципів:

— принцип діяльності – формування вміння застосовувати знання на практиці в різноманітних видах діяльності;

— принцип відкритості – використання в навчальній діяльності відкритих та проблемних завдань;

— принцип свободи вибору – надання дітям права вибору та свободи для самовираження;

— принцип ідеальності – максимальне використання знань, можливостей, інтересів учнів з метою підвищення ефективності та результативності освітньо-виховного процесу та зменшення витрат часу;

— принцип зворотного зв’язку – використання прийомів зворотного зв’язку задля контролювання освітнього процесу (Ковальова, 2010, с. 122-123).

В. Моргун наголошує на провідних аспектах, які необхідно враховувати в процесі формування та розвитку творчих умінь через використання творчих завдань: створення ситуації, за якої творчі завдання розробляються в учнівському колективі; наявність особливого типу спілкування вчителя і учня, який передбачає зацікавленість та рівноправність співрозмовників; високий рівень творчого потенціалу, активності учнівського колективу (Моргун, 2003, с. 7).

Підготовка вчителя до використання творчих завдань у навчальній діяльності, на переконання С. Сисоєвої, передбачає: ознайомлення з різновидами творчих завдань; аналіз навчального матеріалу задля тематичного планування творчих завдань; перетворення відомих завдань, запропонованих у підручнику, на творчі; використання творчих завдань у практичній діяльності (Сисоєва, 2006, с. 192).

Зауважимо, що формування творчих умінь можливе при вивченні всіх дисциплін, які передбаченні навчальними програмами для 1–4 класів. З огляду на це, пропонуємо комплекс завдань, які сприятимуть розвитку та формуванню творчих умінь у молодших школярів під час вивчення різних навчальних предметів з використанням інтерактивних технологій. Зміст завдань подано нами в додатку (додаток А).

Молодший школяр, у якого розвинені творчі вміння характеризується такими особливостями: наявність допитливості та інтересу до навчальної діяльності; здатність планувати роботу та користуватися тими знаннями, які необхідні для вирішення конкретного завдання; бажання продукувати нові ідеї, фантазувати та обґрунтовувати власну позицію; адекватний підхід до оцінювання результатів своєї діяльності (Нечипоренко, 2012, с. 56).

Четверта педагогічна умова – *організація та керівництво вчителем інтерактивною навчальною діяльністю учнів молодшого шкільного віку*. Для залучення учнів до творчої діяльності та формування творчих умінь, учитель має оволодіти методикою організації інтерактивного навчання та використання інтерактивних технологій на різних уроках у початковій школі. Уроки мають викликати в учнів інтерес, зацікавлювати їх, навчати самостійно мислити та діяти. Від умінь вчителя та стилю його роботи залежить ефективність та результативність уроку, вплив на свідомість і емоції учнів.

С. Гармаш пропонує механізм організації освітнього процесу з використанням інтерактивних технологій, який складається з таких етапів:

підготовчий, створення позитивної атмосфери, операційно-діяльнісний, контрольно-рефлексивний. Зосередимо на них свою увагу. Зокрема, організовуючи навчальну діяльність учнів, учитель має спроєктувати освітній процес: визначити мету, завдання навчальної діяльності, підібрати матеріал, технології, методи, форми і засоби навчання. Саме на цьому етапі важливо підготувати учнів до використання інтерактивних технологій. Учні мають володіти навичками самостійної навчально-пізнавальної діяльності, вміти розподіляти між собою ролі. Організовувати навчальну діяльність учитель має на основі індивідуального та диференційованого підходів. Таким чином, учні будуть залучені до освітньо-виховного процесу, зможуть відчувати радість, генеруючи нові ідеї і шукаючи нові шляхи вирішення завдання. Завдяки використанню інтерактивних технологій, молодші школярі стають активними суб'єктами навчальної діяльності, а вчитель виконує роль консультанта в процесі отримання нових знань, формування умінь.

Під час підготовки до уроку, використовуючи інтерактивні технології організації навчання, учні шукають відповіді на проблемні запитання, які стоять перед їхньою групою. Така діяльність орієнтована на пошук цікавих ідей, асоціацій і є основою творчого процесу. На цьому етапі учні визначають мету діяльності, оцінюють власні можливості, розподіляють обов'язки між учасниками групи, виконують завдання, аналізують та презентують отримані результати спільної діяльності. У ході цієї попередньої підготовки можуть виникнути труднощі, пов'язані з різним ступенем включеності учнів у цей процес. Тому, вчитель має вправно керувати підготовкою школярів, що забезпечить необхідні умови для творчої самореалізації кожного учня в творчій навчально-пізнавальній діяльності.

На другому етапі організації навчальної діяльності, яка передбачає формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій, учитель має змотивувати учнів до діяльності та створити позитивний мікроклімат в учнівському колективі, завдяки відзначення позитивних

якостей учнів, їхній активній участі в творчій навчальній діяльності. Створенню позитивної атмосфери сприяють такі фактори: доброзичливий характер спілкування учнів і вчителя; спонукання до запитань; вільне висловлення своїх думок та ідей; організація творчих видів робіт. Ефективність групового творчого процесу залежить від спроможності вчителя створити таку атмосферу, в якій би кожен учень почувався комфортно, прагнув пізнавати щось нове та міг максимально розкрити свій потенціал, таланти та природні задатки.

Під час операційно-діяльнісного етапу учитель має викликати зацікавленість учнів до діяльності, спонукати до проявів самостійності. Завдяки сформованості мотиваційної сфери, емоційно-вольової готовності учнів, вони пізнають себе, свої можливості, визначають рівень сформованості умінь та здібностей у процесі навчання. Контрольно-рефлексивний етап передбачає аналіз учителем проведеного уроку, визначення його ефективності та результативності, обмін думками з учнями щодо власних почуттів, постановку цілей для досягнення нової мети (Гармаш, 2010, с. 3-4).

Важливими для нашого дослідження є методичні рекомендації для вчителя, розроблені Л. Каленюк, В. Ковальовою щодо проведення інтерактивного уроку: залучати до роботи всіх учнів класу; для попередньої підготовки давати учням завдання: продумати, виконати самостійно підготовчі завдання; надавати можливості для самоорганізації, стимулювання учнів до активної, продуктивної роботи; кількість учасників у групі залежить від загальної кількості учнів у класі, рівня їхніх знань (оптимальний склад групи 3–6 осіб, оскільки за більшої кількості учнів важко визначити індивідуальний внесок кожного члена групи, а за меншої – складно розглянути різнобічно проблему); склад групи має змінюватися, відповідно до змісту навчального завдання і не може бути постійним протягом тривалого часу уроку; формування груп учнів здійснювати на добровільній

основі, за результатами жеребкування або учні самі можуть об'єднуватися в групи за власним вибором; оптимально облаштувати навчальний простір (обладнати навчальну аудиторію, спеціально розташувати меблі таким чином, щоб працюючи в мікрогрупах, учні мали можливість вільно пересуватися); запровадити в класі спеціальні норми спільної праці, які створюються разом з учнями і їх дотримання є обов'язковим для всіх; обрати найефективніші інтерактивні технології, які допоможуть сформувати творчі вміння; на одному уроці варто використовувати 1–2 інтерактивних методи; надавати учням час для роздумів над завданням; обов'язково здійснювати глибоке обговорення, рефлексію; готуючи запитання, прогнозувати можливі відповіді учнів та заздалегідь розробити критерії оцінювання результативності уроку (Каленюк, 2010, с. 9-10; Ковальова, 2010, с. 120-121).

Учитель керує роботою кожного учня опосередковано через завдання, якими він спрямовує парну чи групову діяльність. Зокрема, під час кооперативної роботи, працюючи в невеликих групах, учитель дає учням інструкції щодо виконання завдання, після чого діти виконують його до тих пір, поки всі учасники групи не виконають його успішно. Учитель має організувати урок таким чином, щоб учні працювали в режимі співробітництва. З цією метою він має розуміти компоненти, які сприяють співробітництву, а це: міжособистісна взаємодія, яка спонукає до діяльності; індивідуальна та групова підзвітність; навички міжособистісного спілкування; опрацювання даних про роботу в групах. Упроваджуючи ці елементи в навчальну діяльність, учитель зможе ефективно організувати кооперативну взаємодію, яка може здійснюватися як у групах, так і в парах.

Розглянемо детальніше елементи, які мають бути залученими до структури кооперативного навчання. Найважливішим є позитивна взаємозалежність, яка полягає в усвідомленні учнями необхідності концентрації всіх своїх зусиль для успішної діяльності всієї групи. Таким

чином, учитель має розробляти і оголошувати так групові завдання, щоб діти розуміли, що досягнути позитивного результату вони можуть лише разом.

Ще одним важливим елементом спільного навчання є міжособистісна взаємодія учнів, під час якої вони передають однокласникам свої знання, обговорюють проблему. Вони мають працювати разом, допомагаючи один одному, заохочуючи до роботи для досягнення цілей у спільній справі (Пометун, & Пироженко, 2004, с. 27-28). Кожен учень у групі може виконувати різні ролі: головуючого (ознайомлює учасників групи із завданням, організовує роботу щодо його виконання, заохочує до роботи, підсумовує виконану роботу, може призначати доповідача), секретаря (конспектує результати групової роботи, бере участь у підведенні підсумків роботи), посередника (стежить за часом, спонукає до роботи), доповідача (доповідає про результати виконаної роботи, висловлює та аргументує спільну думку всієї групи) (Стецюра, 2010, с. 33).

Третім елементом кооперативного навчання, який має бути на уроці, є індивідуальна та групова підзвітність. Сутність даного елементу полягає у відповідальності кожного учасника групи за виконану свою частину роботи та загальної відповідальності групи в досягненні поставлених цілей. Завдання кооперативного навчання – реалізація потенціалу, умінь та здібностей кожного члена групи. Четвертий компонент – розвиток навичок міжособистісного спілкування. Учитель має цілеспрямовано розвивати в учнів навички прийняття рішень, керівництва, спілкування та конструктивного вирішення конфліктних ситуацій. П’ятий компонент – опрацювання даних про роботу групи передбачає організацію обговорення та аналіз результату діяльності, досягнення цілей, ефективність взаємовідносин у групі (Пометун, & Пироженко, 2004, с. 29-30).

Погоджуємося із Л. Жулєвою в тому, що в інтерактивному освітньому процесі змінюється роль учителя. Він виконує різноманітні ролі: «організатора» (організовує навчальну діяльність, добираючи необхідні

методи та прийоми роботи), «фасилітатора» (знімає стан напруження, допомагає в засвоєнні навчального матеріалу), «консультанта» (надає необхідні поради, консультації з різних питань), «прогнозиста» (визначає очікувані результати навчання), «презентатора» (описує, презентує, мотивує), «тренера» (допомагає, тренує), «аналітика» (здійснює систематичний аналіз і рефлексію), «дослідника» (досліджує), «менеджера» (планує, оцінює, вносить зміни до освітнього процесу) (Жулєва, 2011, с. 377).

Починаючи з першого класу, вчитель має готувати дітей до міжособистісної взаємодії та використання інтерактивних технологій, обираючи вправи з урахуванням вікових особливостей учнів. У першому і другому класах необхідно пропонувати більше шаблонів, наочності, роздаткового матеріалу, а в четвертому доцільно давати завдання, які передбачають самостійну роботу учнів (Кондратюк, 2011, с. 9).

Для нашого дослідження цінними є висновки, сформульовані Н. Манойленко, яка зазначає, що методика формування творчих умінь в учнів початкової школи має бути спрямована на розвиток особистісних якостей учнів; формуючи творчі вміння, вчитель має надавати важливого значення виконанню творчих завдань, самостійній роботі учнів; необхідно враховувати індивідуальний та диференційований підходи при об’єднанні дітей у мікрогрупи, з огляду на їхній творчий потенціал; для виявлення рівня сформованості творчих умінь учитель має використовувати діагностичний інструментарій (Манойленко, 2015, с. 87).

Отже, завдяки ефективній реалізації визначених нами педагогічних умов, ми зможемо розвинути в молодших школярів самостійність, ініціативність, навички групової співпраці, розкрити творчий потенціал та сформувати творчі вміння. Усі виокремлені нами педагогічні умови взаємопов’язані, взаємодоповнюють одна одну, обумовлені особливостями організації освітнього процесу в початковій школі та реалізуються всіма суб’єктами цього процесу.

2.2. Модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій

Реформування сучасної системи освіти висуває дедалі більше вимог до здобувачів освіти, їхніх компетентностей та обов'язкових результатів навчання. Випускник початкової школи має бути всебічно розвиненою, самостійною, творчою, допитливою особистістю із сформованими ключовими та власне предметними компетентностями, наскрізними творчими вміннями, відповідно до психофізіологічних та вікових особливостей, що й відображається в меті початкової школи, зазначеній у Державному стандарті початкової освіти (від 24 липня 2019 р. № 688) (2019). Дані вміння, на нашу думку, доволі складно сформувати, використовуючи лише монологічні форми і методи навчання. Погоджуємося із думкою І. Проценко в тому, що лише за умови використання інтерактивних технологій, активних методів, діалогової взаємодії учасників освітньо-виховного процесу, можна сформувати і розвинути творчі вміння в молодших школярів (Проценко, 2011, с. 131).

Необхідність створення цілісного бачення процесу формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій зумовила розробку моделі формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій, яку ми представимо в узагальненому вигляді.

Розглянемо різні трактування сутності поняття «модель». Зокрема, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» термін «модель» тлумачиться як умовна схема, опис, зображення якогось об'єкта, явища або процесу, що використовується як його «представник» (Бусел, 2005, с. 683). У «Голосарії сучасної освіти» подане таке трактування: «Модель – це аналог певного фрагменту природної або соціальної реальності; схема або план дій педагога під час здійснення освітньо-

виховного процесу. Її основою виступає переважний характер діяльності учнів (репродуктивний або продуктивний), який організовує та вибудовує учитель» (Усик, 2014, с. 228, 230).

Модель, на переконання Гузій, Ляхоцького, Чернишової, – це «уявна або матеріально-реалізована система, що відображає природний або соціальний об'єкт дослідження і здатна замінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію щодо цього об'єкта. Головною вимогою, якій має відповідати модель, є відповідність реальній дійсності за суттєвими параметрами та властивостями» (Чернишова, Гузій, & Ляхоцький, 2014, с. 95-96).

С. Мартиненко, Л. Хоружа розглядають модель навчання як систему взаємопов'язаних елементів, завдяки якій можна визначити головні завдання, форми, методи навчання, спрямовані на досягнення результату. Модель освітньо-виховного процесу будується на основі змісту освіти, вибору освітніх технологій, застосування особистісно-орієнтованих педагогічних систем, комп'ютерної підтримки навчання (Мартиненко, & Хоружа, 2002, с. 48).

Ю. Шапран розглядає поняття «модель» у широкому і вузькому значеннях. Зокрема, в широкому значенні вживають термін «модель», коли йдеться про ідеалізацію та спрощення дійсності, у вузькому – коли необхідно відтворити досліджуване явище, використовуючи більш зрозуміле та більш вивчене (Шапран, 2012, с. 39).

Ми погоджуємося із Л. Мартинець, яка під терміном «модель» розуміє відображення суттєвих ознак досліджуваного об'єкта у формулі, схемі, взірці. Вона має мати цільовий характер, тобто розроблятися відповідно до поставленої мети відображення конкретних властивостей об'єкта моделювання (Мартинець, 2015, с. 7-8).

Таким чином, підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що під поняттям «модель» розуміють:

— схематичне або графічне зображення, яке використовують, як спрощену заміну об’єкта, явища або процесу;

— спрощені теорії, які дають змогу вивчати взаємозв’язки;

— у широкому значенні – система, яка, відображаючи об’єкт дослідження, здатна заміщати його таким чином, що її вивчення дає нову інформацію про даний об’єкт;

— у вузькому значенні – зображення об’єкта, явища за допомогою легшого, більш дослідженого та вивченого (Теплицька, 2016, с. 426).

Узагальнюючи визначення поняття «модель» різних авторів, виокремимо головні ознаки моделей: відповідність реальній дійсності; цілеспрямованість – формується відповідно до поставленої мети відображення конкретних властивостей об’єкта моделювання; взаємозв’язок параметрів з метою і очікуваними результатами; умовність і схематичність об’єкта, в якому відображаються реальні або абстрактні властивості; уявність системи, яка відображає об’єкт дослідження (Шапран, 2012, с. 40).

Варто зазначити, що розробляючи модель, слід враховувати той факт, що вона може бути представлена в різних формах: образній, графічній, знаковій, модельній схемі тощо (Уварова, 2001, с. 274). Зауважимо, що не будь-яке зображення можна вважати моделлю. Не є моделлю встановлена схожість між об’єктами за несуттєвими ознаками. Моделлю вважається зображення, яке фіксує загальне відношення деякої системи і забезпечує його подальше вивчення (Цзяцзюнь, 2019, с. 115).

Наголосимо на функціях, які виконує модель:

— схематично та реально відображає взаємозв’язки між компонентами, таким чином, що зв’язки всередині змодельованого об’єкта можна порівняти зі зв’язками всередині моделі;

— чітко визначає компоненти, які становлять систему;

— виступає інструментом для порівняльного вивчення різних ознак процесу або явища (Шапран, 2012, с. 39).

Тісно пов'язана із категорією «модель» – категорія «моделювання». Особливості використання методу моделювання в сучасних педагогічних дослідженнях висвітлено в працях С. Мартиненко (2002), О. Савченко (2012), С. Сисоєвої (2006), Л. Хоружої (2002) та інших. Метод моделювання є інтегративним, оскільки дає змогу поєднувати експеримент з побудовою наукових абстракцій, логічних конструкцій у процесі вивчення педагогічного явища (системи, об'єкта, середовища) (Гуменюк, 2010, с. 66).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» подане таке визначення поняття «моделювання»: «це дослідження систем, об'єктів, явищ, процесів, шляхом побудови і вивчення їх моделей» (Бусел, 2005, с. 683). На думку Ю. Шапрана, моделювання є «оригінальним методом дослідження специфічно організованих об'єктів» (Шапран, 2012, с. 40). Л. Мартинець розглядає моделювання як «створення образу об'єкта-оригіналу (моделі), що в певних умовах може замінити сам об'єкт-оригінал, забезпечучи легкість оперування, наочність, видимість та відтворити ті характеристики та властивості оригіналу, які викликають зацікавлення в дослідника (Мартинець, 2015, с. 7-8).

Необхідно зазначити, що особливість методу моделювання полягає в опосередкованому, а не безпосередньому дослідженні об'єкта, яке здійснюється завдяки дослідженню іншого об'єкта – його моделі. Моделювання дає змогу дослідити невивчені та малодосліджені сторони об'єкта, узагальнивши наявні знання про цей об'єкт (Цзяцзюнь, 2019, с. 118-119).

Підтримуємо думку Ю. Шапрана в тому, що метод моделювання використовують за відсутності необхідних умов для безпосереднього оволодіння об'єктом та, коли неможливо одразу приступити до пізнання його сутності (Шапран, 2012, с. 41). Результати наукових пошуків, дають підстави

стверджувати, що моделювання є дією, яка складається з таких компонентів: мета та об’єкт моделювання; власне модель; ознаки моделі, які залежать від природи об’єкта моделювання (Балаєва, 2014, с. 79).

З огляду на зазначені вище теоретичні положення, нами розроблена *дидактична модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій*, оскільки творчі вміння в молодших школярів ми формуємо через творчу навчально-пізнавальну діяльність.

Розглянемо різні трактування поняття «дидактична модель», запропоновані науковцями. Зокрема, Н. Зеленкова, К. Морозова пропонують наступну дефініцію терміна «дидактична модель»: «система взаємопов’язаних та взаємозумовлених елементів організації і керівництва освітньо-виховним процесом, яка передбачає мету, дидактичні цілі, завдання, технології, методи, форми організації навчання та кінцевий результат» (Морозова, & Зеленкова, 2013, с. 95). В. Редько, М. Яковчук під поняттям «дидактична модель» розглядають категорію, зміст якої включає структурні компоненти, що забезпечують результативну діяльність суб’єктів освітньо-виховного процесу – вчителя та учнів, якість якої прогнозує дослідник (Редько, & Яковчук, 2021, с. 32). На переконання О. Луценко, дидактична модель відображає базові компоненти педагогічної системи, які сприяють вирішенню чітких прикладних завдань (Луценко, 2016, с. 93). Цікавим є визначення терміну «дидактична модель», запропоноване С. Міхно: «це цілісне утворення, яке включає мету, методологічні підходи, функції, вміння та навички, дидактичні умови, структурно-функціональні компоненти, рівні сформованості пізнавально-творчої самостійності, на основі усвідомлення критеріїв та показників і прогнозований результат» (Міхно, 2017, с. 204).

Під поняттям *«дидактична модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій» ми розуміємо схематично-графічне зображення процесу формування творчих*

умінь, яке відображає його структуру і зміст; логічне та послідовне структурування компонентів; передбачає прогнозовану дидактичну мету, завдання, дидактичні принципи; етапи формування творчих умінь; педагогічні умови, що забезпечують ефективність процесу формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій; розробку навчально-методичного супроводу та контрольно-діагностичного інструментарію.

Розробляючи дидактичну модель формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій, ми враховували такі вимоги: по-перше, модель має відображати цілісність процесу формування творчих умінь і взаємовзв'язок її складових; по-друге, модель має мати відтворювальний характер задля можливості її експериментальної перевірки та відповідати фактичним властивостям структурних елементів змодельованої системи; по-третє, звертали увагу на пошук зв'язків між підструктурами цілісного процесу формування творчих вмінь, а не на визначення її підструктур (Мартиненко, & Хоружа, 2002, с. 118; Шапран, 2012, с. 40).

У контексті досліджуваної проблеми, метою моделювання процесу формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій є розробка дидактичної моделі, яка показує впровадження педагогічних умов в освітній процес початкової школи, які сприятимуть підвищенню ефективності та результативності процесу формування творих умінь, завдяки застосуванню інтерактивних технологій. Об'єкт моделювання – процес формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій.

Означена дидактична модель є основою формувального експерименту, в якій всі елементи взаємопов'язані і виконують спеціальні функції:

— мотиваційні – мотиваційні чинники, які наявні в навчальному матеріалі, творчих завданнях, інтерактивних технологіях, методах тощо, мають допомагати формуванню в учнів молодшого шкільного віку прагнення до успіху, внутрішньої позитивної мотивації до творчої діяльності, міжсуб'єктної співпраці, до засвоєння змісту навчального матеріалу, задоволення власних потреб у творчій навчально-пізнавальній діяльності;

— навчальні – сприяють засвоєнню системи знань з навчальної творчості, формуванню творчих умінь під час навчального процесу;

— розвивальні – запропоновані організаційні форми, інтерактивні технології, інтерактивні методи дають можливість творчій самореалізації молодших школярів, задоволенню потреби в пізнанні, стимулюють бажання до розширення та поповнення знань, розвитку творчого, пізнавального мислення;

— виховні – використання інтерактивних технологій в освітньо-виховному процесі передбачає формування в молодших школярів цілеспрямованості, відповідальності за виконані дії та прийняття рішень, вмінь конструктивної співпраці, взаємопідтримки, взаємодопомоги під час вирішення колективного завдання;

— контрольно-оцінювальні – передбачають використання діагностичного інструментарію для визначення рівнів сформованості творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку (Маловичко, 2013, с. 222).

Дидактична модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій представлена як цілісна сукупність структурних компонентів (мотиваційно-цільового, змістового, процесуального, результативного); компонентів та критеріїв творчих умінь, педагогічних умов, рівнів сформованості творчих умінь та кінцевого результату. Вона була розроблена з метою наукового обґрунтування єдності структури процесу формування творчих умінь в учнів початкової школи з

використанням інтерактивних технологій. В узагальненому, схематично-графічному вигляді дидактична модель представлена на рис. 2.1.

Охарактеризуємо кожний компонент, розробленої нами дидактичної моделі формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій та розкриємо їх змістове наповнення.

Мотиваційно-цільовий компонент відображає дидактичну мету, завдання, дидактичні та специфічні принципи процесу формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку. Дидактичну мету вбачаємо у формуванні творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій. Уточнюючи мету, ми виокремлюємо такі завдання:

— забезпечення внутрішньої позитивної мотивації молодших школярів до творчої діяльності та до міжсуб'єктної співпраці;

— проведення нестандартних уроків з використанням інтерактивних технологій, які забезпечать поетапне формування творчих умінь та розвиток творчого мислення в учнів молодшого шкільного віку;

— виконання в парах та групах учнями завдань творчого характеру;

— моніторинг результатів формування творчих умінь у молодших школярів.

У рамках нашого дослідження, нами виокремлені дидактичні та специфічні принципи дидактичної моделі формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій.

Під поняттям *«дидактичні принципи»* ми розуміємо *ключові положення, які визначають зміст, форми і методи освітньо-виховного процесу та забезпечують його результативність та ефективність,* а під поняттям *«специфічні принципи» – ключові положення, які визначають зміст, форми і методи саме процесу формування творчих умінь, відображають специфіку творчої діяльності учнів початкової школи,*

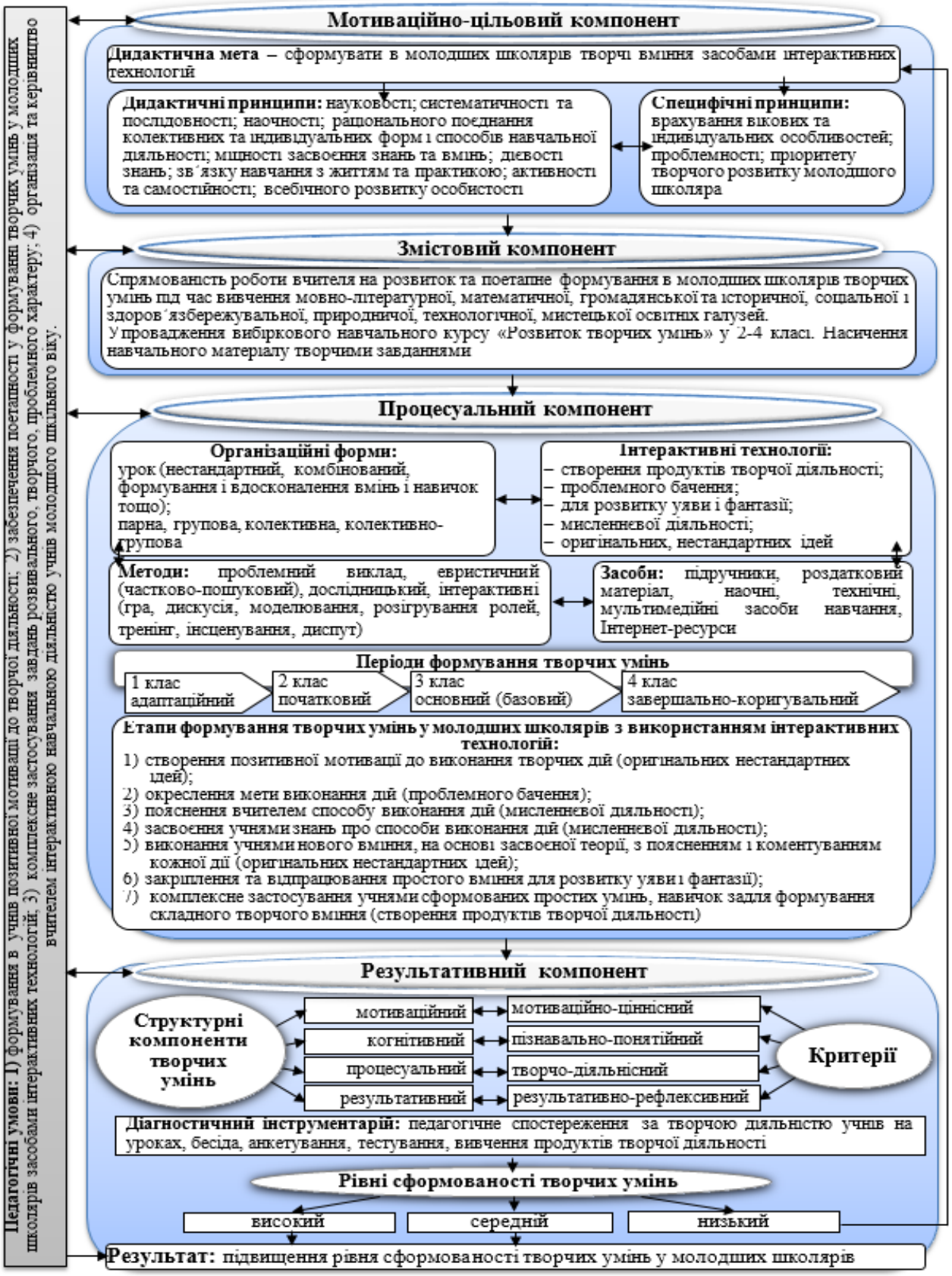

Рис. 2.1. Дидактична модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій

спрямовані на сприяння реалізації в освітньому процесі дидактичної мети і завдань означеного процесу.

У контексті нашого дослідження, провідними загальнодидактичними принципами ми визначили такі: науковості, систематичності і послідовності, наочності, раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчальної роботи, міцності засвоєння знань та умінь, дієвості знань, зв'язку навчання з життям та практикою, активності та самостійності, всебічного розвитку особистості.

Коротко розкриємо зміст кожного дидактичного принципу, відповідно до об'єкту нашого дослідження. Сутність принципу науковості полягає в тому, що зміст освіти і навчання мають становити тільки наукові знання, він має бути науково правильним. При формуванні творчих умінь ми опираємося на знання. Цілі процесу формування творчих умінь мають бути повно і чітко визначені щодо змісту даного процесу. Відповідно до мети мають бути підібрані технології та методи навчання, в нашому дослідженні – інтерактивні, які є адекватними цілям і завданням процесу формування творчих умінь у молодших школярів.

Доповнює принцип науковості – принцип систематичності та послідовності, пов'язаний із особливостями пам'яті учнів молодшого шкільного віку. При систематичному навчанні не буде прогалин у засвоєнні логічної структури матеріалу, через те, що постійно діє підкріплення. З метою забезпечення розуміння, потрібно засвоювати теоретичний матеріал послідовно, від простішого до складнішого, і даний аспект необхідно враховувати в процесі формування творчих умінь, дотримуватися послідовності їх етапів, адже успіх будь-якої діяльності залежить від її впорядкованості, алгоритмічності та цілеспрямованості (Малафіїк, 2005, с. 94-95, 112).

Цілісне засвоєння системи знань, формування умінь можливе за рахунок безпосереднього та опосередкованого сприймання навколишньої дійсності. Тому, з метою формування творчих умінь, вагомого значення

набуває використання в освітньо-виховному процесі принципу наочності, який забезпечує чуттєву основу сприймання і запобігає формальному засвоєнню невідомих понять. Використання унаочнення зумовлюється наочно-образним мисленням молодших школярів.

Сутність принципу раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчальної роботи полягає в застосуванні вчителем різноманітних форм і методів навчальної діяльності, з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів, віддаючи перевагу активним методам навчання, оптимально поєднуючи індивідуальні та колективні форми і методи навчально-пізнавальної діяльності, використовуючи прийоми взаємонавчання і взаємодопомоги.

Важливе значення для формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку має принцип міцності засвоєння знань та вмінь, адже без міцно сформованих знань, умінь і навичок подальше навчання супроводжуватиметься труднощами. Кінцеві результати засвоєння знань мають передбачати ознайомлення, запам’ятовування, відтворення, самостійне застосування в практичній діяльності. Те, що потребує міцного засвоєння, вимагає самостійного застосування знань і вмінь. Знання будуть міцнішими, за умови активного сприймання матеріалу, самостійного його засвоєння з використанням вправ.

Не менш важливим є принцип дієвості занань, сутність якого полягає в тому, що перевірка і оцінка знань молодших школярів має не лише відображати рівень їх засвоєння, але й завжди мотивувати учнів до прикладання зусиль задля досягнення нових упіхів у навчально-пізнавальній діяльності. Принцип зв’язку навчання з життям та практикою передбачає розуміння учнями теоретичних аспектів, використання теоретичних знань для розв’язання практичних завдань. Відповідно до принципу активності та самостійності учень є активним суб’єктом освітнього процесу, а не пасивним слухачем. Активізації пізнавальної діяльності учнів сприяє позитивне відношення до навчання, використання інтерактивних технологій, технічних

засобів навчання тощо. Сутність принципу всебічного розвитку особистості полягає в попередньому відборі вчителем змісту і методичного забезпечення, який би передбачав створення комфортних умов для розвитку духовних, пізнавальних, творчих, фізичних якостей дитини. Засвоєння змісту початкового навчання має сприяти їх творчому та інтелектуальному розвитку (Савченко, 2002, с. 82-89).

Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій ґрунтується на специфічних принципах, в яких закладені власні, специфічні закономірності зазначеного процесу, до яких належать принципи: врахування вікових та індивідуальних особливостей, проблемності, пріоритету творчого розвитку молодшого школяра,

У творчій діяльності потрібно обов’язково брати до уваги вікові та індивідуальні особливості учнів. Відповідно до даного принципу, вчитель має враховувати інтереси, захоплення, темперамент, характер кожного учня. При організації діяльності, зміст, форми і методи мають змінюватися на кожному віковому етапі. Розвитку творчого мислення, пізнавальних інтересів, творчого підходу до будь-якої діяльності сприяє проблемне навчання. Через розв’язання проблемних завдань чи проблемної ситуації учні творчо беруть участь у засвоєнні знань. Принцип пріоритету творчого розвитку молодшого школяра передбачає надання вагомого значення розвитку інтелектуальних та творчих якостей таких, як нестандартне мислення, уява, завдяки систематичному розв’язанню творчих завдань, проблемному підходу, використанню інтерактивних технологій.

Таким чином, мотиваційно-цільовий компонент виступає основою для відбору змісту, форм, методів і засобів для процесу формування творчих умінь.

Відповідно до визначеної мети та окреслених завдань, нами визначені основні напрями *змістового компоненту*, а саме:

— спрямованість роботи вчителя на розвиток та поетапне формування в молодших школярів творчих умінь під час вивчення мовно-літературної,

математичної, громадянської та історичної, соціальної і здоров'язбережувальної, природничої, технологічної, мистецької освітніх галузей;

— вивчення вибіркового навчального курсу «Розвиток творчих умінь» у 2–4 класі;

— насичення навчального матеріалу творчими завданнями.

Процесуальний компонент містить такі елементи: організаційні форми, засоби, інтерактивні технології, методи, які сприятимуть формуванню творчих умінь у молодших школярів. Також визначені періоди та етапи формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій.

Організаційні форми навчання передбачають взаємодію вчителя і учнів, відповідно до визначених умов та режиму роботи (Савченко, 2002, с. 229). У контексті нашого дослідження ми віддаємо перевагу саме уроку як основній формі організації навчання, завдяки якій учні засвоюють знання, розвивають та формують практичні вміння і навички. Особливого значення надаємо таким типам уроків: урок формування вмінь і навичок; урок застосування знань, умінь і навичок; урок перевірки і корекції знань, умінь і навичок; комбінований урок; нестандартний урок тощо. Уроки формування вмінь і навичок передбачають виконання системи завдань та вправ, передбачених навчальною програмою. На уроках застосування знань, умінь і навичок учні на практиці використовують здобуті знання, сформовані вміння і навички. Урок перевірки і корекції знань, умінь і навичок передбачає на різних рівнях засвоєння: продуктивному, репродуктивному, реконструктивному, творчому, перевірку і корекцію здобутих знань, умінь і навичок. Комбінований урок – найпоширеніший в початковій школі та сприяє реалізації двох і більше дидактичних цілей: підготовку до засвоєння знань, умінь; засвоєння; закріплення, корекцію, систематизацію; застосування на практиці.

Серед нестандартних уроків віддаємо перевагу інтерактивним урокам, театралізованим урокам (урок-спектакль, урок-казка, урок-концерт); урокам творчого пошуку (урок-розвідки, урок-експедиція); урокам ділової та рольової гри (урок прес-конференція, урок-суд); урокам комунікативної спрямованості (урок-діалог, урок-диспут), урокам-змаганням (уроки «Мозкового штурму», уроки-конкурси); інтегрованим урокам, для яких характерний різнобічний огляд предмету навчального пізнання (Пальчевський, 2007). Саме ці типи уроків, на нашу думку, сприяють розвитку творчої уяви та формуванню творчих умінь у молодших школярів.

За кількістю учнів вважаємо пріоритетними парну, групову, колективну, колективно-групову форми навчання молодших школярів. Групові, колективні, колективно-групові форми сприяють формуванню в учнів умінь співпрацювати, створюють необхідні умови для взаємонавчання, міжособистісного спілкування, можливостей пошуку різних шляхів розв’язання однієї проблеми (Савченко, 2002, с. 242).

Форма навчання зумовлює вибір технологій та методів навчання, від яких залежить реалізація цілей освітнього процесу. Задля формування творчих умінь, на нашу думку, доречно використовувати інтерактивні технології, відповідно до того, на формування яких творчих умінь вони спрямовані:

— інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах, «Спільний проєкт»);

— інтерактивні технології проблемного бачення («Мозковий штурм», «Вирішення проблем», «Дерево рішень», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Карусель», «Два – чотири – всі разом», «Діалог», «Акваріум»);

— інтерактивні технології для розвитку уяви і фантазії (розігрування ситуацій за ролями: «Драматизація», «Рольова гра», «Програвання сценки», імітаційні ігри, «Спрощене судове слухання»);

— інтерактивні технології мисленнєвої діяльності («Аналіз ситуації» – case-метод, «Дискусія», «Синтез думок», «Ажурна пилка», «Навчаючи – вчуся», «Ротаційні (змінювані) трійки»);

— інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей («Коло ідей», «Мікрофон», «Незакінчене речення»).

Метод навчання – це спосіб, шлях взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів, спрямований на реалізацію навчально-виховних цілей (Максименко, 2013а, с. 62, 64). З метою підвищення якості знань, розвивального характеру навчання, формування творчих умінь у молодших школярів, вважаємо за доцільне використовувати методи, які створюють умови для активізації пізнавальної діяльності, розвитку творчого мислення учнів. Використовуючи класифікацію О. Комар (2010), враховуючи характер взаємодії вчителя і учнів та послуговуючись ідеями Л. Пироженко, О. Пометун (2004), О. Савченко (2012), методи навчання поділяються на активні, пасивні та інтерактивні. У процесі формування творчих умінь вагомого значення надаємо саме інтерактивним технологіям, які передбачають застосування сукупності інтерактивних та активних методів.

За умови використання активних методів, учні не є пасивними слухачами, а активними «суб'єктами» навчання. Означені методи пов'язані з виконанням творчих завдань, активною участю в діалозі з учителем та сприяють розвитку творчого мислення в молодших школярів. До таких методів І. Лернер відносить проблемний, дослідницький, евристичний (частково-пошуковий) (Лернер, 1981, с. 116). Навчальна діяльність відбувається шляхом бесіди, діалогу вчителя і учнів. Навколо вчителя зосереджується вся комунікація учасників освітньо-виховного процесу.

Особливу увагу приділяємо інтерактивним методам навчання – способам активної, впорядкованої, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, в якій беруть участь усі учасники освітньо-виховного процесу, спрямованого на досягнення цілей і завдань освіти, який сприяє накопиченню в учасників соціального досвіду, спілкуванню та освоєнню соціальних методів

організації освітньої діяльності (Комар, 2010, с. 48). Серед інтерактивних методів, необхідних для формування творчих умінь, виокремлюємо: ігри (дидактичні, рольові), дискусії, дебати, моделювання, розігрування ролей, тренінги, інсценування, диспути, «Прес», «Обери позицію», «Зміни позицію», «Безперервна шкала думок», «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Ажурна пилка», «Дерево рішень», «Акваріум», «Курусель», «Два – чотири – всі разом» тощо.

Зауважимо, що інтерактивні методи орієнтовані на реалізацію пізнавальних інтересів, тому особлива увага спрямовується на організацію процесу ефективної комунікації, в якій учасники цього процесу є активними, мобільними, відкритими. Принцип багатосторонньої взаємодії виступає базисом інтеракції. Інтерактивне спілкування між учнями є системоутворюючим в інтерактивних методах навчання. Це навчання у взаємодії та співпраці (Комар, 2010, с. 49).

Специфіка змісту формування творчих умінь в учнів початкової школи зумовлюється необхідністю застосування засобів навчання – елементів дидактичної системи, які допомагають учням засвоїти предмет вивчення і сформувати творчі вміння. Засоби навчання допомагають отримати замінник (модель) об’єкта вивчення, описати його або виділити предмет вивчення і представити його для засвоєння (Малафіїк, 2005, с. 250). До засобів формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку ми відносимо підручники, наочні засоби, роздатковий матеріал, технічні засоби навчання, Інтернет-ресурси, аудіо-, відеотехніку, мультимедійні засоби, комп’ютерні мережі. Зокрема, І. Кузьма, Г. Терещук, Г. Фальфушинська, О. Янкович акцентують увагу на обов’язковій необхідності наявності в підручниках текстів, які б навчали мистецтву визначати цілі та аналізувати досягнення, долати перешкоди, правильно спілкуватися, що є важливим для ключової компетентності – здатності до навчання (Tereshchuk, Kuzma, Yankovych, & Falfushynska, 2019, p. 43).

Вважаємо, що для формування творчих умінь у молодших школярів необхідно дотримуватися таких *чотирьох періодів*:

адаптаційний (1 клас): передбачає процес пристосування молодших школярів до нового освітнього середовища, нових умов навчання та діяльності, нової системи вимог, пов'язаних з виконанням навчальної діяльності. Починають формуватися базові навчальні установки, стійкі форми взаємин з однолітками та дорослими, від чого залежить подальша успішність учня, його особистісна самореалізація в шкільному середовищі. Важливими є чинники, що впливають на успішність адаптації першокласника до навчання в школі. Йдеться про зміну соціальної позиції – дитина дошкільник стає учнем, членом суспільства із суспільно-громадськими обов'язками. Окрім цього, відбувається зміна провідної діяльності – ігрова замінюється навчальною, діти починають «навчатися вчитися»: засвоювати навчальний матеріал, набувати нові знання, формувати важливі для повсякденного життя вміння, вчаться висловлювати свою думку, вирішувати завдання (Березовська, & Смоляк, 2014, с. 163);

початковий (2 клас): спрямований на формування позитивної мотивації в учнів до творчої діяльності, виконання творчих дій, розвиток зацікавленості до оволодіння творчими вміннями під час вивчення різних навчальних предметів початкової школи. Передбачає засвоєння учнями теоретичних знань про навчальну творчість, мистецтво, різні його види, засоби, які допомагають втілити творчий задум, нові вміння – які дії і в якій послідовності треба здійснити, щоб сформувалось нове елементарне вміння. Виконання учнями вступних (мотиваційних, пізнавальних); підготовчих (пояснювальних, демонстраційних) вправ для формування елементарних простих умінь; тренувальних вправ (за зразком) для перетворення сформованих елементарних вмінь у навичку. Застосування засвоєних теоретичних знань, сформованих простих умінь та навичок у комплексі, з метою формування складного творчого вміння, на основі творчих та реконструктивних вправ (Максименко, 2013а, с. 34-35);

основний (базовий) (3 клас): має на меті відпрацювання творчих умінь, їх подальший розвиток, шляхом виконання молодшими школярами комплексу завдань творчого характеру, творчих вправ у групах, парах. Передбачає систематичне використання вчителем під час проведення уроків інтерактивних технологій: створення продуктів творчої діяльності; проблемного бачення; для розвитку уяви і фантазії; мисленнєвої діяльності; оригінальних, нестандартних ідей. Завдяки такій системі творчої діяльності в молодших школярів формуватиметься група творчих умінь. Вони вчитимуться фантазувати, доводити та спростовувати власну думку, співпрацювати тощо;

завершально-коригувальний (4 клас): орієнтований на продовження вдосконалення формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій та з'ясування кінцевого рівня сформованості мотиваційного, когнітивного, процесуального, результативного компонентів творчих умінь у молодших школярів. Відслідковування динаміки змін у стані сформованості творчих умінь у молодших школярів ЕГ та КГ. За необхідності внесення поправок до дидактичної моделі та визначених педагогічних умов. Слід зазначити, що всі етапи взаємопов'язані між собою, реалізація одного етапу ґрунтується на результатах попереднього.

З метою формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій варто чітко дотримуватися етапів їх формування:

— створення позитивної мотивації до виконання творчих дій (інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей);

— окреслення мети виконання дій (інтерактивні технології проблемного бачення);

— пояснення вчителем способу виконання дій (інтерактивні технології мисленнєвої діяльності);

— засвоєння учнями знань про способи виконання дій (інтерактивні технології мисленнєвої діяльності);

— виконання учнями нового вміння, на основі засвоєної теорії, з поясненням і коментуванням кожної дії (інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей);

— закріплення та відпрацювання простого вміння (інтерактивні технології для розвитку уяви і фантазії);

— комплексне застосування учнями сформованих простих умінь, навичок задля формування складного творчого вміння (інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності).

Результативний компонент дидактичної моделі формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій передбачає очікуваний результат педагогічної діяльності – позитивну динаміку зростання рівня сформованості творчих умінь у молодших школярів. Він передбачає мотиваційний, когнітивний, процесуальний та результативний компоненти сформованості творчих умінь; діагностичний інструментарій для визначення рівня їх сформованості; критерії (мотиваційно-ціннісний, пізнавально-понятійний, творчо-діяльнісний, результативно-рефлексивний) та рівні (високий, середній, низький) сформованості творчих умінь. Детальніше характеристика структурних компонентів, критеріїв та відповідних показників представлена в п. 1.2.

На основі розроблених критеріїв та показників, нами було виокремлено три рівні сформованості творчих умінь в учнів початкової школи: *високий, середній, низький.* Зокрема, *високий рівень* сформованості творчих умінь характерний для учнів, які мотивовані до творчої діяльності; зацікавлені творчим процесом, прагнуть до самовираження; виявляють потребу в обміні ідеями та творчими рішеннями; показують власну зацікавленість різними видами творчої діяльності; володіють повними міцними і дієвими знаннями про творчу діяльність, способи її здійснення; здатні використовувати набуті знання для вирішення проблем, нестандартних ситуацій; уміють створювати власні продукти творчої діяльності, конструктивно співпрацювати з іншими учнями та з учителем; об’єктивно

оцінюють результати власної творчості, постійно прагнуть до самовдосконалення.

Середній рівень сформованості творчих умінь властивий учням, які недостатньо мотивовані до здійснення творчої діяльності; вони не завжди виявляють зацікавленість в участі в різних видах творчої діяльності; характеризуються несформованістю знань щодо творчої діяльності; здатні використовувати набуті знання в типових ситуаціях; виявляють труднощі в творчій діяльності та налагодженні партнерських взаємостосунків; не завжди адекватно оцінюють результати власної діяльності.

Низький рівень сформованості творчих умінь притаманний учням, які не мотивовані до творчої діяльності; не виявляють інтересу до неї; мають поверхневі знання щодо особливостей творчої діяльності, способів її здійснення; виявляють утруднення в застосуванні знань на практиці для розв'язання різноманітних проблем; не вміють співпрацювати в парах, групах; не можуть оцінити результати власної діяльності.

Визначені компоненти, критерії, показники та рівні сформованості творчих умінь у молодших школярів допоможуть здійснити моніторингове дослідження, яке передбачає визначення реального стану сформованості творчих умінь в учнів задля пошуку шляхів удосконалення освітнього процесу в загальноосвітній початковій школі.

Досягнення позитивного педагогічного результату у формуванні творчих умінь в учнів початкової школи з використання інтерактивних технологій можливе за дотримання таких педагогічних умов: формування в учнів позитивної мотивації до творчої діяльності; забезпечення поетапності у формуванні творчих умінь у молодших школярів засобами інтерактивних технологій; комплексне застосування завдань розвивального, творчого, проблемного характеру; організація та керівництво вчителем інтерактивною навчальною діяльністю учнів молодшого шкільного віку. Детальніше педагогічні умови висвітлені нами в п. 2.1.

Таким чином, розроблена дидактична модель формування творчих умінь в учнів початкової школи має розглядатися як інструментарій організації творчої діяльності з використанням інтерактивних технологій на уроках у початковій школі. Дана модель потребує дослідно-експериментальної перевірки.

2.3. Змістово-процесуальне забезпечення формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій

Проблемам педагогічної творчості, формуванню та розвитку творчої особистості, педагогічним технологіям творчого розвитку учнів присвятила низку своїх праць С. Сисоєва, яка стверджувала, що «найважливішим завданням освітньої системи є забезпечення творчого розвитку особистості. Результатом педагогічної діяльності має бути творчий розвиток учнів, сутність якого полягає в поступовому формуванні в молодших школярів здатності до творчості – інтегральної якості особистості, що об'єднує мотиви, психічні процеси, творчі вміння, характерологічні якості особистості, які забезпечують успіх у творчості» (Сисоєва, 2006, с. 11-12).

Але в молодших школярів часто виникають труднощі між засвоєними теоретичними знаннями та неспроможністю їх застосовувати в практичній діяльності, здійснювати творчий аналіз проблеми. Це свідчить про відсутність спеціально створених умов для формування творчої особистості молодшого школяра, реалізації його природних задатків в освітньому процесі, несформованість творчих умінь, основи яких закладаються саме в початковій школі.

Погоджуємося з К. Русол, С. Фазиловою в тому, що в дошкільному віці необхідно розвивати творчі вміння, а в молодшому шкільному віці займатися набагато серйозніше даною проблемою. Тому завдання вчителя полягає в забезпеченні найповнішого розвитку творчих умінь в учнів, шляхом залучення їх до світу творчості, фантазії, уяви, мистецтва. Для цього

необхідно: розкрити комплексну природу творчості; сприяти розвитку пізнавальної та творчої активності дітей; активізувати самостійні творчі пошуки у вирішенні проблем; прищепити любов до роботи (Fazylova, & Rusol, 2016, p. 118, 120).

З огляду на зазначене вище, постає необхідність у модернізації змісту шкільної освіти, особливо початкової школи, завданнями якої є орієнтація на реалізацію компетентнісного підходу; максимальне спрямування на розвиток самодостатньої, творчої особистості; створення умов для утвердження особистісного навчання. Варто зауважити, що модернізація змісту початкової освіти можлива за умови творчого та ефективного впровадження інновацій у загальноосвітній школі. Таким чином, основними напрямами інноваційних процесів у системі освіти є: пошук нових методів та форм навчання й виховання; розробка, апробування та використання нових педагогічних технологій (Нікітіна, 2011, с. 123-124). Поділяємо погляди Я. Кодлюк у тому, що «удосконалення змісту освіти значною мірою залежить від підбору змісту навчального матеріалу, способів організації навчальної діяльності учнів на уроці, забезпечення емоційно позитивного фону уроку, використання інноваційних технологій» (Кодлюк, 2013, с. 8), серед яких вагомого значення надаємо інтерактивним технологіям, адже вони розвивають компетентну, творчу, інтелектуальну особистість, здатну навчатися протягом життя.

Варто зауважити, що творчий розвиток молодших школярів під час освітнього процесу більшою мірою залежить від використання змісту навчальних предметів для організації творчої навальної діяльності молодших школярів. Саме в змісті навчальних предметів початкової школи, на нашу думку, закладені значні можливості для творчого розвитку учнів. Погоджуємося із С. Сисоєвою, яка пропонує спрямовувати освітньо-виховний процес на розвиток творчих умінь у молодших школярів такими шляхами:

— визначити та проаналізувати зміст навчального матеріалу освітніх галузей Типового навчального плану щодо можливостей розвитку творчих умінь у молодших школярів;

— ввести до шкільного компоненту додаткові курси, які б сприяли формуванню творчої особистості учня.

Для нашого дослідження цінними є вимоги, визначені дослідницею, яким має відповідати зміст навчальних предметів, орієнтованих на творчий розвиток школярів, а саме: зміст навчального матеріалу має характеризуватися високим рівнем узагальненості; не обмежуватися програмою, а виходити за її межі; враховувати темп засвоєння знань учнями, їхні інтереси; залишати можливості для детальнішого вивчення теми (Сисоєва, 2006, с. 195).

Зважаючи на зазначене вище, ми проаналізували Типові освітні програми для 1–2 та 3–4 класів Нової української школи, розроблені авторськими колективами під керівництвом О. Савченко та Р. Шияна, і визначили можливості змісту навчального матеріалу освітніх галузей інваріантного складника Типового навчального плану, які мають значний потенціал для формування та розвитку творчих умінь у молодших школярів (Савченко, 2019a; Савченко, 2019b; Шиян, 2019a; Шиян, 2019b). Серед таких освітніх галузей нами виокремлено: мовно-літературну, математичну, громадянську та історичну, соціальну і здоров’язбережувальну, природничу, технологічну та мистецьку. Перелік даних освітніх галузей, змістових ліній, відповідно до яких здійснено розподіл навчального матеріалу, та творчих умінь, які формуються в процесі вивчення даних навчальних дисциплін подано в додатку (додаток Б).

Таким чином, аналіз змісту Типових освітніх програм для 1–4 класів Нової української школи дав нам змогу визначити творчі вміння, які передбачено формувати в молодших школярів, вивчаючи ту чи іншу змістову лінію курсу. Причому зміст навчального матеріалу конкретної змістової лінії зумовлює розвиток певних особистісних якостей. Даний аналіз також

допомагає нам визначити потенційні можливості, закладені в змісті певного навчального предмету задля розвитку творчої особистості учня молодшого шкільного віку та дає змогу коригувати зміст навчальних курсів, з метою підвищення їх креативності. Також, проаналізувавши освітній потенціал навчальних дисциплін, ми можемо збагачувати його завданнями творчого характеру, з метою найбільш результативного використання змісту конкретної теми для формування творчих умінь. Таким чином, зауважимо, що робота з формування творчих умінь у початковій школі повинна здійснюватися систематично, в процесі викладання всіх навчальних предметів.

У процесі дослідження ми з'ясували, що важливою особливістю творчої особистості молодшого школяра є свобода вибору. Дану думку обґрунтовує В. Решетняк, який вважає, що «важливим завданням школи є забезпечення вільного вибору змісту освіти, який би відповідав інтересам, індивідуальним уподобанням та задаткам учнів. Дана можливість реалізується завдяки структурі Типового навчального плану, який складається з інваріантного та варіативного складників. Завдяки варіативному складнику учень має змогу за власними вподобаннями обирати навчальні предмети. Саме дана можливість вибору змісту освіти є наближенням до розвитку індивідуальних задатків особистості» (Решетняк, 2019, с. 30-31).

Зауважимо, що в Державному стандарті початкової освіти (від 24 липня 2019 р. № 688) (2019), зазначається: «варіативність змісту початкової освіти забезпечується завдяки запровадженню резервного часу в освітній програмі закладу середньої освіти, що сприяє задоволенню освітніх потреб, вивченню курсів за вибором, проведенню групових занять, у результаті чого розвиваються і формуються наскрізні вміння молодших школярів, до яких належать творчі вміння» (Державний стандарт початкової освіти, 2019).

Таким чином, у ході дослідження ми прийшли до розуміння того, що вирішити проблему формування творчих умінь у молодших школярів можна комплексно, вивчаючи дисципліни інваріантного та варіативного складників. Типовим навчальним планом передбачено від 1 до 2 годин на тиждень на засвоєння варіативного складника.

Для формування творчих умінь у молодших школярів ми розробили програму вибіркового навчального курсу «Розвиток творчих умінь» (додаток В) для учнів 2–4 класів та запропонували вчителям початкової школи працювати за нею.

Засвоєння системи знань, формування вмінь та навичок із дисциплін інваріантного та варіативного складників відбувається під час *уроку* як основної форми організації навчальної діяльності.

Для формування та розвитку творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку особлива увага приділялася таким типам уроків: формування вмінь і навичок; застосування знань, умінь і навичок; перевірки і корекції знань, умінь і навичок, оскільки центральне місце на таких уроках, як зазначає О. Савченко, належить вправлянням (Савченко, 2002, с. 244), а також комбінованим та нестандартним урокам.

В основу структури уроку формування вмінь і навичок покладена дидактична система завдань і вправ у певній послідовності, яка спрямована на досягнення освітньої мети. Погоджуємося із В. Максименко в тому, що етапи даного типу уроку обумовлені механізмом формування вмінь та навичок і передбачають: повідомлення вчителем теоретичних знань, ознайомлення учнів з теорією виконання нового вміння – послідовністю дій для формування нового елементарного вміння; виконання учнями нового вміння, коментування учнями дій учителя, формування елементарного вміння; виконання учнями закріплюючих і тренувальних вправ для перетворення вміння на навичку; застосування учнями засвоєних знань, щойно сформованих умінь та навичок у комплексі завдяки

реконструктивними, закріплюючими, творчим вправам задля формування складних творчих умінь (Максименко, 2013b, с. 14).

Урок застосування знань, умінь і навичок передбачає реалізацію засвоєного на практиці, що є одночасно метою і засобом освітньо-виховного процесу. На уроці даного типу, в якості мети навчання, здійснюють комплексне застосування знань, умінь і навичок. Як засіб навчання засвоєні знання, сформовані вміння та навички застосовують на уроках різних типів.

Урок перевірки і корекції знань, умінь і навичок має на меті перевірити знання, вміння і навички різних рівнів – від виявлення ступеня засвоєння учнями фактичного матеріалу, здатності формулювати поняття для розкриття системи знань, до творчого застосування їх у нестандартних умовах.

Підтримуємо В. Максименко в тому, що найпоширенішим у початковій школі є комбінований урок, який реалізує дві дидактичні цілі – засвоєння знань та формування нових умінь і навичок. Науковиця визначає даний тип уроку як основну форму організації навчання, яка найбільше відповідає віковим особливостям молодших школярів, оскільки під час неї вирішуються різні завдання, виконуються різні види роботи та навчально-пізнавальної діяльності. Зауважимо, що основою структури комбінованого уроку є основні етапи уроку засвоєння нових знань та уроку формування нових умінь і навичок, які разом сприяють засвоєнню знань, формуванню вмінь і навичок (Максименко, 2013b, с. 15-16).

Макроструктура даних типів уроків представлена в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Макроструктура різних типів уроків (за В. Онищуком)

Тип уроку	Основні етапи
Урок формування вмінь і навичок	1. Актуалізація опорних знань і практичного досвіду учнів. 2. Мотивація навчальної діяльності (вступні вправи). 3. Повідомлення теми, мети, завдань уроку. 4. Вивчення нового матеріалу (вступні, мотиваційні, пізнавальні, підготовчі вправи). 5. Первинне застосування нових знань (пробні вправи).

	6. Самостійне застосування учнями знань і дій у стандартних ситуаціях з метою засвоєння навичок (тренувальні вправи за зразком, інструкцією, завданням, закріплюючі вправи). 7. Творче перенесення знань і навичок у нові ситуації задля формування вмінь (творчі, реконструктивні вправи). 8. Підсумки уроку. 9. Повідомлення домашнього завдання (контрольно-перевірочні вправи)
Урок застосування знань, умінь і навичок	1. Повідомлення теми, мети, завдань уроку. 2. Актуалізація та корекція опорних знань і дій учнів, необхідних для творчого вирішення поставлених завдань. 3. Аналіз завдання, розкриття способів вирішення творчих його елементів. 4. Підготовка необхідного устаткування. 5. Самостійне виконання практичної частини роботи. 6. Узагальнення й систематизація знань і способів виконання дій. 7. Контроль учителя, самоконтроль і взаємоконтроль. 8. Підведення підсумків уроку. 9. Повідомлення домашнього завдання
Урок перевірки і корекції знань, умінь і навичок	1. Повідомлення теми, мети, завдань уроку. 2. Мотивація навчальної діяльності. 3. Перевірка знання учнями фактичного матеріалу й основних понять. 4. Перевірка глибини осмислення учнями знань і ступеня їх узагальнення. 5. Застосування учнями знань у стандартних та змінених умовах. 6. Збирання виконаних робіт, їх перевірка, аналіз і оцінка. 7. Підсумки уроку. 8. Повідомлення домашнього завдання
Комбінований урок	1. Перевірка домашнього завдання. 2. Актуалізація опорних знань і вмінь. 3. Мотивація навчальної діяльності. 4. Повідомлення теми, мети, завдань уроку. 5. Сприймання і первинне усвідомлення нового матеріалу. 6. Осмислення взаємозв’язків об’єктів пізнання. 7. Первинне застосування засвоєних знань задля формування нового вміння. 8. Застосування знань і вмінь у стандартних умовах для формування навичок. 9. Творче перенесення знань, умінь і навичок у нові умови з метою формування комплексних умінь.

	10. Підсумки уроку. 11. Повідомлення домашнього завдання

Джерело: Онищук, 1973, с. 93-151.

Організація творчої діяльності молодших школярів відбувається під час *творчого уроку*, який зацікавлює, викликає інтерес та мотивує молодших школярів до розкриття творчого потенціалу, талантів, здібностей. На переконання І. Малафіїка, «творчий урок – це урок, який передбачає, визначення учнями мети, цілей творчої діяльності для задоволення власних особистісних потреб, організацію творчого освітньо-виховного процесу, під час якого школярі самостійно створюють нові продукти: нову систему дій, нові знання» (Малафіїк, 2005, с. 284). До такого виду уроків належить *нестандартний урок*, який здатний активізувати творчу, пізнавальну діяльність учнів, завдяки широкому використанню проблемно-пошукових, дослідницьких, творчих завдань та активних методів навчання, до яких ми відносимо інтерактивні.

С. Максимюк розглядає нестандартний урок як організацію освітнього процесу з використанням нових ефективних прийомів (Максимюк, 2005, с. 161). Н. Волкова наголошує на важливій особливості нестандартного уроку, яка полягає в своєрідному структуруванні змісту і форми, чим зацікавлює учнів, стимулює їх інтерес, сприяє розвитку і вихованню (Волкова, 2007, с. 383).

Такі уроки характеризуються насиченістю різними видами пізнавальної діяльності; максимальною щільністю; використанням проблемного і програмованого навчання; запобіганням перевантаженості учнів; використанням міжпредметних зв’язків; активним застосуванням групових форм роботи; самостійною діяльністю учнів (Фіцула, 2002, с. 166).

Підтримуємо С. Сисоєву в тому, що нестандартні уроки мають значний потенціал для організації творчої навчальної діяльності. На думку дослідниці, головною особливістю таких уроків є домінанта за часом творчої ситуації, завдяки чому створюються сприятливі умови для розвитку

творчості молодших школярів (Сисоєва, 2006, с. 179). Н. Волкова, І. Малафіїк, С. Сисоєва виокремлюють такі форми проведення нестандартних уроків: уроки-винаходи, уроки-ігри, уроки-аукціони, уроки-обміну інформацією, уроки-загадки, уроки-конференції, уроки-диспути, уроки-огляди знань, уроки-рольові ігри, уроки-спектаклі, уроки-мандрівки, уроки-змагання, уроки «клуби кмітливих і винахідливих», уроки-твори, уроки-концерти, уроки-телепередачі, уроки-турніри, інтерактивні уроки, інтегровані уроки тощо (Волкова, 2007, с. 383; Малафіїк, 2005, с. 284; Сисоєва, 2006, с. 179).

Охарактеризуємо деякі види нестандартних уроків, які, на наш погляд, сприятимуть формуванню творчих умінь у молодших школярів. Зокрема, вміння визначати проблему та знаходити шляхи її вирішення успішно розвивається під час *уроків-диспутів*. На таких уроках обговорюється проблема, щодо якої існують протилежні підходи, ідеї, думки. Учні вчаться доказово та аргументовано висловлювати власну думку, наводячи факти. За такої форми організації навчальної діяльності, клас поділяється на групи по 4–5 учнів. Кожній групі, крім останньої, пропонується завдання проблемного характеру, яке вони мають розв’язати, проаналізувавши різні точки зору. Остання група «журналістів» повинна запропонувати групам ще по одному додатковому запитанню підвищеного рівня складності задля виявлення важливих проблем. Уроки-диспути сприяють формуванню переконань, допомагають неформально засвоювати знання.

Урок-твір має на меті формування та розвиток вміння уявляти і фантазувати. Під час такого уроку учням потрібно літературно, художньо оформити розповідь із будь-якої теми, за заздалегідь складеним планом, у якому передбачена творча частина. Вона може бути представлена в будь-якій формі. Наступного уроку зачитуються цікаві фрагменти твору.

Завдяки *комплексно-творчим урокам* у молодших школярів формується вміння створювати власні продукти творчої діяльності. Клас поділяється на п’ять груп, кожній з яких пропонується творче завдання: написати сенкан,

скласти кросворд, підготувати аукціон тощо. Після закінчення роботи, представники груп доповідають про її виконання та представляють отримані результати, які оцінюють журі (Малафіїк, 2005, с. 289, 294-295).

Театралізовані уроки (кіно-уроки, уроки-спектаклі, уроки-концерти) проводяться відповідно до чинної програми та визначеного навчальним планом часу. Вони мотивують учнів до навчально-творчої діяльності, розвивають уяву, фантазію, творче мислення (Фіцула, 2002, с. 167).

Також варто зосередити увагу на *уроках-іграх*. Ігрові форми навчання широко використовуються в початковій школі під час вивчення різних начальних предметів. Найбільш розповсюдженими формами ігрових уроків є логічні ігри, рольові ігри (інсценування), ділові ігри, організація освітньо-виховного процесу з використанням ігрових завдань, використання гри на певному мікроетапі уроку. Підтримуємо С. Овчарова, в тому, що гра є важливим засобом активізації творчої навчально-пізнавальної діяльності школярів, яка не лише стимулює розумову діяльність, тренує пам’ять, розвиває увагу та пізнавальний інтерес до предмета, але й допомагає учням сформувати вміння і навички (Овчаров, 2011, с. 5). В. Ковальова зауважує, що під час ігрової діяльності в учнів формуються вміння моделювати, прогнозувати. Також дослідниця наголошує на тому, що гра сприяє внутрішній розкутості дитини, без якої неможлива творчість (Ковальова, 2010, с. 108).

Завдяки іграм-фантазуванням у молодших школярів формується вміння уявляти і фантазувати, створювати власні продукти творчої діяльності. Вони є найефективнішим засобом розвитку творчості дитини. Під час гри-фантазування учні можуть експериментувати, створювати загадки, вірші, оповідання, казки. Ігри-фантазування В. Ковальова розглядає як творчість, оскільки вони забезпечують розвиток таких важливих характеристик творчості, як гнучкість мислення, швидкість думки, оригінальність, допитливість, сміливість (Ковальова, 2010, с. 113).

Важливими для розвитку творчої особистості Б. Акшалова, Н. Галімова, А. Минбаєва вважають уроки самопізнання, які містять такі методичні прийоми: позитивне ставлення; позитивне твердження (цитата); подарунок учителя; творча діяльність, групова діяльність; груповий спів. Зупинимося детальніше на розгляді конкретних методів:

— техніка позитивного ставлення передбачає медитативну складову;

— цитата уроку містить вислів відомої людини з глибоким змістом, який виступає основним повідомленням теми та сценарію уроку. Цитати дають основу для роздумів учнів, ініціюючи діалог у класі;

— розповідь на тему – притча, розповідь, відео про цікавий, повчальний життєвий досвід, біографія відомої людини (або простої людини, яка змогла подолати життєві труднощі). Іншими словами – «подарунок учителя». Велике смислове значення мають оповідання, де вчитель і школярі ставлять різні запитання і шукають різні відповіді. У цьому контексті відбувається ціннісно-смисловий розвиток особистості;

— творча індивідуальна чи групова діяльність – це те, де використовуються інноваційні та активні методи навчання. Наприклад, можна запропонувати школярам за 10–15 хв. зліпити з пластиліну свої символи щастя, а наприкінці уроку продемонструвати у вигляді міні-виставки;

— підспівування дає змогу використати енергію музики в процесі навчання, завдяки як старим, так і новим змістовним пісням (Mynbayeva, Galimova, & Akshalova, 2018, p. 32).

Формуванню цілісності навчання сприяють *інтегровані уроки*. Метою таких уроків є створення передумов для всебічного розгляду предмета, явища, поняття, формування позитивного ставлення до предмета пізнання, пробудження уяви, розвиток системного мислення. На інтегрованих уроках не лише навчальний матеріал поєднується з декількох предметів, але й

поєднуються різні види діяльності, що захоплює учнів та є важливим для формування творчих умінь (Савченко, 2002, с. 261).

Погоджуємося з В. Решетняком у тому, що навчальний зміст має мати загальноосвітній характер та бути закцентованим на розвитку креативного, критично-аналітичного мислення. Уроки мають захоплювати учнів, мотивувати до засвоєння знань, стимулювати до самостійного мислення та дій. Дане завдання може бути успішно реалізоване за умови переходу на новітні педагогічні технології, завдяки яким освітня діяльність перетворюється з репродуктивного процесу засвоєння готових знань у творчий процес їх здобуття (Решетняк, 2019, с. 31). Саме такими технологіями ми вважаємо інтерактивні. Використання даних технологій висуває певні вимоги, яким має відповідати структура *інтерактивного уроку* – взаємонавчання, співнавчання, за якого вчитель і учні є рівноправними суб'єктами освітнього процесу (Пометун, & Пироженко, 2004, с. 9).

Зазначимо, що інтерактивний урок має мати такі складові: мотивація; повідомлення теми та очікуваних навчальних результатів; надання необхідної інформації; інтерактивна вправа – центральна частина уроку; підведення підсумків, оцінювання результатів уроку.

Проведення інтерактивного уроку відбувається за чітко визначеною технологією (Пометун, & Пироженко, 2004, с. 82-114). Типова структура, мета та завдання уроку разом слугують основою для складання плану його проведення. Орієнтовна структура планування інтерактивного уроку (за Л. Пироженко, О. Пометун) представлена нами в додатку (додаток Г).

У процесі дослідження, ми визначили переваги інтерактивного уроку, а саме: творча співпраця вчителя з учнями та учнів один з одним; створення комфортних умов навчання; формування предметних та загально-навчальних умінь і навичок; розвиток комунікативних якостей молодших школярів; створення атмосфери взаємодії та співробітництва; активізація самостійності, ініціативності, творчої діяльності учнів; формування творчих умінь:

доводити та спростовувати власну думку; визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення; продукувати нестандартні ідеї тощо.

На нашу думку, нестандартні уроки допоможуть молодшим школярам не лише розширити і поглибити свої знання із різних навчальних дисциплін, але й сприятимуть формуванню вмінь застосовувати їх на практиці, що є досить важливим для розвитку творчої особистості молодшого школяра.

Варто зауважити, що стимулювання молодших школярів до творчої діяльності, в процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії учнів один з одним та з учителем, спрямоване на формування позитивних мотивів до цієї діяльності, яке забезпечується змістом навчального матеріалу та способами організації навчальної діяльності учнів (завдання, які передбачають роботу в парах і групах; діалоговий стиль спілкування; постановка перед учнями запитань проблемного характеру; заохочення учнів до висловлювання власної думки; виконання творчих завдань тощо).

Зважаючи на зазначене вище, під час проведення уроків з мовно-літературної, математичної, технологічної, мистецької, громадянської та історичної, соціальної і здоров'язбережувальної, природничої освітніх галузей, а також на уроках вибіркового навчального курсу «Розвиток творчих умінь» ми надавали перевагу *груповій формі організації творчої навчальної діяльності* молодших школярів – одній із форм організації навчальної діяльності учнів, яка здійснюється в невеликих мікрогрупах (3–6 осіб), об'єднаних спільною колективно-розподіленою діяльністю задля досягнення загальної мети. Саме групові заняття, як зазначає В. Ковальова, сприяють розвитку творчого мислення, надають свободу спілкування під час занять. Науковиця відзначає переваги даної форми навчальної діяльності, а саме: реалізація природного прагнення учнів до співробітництва, спілкування, взаємодопомоги; збільшення обсягу виконаної роботи за однаковий проміжок часу; висока результативність засвоєння знань і формування вмінь; розвиток гуманних стосунків між дітьми; формування мотивів навчання; формування творчих умінь, умінь співпрацювати; стимулювання процесів

глибокого осмислення діяльності; полегшення діагностики результативності процесу; формування гуманних, моральних якостей особистості, колективізму; організація ритмічної діяльності кожного учня; формування вмінь розв'язувати конфлікти, спілкуватися одне з одним, розподіляти обов'язки (Ковальова, 2010, с. 129).

Не менш важливою формою організації творчої навчальної діяльності вважаємо *парну роботу*, сутність якої полягає у взаємодопомозі, взаємонавчанні та взаємоконтролі слабшого учня сильнішим. Робота в парах є одним із видів роботи в мікрогрупах. Відповідно до можливостей або симпатій учнів, учитель формує пари, які можуть мати динамічний або статичний склад (Волкова, 2007, с. 391). Г. Волошина, Г. Коберник, О. Коберник радять у кожній парі визначати учнів-консультантів, які мають вищий рівень творчої активності, ніж інші діти. Науковці наголошують, що пара має сидіти поруч, щоб будь-коли учні могли обмінятися думками чи проконсультуватися для розв'язання завдання, запропонованого вчителем (Коберник, Коберник, & Волошина, 2020, с. 63). Структура групового заняття та парної форми роботи подана нами в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Структура групового заняття та парної форми роботи

Форма навчальної роботи	**Етап**
Групове заняття	1. Перевірка домашнього завдання
	2. Підготовка до групової роботи: — інструктування учнів щодо послідовності роботи; — роздавання карток з однаковими або диференційованими завданнями; — створення проблемної ситуації або постановка проблеми
	3. Ознайомлення із завданнями. Обговорення і складання плану виконання завдання
	4. Звіт про виконану роботу
Парна робота	1. Підготовка вчителем карток із творчим завданням для кожного учня

	2. Повідомлення завдання одним учнем, виконання – іншим, обмін ролями
	3. Взаємообмін і перевірка виконаних завдань
	4. За наявності помилок, учень, який їх допустив робить аналіз та усний розбір під контролем партнера
	5. Зміна партнерів, початок роботи, але з іншим завданням

Джерело: Фіцула, 2002, с. 163-164.

Поділяємо погляди Н. Брижак, А. Гучканюк, які визначають переваги парної роботи, серед яких: наявність часу на обмірковування та обмін ідеями з партнером; можливість кожного учня висловитися; розвиток критичного мислення, лідерських якостей (Гучканюк, & Брижак, 2016, с. 101).

Не менш важливою є *колективна* форма діяльності, яка за твердженням О. Ліннік, С. Семерікова, О. Теплицького, відрізнається від фронтальної тим, що учні розглядаються як цілісний колектив із своїми особливостями взаємодії та лідерами (Семеріков, Теплицький, & Ліннік, 2009, с. 162). Структура даної форми навчання передбачає роботу учнів з літературою, індивідуальну роботу з учителем, роботу в групі з однокласниками і найголовніше, як зауважує А. Савенков, – взаємонавчання, чим вона відрізняється від інших. Науковець виокремлює такі особливості колективної форми діяльності: щонайменша кількість учасників – чотири; половина учнів слухає, половина – говорить; кожен учасник змінює почергово ролі «вчителя» і «учня»; завдання кожного учня – навчати іншого тому, що знаєш або вмієш; діяльність кожного учня – суспільнокорисна; головний принцип роботи – всі навчають кожного, кожний навчає всіх до тих пір, поки не буде засвоєне питання (Савенков, 2014).

Таким чином, дана форма організації творчої навчальної діяльності є досить важливою для формування творчих умінь, адже учень який засвоїв теоретичні знання та навчився їх застосовувати на практиці, виконуючи дії, може з успіхом допомогти однокласнику, що дасть змогу кожному школяру працювати в своєму темпі, відповідно до своїх можливостей.

З метою організації творчого освітнього процесу, який сприяє формуванню та розвитку творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку,

ми використовували *творчі* та *навчально-творчі завдання* – специфічну форму організації змісту навчального матеріалу, спрямовану не лише на оволодіння учнями системою знань, а й на розвиток інтуїтивного мислення, особистісних якостей молодших школярів (Сисоєва, 2006, с. 186). Завдяки навчально-творчим завданням, зауважує С. Сисоєва, вчитель створює учням творчу ситуацію, визначаючи умови, мету та вимоги до творчої навчальної діяльності, в процесі якої учні засвоюють знання, формують уміння та навички, розвивають творчі здібності. Будь-яке навчально-творче завдання передбачає формулювання проблеми та її розв'язання – стадії інсайту. Тому, користуючись класифікацією навчально-творчих завдань С. Сисоєвої, ми акцентували увагу учнів на виконанні таких видів завдань:

— завдання на прогнозування – завдання, спрямовані на генерування оригінальних ідей, висування гіпотез;

— завдання на проблемне бачення та виявлення протиріч – завдання на формулювання проблем, завдання-проблеми, завдання-головоломки, парадокси;

— завдання на розробку евристичних правил – завдання на спрощення та пошук простих шляхів вирішення проблеми;

— логічні завдання – аналітико-синтетичні завдання, які передбачають встановлення причинно-наслідкових зв'язків, ознайомлення із аналітико-синтетичним методом, який є основою для розв'язання розрахункових завдань;

— завдання з відсутністю всієї вихідної інформації – завдання на уточнення умов, мети, вимог, які мають недостатній обсяг вихідної інформації або навпаки надлишковий для розв'язання проблеми, містять протиріччя. Такі завдання максимально наближені до життя, адже учням потрібно самостійно здійснювати пошук додаткових відомостей у підручниках, таблицях, довідкових посібниках. Завдяки цьому підвищується

дієвість знань, які здобуваються в процесі активної, самостійної, пізнавальної діяльності;

— дослідницькі завдання – графічні, експериментальні завдання, завдання на застосування математичних методів, моделювання, принципів доповненості та системності;

— завдання на розвиток уяви та фантазії – завдання, які передбачають опис явищ, визначення передумов та наслідків; просторові завдання;

— завдання на комунікативність – завдання на пошук засобів співпраці, розподіл обов'язків у процесі творчої колективної діяльності;

— завдання на управління – завдання на визначення мети, розробку стратегії, планування та організацію діяльності;

— завдання на винахідливість – завдання на пошук нових шляхів вирішення проблеми, створення нових конструкцій, продуктів творчої діяльності;

— естетичні завдання – завдання, які передбачають написання творів, віршів, ліплення, малювання за образним сприйняттям або по пам'яті (Сисоєва, 2006, с. 187-193).

Погоджуємося із Д. Якибовою, яка зауважує на відсутності необхідності підготовки творчих завдань лише для найбільш здібних учнів і пропонування їх замість звичайних завдань, наданих усьому класу, тому що даний принцип індивідуалізації ставить дітей у нерівність умов і поділяє їх на дієздатних і недієздатних. Повністю підтримуємо Д. Якибову в тому, що творчі завдання мають бути надані всьому класу і по їх виконанню оцінювати необхідно лише успіх (Yakibova, 2021, p. 249).

Проаналізувавши різні види навчально-творчих завдань, ми визначили, що вони сприяють розвитку особистісних якостей, психічних процесів, формуванню творчих умінь у молодших школярів. З огляду на це, нами визначено та представлено в додатку (додаток Д) види навчально-творчих

завдань і творчі вміння, завдяки яким вони формуються (Сисоєва, 2006, с. 193).

В. Ковальова також пропонує використовувати творчі завдання такого характеру:

— завдання, хід розв'язання яких є невідомим та відсутні предметно-специфічні знання для їх вирішення;

— завдання, які забезпечують усвідомлення учнями проблеми, запропонованої в ситуації, коли в дитини з'являється бажання розв'язати проблему та виникають теоретичні утруднення, шляхом виконання ними пізнавально-практичних дій;

— завдання, спрямовані на самостійний пошук нових рішень, що передбачають імпровізацію, вигадування, комбінування;

— завдання із суперечливою умовою, в яких кількість даних немає розв'язання (Ковальова, 2010, с. 113).

Цікавими є творчі завдання, запропоновані Г. Діновською, які сприяють розвитку творчості молодших школярів: словесне малювання; вилучення зайвого; використання анаграм; творчі списування текстів; складання чистомовок; складання казки за малюнком; складання початку та закінчення вірша, словесні творчі завдання на добір рими (Діновська).

Варто наголосити, що під час використання на уроках творчих завдань учитель має враховувати такі дидактичні принципи: діяльності – вміння використовувати власні знання в різних видах діяльності; свободи вибору – надання учням право вибору в усіх можливих ситуаціях; досконалості – формування в учнів умінь використовувати свої знання, можливості, інтереси задля зменшення витрат в освітньо-виховному процесі та підвищення його результативності; відкритості – використання в навчальній діяльності проблемних та відкритих завдань; зворотного зв'язку – контроль освітнього процесу за допомогою системи прийомів зворотного зв'язку (Ковальова, 2010, с. 122-123).

В основі процесуального компоненту створеної дидактичної моделі формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій – інтерактивні технології та інтерактивні методи навчання. На методах навчання досить детально не будемо зупинятися та конкретизувати, оскільки вони широко представлені в науково-методичній літературі (Макисменко, 2013а; Савченко, 2012), а запропонуємо орієнтовну схему застосування комплексу методів, прийомів і засобів навчання на уроці формування вмінь і навичок у додатку (додаток Е) (Сисоєва, 2011, с. 258-259).

Погоджуємося із Н. Коломієць у тому, що «сучасна школа має створити можливості, які допоможуть учням займати не лише активну позицію в освітньому процесі, а бути суб'єктами цього процесу, розвивати творчі вміння, навички проєктної діяльності та логічного мислення, самостійної роботи» (Коломієць, 2009, с. 8). Саме таким вимогам відповідають *інтерактивні технології*, які здатні зробити процес навчання творчим, динамічним, цікавим та інформативним. В освітньому процесі ми використовували такі інтерактивні технології: створення продуктів творчої діяльності; проблемного бачення; для розвитку уяви і фантазії; мисленнєвої діяльності; оригінальних, нестандартних ідей. Коротко їх охарактеризуємо.

Інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності сприяють формуванню в молодших школярів таких творчих умінь: комбінувати та моделювати, доповнювати, створювати продукти творчої діяльності. Включають сукупність таких інтерактивних методів: робота в парах, робота в малих групах, «Спільний проєкт» тощо.

Зауважимо, що як на уроках засвоєння теоретичних знань, так й на уроках застосування знань, умінь і навичок варто організовувати парну й групову роботу. Вважаємо, що інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності доречно використовувати після викладу вчителем нового матеріалу; на уроці, спрямованому на застосування знань, умінь створювати продукти творчої діяльності; як частину повторювально-узагльнюючого

уроку (Пометун, Побірченко, Коберник, Комар, & Торчинська, 2008, с. 40). Саме, конструктивно співпрацюючи в парах, групах, беручи участь у спільних проєктах, на нашу думку, в молодших школярів формується та розвивається вміння створювати власні продукти творчої діяльності: малюнки, загадки, казки, оповідання, вірші, лічилки, сенкани, твори-мініатюри, аплікації тощо. Учні під час такої інтеракції ознайомлюються із технологією створення нового продукту, засвоюють послідовність етапів його виготовлення, шукають творчі ідеї для втілення задуму, обирають форму його реалізації, після чого аналізують і оцінюють результати спільної роботи.

Творчим інтерактивним методом даних технологій є метод «Спільний проєкт». Проєкт, як зазначає М. Гончарук, О. Ніколаєва, є самостійним або колективним дослідженням учнями різних тем, по закінченню якого вони презентують результати роботи. Перевагами даного методу, на думку дослідників, є формування вмінь самоорганізації, планування часу; широкий обмін думками під керівництвом учителя; взаємодія учнів один з одним та з іншими людьми за межами навчального закладу; формування вмінь спільно створювати продукти творчої діяльності, представляти та захищати публічно результати роботи, відстоювати думку групи (Ніколаєва, & Гончарук, 2020, с. 98).

Інтерактивні технології проблемного бачення орієнтовані на формування вміння визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення – вміння бачити проблему, усвідомлювати її та розв’язувати, вирішуючи протиріччя. Вони дають можливість побачити різноманітні погляди з досліджуваної проблеми, визначити свою позицію, аргументувати її та ознайомитись із протилежними думками щодо вирішення завдання.

Елементами інтерактивних технологій проблемного бачення є такі інтерактивні методи: «Мозковий штурм», «Вирішення проблем», «Дерево рішень», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Карусель», «Два – чотири – всі разом», «Діалог», «Акваріум» тощо.

Зокрема інтерактивний метод «Займи позицію» дає можливість висловитися кожному учневі, всебічно розглянути проблему з різних точок зору, продемонструвати різні думки з обговорюваної проблеми, обґрунтувати свою позицію, або змінити її, за умови переконання та наведення вагоміших аргументів. Порядок проведення передбачає дотримання таких етапів: оголошення вчителем теми та висловлення думок учнів з досліджуваної проблеми; запис на 2–5 плакатах чітко сформульованих думок; вибір учнем плакату із позицією, яка відповідає його точці зору; підготовка учнів до обґрунтування власної думки; перехід в іншу групу, в разі зміни власної точки зору, пояснення причин переходу; наведення переконливих аргументів протилежної сторони (Ніколаєва, & Гончарук, 2020, с. 96-97).

Інтерактивний метод «Мозковий штурм» дозволяє молодшим школярам вільно висловлювати свої думки, активізує уяву та творчість. Використовується для формування вміння приймати декілька рішень з конкретної проблеми, дає можливість цілісно розглянути проблему за рахунок збору якомога більшої кількості ідей протягом обмеженого часу (Пометун, Побірченко, Коберник, Комар, & Торчинська, 2008, с. 61).

Інтерактивні технології для розвитку уяви і фантазії спрямовані на формування вміння уявляти і фантазувати – створювати образи, ідеї. Саме завдяки участі молодших школярів у грі, в них розвивається творча уява, дивергентне мислення, мотивація до творчої навчально-пізнавалної діяльності. Діти вчаться перевтілюватися в різні ролі, імпровізувати, уявляти себе тим чи іншим персонажем, імітувати дорослі відносини.

Варто зауважити, що в освітньому процесі початкової школи важливо враховувати організаційно-педагогічні умови застосування інтерактивних технологій для розвитку уяви і фантазії, а саме: етап підготовки ігор (визначення мети та завдань застосування інтерактивних технологій, підбір інформаційного матеріалу, проєктування модельованої ситуації, планування ігор, розробка завдань, продумування ролей, підготовка необхідних засобів); продумування ролі вчителя в іграх; введення в ігри – створеня позитивної

мотивації школярів до ігрової діяльності; проведення ігор; завершення ігор – вихід з ігор; рефлексія, аналіз та обговорення результатів (Акпинар, 2014, с. 52).

Структурними елементами інтерактивних технологій для розвитку уяви і фантазії є такі інтерактивні методи: «Драматизація», «Рольова гра», «Програвання сценки», імітаційні ігри, «Спрощене судове слухання» тощо.

Зокрема, молодшим школярам подобається інтерактивний метод з використанням елементів драматизації «Упізнай мене», який можна використовувати на уроках «Я досліджую світ», «Українська мова і літературне читання» тощо. Драматизуючи, діти вчаться декламувати, розповідати, фантазувати. Організація роботи передбачає: виступ учня від імені відомої особи (літературного персонажа, письменника, поета), не називаючи її імені, але описуючи діяльність, вчинки, відкриття; відгадування учнями персонажа, аргументація своїх думок (Янкович, Беднарек, & Анджеєвська, 2015, с. 31-32, 36).

Інтерактивні технології мисленнєвої діяльності сприяють формуванню в учнів молодшого шкільного віку вмінь прогнозувати, доводити та спростовувати власну думку. Використання інтерактивних технологій мисленнєвої діяльності передбачає дотримання трьох етапів: вступної частини, основної частини та заключної. У вступній частині формулюється суперечливе запитання. Мета етапу – зацікавити молодших школярів до вирішення дискусійних питань. Найтривалішою є основна частина, яка передбачає дискутування молодших школярів з обговорюваних проблем. Надзвичано важливе значення має заключний етап – підведення підсумків дискусій, які передбачають вирішення проблеми. Варто визначити найбільш переконливі аргументи, наголосити на причинах відсутності узгодженого рішення, визначити учнів, які змінили свою позицію в ході обговорення (Акпинар, 2014, с. 53-54).

Структурними елементами інтерактивних технологій мисленнєвої діяльності є такі інтерактивні методи: «Аналіз ситуації» – case-метод,

«Дискусія», «Синтез думок», «Ажурна пилка», «Навчаючи – вчуся», «Ротаційні (змінювані) трійки», «Прес» тощо.

Цікавим для молодших школярів інтерактивним методом технологій мисленнєвої діяльності є метод «Прес», який варто використовувати на початковому етапі формування в молодших школярів уміння доводити та спростовувати власну думку. Спочатку учень має висловити свою думку з обговорюваного питання, починаючи зі слів «Я вважаю, що…». Потім потрібно її обґрунтувати словами «тому, що…». Обов'язково необхідно навести приклади, факти на підтримку своєї позиції «наприклад,…». У кінці узагальнити міркування, починаючи словами «Отже,…таким чином,…» (Пометун, Побірченко, Коберник, Комар, & Торчинська, 2008, с. 60-61).

Інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей спрямовані на формування вміння продукувати нестандартні ідеї – генерувати варіанти розв'язання проблеми, завдання. Використання даних технологій дасть можливість кожному учню швидко та креативно висловити свою думку, відповісти на запитання. Включають такі інтерактивні методи: «Коло ідей», «Мікрофон», «Незакінчене речення» тощо.

Зокрема, молодшим школярам дуже подобається інтерактивний метод «Коло ідей», завдяки якому діти вчаться наводити приклади креативних ідей, вирішувати суперечливі та проблемні питання. Етапи роботи є такими: об'єднання учнів у групи; виконання однакового завдання, яке складається з декількох запитань усіма групами; озвучення кожною групою по колу одного аспекту проблеми до того часу, поки не закінчаться ідеї.

Іншим варіантом може бути генерування індивідуальних ідей по колу, коли учні пропонують свої ідеї, записуючи на картках, після чого вчитель складає загальний список зазначених думок на дошці або починає вести дискусію, використовуючи отриману інформацію з карток (Пометун, & Пироженко, 2004, с. 41-42).

Зауважимо, що використання комплексу інтерактивних методів на уроках в початковій школі сприятиме формуванню творчих умінь у

молодших школярів, розвитку дивергентного мислення. Отже, в процесі дослідження ми дійшли висновку, що змістово-процесуальне забезпечення, яке передбачає використання різноманітних форм організації освітнього процесу та реалізується завдяки інтерактивним технологіям, дасть змогу досягнути суттєвих позитивних результатів – сприятиме підвищенню рівня сформованості творчих умінь у молодших школярів.

Висновки до розділу 2

Оскільки результатом творчого розвитку молодших школярів є формування в них творчих умінь, то досягнення цього результату можливе за дотримання певних педагогічних умов організації освітнього процесу, що можуть позитивно вплинути на даний процес. Проаналізувавши психолого-педагогічну та методичну літературу, довідкові видання, ми з'ясували, що існують різні трактування сутності поняття *«педагогічні умови»*. Науковці їх розглядають як обставини, чинники, взаємопов'язані елементи освітнього процесу, особливості організації цього процесу. Ми ж трактуємо дане поняття як організацію освітнього процесу таким чином, щоб забезпечити ефективне формування творчих умінь у молодших школярів.

До педагогічних умов, що забезпечують формування творчих умінь у молодших школярів, віднесено: 1) формування в учнів позитивної мотивації до творчої діяльності; 2) забезпечення поетапності у формуванні творчих умінь у молодших школярів засобами інтерактивних технологій; 3) комплексне застосування завдань розвивального, творчого, проблемного характеру; 4) організація та керівництво вчителем інтерактивною навчальною діяльністю учнів молодшого шкільного віку.

Нами розроблено *дидактичну модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій* – схематично-графічне зображення процесу формування творчих умінь, яке відображає його структуру і зміст; логічне та послідовне структурування компонентів; передбачає прогнозовану дидактичну мету, завдання,

дидактичні принципи; етапи формування творчих умінь; педагогічні умови, що забезпечують ефективність процесу формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій; розробку навчально-методичного супроводу та контрольно-діагностичного інструментарію. Дидактична модель є основою формувального експерименту, в якій всі елементи взаємопов'язані і виконують спеціальні *функції:* мотиваційні, навчальні, розвивальні, виховні, контрольно-оцінювальні. Вона складається із чотирьох *компонентів*: мотиваційно-цільового, змістового, процесуального та результативного. *Мотиваційно-цільовий компонент* відображає дидактичну мету, завдання, дидактичні та специфічні принципи процесу формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку. *Змістовий компонент* представлений навчальними дисциплінами, вибірковим навчальним курсом «Розвиток творчих умінь» для учнів 2–4 класів, творчими завданнями. *Процесуальний компонент* передбачає етапи, періоди, організаційні форми, засоби, інтерактивні технології, методи, які сприятимуть формуванню творчих умінь у молодших школярів.

Аналіз педагогічної літератури дав змогу визначити *чотири взаємопов'язані періоди, яких необхідно дотримуватися для формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку*: адаптаційний (1 клас); початковий (2 клас); основний (3 клас); завершально-коригувальний (4 клас).

Результативний компонент моделі передбачає очікуваний результат педагогічної діяльності – позитивну динаміку зростання рівня сформованості творчих умінь у молодших школярів.

На основі визначених компонентів (мотиваційного, когнітивного, процесуального, результативного), критеріїв (мотиваційно-ціннісного, пізнавально-понятійного, творчо-діяльнісного, результативно-рефлексивного) і відповідних показників творчих умінь, виокремлено *три рівні сформованості творчих умінь в учнів початкової школи*: високий, середній, низький.

У ході дослідження з'ясовані можливості змісту навчального матеріалу освітніх галузей інваріантного складника Типового навчального плану, які мають значний потенціал для формування та розвитку творчих умінь у молодших школярів. Серед таких освітніх галузей виокремлено: математичну, мовно-літературну, громадянську та історичну, соціальну і здоров'язбережувальну, природничу, технологічну та мистецьку. Визначено творчі вміння, які формуються під час вивчення кожної з них.

Для формування та розвитку творчих умінь у молодших школярів *розроблено авторську програму вибіркового навчального курсу «Розвиток творчих умінь» для учнів 2–4 класів*.

Основною організаційною формою, під час якої відбувається формування творчих умінь у молодших школярів визначено *урок*, зокрема, звернуто особливу увагу на такі його *типи*: формування вмінь і навичок; застосування знань, умінь і навичок; перевірки і корекції знань, умінь і навичок; комбінований, нестандартний.

Встановлено, що для ефективності організації творчого освітнього процесу, який сприяє формуванню та розвитку творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку варто використовувати творчі та навчально-творчі завдання. Виявлено, що процес формування творчих умінь у молодших школярів значно ефективніше відбуватиметься за умови використання інтерактивних технологій (створення продуктів творчої діяльності; проблемного бачення; для розвитку уяви і фантазії; мисленнєвої діяльності; оригінальних, нестандартних ідей), оскільки освітній процес перетворюється з репродуктивного на творчий.

Основні наукові результати, викладені в розділі, опубліковані в *(Бондар, 2019b, с. 115-117; Бондар, 2019c, с.48-50; Бондар, 2020c; Бондар, 2020d, с. 5-13; Бондар, 2020f, с. 220-225; Бондар, 2020i, с. 9-13; Бондар, 2021b, с. 439-442; Бондар, 2021c, с. 221-224; Бондар, 2022a; с. 166-182; Бондарь, 2022b, с. 174-177)*.

РОЗДІЛ 3
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

3.1. Діагностика стану сформованості творчих умінь у молодших школярів

Задля вирішення завдань щодо перевірки стану сформованості творчих умінь у молодших школярів нами було організовано та проведено експериментальне дослідження. Структура дослідно-експериментальної роботи передбачала дотримання *чотирьох етапів:* підготовчого, констатувального, формувального та контрольного.

На *підготовчому етапі* (вересень – листопад 2019 н. р.) здійснено теоретичний аналіз досліджуваної проблеми; з'ясовано сутність основних категорій і понять з теми дослідження; визначено суперечності, які виникають на сучасному етапі організації освітнього процесу та потребують результативного розв'язання; розроблено дидактичну модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій.

На *констатувальному етапі* (грудень 2019 н. р.) проведено дослідження вихідного рівня сформованості творчих умінь в учнів других класів.

Упродовж *формувального етапу* (січень 2020 н. р. – квітень 2022 н. р.) в експериментальних групах упроваджено та апробовано дидактичну модель та педагогічні умови формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій задля визначення їх ефективності та результативності.

На *контрольному етапі* (травень 2022 н. р.) здійснено повторну діагностику рівнів сформованості творчих умінь в учнів четвертих класів; якісний, кількісний аналіз та узагальнення результатів експериментального дослідження.

Мета педагогічного експерименту – підвищити рівень сформованості творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку, шляхом упровадження педагогічних умов та дидактичної моделі формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій. З огляду на поставлену мету, нами визначено *завдання* дослідження:

1. Розробити комплексну діагностику, що містить компоненти, критерії та показники задля визначення фактичного вихідного стану сформованості творчих умінь у молодших школярів (підготовчий етап експерименту).

2. Визначити вихідний рівень сформованості творчих умінь в учнів других класів КГ і ЕГ (І зріз експерименту).

3. Запровадити в ЕГ педагогічні умови та розроблену авторську дидактичну модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій, а в КГ здійснювати освітній процес у звичайних умовах (формувальний етап експерименту).

4. Здійснити контрольний етап експерименту, з метою експериментальної перевірки ефективності виявлених педагогічних умов та дидактичної моделі формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій в ЕГ та порівняти з результатами учнів у КГ, які знаходилися в подібних умовах навчання, але з ними не проводився формувальний експеримент, використовуючи ті самі діагностичні методики, що і під час констатувального етапу експерименту (ІІ зріз експерименту).

5. Дослідити кількісні та якісні результати дослідження, використовуючи методи математичної статистики (критерій узгодженості К. Пірсона).

Задля діагностики стану сформованості в молодших школярів творчих умінь нами було створено «Портфоліо» (додатки Ж – Л), яке передбачало сукупність діагностичних методик (анкет, тестів, ігрових творчих завдань) як авторських розробок, так і модифікованих методик та результати діагностики мотиваційного (додаток Ж), когнітивного (додаток И), процесуального (додаток К), результативного (додаток Л) компонентів творчих умінь.

Розроблений діагностичний інструментарій був використаний під час проведення констатувального етапу експерименту (І зрізу) задля встановлення фактичного стану сформованості творчих умінь, та під час контрольного етапу експерименту (ІІ зрізу). Діагностичний інструментарій є засобом, завдяки якому здійснювалося вимірювання та охоплював: засоби вимірювання (творчі завдання, тести, анкети тощо), компоненти, критерії, показники, рівні сформованості творчих умінь у молодших школярів (табл. 3.1).

Добираючи психодіагностичні та розробляючи авторські методики, ми враховували властивості, яким вони мають відповідати: валідність, надійність та репрезентативність (Чала, & Шахрайчук, 2018, с. 20).

Враховуючи проблему пошуку шляхів ефективного та результативного формування творчих умінь в учнів початкової школи, зацікавлення викликає рівень сформованості творчих умінь у молодших школярів. З огляду на це, *мета констатувального етапу* експериментального дослідження полягала у визначенні фактичного стану сформованості творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку.

У процесі констатувального етапу експерименту передбачалося розв’язати такі *завдання*:

1. Створити «Портфоліо» з набором діагностичних методик для визначення вихідних рівнів сформованості творчих умінь в учнів початкової школи.

Таблиця 3.1

Діагностичні методики для визначення рівня сформованості творчих умінь у молодших школярів

Компоненти	Показники	Діагностичні методики
Мотиваційний	1) внутрішня потреба займатися творчістю; 2) наявність інтересу до творчості; 3) прагнення до самовираження та створення нових, оригінальних продуктів творчої діяльності	1) анкета «Прагнення до творчості» (авторська розробка); 2) анкета «Мої вподобання» (авторська розробка); 3) тест «Оцінка свого «Я»» (авторська розробка)
Когнітивний	1) системність, повнота і ґрунтовність знань з певного виду мистецтва; 2) необхідність поповнювати знання з певного виду мистецтва; 3) знання алгоритму творчих дій	1) тест «Види мистецтв» (за О. Остапенко); 2) анкета-опитувальник «Що я знаю про мистецтво?» (авторська розробка); 3) тест «Встанови послідовність» (авторська розробка)
Процесуальний	1) оволодіння різними видами творчої діяльності; 2) наявність умінь діяти в нестандартних ситуаціях; 3) наявність уміння співпрацювати та взаємодіяти в колективі в процесі творчої діяльності	1) методика дослідження творчої уяви, фантазії «Незакінчений малюнок» (за С. Бардою, Л. Московець); методика «Три слова» (за Н. Карпенко); 2) методика «Незвичне використання» (за С. Бардою, Л. Московець); 3) модифікована анкета на визначення проявів колективістичної (індивідуалістичної) спрямованості (за С. Бардою, Л. Московець)
Результативний	1) здатність до самоаналізу та рефлексії; 2) самооцінка творчої діяльності; 3) наявність творчого потенціалу	1) модифікована методика діагностики рівня розвитку рефлексивності (за А. Карповим); 2) анкета «Самооцінка сформованості творчих умінь» (авторська розробка); 3) гра «Золоті руки» (за Л. Дерев'янко); проєктивна методика «Неіснуюча тварина» (за М. Дукаревич)

Джерело: розроблено автором дослідження.

2. На основі виконання учнями комплексних діагностичних завдань, визначити рівні сформованості їхніх творчих умінь.

3. Зібрати, проаналізувати, опрацювати та презентувати отримані дані констатувального етапу дослідження.

Основними *методами,* які використовувалися в ході дослідження, нами визначено такі: спостереження за творчою діяльністю учнів на уроках, бесіда, анкетування, тестування учнів з метою перевірки сформованості основних компонентів творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку, вивчення результатів творчої діяльності.

Коротко охарактеризуємо використані нами методи дослідження.

Метод спостереження передбачає визначення предмету спостереження, часу, місця, періодичності та тривалості його проведення (Карпенко, 2016, с. 87). Для нашого експериментального дослідження було обране спостереження в природних умовах, тобто ми спостерігали на уроках, як молодші школярі розв'язують різноманітні творчі завдання. Діти не знали про організацію та здійснення процесу спостереження, оскільки це б суттєво вплинуло на їхній творчий процес. Зокрема, об'єктом нашої уваги стали такі показники: час виконання однакового творчого завдання різними учнями; кількість запитань до досліджуваного; кількість наданих йому підказок. У ході спостереження ми переконалися в тому, що більшості другокласникам легше створити творчий продукт за зразком, користуючись алгоритмом, використовуючи графічні зображення, ніж за власним задумом. Також не всі учні проявляють уміння самостійно вирішувати творчі завдання, їм необхідні поради вчителя та готові зразки. Виявлення творчої активності не завжди супроводжувалося створенням оригінального творчого продукту. Більшість учнів швидко виконували вправи та завдання, не виявляючи при цьому творчості. Не всім дітям характерні яскраві емоційні прояви в різних видах творчої діяльності. Лише деякі учні емоційно переживали та були захоплені процесом творчості. Також спостерігався невисокий рівень здатності до рефлексування результатів власної творчої діяльності.

Проте варто зауважити на недоліках даного методу таких, як спрямованість на зовнішнє виявлення загальних характеристик поведінки досліджуваних; відсутність можливості з'ясування точної причини, внутрішніх передумов дій. З огляду на це, метод спостереження був обраний нами не як основний, а як додатковий, що допоміг підтвердити закономірності, з'ясовані за допомогою інших методів.

Як допоміжний метод, нами було використано *бесіду* для уточнення отриманих кількісних даних у результаті анкетування, тестування під час контрольного зрізу. Використання даного методу з учнями, як зазначають Т. Кристопчук, С. Сисоєва, дає можливість отримати дані, які залишаються поза увагою під час використання інших методів (Сисоєва, & Кристопчук, 2013, с. 203).

Метод анкетування передбачає непрямий контакт із досліджуваним, який дає відповіді на запропоновані запитання анкети (Карпенко, 2016, с. 88). Ми використали цей метод дослідження, тому що завдяки ньому, учні, в невимушеній обстановці, могли обдумано відповісти на поставлені запитання, які містили переважно короткі відповіді.

Метод тестування, на переконання М. Бирки, є «методом вимірювання певних властивостей особи за допомогою тесту як інструменту збору інформації та вимірювання» (Бирка, 2011, с. 30). Даний метод, завдяки кількісному вимірюванню, допоміг встановити рівні оволодіння творчими видами діяльності, ступінь вияву в молодших школярів знань, умінь.

Метод вивчення результатів творчої діяльності полягає в аналізі створеного досліджуваним. Задля всебічної оцінки особливостей творчості молодшого школяра даний метод ми використовували не лише для вивчення кінцевих продуктів творчої діяльності, а в ході всього процесу цієї діяльності. Тобто паралельно використовували метод спостереження і оцінювали не лише кінцеві результати діяльності, але й проміжні. Щоб отримати повне, цілісне уявлення про процес творчості учня, ми спостерігали за створенням продуктів творчої діяльності (малюнків, творів тощо),

фіксували послідовність дій учня, методи, які він обирає для реалізації творчого задуму. Таким чином бачили, як формується та розвивається творчий продукт.

Задля реалізації поставленої мети та окреслених завдань у дослідженні взяли участь 284 учні других класів п'яти комунальних закладів: «Вінницький ліцей № 8», «Вінницька початкова школа № 5», «Тернопільська спеціалізована школа I–III ступенів № 7 з поглибленим вивченням іноземних мов», «Ужгородська початкова школа «Первоцвіт» Ужгородської міської ради Закарпатської області», «Ужгородська початкова школа «Престиж» Ужгородської міської ради Закарпатської області».

Для чистоти експерименту, на початку проведення констатувального етапу, нами було прийнято рішення про організацію двох груп: контрольної групи – КГ та експериментальної групи – ЕГ. Таким чином, у кожній школі було обрано по два других класи, один з яких – КГ, інший – ЕГ. Таке наше бачення обґрунтовується варіативністю змісту початкової освіти, що забезпечується шляхом запровадження резервного часу в освітній програмі кожного закладу загальної середньої освіти та дає можливість задовільнити освітні потреби здобувачів освіти, вирівнюючи їх досягнення, розвиваючи наскрізні вміння; можливістю одночасного спостереження за поступальним розвитком молодших школярів КГ та ЕГ в одному навчальному закладі. Контингент учнів молодшого шкільного віку КГ склали 136 учнів 2–А, 2–Б, 2–В, 2–Г, 2–Д класів; контингент ЕГ склали 148 учнів 2–А, 2–Б, 2–В, 2–Г, 2–Д класів.

У ході визначення кількості респондентів ми послуговувалися напрацюваннями А. Киверляга, який наголошував на необхідності великої кількості вибірки респондентів, близько 120 осіб задля об'єктивності та достовірності результатів дослідження (Кыверляг, 1980). Завдяки такій кількості учасників експерименту ми зможемо отримати цілісне уявлення про стан сформованості творчих умінь у молодших школярів.

Також варто зауважити й те, що нами була обрана вікова група дітей 8–9 років (2 клас), з огляду на те, що саме учні других класів володіють початковими практичними вміннями і навичками, в більшій мірі залучаються до творчої діяльності, мають вищий рівень знань, можуть сформулювати та висловити власну думку. Перший клас не обирали для констатувального етапу експерименту, оскільки в 1 класі відбувається процес адаптації молодших школярів до шкільного життя (пристосування до нового режиму навчання; формування нової системи вимог, пов'язаної з виконанням навчальної діяльності; входження до учнівського колективу) (Березовська, & Смоляк, 2014, с. 162). Також наш вибір обґрунтовується й тим, що в першокласників не сформована довільність психічних процесів, що є важливим для нашого дослідження, адже учні 1 класу не володіють уміннями долати труднощі та перешкоди, свідомо ставити цілі та шукати засоби для їх досягнення, в них не сформована здатність вчитися та пізнавати самостійно, підвищений рівень тривожності, страхи. Лише в процесі навчальної діяльності відбувається збагачення досвіду дітей, виникають нові інтереси, в зв'язку із залученням до різних видів діяльності, в тому числі й творчої.

Поділяємо погляди І. Кузьми, О. Янкович, які наголошують на недоліках інтерактивного навчання саме в 1 класі, оскільки в молодших школярів ще не розвинені комунікативні вміння, вони ще не вміють працювати в групах, не налагоджений процес взаємонавчання, адже до інтерактивного навчання дітей потрібно готувати (Янкович, & Кузьма, 2018, с. 55).

Розглянемо зміст і результати констатувального етапу експерименту.

Мотиваційний компонент за мотиваційно-ціннісним критерієм (додаток Ж) був представлений трьома показниками: 1) внутрішня потреба займатися творчістю; 2) наявність інтересу до творчості; 3) прагнення до самовираження та створення нових оригінальних продуктів творчої діяльності.

Зокрема, *наявність внутрішньої потреби займатися творчістю* ми перевіряли за допомогою авторської анкети «Прагнення до творчості» (додаток Ж 1). Зміст анкети «Прагнення до творчості» містив десять тверджень. Учням потрібно було дати стверджувальну або заперечну відповідь, відповідно до того, чи стосується їх твердження.

Результати відповідей на зазначені запитання, дали змогу визначити рівень сформованості внутрішньої потреби молодших школярів у заняттях різними видами творчої діяльності та в бажанні налагоджувати взаємостосунки з навколишніми, що є важливим для колективної творчості. Відтак, з'ясувалося, що в більшості молодших школярів (85 опитаних КГ – 62,5% та 79 опитаних ЕГ – 53,4%) спостерігається *середній рівень* внутрішньої потреби займатися різними видами творчої діяльності. Вони зазначили, що їм не завжди легко приймати нестандартні рішення, немає постійної внутрішньої потреби в ознайомленні з тими видами творчої діяльності, якими вони не володіють.

У 45 учнів КГ (33,1%) та 42 учнів ЕГ (28,4%) ми діагностували *високий рівень* внутрішньої потреби займатися творчістю. Вони мають бажання брати участь у конкурсах, художніх виставках, люблять малювати, писати вірші, придумувати та фантазувати, тому що їм це подобається. Таке бажання, на наш погляд, насамперед обумовлюється внутрішніми мотивами, пов'язаними із самим процесом творчої діяльності та її результатами. Завдяки заняттям різними видами творчої діяльності діти задовольняють бажання висловитися, поділитися враженнями, реалізують свій творчий потенціал.

На жаль, у 6 респондентів КГ (4,4%) та 27 опитаних ЕГ (18,2%) спостерігається *низький рівень* внутрішньої потреби до занять творчістю. Вони не відчувають потребу в ознайомленні з тими видами творчості, якими ще не володіють, не люблять придумувати щось нове, в них не викликають захоплення твори мистецтва, що пояснюється відсутністю мотивації до творчих занять, відсутністю уваги з боку дорослих (батьків, учителів) до творчих здібностей дитини, відсутністю стимулювання їхнього розвитку,

спеціальних умов для вияву потенціалу, організованого впливу на зовнішню та внутрішню мотивацію. Кількісні дані про рівні сформованості внутрішньої потреби займатися творчістю в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту подані в додатку (додаток Ж 2).

Наступне анкетування «Мої вподобання» (додаток Ж 3) було спрямоване на визначення *наявності інтересу до творчості* в учнів молодшого шкільного віку, їх задоволення від самого творчого процесу, адже даний віковий період характеризується великими резервами для формування та розвитку пізнавального інтересу.

Анкета «Мої вподобання» містила 10 запитань, на які потрібно дати відповідь «так», «ні» або «іноді».

Відповіді респондентів дали змогу констатувати доволі непогані показники. Зокрема, 85 учнів КГ (62,5%) і 79 учнів ЕГ (53,4%) продемонстрували *середній рівень* інтересу до творчості. Вони епізодично виявляють інтерес до різних видів мистецтва. Зазначимо, що такий інтерес, насамперед, формується та підтримується під час вивчення навчальних предметів початкової школи, зокрема, предметів художньо-естетичного циклу. Тому вчителям необхідно додавати елементи новизни, емоційної привабливості змісту навчального матеріалу, застосовувати інноваційні технології, комплекс творчих завдань, що стимулюватиме розвиток пізнавального інтересу в молодших школярів.

Високі результати зацікавленості творчістю продемонстрували 30 опитаних КГ (22,1%) та 25 опитаних ЕГ (16,9%). Ці учні зацікавлені творчим процесом, прагнуть до самовираження в різних видах діяльності як в урочний, так і позаурочний час. Вони відвідують художньо-естетичні гуртки, на яких отримують не лише знання про різні види мистецтва, але й опановують та вдосконалюють практичні вміння та навички.

Серед респондентів були й ті, хто виявив *низький рівень* інтересу до творчості. Зокрема, такі показники продемонстрували 21 учень КГ (15,4%) і 44 учні ЕГ (29,7%). Вони не виявляють інтересу до творчої діяльності, якщо

й знаходять цікаве творче заняття, то швидко задовольняються і втрачають зацікавлення. У них переважають поверхневі, випадкові інтереси, пов'язані із зовнішньою привабливістю об'єктів, засобів мистецтва. Вважаємо, що це спричинено умовами життя, навчання і виховання. Кількісні дані про рівні сформованості інтересу до творчості в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту представлені в додатку (додаток Ж 4).

Останнім показником мотиваційно-ціннісного критерію мотиваційного компоненту ми визначили *«прагнення до самовираження та створення нових, оригінальних продуктів творчої діяльності»*, оскільки саме молодший шкільний вік є періодом становлення особистості, розвитку індивідуальності та неповторності, а творчість, спілкування є чудовим засобом для виявлення своєї індивідуальності, свого потенціалу.

Даний показник нами був діагностований за допомогою авторського тесту «Оцінка свого «Я»» (додаток Ж 5). Учням пропонувалося обрати один із варіантів відповідей, який характеризує їхню особистість.

Аналіз одержаних результатів, проведеного нами тестування, свідчить, що лише в 20 учнів КГ (14,7%) та 24 учнів ЕГ (16,2%) наявний *високий рівень* прагнення до самовираження та створення нових оригінальних продуктів творчої діяльності. Ці школярі люблять створювати щось нове, оригінальне, їм подобається відображати свої ідеї в малюнках, творах. Вони прагнуть виражати себе в різних видах художньо-творчої діяльності, в них яскрава уява, розвинене дивергентне мислення, вони здатні виявляти оригінальність та самостійність у вирішенні творчого задуму.

У 65 опитаних КГ (47,8%) та 60 опитаних ЕГ (40,6%) був діагностований *середній рівень* прагнення до самовираження в різних видах творчої діяльності. У таких дітей інколи спостерігається прагнення до самоактуалізації в творчій діяльності, але немає стійкої потреби у виготовленні продуктів творчої діяльності, що пов'язано, на наш погляд, із внутрішніми конфліктами, розбіжністю між почуттями та їх вираженням.

Однак, серед опитаних виявилися й такі (51 учень КГ – 37,5% та 64 учні ЕГ – 43,2%), що продемонстрували *низький рівень*. Вони не мають прагнення та бажання виражати свою індивідуальність у творчій діяльності, що зумовлено внутрішніми причинами такими, як відсутність інтересу до творчої діяльності, нерозвиненість творчого потенціалу дитини та зовнішніми причинами: несприятливим психологічним кліматом, недостатньо правильно організованою сферою вільного часу тощо. Кількісне опрацювання результатів рівнів сформованості прагнення до самовираження та створення нових, оригінальних продуктів творчої діяльності в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту відображено в додатку (додаток Ж 6).

Опрацювавши кількісні дані діагностованих показників мотиваційно-ціннісного критерію, нами було визначено рівні сформованості мотиваційного компоненту творчих умінь у молодших школярів. Узагальнені результати опитування представлені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Узагальнені результати рівнів сформованості мотиваційного компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (констатувальний етап експерименту)

Групи	**Діагностичні методики**	**Рівні сформованості**					
		Високий		Середній		Низький	
		К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
КГ (136)	Анкета «Прагнення до творчості» (авторська розробка)	45	33,1	85	62,5	6	4,4
	Анкета «Мої вподобання» (авторська розробка)	30	22,1	85	62,5	21	15,4
	Тест «Оцінка свого «Я»» (авторська розробка)	20	14,7	65	47,8	51	37,5

	Узагальнені результати	**32**	**23,5**	**78**	**57,4**	**26**	**19,1**
ЕГ (148)	Анкета «Прагнення до творчості» (авторська розробка)	42	28,4	79	53,4	27	18,2
	Анкета «Мої вподобання» (авторська розробка)	25	16,9	79	53,4	44	29,7
	Тест «Оцінка свого «Я»» (авторська розробка)	24	16,2	60	40,6	64	43,2
	Узагальнені результати	**30**	**20,3**	**73**	**49,3**	**45**	**30,4**

Опрацювавши отримані результати експериментальних даних проведених анкетувань і тестування, ми визначили, що переважна більшість учнів КГ і ЕГ (78 і 73 респондентів – 57,4% і 49,3%) мають *середній рівень* сформованості *мотиваційного компоненту* творчих умінь, у 26 респондентів КГ (19,1%) і 45 опитаних ЕГ (30,4%) спостерігається *низький рівень* та лише в 32 учнів КГ (23,5%) і 30 учнів ЕГ (20,3%) – *високий*. Таким чином, одержані результати відображають середній та низький рівні мотивації учнів до творчої діяльності, що свідчить про неусвідомлення молодшими школярами потреби в необхідності творчого розвитку, занять різними видами творчої діяльності, невисокий інтерес до зазначеного виду діяльності. З огляду на це, необхідна педагогічна корекція освітнього процесу початкової школи, спрямована на підвищення мотивації та собистісного зацікавлення молодших школярів творчістю. Рівні сформованості мотиваційного компоненту творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку представлено у вигляді діаграми (рис. 3.1).

Когнітивний компонент за пізнавально-понятійним критерієм (додаток И) був представлений трьома показниками: 1) системність, повнота і ґрунтовність знань з певного виду мистецтва; 2) необхідність поповнювати знання з певного виду мистецтва; 3) знання алгоритму творчих дій.

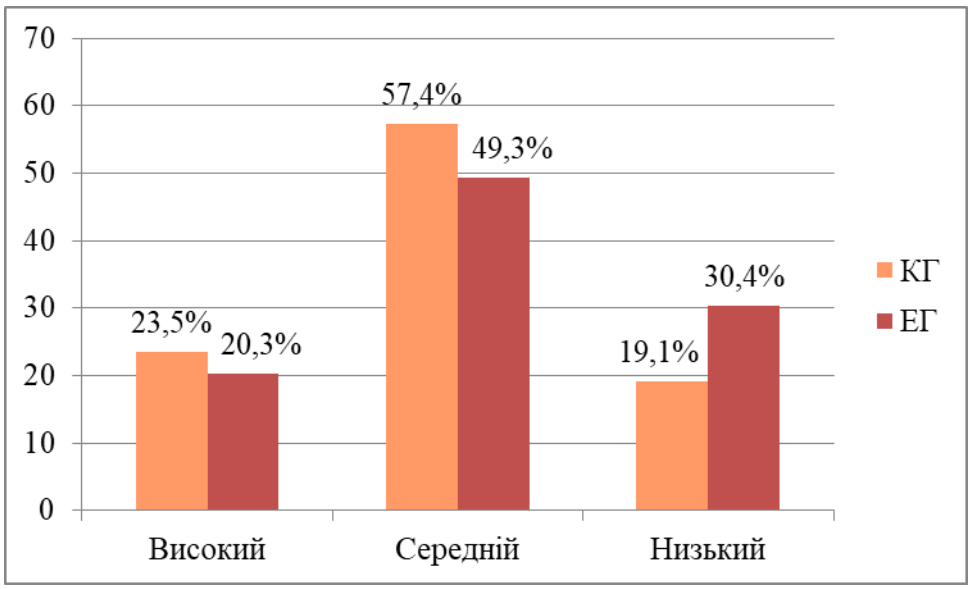

Рис. 3.1. Рівні сформованості мотиваційного компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (констатувальний етап експерименту)

Для визначення *системності, повноти і ґрунтовності знань з певного виду мистецтва* за пізнавально-понятійним критерієм когнітивного компоненту нами було проведено тестування «Види мистецтв» (за О. Остапенко) (додаток И 1), яке дало можливість діагностувати розуміння молодшими школярами сутності понять основних видів мистецтв. Тест містив 10 запитань, що розкривали загальні відомості про такі види мистецтва, як архітектура, скульптура, живопис, декоративно-прикладне мистецтво. До кожного запитання було запропоновано учням по декілька варіантів відповідей, з яких лише одна була правильна. За правильну відповідь учень отримував 1 бал, за неправильну – 0 балів (Остапенко, 2020). Аналіз відповідей учнів на запитання тесту «Види мистецтв» висвітлено в додатку (додаток И 2).

Проаналізувавши відповіді на всі запитання тесту «Види мистецтв», ми діагностували, що в молодших школярів переважають *середній* (75 учнів КГ – 55,2%, 80 учнів ЕГ – 54,1%) та *низький* (47 учнів КГ – 34,6%, 55 учнів ЕГ – 37,2%) *рівні* розуміння сутності понять основних видів мистецтв. Молодші школярі других класів плутають мистецтвознавчі терміни, не чітко визначають поняття, плутають їх ознаки, їхні уявлення розмиті, можуть

пояснювати ознаки одного терміну, замінивши іншим. Лише в невеликої кількості молодших школярів (14 респондентів КГ – 10,2%, 13 респондентів ЕГ – 8,7%) діагностований *високий рівень*. Такі учні повно, змістовно та правильно усвідомлюють зміст основних понять. Усвідомлення та розуміння – чітке. Кількісні дані про рівні сформованості системності, повноти і ґрунтовності знань з певного виду мистецтва в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту представлені додатку (додаток И 3).

Ще одним показником пізнавально-понятійного критерію когнітивного компоненту визначено *«необхідність поповнювати знання з певного виду мистецтва»*, який ми діагностували за допомогою авторської анкети-опитувальника «Що я знаю про мистецтво?» (додаток И 4).

Анкета-опитувальник дала змогу з'ясувати рівень знань учнів про мистецтво, зокрема, музичне, літературне. Дітям молодшого шкільного віку пропонувалося відповісти на 10 запитань, що стосувалися музичних інструментів, музичного звучання, усної народної творчості тощо. Фрагмент відповідей учнів на запитання анкети-опитувальника «Що я знаю про мистецтво?» подано в додатку (додаток И 5).

Опрацювання відповідей молодших школярів дало можливість розподілити їх за трьома рівнями мистецтвознавчої обізнаності. На жаль, ні в КГ, ні в ЕГ не виявилося учнів з *високим рівнем*. *Середній рівень* продемонструвало 48 досліджуваних КГ (35,3%) та 45 опитаних ЕГ (30,4%), *низький* – 88 учнів КГ (64,7%) та 103 ЕГ (69,6%). Кількісні дані про рівні сформованості необхідності поповнювати знання з певного виду мистецтва в учнів КГ і ЕГ під час констатувального експерименту представлені в додатку (додаток И 6).

Детермінуючим чинником низького рівня знань та успішності загалом вважаємо знижену навченість молодших школярів, що пов'язана із формальним засвоєнням теоретичного матеріалу без його осмислення. Також високий відсоток учнів із низьким рівнем обґрунтовуємо низькою

пізнавальною активністю, відсутністю інтересу та мотивації до навчальних занять. Погоджуємося із О. Васильєвою, яка зуважує, що труднощі в засвоєнні навчального матеріалу спричинені й не володінням молодшими школярами раціональними способами запам'ятовування, мнемічними прийомами, що позначається на продуктивності пам'яті учнів (Васильєва, 2012, с. 393).

Останнім показником пізнавально-понятійного критерію когнітивного компоненту визначено *«знання алгоритму творчих дій»*, який ми оцінювали за допомогою авторського тесту «Встанови послідовність» (додаток И 7). Мета даного тесту полягала в діагностиці рівня розуміння та усвідомлення молодшими школярами послідовності дій, необхідних для написання сенкану та твору. Повністю правильно встановлена послідовність оцінювалася 2 балами, частково правильна послідовність – 1 балом, неправильна послідовність – 0 балів. Таким чином, учень міг отримати максимум – 4 бали, що свідчить про високий рівень знань. Відповідно, 2 бали характерні для середнього рівня та 0–1 бал – для низького. Приклади відновленої послідовності дій для написання сенкану та твору респондентів представлені в додатку (додаток И 8).

Обробка тестових даних свідчить про те, що в значної частини молодших школярів простежується *високий* (47 опитаних КГ – 34,6% та 50 опитаних ЕГ – 33,8%) та *середній* (35 респондентів КГ – 25,7%, 38 респондентів ЕГ – 25,7%) *рівні* знань. Менше половини становлять учні, в яких діагностований *низький рівень* (54 учні КГ – 39,7% та 60 учнів ЕГ – 40,5%), що свідчить про достатньо непоганий рівень обізнаності молодших школярів щодо виконання дій та їх правильної упорядкованості. Кількісні дані про рівні знань алгоритму творчих дій в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту висвітлені в додатку (додаток И 9).

Погоджуємося із О. Комар у тому, що причинами невміння побудувати алгоритм дій для виконання завдання є такі: неготовність працювати з алгоритмом як з окремим навчальним завданням; відсутність

умінь прогнозувати і передбачати кінцевий результат та покроковий план вирішення завдання; переставляння, пропуск, заміна операцій, які входять до навчальної дії, яку учень самостійно виконує (Комар). Тому вважаємо, що вчителеві варто використовувати логічні, зорові опори; навчати працювати з планами та інструкціями через впорядкування етапів, їх зіставлення та аналіз.

Аналіз, опрацювання та обчислення отриманих даних діагностичних методик за трьома показниками пізнавально-понятійного критерію дав змогу визначити рівні сформованості когнітивного компоненту творчих умінь у молодших школярів. Узагальнені результати подані в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Узагальнені результати рівнів сформованості когнітивного компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (констатувальний етап експерименту)

Групи	**Діагностичні методики**	**Рівні сформованості**					
		Високий		Середній		Низький	
		К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
КГ (136)	Тест «Види мистецтв» (за О. Остапенко)	14	10,2	75	55,2	47	34,6
	Анкета-опитувальник «Що я знаю про мистецтво?» (авторська розробка)	0	0	48	35,3	88	64,7
	Тест «Встанови послідовність» (авторська розробка)	47	34,6	35	25,7	54	39,7
	Узагальнені результати	**20**	**14,7**	**53**	**39,0**	**63**	**46,3**
ЕГ (148)	Тест «Види мистецтв» (за О. Остапенко)	13	8,7	80	54,1	55	37,2
	Анкета-опитувальник «Що я знаю про мистецтво?» (авторська розробка)	0	0	45	30,4	103	69,6

	Тест «Встанови послідовність» (авторська розробка)	50	33,8	38	25,7	60	40,5
	Узагальнені результати	**21**	**14,2**	**54**	**36,5**	**73**	**49,3**

За результатами експериментальних даних, у переважної більшості осіб (63 респондентів КГ – 46,3% і 73 респондентів ЕГ – 49,3%; 53 осіб КГ (39,0%) і 54 осіб ЕГ (36,5%) діагностований *низький* та *середній рівні* знань. У досить невеликої частини учнів (20 опитаних КГ – 14,7% і 21 опитаного ЕГ – 14,2%) визначено *високий рівень*. Таким чином, підсумовуючи отримані результати, зазначимо, що вони дають підставу стверджувати про недостатньо сформовану теоретичну базу знань у молодших школярів, що зумовлює необхідність створення відповідних педагогічних умов, які полягають у підвищенні мотивації не лише до творчої діяльності, а й до засвоєння системи знань, виховання інтересу до знань, завдяки використанню різноманітних засобів: творчих завдань, художніх творів, образної мови, сюжетно-рольових ігор, інтелектуальних ігор, змагань, адже, як зазначає С. Сисоєва, «без засвоєння суми конкретних знань немає й не може бути творчого розвитку» (Сисоєва, 2006, с. 263). Зведені результати рівнів сформованості когнітивного компоненту творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку графічно відображено у вигляді діаграми (рис. 3.2).

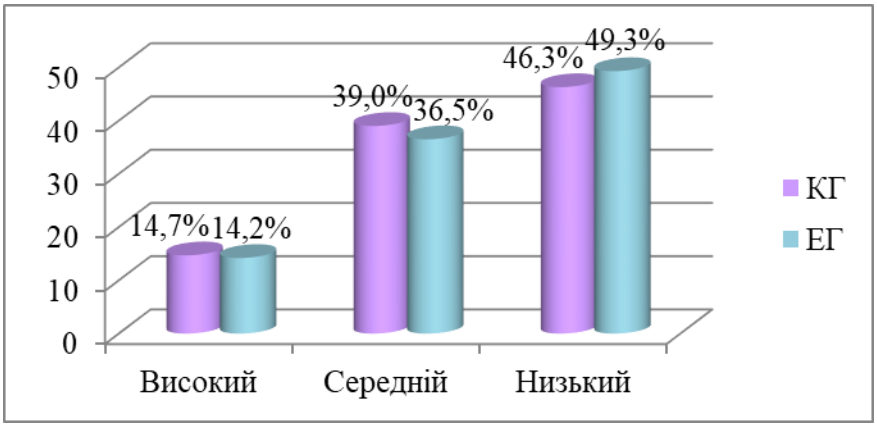

Рис. 3.2. Рівні сформованості когнітивного компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (констатувальний етап експерименту)

Процесуальний компонент за творчо-діяльнісним критерієм (додаток К) сформованості творчих умінь у молодших школярів був представлений трьома показниками: 1) оволодіння різними видами творчої діяльності; 2) наявність умінь діяти в нестандартних ситуаціях; 3) наявність уміння співпрацювати та взаємодіяти в колективі в процесі творчої діяльності.

Показник *«оволодіння різними видами творчої діяльності»*, дослідження творчої уяви, фантазії в практично-творчій діяльності ми визначали за допомогою методик: «Незакінчений малюнок» (за С. Бардою, Л. Московець), «Три слова» (за Н. Карпенко) (Барда, & Московець, 2019, с. 50; Карпенко, 2016, с. 124-125).

Задля діагностики рівня *оволодіння художньою діяльністю*, ми використали методику «Незакінчений малюнок» (додаток К 1). Кожному учню була дана картка із зображеннями геометричних фігур (круг, трикутник, квадрат). Дітям потрібно було домалювати запропоновані фігури так, щоб вийшов якийсь предмет або сюжетне зображення та придумати йому оригінальну назву (Барда, & Московець, 2019, с. 50).

Аналіз продуктів творчої діяльності молодших школярів (малюнків) дав змогу констатувати доволі непогані результати. Зокрема, 85 учнів КГ (62,5%) та 96 учнів ЕГ (64,9%) продемонстрували *середній* рівень оволодіння художньою діяльністю. Вони малювали, на основі геометричних фігур, сюжетні зображення, які включали деталі, що виходили за межі фігур та придумували їм оригінальні назви: *«Незвичайні друзі», «Музичний світ», «Жителі геометричних фігур: Плутонянин, Круглонянин, Квадротянин», «Мрія», «Новий рік», «Веселощі», «Смайлики»* тощо.

У 46 молодших школярів КГ (33,8%) та 50 молодших школярів ЕГ (33,8%) виявлено *високий рівень*. У їхніх малюнках геометричні фігури виступали деталлю цілої картини. Зображення були названі наступними назвами: *«Кіборг-вбивця», «Бочка і палатка», «Коко», «Невідома фігура», «Космічний дім», «Дуже гострий перець»* тощо.

У дуже малої кількості учнів (5 дітей КГ – 3,7% та 2 дітей ЕГ – 1,4%) визначено *низький рівень.* Малюнки другокласників даного рівня відзначилися замкнутістю зображення деталями, які не виходили за межі геометричної фігури. Назви були запропоновані такі: *«Я їм піцу», «Вікна магазина», «Клоун»* тощо. Такі результати є свідченням того, що в молодших школярів гарно розвинена уява та фантазія, а виконання практично-творчих завдань їм подобається та приносить задоволення. Кількісні дані про рівні оволодіння художньою діяльністю учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту подані в додатку (додаток К 2).

Ще однією методикою, яку ми використали для діагностики *рівня оволодіння літературною діяльністю* була методика «Три слова» (за Н. Карпенко) (додаток К 3). Метою цієї методики було дослідження творчої уяви та здатності учнів формулювати речення, використовуючи всі запропоновані слова. Молодшим школярам було запропоновано три будь-яких слова: «дощ», «собака», «місяць». Протягом 15 хвилин їм потрібно було сформулювати якомога більше речень, у кожне з яких входили б усі три слова (Карпенко, 2016, с. 124-125).

Аналіз отриманих результатів проведеної нами методики «Три слова» свідчить, що в половини учнів (68 осіб КГ – 50,0%, 78 осіб ЕГ – 52,7%) переважає *низький рівень* умінь формулювати речення, включаючи всі слова. Речення учнів даного рівня характеризуються безглуздим поєднанням усіх трьох слів, їх формальним об’єднанням або використанням з повторенням. Також були випадки, коли молодші школярі правильно використовували лише два слова, а третє штучно вводили в речення або використовували для словесного зв’язку, або взагалі не використовували. Та досить часто учні формулювали з кожним словом окреме речення, не поєднуючи їх в одному.

У частини школярів (39 респондентів КГ – 28,7% та 42 респондентів ЕГ – 28,4%) визначено *середній рівень* умінь формулювати речення. У їхніх реченнях були використані всі три слова в звичайній комбінації або в менш розумово необхідному, але логічно допустимому поєднанні.

Досить у небагатьох школярів (29 учнів КГ – 21,3% та 28 учнів ЕГ – 18,9%) діагностовано *високий рівень.* Речення таких учнів відзначилися дотепною та оригінальною комбінацією всіх трьох слів або їх поєднанням без особливої дотепності, але в оригінальній формі. Приклади речень учнів кожного рівня подані в додатку (додаток К 4).

Проаналізувавши отримані речення, ми дійшли висновку, що молодші школярі як КГ, так і ЕГ відчувають утруднення в побудові речень оригінальним чином, які б містили всі запропоновані слова, що пов’язано, на нашу думку, з їх невеликим словниковим запасом. Тому вважаємо за необхідне на уроках організовувати цілеспрямовану, систематичну словникову роботу, яка б сприяла розширенню, поповненню та активізації словникового запасу молодших школярів, розвивала мовне чуття та смак до художнього слова. Кількісні дані про рівні оволодіння літературною діяльністю учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту представлені в додатку (додаток К 5).

Результати виконання двох методик: «Незакінчений малюнок», «Три слова», спрямованих на діагностику показника «*оволодіння різними видами творчої діяльності»* дають нам можливість констатувати переважання *середнього рівня* (62 особи КГ – 45,6% та 69 осіб ЕГ – 46,6%) оволодіння художньою та літературною діяльністю. Учнів із *високим* та *низьким рівнями* виявилася приблизно однакова кількість. Зокрема, кількість учнів *високого рівня* становила 37 осіб КГ (27,2%) та 39 осіб ЕГ (26,4%), *низького* ж *рівня* – 37 респондентів КГ (27,2%), 40 респондентів ЕГ (27,0%), що свідчить про недостатню сформованість вмінь створювати нестандартні, оригінальні зображення та творчо будувати речення. Тому вчитель має звернути увагу на здібності дитини та розвивати їх у процесі навчально-творчої діяльності, використовуючи інтерактивні технології, дослідницькі, розвивальні (кейс-стаді, карти пам’яті) методи, розвиваючи самостійність учнів у креативній, творчо-мовленнєвій діяльності: створення прислів’їв, загадок, казок, розробок ігор.

Узагальнені результати рівнів оволодіння різними видами творчої діяльності учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту подані нами в додатку (додаток К 6).

Наступним кроком стало дослідження показника «*наявність умінь діяти в нестандартних ситуаціях»*. Для цього ми скористалися методикою «Незвичне використання», розробленою С. Бардою та Л. Московець (додаток К 7). Вона допомогла нам здійснити діагностику творчої особистості молодшого школяра, визначити продуктивність та оригінальність ідей учнів у незвичних ситуаціях, визначити їхній рівень умінь діяти оригінальним чином. Дітям необхідно було придумати якомога більше варіантів незвичайного використання сірника. Відповідно, чим більше варіантів було запропоновано, тим визначався вищий рівень творчості та вмінь. 10 і більше ідей свідчили про високий рівень, 5–9 – про середній рівень, 4 і менше – про низький рівень (Барда, & Московець, 2019, с. 59). З ідеями використання сірника, запропонованими молодшими школярами, можна ознайомитися в додатку (додаток К 8).

Обробка даних свідчить про те, що, на жаль, не виявилося ні в КГ, ні в ЕГ учнів із *високим рівнем* умінь. Ніхто з дітей не запропонував 10 і більше ідей, що свідчить про не сформованість уміння вийти за межі правил, абстрагуватися від завдання, змінити бачення проблеми, генерувати нові ідеї. Тому постає необхідність у розвитку творчого мислення, уяви, фантазії, винахідливості.

У переважної більшості учнів (71 респондент КГ – 52,2%, 80 респондентів ЕГ – 54,1%) прослідковується *низький рівень* умінь діяти в нестандартних ситуаціях, що зумовлено, на наш погляд, труднощами у встановленні причинно-наслідкових зв’язків, конструюванні суперечливих висновків, низькою здатністю до висування нових ідей. Другокласники пропонували чотири і менше варіанти використання сірника та їхні деякі пропозиції не відзначалися особливою креативністю.

У 65 молодших школярів КГ (47,8%) та 68 учнів ЕГ (45,9%) констатовано *середній рівень* умінь діяти в нестандартних ситуаціях, що пов'язано із слабкою системою умовиводів, без практичного підкріплення; обмеженою кількістю гіпотез та висуванням не завжди суб'єктивно нових, оригінальних ідей. Діти даного рівня пропонували більше п'яти ідей використання сірника.

Отримані кількісні результати рівнів наявності вмінь діяти в нестандартних ситуаціях в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту представлені нами в додатку (додаток К 9).

Таким чином, можна зауважити, що дорослим, зокрема, вчителям потрібно розвивати творчість кожної дитини. Як зазначає І. Барановська, Ю. Лазаренко необхідно вчити дитину творити: дивуватися всьому, ніби в перший раз; придивлятися до всього, прислухатися; мріяти, фантазувати, поєднуючи різні речі в одне незвичайне ціле; вчити володіти технікою творчості (мистецтвом слова, ремеслом); розвивати наполегливість, цілеспрямованість для створення закінченого творчого продукту, реалізації творчих проєктів (Барановська, & Лазаренко, 2018, с. 73).

Останній показник творчо-діяльнісного критерію процесуального компоненту *«наявність уміння співпрацювати та взаємодіяти в колективі в процесі творчої діяльності»* ми перевіряли за допомогою модифікованої анкети на визначення проявів колективістичної (індивідуалістичної) спрямованості (за С. Бардою, Л. Московець) (додаток К 10). Анкетування передбачало самооцінювання учнями своєї особистості, відповідно до запропонованих тверджень, які спрямовувалися на визначення рівня сформованості вміння взаємодіяти з однокласниками під час групової роботи, що полягає в наданні допомоги товаришам, вияві активності задля досягнення спільних цілей. Твердження, яке характеризувало учня оцінювалося 2 балами; якщо іноді учень діє так, як пропонувалося – 1 балом; якщо твердження зовсім не було характерним для респондента – 0 балів. Таким чином, ми могли діагностувати три рівні сформованості вміння

співпрацювати: високий, середній та низький (Барда, & Московець, 2019, с. 57-58).

Дані, отримані після проведення методики свідчать про переважаючий *середній рівень* умінь (84 учні КГ – 61,8%, 97 учнів ЕГ – 65,6%) міжособистісної взаємодії та співпраці. Такі учні іноді виявляють активність, ініціативність під час залучення до групової творчої діяльності. Їм властиві товариськість, дружелюбність, небайдужість до оточуючих.

За результатами діагностики ми визначили, що *високий рівень* характерний для 35 молодших школярів КГ (25,7%) та для 40 респондентів ЕГ (27,0%). Взаємодія і співпраця цих учнів відзначається спільною метою для досягнення результату, чітким розподілом функціональних обов'язків між членами групи, активним спілкуванням. Такі учні завжди проявляють активність, особливо якщо необхідно вирішити проблему, яка має не особисте, а колективне значення.

У досить малої кількості молодших школярів (17 опитаних КГ – 12,5%, 11 опитаних ЕГ – 7,4%) діагностований *низький рівень*. У них немає бажання співпрацювати з іншими учнями, виконуючи творчі завдання. Вони більше радіють власним успіхам, ніж колективним. Поразки колективу не викликають засмучення. Кількісні результати рівнів наявності вміння співпрацювати та взаємодіяти в колективі в процесі творчої діяльності в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту представлені нами в додатку (додаток К 11).

Погоджуємося із І. Мандибурою, І. Сухопарою, які наголошують на важливості певних аспектів задля формування вмінь співпрацювати в учнів початкової школи, зокрема, таких: створення позитивної мотивації, яка спонукатиме учнів до співпраці; ознайомлення і засвоєння правил продуктивної та результативної спільної роботи (розподіл обов'язків, ролей, дотримання справедливості, об'єктивності, надання підтримки, допомоги); оволодіння вміннями співпраці під час виконання творчих, ігрових завдань, які передбачають спільне виконання; розвиток емоційної сфери молодших

школярів (розуміння, розпізнавання емоцій, керування власним емоційним станом, адекватне реагування на емоції членів групи) (Сухопара, & Мандибура, 2021, с. 69-70).

Отже, за результатами діагностики показників творчо-діяльнісного критерію ми діагностували рівні сформованості процесуального компоненту творчих умінь. У табл. 3.4 представлені узагальнені результати рівнів сформованості процесуального компоненту творчих умінь у молодших школярів.

Таблиця 3.4

Узагальнені результати рівнів сформованості процесуального компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (констатувальний етап експерименту)

Групи	**Діагностичні методики**	**Рівні сформованості творчих умінь**					
		Високий		Середній		Низький	
		К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
КГ (136)	Методика дослідження творчої уяви, фантазії «Незакінчений малюнок» (за С. Бардою, Л. Московець)	46	33,8	85	62,5	5	3,7
	Методика «Три слова» (за Н. Карпенко)	29	21,3	39	28,7	68	50,0
	Результати за двома методиками	37	27,2	62	45,6	37	27,2
	Методика «Незвичне використання» (за С. Бардою, Л. Московець)	0	0	65	47,8	71	52,2
	Модифікована анкета на визначення проявів колективістичної (індивідуалістичної) спрямованості (за С. Бардою, Л. Московець)	35	25,7	84	61,8	17	12,5
	Узагальнені результати	**24**	**17,6**	**70**	**51,5**	**42**	**30,9**
ЕГ (148)	Методика дослідження творчої уяви, фантазії «Незакінчений малюнок» (за С. Бардою, Л. Московець)	50	33,8	96	64,9	2	1,4

	Методика «Три слова» (за Н. Карпенко)	28	18,9	42	28,4	78	52,7
	Результати за двома методиками	39	26,4	69	46,6	40	27,0
	Методика «Незвичне використання» (за С. Бардою, Л. Московець)	0	0	68	45,9	80	54,1
	Модифікована анкета на визначення проявів колективістичної (індивідуалістич ної) спрямованості (за С. Бардою, Л. Московець)	40	27,0	97	65,6	11	7,4
	Узагальнені результати	**27**	**18,2**	**78**	**52,7**	**43**	**29,1**

Варто відзначити переважно *середній рівень* сформованості процесуального компоненту творчих умінь – 70 осіб КГ (51,5%) і 78 осіб ЕГ (52,7%), дещо нижчим є показник у молодших школярів з *низьким рівнем* – 42 особи КГ (30,9%) і 43 особи ЕГ (29,1%), а найменший показник виявив *високий рівень* – 24 особи КГ (17,6%) і 27 осіб ЕГ (18,2%). Це свідчить про недостатню сформованість умінь застосовувати знання на практиці в різних видах творчої діяльності, налагоджувати партнерські взаємовідносини з однолітками під час колективної творчої співпраці. Більшість учнів виявляють часткову самостійність у реалізації власних творчих можливостей, створюють власний творчий продукт на основі шаблонності та репродуктивності. Тому постає наростаюча необхідність формувати та розвивати відповідні творчі вміння в учнів молодшого шкільного віку, завдяки використанню комплексу практичних творчих завдань, які є базисною основою для втілення учнями власних творчих задумів у формі оригінального завершеного продукту. Узагальнені результати рівнів сформованості процесуального компоненту творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку подані нами у вигляді діаграми (рис. 3.3).

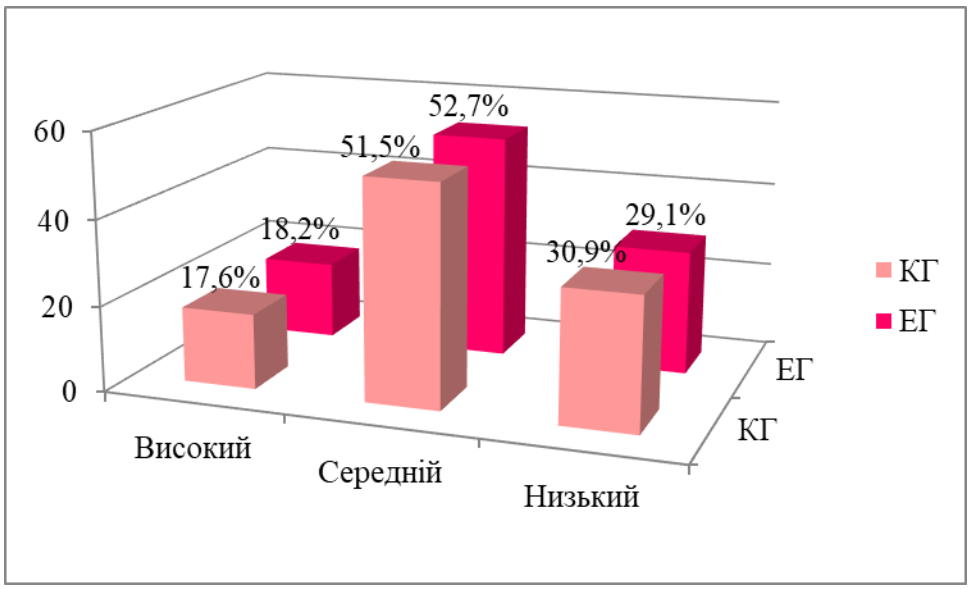

Рис. 3.3. Рівні сформованості процесуального компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (констатувальний етап експерименту)

Оскільки творча діяльність у своїй структурі містить такі важливі компоненти, як об'єкт, суб'єкт, методи творчості, то чільного значення набуває оцінка та самооцінка суб'єктом результатів своєї діяльності, продуктів творчості. З огляду на це, постає необхідність у вивченні окремого компонента сформованості творчих умінь молодших школярів – результативного, який передбачає самоаналіз, рефлексію, самооцінку творчої діяльності. Погоджуємося із В. Легін, яка зуважує, що без оволодіння вміннями і навичками рефлексії учень не може бути повноправним та повноцінним суб'єктом навчальної діяльності (Легін, 2018, с. 74).

Творча самооцінка, на нашу думку, є здатністю молодшого школяра оцінити себе як учня, творчі якості своєї особистості, свій творчий потенціал, місце в учнівському колективі, а самоаналіз допомагає визначити сильні та слабкі сторони своєї творчої роботи, завдяки порівнянню зробленого із тим, що планувалося.

Діагностичні процедури заключного етапу констатувального експерименту були спрямовані на виявлення в молодших школярів рівня сформованості *результативного компоненту* творчих умінь за р*езультативно-рефлексивним критерієм* (додаток Л), який був представлений трьома

показниками: 1) здатність до самоаналізу та рефлексії; 2) самооцінка творчої діяльності; 3) наявність творчого потенціалу.

Зокрема, для отримання даних за першим показником *«здатність до самоаналізу та рефлексії»* ми застосували модифіковану методику діагностики рівня розвитку рефлективності (за А. Карповим) (додаток Л 1). Учням пропонувалося 12 тверджень, які стосувалися самозаглиблення у власну свідомість, самопізнання внутрішніх, психічних станів та чотири варіанти відповідей: 1) ніколи так не буває; 2) інколи так буває; 3) часто так буває; 4) завжди так буває. Довго не задумуючись, потрібно було навпроти номера твердження проставити цифру, що відповідала варіанту відповіді. Завдяки даній методиці ми змогли визначити рівні рефлексивності в учнів молодшого шкільного віку: високорозвинений – 7 і більше стенів; середній – 4–7 стенів; низький – менше 4-х стенів (Карпов, 2003, с. 48-53; Максимов, 2020, с. 93-95).

За результатами виконання діагностичної методики встановлено, що переважна більшість молодших школярів продемонструвала *середній* (68 учнів КГ – 50,0% та 75 учнів ЕГ – 50,7%) та *низький* (50 респондентів КГ – 36,8%, 66 респондентів ЕГ – 44,6%) *рівні* здатності до самоаналізу та рефлексії. Учні даних рівнів схильні до меншого аналізу власних дій, вчинків, вони не задумуються над причинами та наслідками своєї поведінки та поведінки оточуючих їх людей. Їм не властиве планування власних дій, переважно діють не роздумуючи. Для прийняття рішення розглядають невелику кількість ідей. Також спостерігаються труднощі під час спілкування з однокласниками, оскільки дітям буває важко спрогнозувати дії, вчинки, реакції однолітків та зрозуміти їх.

З огляду на такі статистичні дані, вчитель має обов’язково організовувати рефлексію на уроці, створюючи такі умови, щоб у молодших школярів виникло бажання висловитися про свою творчу діяльність або проведений урок. Вважаємо, що в цьому допоможуть різноманітні форми рефлексії, серед яких В. Легін відзначає письмове анкетування, усні

обговорення, графічні зображення змін самореалізації, почуттів тощо. Дослідниця наголошує на необхідності впровадження рефлексії на уроці, адже завдяки їй учні вчитимуться розуміти мету творчої діяльності, свідомо її планувати, коригувати дії та аналізувати успіхи і труднощі в досягненні результатів (Легін, 2011, с. 122).

У досить малої кількості учнів молодшого шкільного віку (18 опитаних КГ – 13,2%, 7 опитаних ЕГ – 4,7%) констатовано *високий рівень* рефлексивності. У таких другокласників спостерігається значна схильність до розмірковування та аналізу причин та наслідків власних дій, своєї діяльності, вчинків інших людей. Вони звикли до планування, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, обдумування щонайменших деталей будь-якої діяльності, вміють прогнозувати її результат та можливі наслідки. У них не виникає труднощів у спілкуванні з однолітками, розуміють інших, ставлячи себе на їхнє місце. Кількісні результати діагностики рівнів здатності до самоаналізу та рефлексії в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту подані в додатку (додаток Л 2).

Наступний показник *«самооцінка творчої діяльності»*, ми визначали за допомогою авторської анкети «Самооцінка сформованості творчих умінь» (додаток Л 3). Учням пропонувалося, керуючись власним баченням та життєвим досвідом, оцінити рівень сформованості своїх творчих умінь, таких як: уявляти і фантазувати, продукувати нестандартні ідеї, визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення, доповнювати, прогнозувати, комбінувати та моделювати, створювати власні продукти творчої діяльності, доводити та спростовувати власну думку, за десятибальною шкалою, де 10 балів – найвищий рівень розвитку цих умінь, а 1 – найнижчий. За всіма показниками визначалося середнє арифметичне значення, що відповідало трьом рівням: високому – 9–10 балів; середньому – 5–8 балів та низькому 0–4 бали.

Отримані табличні дані свідчать, що в переважної більшості молодших школярів (78 учнів КГ – 57,4% і 99 учнів ЕГ – 66,9%) – *середній рівень*

самооцінки. Вони оцінили сформованість власних творчих умінь у 5–8 балів. Таким чином, навіть на рівні самооцінних суджень респондентів переважає середній рівень сформованості творчих умінь, що підтверджує актуальність проблеми дослідження. Важливою умовою розвитку самооцінки творчих умінь, на наш погляд, є навчально-творча діяльність, яка характеризується високим рівнем соціальної рефлексії, ціннісним обміном. Вважаємо, що завдяки розвивально-творчому потенціалу діяльності, розвиватимуться не лише творчі вміння, але й їх самооцінка. Труднощі в розвитку самооцінки творчих умінь можуть бути спричинені також відсутністю референтних осіб, які б поціновували розвиток дітей.

58 учнів КГ (42,6%) та 49 учнів ЕГ (33,1%) визначили *високий рівень* сформованості самооцінки творчої діяльності. Водночас нас не можуть повністю задовільнити отримані дані, адже вони ґрунтуються лише на основі самооцінних суджень респондентів, проте результати є свідченням соціального визнання дитини батьками, родичами, вчителями, надання ними підтримки, відзначення успіхів, завдяки похвалі. Саме ціннісна підтримка, як зуважує І. Загурська, є основою високого рівня рефлексії вмінь, оскільки дає впевненість у власних силах та сприяє усвідомленню можливостей розвитку власних умінь, що стимулює активність особистості, спрямовану на розвиток творчих умінь і самооцінки (Загурська, 2006, с. 14).

Позитивним є той факт, що *низький рівень* самооцінки творчої діяльності не діагностовано в жодного учня ані КГ (0%), ані ЕГ (0%), що дає підстави вважати, що другокласники вимогливі до себе, залучаються до спільної діяльності, яка дає можливість учням вчитися доводити свою думку, критично аналізувати, оцінювати свою роботу, власні дії з точки зору інших, що позитивно позначається на самооцінці. Кількісні дані рівнів сформованості самооцінки творчої діяльності в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту представлені в додатку (додаток Л 4).

Для отримання даних за показником *«наявність творчого потенціалу»* ми застосували ігрове експериментальне завдання «Золоті руки»,

запропоноване Л. Дерев'янко, адже саме завдяки грі, невимушеним ігровим творчим ситуаціям дитина може розкрити здібності, таланти, свій потенціал, та проєктивну методику «Неіснуюча тварина», розроблену М. Дукаревич (Дерев'янко, 2008; Дукаревич, 2006).

Гра «Золоті руки» (додаток Л 5) передбачала придумування учнями якомога більшої кількості незвичайних предметів із запропонованого матеріалу. У нашому випадку пропонувалося дерево. Необхідно було придумати предмети, які можна виготовити з нього. Наприклад, *«що можна зробити з дерева?» (Стілець, стіл, шафу, олівець, полицю, шибку, двері, рамку для картини тощо).* Чим більше предметів було названо молодшими школярами, тим визначався вищий рівень їхнього творчого потенціалу та фантазії (Дерев'янко, 2008, с. 62).

За результатами виконання ігрового завдання лише 27 респондентів КГ (19,9%) та 35 респондентів ЕГ (23,6%) продемонстрували *високий рівень* наявності творчого потенціалу. Вони запропонували 8–10 предметів, які можна виготовити із дерева, зокрема, такі: *«сірники», «статуя», «медаль», «папір», «книга», «олівець», «парта», «двері», «ваза»* тощо. Ці учні характеризуються розвиненою творчою уявою, спрямованою на створення нових образів, здатністю генерувати велику кількість оригінальних ідей.

Середній рівень наявності творчого потенціалу був виявлений в 73 учнів КГ (53,7%) та 84 учнів ЕГ (56,8%). Ними було запропоновано від 5 до 7 предметів: *«човен», «сходи», «паркан», «іграшки», «конструктор», «поличка», «дерев'яна будівля», «лінійка», «кружка», «пенал», «картина», «чохол для телефону» тощо.* Їхні ідеї також відзначаються нестандартністю, але в учнів спостерігається нижча здатність до генерування творчих стратегій, які дають можливість знайти нове вирішення проблеми, порівнюючи з учнями високого рівня. Образи можуть бути трохи однотипними, фантазія та уява не завжди виходять за межі реального.

У 36 молодших школярів КГ (26,4%) та 29 школярів ЕГ (19,6%) було діагностовано *низький рівень* наявності творчого потенціалу. Кількість

предметів, запропонована ними, становила менше 5-ти. Другокласники наводили наступні варіанти предметів, виготовлених із дерева: *«тарілка», «миска», «склад», «машина», «дім», «міст в космос», «свищик», «гойдалка», «коробка» тощо.* Учні низького рівня відзначаються переважно репродуктивним характером уяви та фантазії, побудовою образів на основі конкретного матеріалу та досить низьким рівнем здатності до продукування великої кількості незвичних ідей. Кількісні дані рівнів наявності творчого потенціалу, розвитку фантазії в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту представлені в додатку (додаток Л 6).

Діагностика наявності творчого потенціалу, творчої уяви молодших школярів проводилася ще й засобом виконання учнями проєктивної діагностичної методики «Неіснуюча тварина» (за М. Дукаревич) (додаток Л 7). Зміст методики передбачав придумування та малювання неіснуючої тварини, вигадування для неї незвичайного імені. У ході виконання діагностичних завдань, необхідно було також відповісти на запитання: «Що їсть тварина?», «Де вона живе?», «Чим зазвичай займається?», «Що полюбляє робити найбільше?», «Що найдужче не любить?», «Живе вона сама, чи разом із кимось?» тощо (Дукаревич, 2006). Приклади описів неіснуючих тварин молодших школярів представлені в додатку (додаток Л 8).

Опрацювання малюнків дало змогу констатувати, що в більшості молодших школярів (82 учні КГ – 60,2% та 98 учнів ЕГ – 66,2%) – *середній рівень* наявності творчого потенціалу, уяви. Вони малювали раніше вже знайому тварину, яка конструювалася з деталей реальних тварин. Наприклад, зображували голову людини, а тіло – ведмедя, вуха зайця і пташиний хвіст, що знаходило втілення й у назві: «людино-ведме-заєць», «слоно-корова». Описували поширено із поясненнями. Зауважимо, що такий спосіб характерний для раціоналістичного підходу до завдання, що свідчить про недостатньо високу творчу спрямованість.

Кількість учнів із *високим* та *низьким рівнями* наявності творчого потенціалу розподілилася порівну. Зокрема, *високий рівень* продемонструвало 27 учнів КГ (19,9%) і 25 учнів ЕГ (16,9%). Вони без зусиль намалювали неіснуючу, оригінальну тварину, яка не нагадувала звичайних тварин та не була створена за стандартною схемою (голова, тулуб, кінцівки), що є свідченням високого рівня творчого потенціалу особистості, уяви, але варто зауважити ще й той факт, що занадто химерні зображення є ознакою не стільки творчості та оригінальності, скільки прагненням продемонструвати оточенню свою неповторність та несхожість на інших. Назви тварин не вказували на прототипи, але іноді могли бути утворені так, як назви реальних тварин («Шапкоїд», «Бубозавр»), що є свідченням художньо-емоційного підходу до виконання творчого завдання.

Низький рівень наявності творчого потенціалу діагностовано також у 27 учнів КГ (19,9%) і 25 учнів ЕГ (16,9%). Молодші школярі даного рівня або взагалі не намалювали і не охарактеризували тварину, або ж намалювали звичайну тварину та розповіли про неї. У їхніх малюнках відсутній прояв фантазії. Здебільшого зображували реальну тварину (собаку, крокодила, зайця, єдинорога тощо), що свідчить про низький рівень розвитку уяви (Ларін, 2018; Мороз, 2016, с. 300).

Тому важливе завдання покладається на вчителя, який має організовувати освітній процес таким чином, щоб розвивати творчий потенціал молодших школярів. З огляду на це, важливими є принципи організації навчальної діяльності, запропоновані Н. Міщенко, які покликані сприяти розвитку творчого потенціалу в учнів молодшого шкільного віку, що базуються на використанні інноваційних технологій: принцип віри в можливості дитини; зв’язку життя із практикою; саморозвитку; інформативності; поєднання індивідуальної та колективної форм навчально-творчої діяльності (Міщенко, 2017, с. 140). Кількісні результати рівнів наявності творчого потенціалу, розвитку творчої уяви в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту подані нами в додатку (додаток Л 9).

Таким чином, детальний аналіз результатів виконання обох методик, які ми використали з метою визначення рівня наявності творчого потенціалу, дав змогу констатувати, що творчий потенціал у 27 молодших школярів КГ (19,9%) та 30 школярів ЕГ (20,3%) знаходиться на *високому рівні*; у 77 респондентів КГ (56,6%) та 91 респондента ЕГ (61,5%) – на *середньому рівні* і в 32 другокласників КГ (23,5%) та 27 другокласників ЕГ (18,2%) – на *низькому рівні*. Узагальнені результати рівнів наявності творчого потенціалу в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту за виконанням двох методик: експериментального ігрового завдання «Золоті руки», проєктивної методики «Неіснуюча тварина» подані в додатку (додаток Л 10).

Проаналізувавши результати за трьома показниками результативно-рефлексивного критерію, ми отримали інформацію щодо рівнів сформованості результативного компоненту творчих умінь у молодших школярів (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Узагальнені результати рівнів сформованості результативного компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (констатувальний етап експерименту)

Групи	**Діагностичні методики**	**Рівні сформованості творчих умінь**					
		Високий		Середній		Низький	
		К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
КГ (136)	Модифікована методика діагностики рівня розвитку рефлексивності (за А. Карповим)	18	13,2	68	50,0	50	36,8
	Анкета «Самооцінка сформованості творчих умінь» (авторська розробка)	58	42,6	78	57,4	0	0
	Гра «Золоті руки» (за Л. Дерев’янко)	27	19,9	73	53,7	36	26,4
	Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» (за М. Дукаревич)	27	19,9	82	60,2	27	19,9

	Результати за двома останніми методиками	27	19,9	77	56,6	32	23,5
	Узагальнені результати	**34**	**25,0**	**75**	**55,1**	**27**	**19,9**
ЕГ (148)	Модифікована методика діагностики рівня розвитку рефлексивності (за А. Карповим)	7	4,7	75	50,7	66	44,6
	Анкета «Самооцінка сформованості творчих умінь» (авторська розробка)	49	33,1	99	66,9	0	0
	Гра «Золоті руки» (за Л. Дерев'янко)	35	23,6	84	56,8	29	19,6
	Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» (за М. Дукаревич)	25	16,9	98	66,2	25	16,9
	Результати за двома останніми методиками	30	20,3	91	61,5	27	18,2
	Узагальнені результати	**29**	**19,6**	**88**	**59,5**	**31**	**20,9**

Отже, більшість молодших школярів (75 учнів КГ – 55,1% і 88 учнів ЕГ – 59,5%) продемонстрували *середній рівень*, 34 респондента КГ (25,0%), 29 респондентів ЕГ (19,6%) – *високий* і 27 опитаних КГ (19,9%), 31 опитаний ЕГ (20,9%) – *низький*. Графічно розподіл учнів за рівнями сформованості результативного компоненту творчих умінь представлений у вигляді діаграми (рис. 3.4).

Задля цілісного бачення загального рівня сформованості творчих умінь молодших школярів, ми обрахували середнє арифметичне значення результатів по кожному компоненту: мотиваційному, когнітивному, процесуальному, результативному. Представимо отримані результати констатувального етапу експерименту за всіма компонентами в зведеній табл. 3.6.

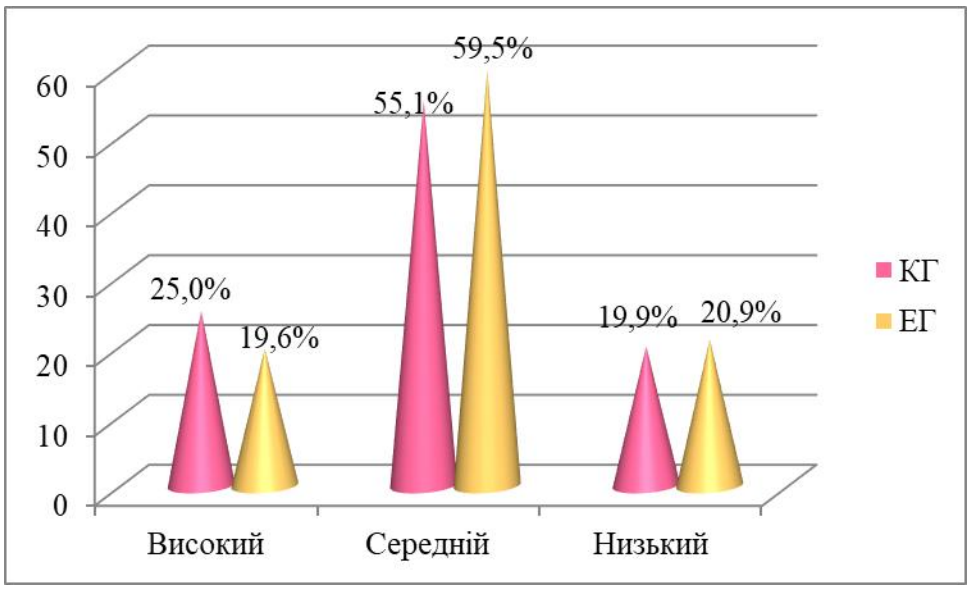

Рис. 3.4. Рівні сформованості результативного компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (констатувальний етап експерименту)

Таблиця 3.6

Розподіл молодших школярів КГ і ЕГ за рівнями сформованості творчих умінь (констатувальний етап експерименту)

Групи	Компоненти	Рівні сформованості творчих умінь					
		Високий		Середній		Низький	
		К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
КГ (136 учнів)	Мотиваційний	32	23,5	78	57,4	26	19,1
	Когнітивний	20	14,7	53	39,0	63	46,3
	Процесуальний	24	17,6	70	51,5	42	30,9
	Результативний	34	25,0	75	55,1	27	19,9
ЕГ (148 учнів)	Мотиваційний	30	20,3	73	49,3	45	30,4
	Когнітивний	21	14,2	54	36,5	73	49,3
	Процесуальний	27	18,2	78	52,7	43	29,1
	Результативний	29	19,6	88	59,5	31	20,9

Зауважимо, що в молодших школярів творчі вміння можуть бути сформовані на різних рівнях за різними компонентами. Тобто, за мотиваційним компонентом знаходитися на високому рівні, тоді як за когнітивним або процесуальним – на низькому. Тому варто звернути увагу на те, що виокремлені нами компоненти є рівнозначними під час оцінки рівнів сформованості творчих умінь у молодших школярів.

За узагальненими результатами констатувального етапу експерименту респонденти розподілилися за рівнями наступним чином (рис. 3.5).

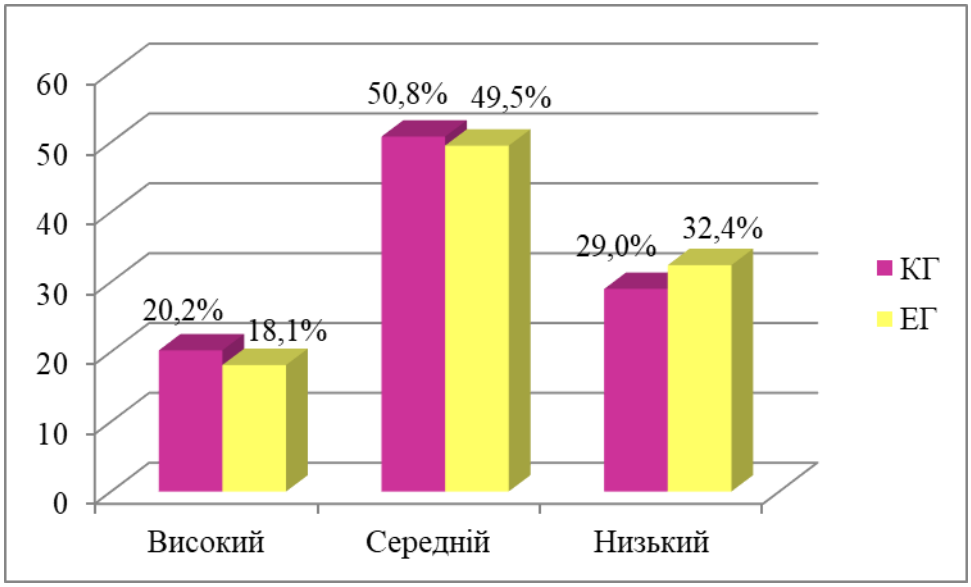

Рис. 3.5. Рівні сформованості творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (констатувальний етап експерименту)

Із рис. 3.5 видно, що суттєвої різниці в рівневій характеристиці сформованості творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку, які віднесено до КГ і ЕГ, не спостерігається. Представлені дослідно-експериментальні матеріали свідчать, що сформованість творчих умінь виявилася на *високому рівні* в 28 учнів КГ (20,2%), 27 учнів ЕГ (18,1%), на *середньому рівні* – в 69 учнів КГ (50,8%) та в 73 учнів ЕГ (49,5%), на *низькому рівні* – в 39 учнів КГ (29,0%) та в 48 учнів ЕГ (32,4%). Отже, за результатами констатувального етапу, помітна перевага *середнього* та *низького рівнів* сформованості творчих умінь. Значно менший відсоток респондентів з *високим рівнем*.

Таким чином, узагальнені результати констатувального етапу експериментального дослідження свідчать, що сформованість усіх компонентів творчих умінь в учнів КГ і ЕГ на початку експерименту – приблизно однакова та потребує суттєвого вдосконалення.

Проведене нами експериментальне дослідження стану сформованості творчих умінь у молодших школярів засвідчило необхідність

цілеспрямованої педагогічної корекції за всіма чотирма компонентами. Тому виникає потреба в організації роботи щодо підвищення мотивації в молодших школярів до творчої діяльності, стимулювання інтересу до творчості (мотиваційний компонент); підвищення рівня знань щодо навчальної творчості, сутності творчої діяльності, мистецтвознавчих знань, засвоєння послідовності творчих дій для виконання завдання (когнітивний компонент); формування здатності учнів вирішувати проблеми, нестандартні ситуації, створювати продукти творчої діяльності, взаємодіяти один з одним (процесуальний компонент); формування в дитини адекватної самооцінки (результативний компонент).

Організація роботи щодо підвищення рівня сформованості творчих умінь у молодших школярів представлена в розробленій нами дидактичній моделі формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій. Запропонована система роботи, педагогічні умови формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій будуть впроваджуватися в експериментальній групі, з метою визначення їх ефективності та результативності, що буде представлено в наступному параграфі.

3.2. Організація і методика проведення експериментального дослідження

Отримані результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що більшість молодших школярів має середній та низький рівні сформованості творчих умінь, а здійснювана навчально-виховна робота потребує суттєвого вдосконалення.

Основними причинами такого стану вважаємо: відсутність цілісної системи роботи з формування творчих умінь у молодших школярів; домінування епізодичного використання інноваційних технологій, у тому

числі й інтерактивних; ігнорування емоційно-мотиваційних аспектів поведінки учнів.

Тому, ми можемо стверджувати, що існує першочергова необхідність у мотивуванні молодших школярів до творчої діяльності, підвищенні рівня їхньої теоретичної обізнаності, здатності використовувати засвоєні знання для вирішення проблем, аналізувати результати своєї роботи.

Висвітлені в дисертаційному дослідженні теоретичні та методичні аспекти проблеми формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій, систематизовані та наочно представлені у вигляді авторської дидактичної моделі формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій, потребують експериментальної перевірки. Задля досягнення цієї мети та підвищення відсоткового співвідношення учнів з низьким та середнім рівнями нами був проведений педагогічний експеримент, а саме формувальний етап, який допоміг перевірити достовірність сформульованої нами на початку дослідження гіпотези: ефективність процесу формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій підвищиться, якщо впровадити дидактичну модель та реалізувати комплекс визначених педагогічних умов: формування в учнів позитивної мотивації до творчої діяльності; забезпечення поетапності у формуванні творчих умінь у молодших школярів засобами інтерактивних технологій; комплексне застосування завдань розвивального, творчого, проблемного характеру; організація та керівництво вчителем інтерактивною навчальною діяльністю учнів молодшого шкільного віку.

У ЕГ других класів ми вирішили впровадити дослідно-експериментальне навчання, яке ґрунтується на аналізі теоретичних аспектів, висвітлених у п. 2.1 та 2.2, а саме апробувати дидактичну модель та педагогічні умови формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій, тоді ж, як у КГ освітній процес відбувався в звичайних умовах, за традиційною схемою.

Мета формувального етапу експериментального дослідження полягала у впровадженні та апробації дидактичної моделі та педагогічних умов формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій.

Варто зуважити, що вся експериментальна робота із молодшими школярами ЕГ тривала протягом 3 навчальних років (2020 р. – 2 клас; 2020–2021 рр. – 3 клас; 2021–2022 рр. – 4 клас) та була спрямована на підвищення рівня сформованості творчих умінь у молодших школярів. Освітній процес у ЕГ ми будували таким чином, щоб діти були мотивовані, зацікавлені, емоційно переживали, отримуючи знання та уявлення, що сприяло б їх усвідомленню та закріпленню.

Формувальний експеримент можна представити у вигляді трьох періодів:

— *початковий (2 клас)* передбачав формування в молодших школярів позитивної мотивації до творчої діяльності, виконання творчих дій; засвоєння учнями теоретичних знань про навчальну творчість, мистецтво, нові вміння; формування нових елементарних умінь, на основі виконання учнями вступних і підготовчих вправ з використанням простих інтерактивних технологій; виконання тренувальних вправ для перетворення сформованих елементарних умінь у навичку; застосування засвоєних теоретичних знань, сформованих простих умінь та навичок у комплексі, з метою формування складного творчого вміння, на основі творчих та реконструктивних вправ;

— *основний (базовий) (3 клас)* мав на меті відпрацювання творчих умінь та їхній подальший розвиток. Педагогічна робота спрямовувалася на закріплення знань та вмінь молодших школярів, шляхом виконання тренувальних вправ, завдань творчого характеру, творчих вправ з використанням інтерактивних технологій. Основна робота з формування та розвитку творчих умінь здійснювалася під час уроків з мовно-літературної, математичної, громадянської та історичної, соціальної і

здоров'язбережувальної, природничої, технологічної, мистецької освітніх галузей та під час вивчення авторського вибіркового навчального курсу «Розвиток творчих умінь»;

— *завершально-коригувальний (4 клас)* був спрямований на продовження вдосконалення формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій та з'ясування кінцевого рівня сформованості мотиваційного, когнітивного, процесуального, результативного компонентів творчих умінь у молодших школярів; відслідковування динаміки змін у стані сформованості творчих умінь у молодших школярів КГ та ЕГ.

У практичному аспекті нами здійснювалося впровадження в освітній процес ЕГ 2–4 класів інтерактивних технологій під час вивчення різних дисциплін інваріантного та варіативного складників. Що стосується варіативного складника, ми запропонували учням, починаючи з 2 класу, навчатися за авторською навчальною програмою «Розвиток творчих умінь», яка сприятиме, на наш погляд, розвитку творчої особистості молодшого школяра. Вивчення даної дисципліни здійснювалося впродовж трьох років.

З метою формування творчих умінь у молодших школярів у 2–4 класах ми використовували такі форми, технології та методи роботи:

— урок (формування умінь і навичок; застосування знань, умінь і навичок; перевірки і корекції знань, умінь і навичок; комбінований; нестандартний урок: урок-казка, інтегрований урок, інтерактивний урок);

— парну, групову, колективну, колективно-групову форми навчання;

— інтерактивні технології (створення продуктів творчої діяльності; проблемного бачення; для розвитку уяви і фантазії; мисленнєвої діяльності; оригінальних, нестандартних ідей), технологію BYOD («bring your own device»);

— проблемні, дослідницькі, евристичні (частково-пошукові), інтерактивні (дидактичні, рольові ігри, дискусії, дебати, моделювання, розігрування ролей, тренінги, інсценування, диспути) методи;

— творчі та навчально-творчі завдання.

Оскільки, урок є основною формою організації навчання і саме на уроках, під час початкового, основного, завершально-коригувального періодів, ми формували та розвивали творчі вміння в молодших школярів у ЕГ, вивчаючи дисципліни інваріантної та варіативної складових Типового навчального плану, то доцільно буде розглянути особливості проведення різних типів уроків із використанням інтерактивних технологій.

Варто зауважити, що в 2 класі ми зосереджували особливу увагу на проведенні уроків засвоєння знань, формування вмінь і навичок, у 3 класі – на уроках застосування знань, умінь і навичок, а в 4 класі – на уроках перевірки і корекції знань, умінь і навичок, доповнюючи їх іншими типами уроків.

Під час проведення різних типів уроків із використанням інтерактивних технологій ми послуговувалися рекомендаціями, запропонованими Н. Леоновою, яка наголошує на необхідності старанного планування вчителем своєї роботи (вивчення індивідуальних особливостей учнів, складання плану уроку, підбір необхідного матеріалу, завчасне надання учням завдань для попередньої підготовки); доборі таких інтерактивних технологій, які дадуть змогу краще засвоїти тему; надання часу на осмислення завдання задля вдумливого, а не механічного його виконання; поетапному впровадженні методики застосування групової роботи; рефлексії за підсумками інтерактивних технологій (Леонова, 2013, с. 6).

Організовуючи дослідницьку роботу в ЕГ, ми поступово залучали молодших школярів до спільної діяльності в групах. Зокрема, на початковому періоді, в 2 класі, ми спочатку привчали дітей до співпраці у фронтальній навчальній діяльності, використовували роботу в парах та епізодично в групах для того, щоб вони спершу добре засвоїли правила колективної взаємодії. Використовували прийоми, запропоновані Н. Леоновою: безсловесного спілкування, позначками «+» – згоден, «-» – не згоден, «?» – не зрозумів, «!» – хочу доповнити; проведення творчих

дидактичних ігор для формування творчих умінь; призначення учнем того, хто оцінить його відповідь; самостійного обрання помічника, під час виникнення труднощів при відповіді; обов'язкового обговорення, після кожної групової роботи, успіхів виконаної діяльності (Леонова, 2013, с. 6-7).

Під час основного (базового) періоду в 3 класі та завершально-коригувального в 4 класі ми перейшли до систематичного використання на уроках інтерактивних технологій, адже лише за умови їх систематичного використання, залучення учнів до спільної діяльності в малих групах буде ефективним.

Погоджуємося з Н. Руденко, яка зуважує на недоцільності одночасного використання простих та складних інтерактивних технологій, оскільки це пов'язано з віковими та психологічними особливостями молодших школярів. Дослідниця наголошує на необхідності застосування принципу послідовності (Руденко, 2015, с. 47). Враховуючи даний аспект, ми поступово переходили від простих до складних технологій. У 2 класі ми використовували інтерактивні технології для розвитку уяви і фантазії («Драматизація», «Рольова гра», «Програвання сценки»), інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей («Коло ідей», «Мікрофон», «Незакінчене речення»), інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, епізодично – робота в малих групах). У 3 та 4 класах ми ускладнювали інтерактивну взаємодію та, до зазначених технологій вище, додали ще й такі: інтерактивні технології проблемного бачення («Дерево рішень», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Карусель», «Два – чотири – всі разом», «Діалог», «Акваріум»), інтерактивні технології мисленнєвої діяльності («Ажурна пилка», «Навчаючи – вчуся», «Ротаційні трійки»). Зазначимо, що інтерактивні технології ми використовували на всіх структурних етапах уроку.

Також кожного разу ми ускладнювали зміст навчальних завдань, надаючи перевагу творчим, проблемно-пошуковим, які давали можливість упевнитися в користі спільної роботи, поєднували відому інформацію з

невідомою, що стимулювало до міжособистісної взаємодії всіх учасників освітнього процесу. У своїй роботі ми використовували систему творчих завдань, розроблених М. Коновальчук та пропонували різні інтерактивні технології для їх проведення (Коновальчук, 2010). Приклади творчих завдань, які використовувалися в експериментальному навчанні, представлені нами в додатку (додаток М).

Під час виконання учнями завдань творчого характеру задля формування творчих умінь, ми використовували словесні, наочні та практичні методи: бесіду, розповідь, мотивування та стимулювання творчої діяльності, інструктаж, індивідуальні консультації, творчі вправи, наочні схеми, демонстрування послідовності дій та прийомів роботи тощо.

Перед проведенням кожного творчого завдання, вправи в ігровій формі ми переконувалися в розумінні учнями ЕГ їх змісту, сутності та дій, які необхідно виконати для їх розв’язання. Також ми стежили, щоб учні себе комфортно почували, незважаючи на кінцевий результат командної роботи. Таким чином, послуговуючись методичними рекомендаціями, запропонованими М. Коновальчук, використовуючи творчі завдання під час різних уроків, ми: стимулювали мотивацію до творчої діяльності, шляхом збагачення комунікативного та емоційного досвіду; пропонували завдання міжпредметного змісту, які сприяли творчому розвитку на всіх уроках, використовуючи можливості різних видів мистецтв; кожне наступне завдання ґрунтувалося на попередньому; учням 2 класів пропонували завдання меншого рівня складності, з використанням алгоритмів, зразків, опор, учням 3–4 класів – важчі, надаючи перевагу самостійній творчій діяльності; більшість завдань пропонували в інтерактивній формі (робота в парах, мікрогрупах); реалізовували принцип диференційованого підходу, надаючи можливість учням самостійного вибору завдань, які різнилися рівнем складності; поєднували навчальну діяльність з різними видами творчих ігор; залучали учнів до проєктної, дослідницько-пошукової діяльності; створювали розвивально-творче середовище, в якому вони себе

комфортно почували, займаючись творчою діяльністю (Коновальчук, 2010, с. 35-36).

Зупинимося на детальнішому розгляді уроків з різних навчальних дисциплін, різних типів із використанням інтерактивних технологій, які були проведені в ЕГ. Зокрема, *уроки мовно-літературної освітньої галузі* (додаток Н) сприяють формуванню вміння доводити та спростовувати власну думку в реальній мовленнєвій практиці; уявляти і фантазувати в різних видах мовленнєво-творчої діяльності тощо. При розробці уроків мовно-літературного циклу ми опиралися на методичні напрацювання С. Денисюк (2008), В. Ковальової (2010), А. Круглої (2008), В. Мартиненко (2017), С. Мельник (2019), О. Савченко (2017), доповнюючи їх різноманітними творчими завданнями, вправами з використанням інтерактивних технологій, адже, як вважають Н. Ляшко та Л. Райська, лінгвістичні ігри, написання творів, казок, складання ребусів, загадок, творчі домашні завдання є основними прийомами формування та розвитку творчих умінь (Ляшко, & Райська, 2013, с. 141).

Для формування творчих умінь: доповнювати (закінчувати вірші), уявляти і фантазувати, створювати продукти власної творчої діяльності (малюнки), нами був проведений у 2 класах ЕГ урок формування вмінь і навичок з української мови і літературного читання на тему: «Збережемо цей прекрасний світ. Д. Павличко «Звернення». С. Жупанин «Буду я природі другом». Л. Костенко «Синички на снігу»» (додаток Н 1) (Кругла, 2008, с. 6; Савченко, & Мартиненко, 2017).

На уроці ми використовували парні, групові, фронтально-колективні форми організації навчальної діяльності, інтерактивні технології. Зокрема, для формування вмінь: доповнювати, уявляти і фантазувати ми застосували інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей («Незакінчені речення», «Коло ідей») та інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах). Для організації парної взаємодії учням пропонувалося продовжити один із віршів, який

розглядався на уроці. Групова ж робота передбачала об'єднання дітей у дві групи: «Сніжинки» та «Льодинки», в яких вони мали виконати творчу вправу «Словесне малювання». Учням потрібно було розказати, які малюнки вони могли б намалювати до рядків вірша Л. Костенко «Синички на снігу». Така робота сприяла не лише розвитку зв'язного мовлення, але й формуванню вміння уявляти і фантазувати, створюючи образи та ідеї.

Варто зазначити, що на всіх уроках, у всіх класах, ми практикували творчі домашні завдання та алгоритм їхнього виконання, адже для формування творчих умінь діти мають не лише володіти знаннями, але й засвоїти послідовність дій, шляхом застосування знань на практиці, виконуючи вправи та творчі завдання. Підтримуємо В. Кондратову в тому, що варто використовувати альтернативні домашні завдання, які різноманітні за змістом і рівнем складності, з яких учень може обрати те, яке бажає виконати. Такий варіант допоможе уникнути одноманітності в навчанні (Кондратова, 2019, с. 96). Зокрема, дітям було запропоновано виконати творче завдання в парах за власним вибором: скласти короткий твір-роздум на тему: «Я – пташка» за поданим алгоритмом або вивчити один із віршів на пам'ять та навчитися декламувати його.

У 3 класах ЕГ ми провели урок узагальнення і систематизації знань з української мови і літературного читання на тему: «Загальне поняття про частини мови – іменник, прикметник, дієслово» (додаток Н 2) (Денисюк, 2008, с. 35-37; Мельник, 2019). Метою даного уроку було не лише формування вміння розрізняти частини мови, правильно їх вживати в мовленні, але й розвиток творчих умінь таких, як уявляти і фантазувати, створювати власні продукти творчої діяльності (розповідь, сенкан), продукувати нестандартні ідеї.

Вважаємо, що для формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку важливе значення має мотивація та спонукання до діяльності. Як зазначає М. Коновальчук, внутрішня мотивація молодших школярів – нестійка, інтерес виявляється до результату, ситуативно виявляється

наполегливість до досягнення мети, завершення творчого продукту (Коновальчук, 2010, с. 18). З огляду на це, ми використали інтерактивні технології для розвитку уяви та фантазії («Сюжетно-рольова гра», «Драматизація»). Задля створення позитивного настрою та розподілу третьокласників на групи, ми долучили їх до участі в сюжетно-рольовій грі «Зимонька». Зима, яка завітала до школярів на урок, подарувала кожному учню по сніжку із різними назвами: Грудень, Січень, Лютий. Відповідно до назв місяців формувалися групи, в яких діти виконували цікаві творчі завдання: складали сенкан про ялинку, користуючись алгоритмом; створювали «Асоціативний кущ», добираючи асоціації до назв ознак, назв предметів і дій. Також під час проведення уроку учні взяли активну участь у грі-драматизації «Частини мови», виконуючи ролі: Іменника, Прикметника, Дієслова та мали можливість виявити свої акторські здібності.

Оскільки одним із критеріїв творчих умінь є результативно-рефлексивний, то задля формування здатності до самоаналізу та рефлексії, самооцінки творчої діяльності, ми застосували, в кінці уроку, інтерактивні технології оригінальних нестандартних ідей («Незакінчене речення», «Мікрофон»). Групи мали продовжити висловлювання: «Ми знаємо…; ми вміємо…; ми цінуємо…» та написати про свої досягнення в намистинках, самостійно оцінюючи свою роботу. Самооцінювання дає змогу учням набути навичок об’єктивного оцінювання власної діяльності та роботи своїх товаришів.

Вважаємо достатньо перспективною проєктну форму організації навчальної діяльності. Погоджуємося із Т. Гавриленко, А. Кмець, О. Луценко, які наголошують на необхідності залучення молодших школярів до творчої проєктно-дослідницької діяльності, яка сприяє формуванню вміння створювати продукти творчої діяльності, активізує творчу пізнавальну активність (Луценко, Гавриленко, & Кмець, 2020, с. 143). Тому третьокласників ми долучили до участі в творчому дослідницько-пошуковому проєкті «Весняні фантазії» (додаток Н 3) з мовно-літературної

освітньої галузі (Ковальова, 2010, с. 149-156). Під час проєктної роботи кожен учень міг виконувати ту ділянку роботи, яка відповідає його знанням, умінням. Над проєктом учні працювали один місяць.

Проєктна діяльність передбачала використання інтерактивних технологій: створення продуктів творчої діяльності (робота в групах, «Спільний проєкт»), для розвитку уяви і фантазії («Програвання сценки», «Інсценізація»). Зокрема, для проведення учнями творчої дослідницько-пошукової діяльності, ми об'єднали їх у чотири групи: «Літератори», «Всезнайки», «Народознавці», «Творці». Група «Літераторів» досліджувала опис весни в творах українських письменників та працювала над написанням есе на тему: «Весняне пробудження природи» за алгоритмом. Група «Всезнайок» займалася пошуком прислів'їв, приказок, народних прикмет про весну, перевіряла їх та створювала за алгоритмом власні загадки. Група «Народознавців» вивчала інформацію про святкування весняних народних свят в Україні та ставила театральну виставу святкування одного з них. Група «Творців» знайомилася із роботами художників, які на своїх картинах зображували весну, створювала весняний пейзаж, писала вірші, оформивши їх у книжечку «Весняні фантазії».

У 4 класах ЕГ був проведений урок розвитку зв'язного мовлення та творчого мислення серед природи з української мови і літературного читання на тему: «Чарівні барви осені» (додаток Н 4), спрямований на формування та розвиток творчих умінь: доповнювати, уявляти і фантазувати, доводити та спростовувати власну думку, створювати власні продукти творчої діяльності (вірш, малюнок, сенкан, композицію) (Ковальова, 2010, с. 163-172).

Під час уроку ми використали інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах); оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення», «Коло ідей»); мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Дискусія»); для розвитку уяви і фантазії («Програвання сценки», «Інсценізація»). Зокрема, для організації групової роботи ми об'єднали учнів у три групи: «Поети»,

«Народознавці», «Дослідники». Під час групової взаємодії учні виконували наступні творчі завдання: створювали асоціативний кущ «Осінь»; складали невеликі вірші про осінь, використовуючи опорні слова та рими; згадували народні прикмети осені та доводили їх. Також кожна група створювала картину «Осінній пейзаж». Дітям по черзі зав'язували очі. Використовуючи словесні підказки, кожна група повинна була намалювати осінній пейзаж та придумати йому назву.

Вважаємо, що надзвичайно важливого значення для формування творчих умінь набуває *мистецька освітня галузь*, яка в початковій школі реалізується через окремі предмети: образотворче мистецтво, музичне мистецтво або через інтегрований курс «Мистецтво». Зупинимося на детальнішому розгляді уроків даної галузі (додаток П), які були проведені в ЕГ. При розробці конспектів уроків, ми послуговувалися методичними напрацюваннями Л. Бачинської (2019), С. Кельм (2014), Н. Тарасової (2019), доповнюючи їх інтерактивними технологіями.

Зокрема, в 2 класах ЕГ нами був проведений комбінований урок з інтегрованого навчального курсу «Мистецтво» на тему: «Мистецтво в нашому житті» (додаток П 1), з метою розвитку вокально-хорових умінь, навичок та творчих умінь: уявляти і фантазувати, доповнювати, продукувати нестандартні ідеї (Бачинська, & Тарасова, 2019, с. 7-9). Під час макроетапу «Сприймання та інтерпретація мистецтва» ми об'єднали учнів у три групи: «Літератори», «Художники», «Аналітики». Після повторного прослуховування творів М. Степаненка: «Скривдили», «Дражнилка», учням потрібно було проаналізувати їх, виконавши відповідне завдання, поставлене групі: «Літераторам» – придумати власну назву музичному твору та підібрати віршовані рядки; «Художникам» – дати характеристику забарвленню мелодії твору, визначити «колір» музики; «Аналітикам» – визначити характер музичного твору, засоби виразності, які використав композитор для створення образу. На нашу думку, такі завдання розвивають творчість учнів, зацікавлюють їх, спонукаючи проникнути в зміст твору,

розвивають здатність описувати емоційні стани, які виникають у результаті прослуховування твору, сприяють формуванню культури емоційного сприймання.

Важливими етапом уроку є повідомлення домашнього завдання. Ми обов'язково пояснювали методику його виконання, звертали увагу на можливі помилки, які можуть виникнути під час роботи. Зокрема, в якості домашнього завдання ми запропонували учням придумати ребуси, які стосуються музичного мистецтва, що дало змогу учням творчо засвоїти базові теоретичні знання в цікавій формі.

Вважаємо, що провідним підходом до організації сучасного освітнього процесу є інтегрований підхід, який дає змогу за меншу кількість часу засвоїти більший об'єм інформації з різних предметів та сприяє формуванню цілісного уявлення про світ. Зважаючи на це, нами був проведений у 4 класах ЕГ інтегрований урок української мови і літературного читання та мистецтва, тема якого – «Перші весняні квіти. Підсніжник. Складання розповіді з елементами опису. Малювання підсніжника» (додаток П 2) (Кельм, 2014, с. 26-32). Під час уроку ми розвивали як ключові, так і предметні компетентності, формували вміння уявляти і фантазувати, створювати продукти творчої діяльності. Задля активізації знань учнів по темі уроку та для виокремлення опорних слів, були використані інтерактивні технології мисленнєвої діяльності: «Асоціативний кущ», «Дискусія». Діти творчо добирали асоціації, пов'язані з весною, а також взяли участь у дискусії «Весна – найкраща пора року».

За бажанням учнів, ми об'єднали їх у чотири групи: «Екологи», «Художники», «Літературознавці», «Умійки». Зокрема, групі «Екологи» запропонували скласти загадку про первоцвіт своєї місцевості, використовуючи схему-опору. Групі «Художники» – намалювати малюнок на тему: «Не зривай нас, будь ласка!». Групі «Літературознавці» дали завдання підготувати інсценізацію вірша. Групі «Умійки» – створити квітку в техніці оригамі, користуючись алгоритмом. Така діяльність не забрала багато

часу, діти із цікавістю виконували завдання, співпрацюючи разом, виявляючи свою творчість, після чого презентували результати своєї спільної роботи.

Важливе значення для розвитку творчого потенціалу молодших школярів має *технологічна освітня галузь*, яка орієнтована на цілісний, гармонійний розвиток особистості молодшого школяра засобами предметно-перетворювальної діяльності. Зміст технологічної освітньої галузі реалізується через курс «Дизайн і технології». У ході вивчення цієї дисципліни діти набували досвіду поетапного створення виробів у партнерській взаємодії.

Для нашого дослідження цінними є поради Т. Мачачі щодо організації проведення уроків: вибір актуальної теми уроку; мотивування учнів до навчання та творчої діяльності; організація парної або групової взаємодії, на засадах взаємодопомоги і співпраці; підтримання активної позиції учнів через систему запитань і творчих завдань; дотримання алгоритмічності під час виготовлення виробу; використання формувального оцінювання; обов'язкова презентація освітніх результатів; обговорення наприкінці уроку наступного виробу та визначення для нього необхідних матеріалів; створення портфоліо зі світлинами із власноруч створеними виробами (Мачача, 2018, с. 112-114).

Враховуючи дані рекомендації та послуговуючись напрацюваннями Р. Богайчук (2019), В. Хорунжого (2015), нами були розроблені та проведені уроки з курсу «Дизайн і технології» (додаток Р) в ЕГ. Зокрема, в 2 класах ЕГ ми провели комбінований урок на тему: «Виготовлення підставки для шкільного приладдя» (додаток Р 1) з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах); оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення») (Богайчук, 2019, с. 7-9).

Зокрема, в парах учні створювали орнамент для вишивки; грали в гру «Уяви і розкажи», придумуючи якомога більше ідей незвичного

використання паперового стакану; виготовляли та оздоблювали підставку; розгадували «Лінійний кросворд», відшуковуючи ключові слова теми уроку.

Також на уроці учні були об'єднані за кольорами в три групи: «Ткачі», «Вишивальниці», «Прялі». Кожна група отримала творче завдання – скласти кластер: група «Ткачів» – на тему: «Тканина»; група «Вишивальниць» – на тему: «Вишивка»; група «Пряль» – на тему: «Пряжа». Таким чином, учні у вигляді графічної схеми подали ключові ідеї з теми. Вважаємо, що таке завдання розвиває сукупність творчих умінь: комбінувати та моделювати, продукувати нестандартні ідеї, створювати продукти творчої діяльності.

У 4 класах був проведений урок засвоєння знань на тему: «Конструювання рухомих моделей із картону та паперу. Поняття про важіль. Виготовлення іграшок з картону з рухомими деталями» (додаток Р 2) (Хорунжий, 2015, с. 5-9). Під час уроку ми використовували інтерактивні технології: створення продуктів творчої діяльності (робота в малих групах, робота в парах); проблемного бачення («Займи позицію», «Зміни позицію»); оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення»); для розвитку уяви і фантазії («Рольова гра», «Програвання сценки»).

Задля формування вміння визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення, доводити та спростовувати власну думку нами був використаний інтерактивний метод «Займи позицію». Учням ми поставили запитання «Що ви зробили б, якби побачили що хтось руйнує житла тварин?» та дали завдання визначити свою позицію з обговорюваної проблеми, обґрунтувати її, зайнявши місце біля відповідного плакату: «Сказали б, що так робити не можна», «Допомогли б руйнувати», «Поспостерігали б за розвитком подій здалеку».

Учні із задоволенням відвідували уроки та ретельно до них готувалися, адже ми пропонували творчі випереджальні завдання. Зокрема, напередодні уроку молодші школярі були об'єднані в три групи: «Дослідники», «Історики» та «Фоторедактори». Кожна група отримала завдання: група «Дослідників» – знайти інформацію про ведмедів, занесених до Червоної

книги України та представити її у вигляді схеми; група «Істориків» – знайти цікаві факти про ведмедів і створити газету «Цікавинки про ведмедя»; група «Фоторедакторів» – намалювати ведмедя. Поділяємо думку В. Ковальчук, Т. Райпаші в тому, що використання випереджальних завдань, не тільки сприяє розвитку пізнавальної самостійності, але й дає змогу підвищити зацікавленість та мотивацію учнів, забезпечити краще засвоєння знань, які є основою для формування вмінь (Ковальчук, & Райпаші, 2020, с. 175). Також у групах молодші школярі працювали над виконанням творчого практичного завдання – створення рухомої іграшки, використовуючи запропонований алгоритм та схематичні зображення послідовності виготовлення виробу. Оскільки вміння складається із сукупності елементарних дій, які потрібно опанувати та виконувати разом для його формування, ми постійно практикували алгоритмічну послідовність дій для виконання творчих завдань.

Зважаючи на те, що більшості молодшим школярам важко приймати самостійні рішення, які вимагають творчого вміння визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення, вагомий потенціал вбачаємо в *математичній освітній галузі*. Підтримуємо Б. Нвоке в тому, що математика має викладатися таким чином, щоб в учнів розвивалися певні вміння, зокрема, творчі, засновані на математичних знаннях і розумінні предмета, які дозволять їм створювати, адаптувати та розв’язувати математичні задачі (Nwoke, 2021, p. 72). З огляду на це, ми провели в 3 класах ЕГ урок формування вмінь і навичок з математики на тему: «Вправи і задачі на засвоєння таблиці ділення на 8 і множення числа 8. Задачі на різницеве порівняння двох добутків і двох часток» з використанням інтерактивних технологій (додаток С), спрямований на розвиток творчих умінь: комбінувати та моделювати; продукувати нестандартні ідеї; уявляти і фантазувати; доводити та спростовувати власну думку; створювати продукти творчої діяльності – композиції з геометричних фігур (Шевчук, & Шехман).

Користуючись методичними рекомендаціями О. Кондратюк, на уроках математики ми практикували метод парного взаємонавчання, коли учні в парах, постійного або змінного складу, пояснювали одне одному розв'язання прикладів, задач, правила і оцінювали роботу напарників (Кондратюк, 2011, с. 53-54). Зокрема, для парної співпраці були запропоновані такі завдання творчого характеру: поставити знаки дій, щоб відновити рівність (8 ? 2 ? 4 = 4; 80 ? 40 ? 5 = 8); розв'язати логічну задачу (Дідові – 60 років, а онукові – 10. Коли дід буде втричі старший за онука?); установити закономірність у ряді: 2; 7; 5 і утворити нову трійку, вставивши пропущене число: 6;…;3; поміркувати, чому так називаються геометричні фігури та придумати їм іншу назву; скласти композицію з геометричних фігур на одну із запропонованих тем: «Зоопарк», «Магазин», «Квітник»; побудувати схему за стратегією «Асоціативний кущ», розв'язуючи вирази на ділення.

Особливу увагу на уроках математики надавали також груповій інтеракції. Учнів ми об'єднали в дві групи: «Вітерець», «Промінець» та запропонували такі завдання: для групи «Вітерець» – скласти числовий вираз до задачі та скласти задачу за схемою; для групи «Промінець» – виділити із задачі всі прості задачі та скласти задачу за схемою. Після виконання завдань, обов'язково відбувалося звітування груп та обговорення результатів виконаної роботи.

На уроках математики ми також пропонували творчі домашні завдання, які виконувалися в парах, та алгоритми їхнього виконання. Зокрема, одним із них було створення казки про число 8. Завдання такого характеру, на наш погляд, мотивують молодших школярів до творчої діяльності, сприяють їхньому всебічному розвитку.

Ще однією освітньою галуззю, яка допомагає оволодіти не лише практико-орієнтованими знаннями про людину, суспільство, а й сприяє творчому розвитку особистості молодшого школяра вважаємо *громадянську та історичну*, зміст якої реалізується в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Для формування компетентностей в учнів з даної освітньої галузі, на

переконання К. Лохвич, учителям потрібно надавати перевагу практичним роботам творчого характеру, дослідницьким завданням, організації проєктної діяльності, вирішенню проблемних завдань, моделюванню життєвих ситуацій, які потребують вибору дій. Формуючи етичну звичку, необхідно, щоб учні зрозуміли її моральну сутність, усвідомили корисність та значення для себе і оточуючих. Важливо також дотримуватися алгоритму: розучування – тренування – відтворення учнями – демонстрація зразка (Лохвич, 2021, с. 173, 175).

Дані рекомендації ми враховували під час проведення уроків з курсу «Я досліджую світ»: громадянської та історичної освітньої галузі в ЕГ, користуючись методичними напрацюваннями В. Вітрука (2019). Зокрема, в 2 класах ЕГ нами був проведений урок застосування знань, умінь і навичок на тему: «Діти об'єднують Україну» (додаток Т). Для мотивації навчальної діяльності ми використали гру «Шифрувальник». Учням в парах потрібно було розшифрувати речення, щоб дізнатися тему уроку.

У групах учні працювали над виконанням творчих практичних завдань на застосування основних умінь і навичок. Ми запропонували дітям «Малюнковий скрайбінг». Молодшим школярам потрібно було продовжити речення, користуючись зображеннями. Візуалізація дала змогу краще засвоїти зміст навчальної інформації. Також, працюючи в групах, молодші школярі писали твір-роздуму на тему: «Що для мене Батьківщина?» за запропонованим алгоритмом та з опорою на текст-зразок іншої тематики.

Зазначимо, що домашні завдання ми пропонували не лише індивідуальні, але й групові, парні, спрямовані на співпрацю та творчу дослідницьку роботу. Зокрема, творчим домашнім завданням було створення в мікрогрупах кросворду на тему: «Україна – моя Батьківщина», користуючись алгоритмом.

Вважаємо, що формувати творчі вміння молодших школярів, розвивати їхній творчий потенціал, активізувати пізнавальну творчу діяльність варто на кожному уроці. Виняток не становлять і уроки з курсу *«Я досліджую світ»:*

природничої освітньої галузі, адже, як зауважує О. Кондратюк, природознавство не є легким навчальним предметом для засвоєння, тому важливим є створення ситуації успіху кожної дитини, в чому досить добре допомагають інтерактивні технології (Кондратюк, 2011, с. 74). За основу ми брали розробки уроків І. Кокарєвої (2006), М. Компанієць (2012). Зокрема, в 3 класах нами був проведений комбінований урок на тему: «Будова рослин. Рослини – живі організми» (додаток У) (Компанієць, 2012, с. 26-28). Під час уроку ми продовжували формувати творчі вміння: доповнювати, уявляти і фантазувати, створювати власні продукти творчої діяльності (казки, загадки, схеми, малюнки).

З метою формування вміння доводити та спростовувати власну думку доцільно, на нашу думку, використовувати інтерактивні технології проблемного бачення («Займи позицію», «Прес»). На етапі перевірки домашнього завдання ми запропонували дітям висловити свою думку з приводу такого вислову: «Кам'яне вугілля – корисна копалина. Кухонна сіль – нерудна корисна копалина. Нафта – горюча корисна копалина» та довести його правильність. Для цього учні мали дотримуватися структури побудови висловлювання. Починати потрібно було зі слів «Я вважаю, що…», пояснюючи сутність своєї думки. Далі школярі обґрунтовували її, наводячи докази на підтвердження своєї позиції, починаючи словами «тому, що…». Також обов'язково підкріплювали свої ідеї конкретними прикладами. Завершували висловлювання словами «Отже, вважаю…».

Захоплення та зацікавлення в молодших школярів викликає групова робота, тому ми використовували інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності. Учнів ми об'єднали в чотири групи: «Айстри», «Жоржини», «Чорнобривці», «Гладіолуси». Кожна група мала скласти загадку про якусь рослину, користуючись алгоритмом, а інша група повинна була її відгадати і загадати свою. Для звітування груп про результати виконаної творчої роботи ми використовували інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення»).

На нашу думку, зміст *соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі* має також значний потенціал для розвитку творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку та реалізується під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Користуючись розробками Н. Будної, Т. Гладюк, С. Заброцької, Н. Шост (2021), удосконалюючи та доповнюючи їх, у 4 класах ЕГ нами був проведений комбінований урок з курсу «Я досліджую світ»: соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі на тему: «Неповторність кожної людини» (додаток Ф).

Для роботи в парах і групах ми пропонували цікаві творчі завдання. Зокрема, під час парної співпраці учні проводили дослідження «Я і ти. Схожі й різні». Потрібно було знайти чотири характеристики, спільні для обох учнів та чотири характеристики, якими вони відрізняються; намалювати дві картинки, на одній зображуючи те, чим вони схожі, а на іншій – те, в чому їхня відмінність. Також працюючи в парах, учням потрібно було переконати одне одного в своїй неповторності, зауважуючи на здібностях, якими вони відрізняються. Дані завдання допомогли розвивати творчі вміння: уявляти і фантазувати, доводити та спростовувати власну думку тощо.

Зауважимо, що творчі вміння, в ході експериментального навчання, ми формували не лише вивчаючи дисципліни інваріантного складника Типового навчального плану, але й варіативного. Зокрема, задля оволодіння молодшими школярами творчими вміннями та їх розвитку, ми розробили програму вибіркового навчального курсу «Розвиток творчих умінь» для учнів 2–4 класів та впровадили її в освітній процес у ЕГ. Зміст занять вибіркового курсу складали міжпредметні творчі завдання різного рівня складності, завдяки яким учні переносили знання і засвоєні способи дій із однієї дисципліни на іншу.

Запропонуємо приклади завдань із програми вибіркового навчального курсу, які містять мовно-літературні, образотворчі, предметно-перетворювальні дії, які є результативними для формування творчих умінь молодших школярів, за умови їх поєднання в творчій діяльності:

— вміння доповнювати (закінчення речень одним словом, асоціацією; доповнення незавершеного ряду; створення цілісного образу з частин; завершення розпочатого зображення; продовження незавершених текстів різних типів (розповідь, опис, міркування), казок, оповідань);

— вміння комбінувати та моделювати (створення композицій з деталей конструктора; домальовування частин для утворення цілого; складання магічних квадратів; конструювання та виготовлення об'єктів з готових деталей);

— вміння прогнозувати, продукувати нестандартні ідеї, уявляти і фантазувати (складання фантастичних розповідей; малювання фантастичних тварин, ілюстрацій до художніх творів; припущення щодо розгортання подій, завершення твору; виконання вправ-цікавинок; домальовування розпочатого малюнка; створення «ланцюжків» асаціацій);

— вміння створювати власні продукти творчої діяльності (ліплення з пластичних матеріалів; малювання живописних, графічних композицій; створення виробів із паперу, природних матеріалів, тканини; складання ребусів, загадок, оповідань, казок, віршів; розроблення орнаменту);

— вміння доводити та спростовувати власну думку (розігрування різних життєвих ситуацій; створення усних монологічних висловлень; участь в інсценізаціях, драматизація, рольових іграх; створення простих медіапродуктів).

Метою вибіркового курсу «Розвиток творчих умінь» було: формування мотивації до різних видів творчої діяльності, розвиток творчих умінь.

Зауважимо, що факультативне навчання підпорядковувалося меті та завданням шкільної освіти. Під час проведення факультативних занять ми дотримувалися поетапного оволодіння досвідом творчої діяльності:

1 етап – створення позитивної мотивації до творчої діяльності (інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей);

2 етап – засвоєння знань про навчальну творчість, прийоми творчої діяльності, набуття вмінь оперувати навчальним матеріалом і

використовувати отримані знання для розв'язання завдань творчого, інтелектуального характеру (інтерактивні технології проблемного бачення, створення продуктів творчої діяльності);

3 етап – розвиток умінь творчого характеру в процесі інтегрованого узагальнення знань із різних навчальних дисциплін (інтерактивні технології мисленнєвої діяльності, створення продуктів творчої діяльності, для розвитку уяви і фантазії);

4 етап – формування в молодших школярів здатності до самоаналізу, рефлексії, самооцінки результатів творчої діяльності (інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей).

Зміст навчального матеріалу, вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, години, форми навчання представлено нами в програмі факультативного навчального курсу «Розвиток творчих умінь». Він тісно пов'язаний із такими навчальними дисциплінами, як «Дизайн і технології», «Мистецтво», «Українська мова і літературне читання», «Математика», «Я досліджую світ». Курс розрахований на 35 годин (1 година в тиждень) теоретико-практичних занять. Зміст вибіркового навчального курсу реалізовувався завдяки таким нестандартним формам навчання: інтерактивному уроку, уроку-дидактичній грі, практичним заняттям з ігровими елементами, урокам-практикумам, урокам-творчого пошуку, урокам-подорожам, урокам-діалогам, урокам-казкам, урокам «Мозкового штурму», урокам-диспутам тощо.

Варто зазначити, що під час факультативних занять, крім інтерактивних технологій ми активно використовували технологію BYOD («bring your own device»), яка передбачає застосування високотехнологічних пристроїв в освітньому процесі. Вважаємо, що саме завдяки використанню BYOD як інструменту реалізації STEAM-освіти, в молодших школярів розвиватиметься ініціативність, креативність, творчо-пізнавальна активність, медіаграмотність, інтерес до засвоєння знань, формуватимуться творчі вміння, зокрема, визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення.

Зауважимо, що технологія BYOD є важливим засобом формування творчої, інноваційної особистості.

Погоджуємося із Ю. Кеслер, Н. Кіндяковою, які наголошують на необхідності забезпечення освітньо-виховного процесу спеціальними педагогічними програмними засобами, які відповідають віковим особливостям учнів, що сприятиме ефективному використанню комп'ютерної техніки у формуванні творчих умінь. З огляду на це, ми використовували наступні засоби, для організації парної та групової учнівської діяльності під час вивчення навчального курсу «Розвиток творчих умінь»:

— Drum Pad Machin – мікшерний пульт, який допомагає створити музику з різних звуків;

— Walk Band – кишеньковий оркестр, який є серією симуляторів музичних інструментів для смарт-пристроїв. Завдяки даному додатку, учні, співпрацюючи в парах та мікрогрупах, створювали музику за допомогою музичних інструментів: гітари, барабанів, клавішних (Кіндякова, & Кеслер, 2020, с. 268-269).

Також ми використовували, під час парної співпраці, завдання «Емоція у смартфоні», яке сприяло розвитку вміння уявляти і фантазувати в молодших школярів. Зокрема, учням необхідно було, розглянувши один з творів мистецтва, зробити селфі та зафіксувати свою емоцію, а потім описати її та придумати цікаву назву емоційному стану. По опису, сусід мав відгадати емоцію (Шпіца, & Коваль, 2021, с. 199).

З метою розвитку у молодших школярів творчих умінь: створювати продукти творчої діяльності, уявляти і фантазувати, комбінувати та моделювати, на уроках, для організації парної взаємодії, ми використовували в смартфоні програму Paint. Зокрема, дана програма була доречною під час вивчення теми «Симетрія» для створення електронного орнаменту, що надала можливість учням вільно експериментувати з елементами орнаменту:

змінювати колір або розмір елементів, міняти їх місцями, доповнювати або видаляти частини орнаменту (Андрієвська, 2018, с. 17).

Зазначимо, що для реалізації творчих задумів учнів ми використовували мобільні пристрої з наступною метою:

— для конструювання та створення комп'ютерних образів, графічних композицій, користуючись геометричними шаблонами, багатоколірною комп'ютерною палітрою, бібліотекою електронних зображень тощо;

— для експериментування, створюючи нові моделі з бази існуючих елементів (складні механізми, казкові тварини, ляльки тощо) (Андрієвська, 2018, с. 16-17).

Наведемо приклади інтерактивних уроків з вибіркового навчального курсу «Розвиток творчих умінь» (додаток Х), проведених у ЕГ. Користуючись методичними напрацюваннями А. Ткачук (2017), у 2 класах ЕГ нами був проведений урок на тему: «Вирішення проблемних завдань у парі (епізодично – в малій групі). Без води немає життя» (додаток Х 1), який передбачав дотримання всіх етапів інтерактивного уроку: мотивація навчальної діяльності; оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів; надання необхідної інформації; інтерактивна вправа; підбиття підсумків (рефлексія); оцінювання результатів уроку.

На різних макроетапах уроку активно викорситовувалися інтерактивні технології: створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах – епізодично); оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення»); мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Навчаючи – вчуся»); проблемного бачення («Мозковий штурм», «Займи позицію», «Прес»).

Зокрема, співпрацючи в парах, учні працювали над обговоренням запитання: «Яка користь людям від хмар», наводили приклади перетворення води на пару, знаходили вихід із проблемної ситуації: «Чому про воду говорять по різному: біжить, лежить, літає, як скло?». Також для парної співпраці ми запропонували молодшим школярам працювати за

комп’ютером, зокрема, пограти в гру «Розібрані малюнки» із програмного комплексу «Сходинки до інформатики Плюс». Кожна пара мала скласти з геометричних фігур зображення сніговика.

Для роботи в малих групах, дітям потрібно було опрацювати деформований текст, завершити незакінчені речення тощо. Такі завдання, на нашу думку, сприяють розвитку творчих умінь: доводити та спростовувати власну думку, доповнювати, комбінувати та моделювати.

Опираючись на методичні розробки Л. Бачинської, Н. Тарасової, з молодшими школярами ЕГ 3 класів ми провели інтерактивний урок на тему: «Вчимося дотримуватися послідовності дій для досягнення результату. Малювання графічними та живописними матеріалами. Зображення природи засобами мистецтва. Малювання яблуні» (додаток Х 2) (Бачинська, & Тарасова, 2019, с. 15-17). Під час уроку ми активізували діяльність молодших школярів ЕГ, активно використовуючи інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчені речення»); створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах), технології мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Дискусія») тощо. Тему уроку повідомляли не одразу, а створивши проблемну ситуацію. Зокрема, запропонували учням відгадати загадку, а потім, у парах, до відгадки скласти сенкан. Третьокласникам також сподобалося, співпрацюючи в парах, створювати за запитаннями словесний портрет дерева. Учні мали пофантазувати та розказати про своє улюблене дерево: який характер у нього, з ким воно дружить, про що мріє, яким якостям навчає. Така творча діяльність, на нашу думку, є ефективною, адже допомагає налагодити партнерський стиль взаємодії між учнями на засадах співпраці та співтворчості, сприяє формуванню вміння уявляти і фантазувати.

На етапі надання необхідної інформації нами були використані інтерактивні методи: «Мікрофон», «Асоціативний кущ». Дітям необхідно було назвати якомога більше видів образотворчого мистецтва, які їм відомі,

дібрати асоціації, пов’язані з ними. Результатом була створена схема, що демонструвала знання учнів.

Беручи до уваги думки С. Букрєєвої, яка наголошувала на тому, що найкращою формою для роботи з молодшими школярами є колективна образотворча діяльність, адже дозволяє збагачувати досвід спілкування дітей через роботу в мікрогрупах (Букрєєва, 2020, с. 165), ми об’єднали учнів у чотири групи: «Осінь», «Зима», «Весна», «Літо», в залежності від пори року, в яку вони народилися. Після вступного інструктажу та поетапного зображення композиції з поясненням вчителя, кожна група мала намалювати яблуню, відповідно до своєї пори року.

Також на уроці ми застосовували інтерактивні технології з використанням комп’ютера. Зокрема, запропонували учням, співпрацюючи в парах, попрацювати із програмою «Виконавець Садівник», програмного комплексу «Сходинки до інформатики Плюс». Потрібно було посадити дерево, дотримуючись алгоритмічної послідовності команд. Така гра є важливою для розвитку творчих умінь, які ґрунтуються на дотриманні етапності дій для досягнення результату.

Наприкінці уроку були використані інтерактивні технології проблемного бачення («Прес», «Займи позицію»). Діти обґрунтовували думку, чому важливо вивчати тему «Мистецтво», доказово міркували, аргументували свою позицію, знаходили підтвердження своїм думкам. Задля стимулювання пізнавальної активності учнів, ми запропонували їм самостійно оцінити результати спільної діяльності, використовуючи шкалу із балами.

Із великими інтересом та захопленням учні 4 класів ЕГ працювали під час інтерактивного уроку на тему: «Складання казки за поданим початком і малюнком «Сніжинка і Сонечко»» (додаток Х 3) (Ковальова, 2010, с. 157-163). Урок допоміг подальшому розвитку творчих умінь: уявляти і фантазувати, визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення,

доводити власну думку, створювати власні продукти творчої діяльності (казку, сенкан).

Активізувати під час уроку всіх учнів класу допомогли інтерактивні технології проблемного бачення («Карусель», «Займи позицію»). Зокрема, інтерактивний метод «Карусель» передбачав обговорення запитання «Чи допомагає хвалькуватість у житті». Діти внутрішнього кола наводили аргумент «за» те, що в деяких життєвих ситуаціях корисно вміти себе презентувати, а учні-напарники, із зовнішнього кола, називали аргументи «проти». За сигналом учні зовнішнього кола переміщувалися до наступного партнера, а учні внутрішнього кола продовжували стояти на місці. Таким чином, постійно утворюючи нові пари, діти мали змогу ознайомитися з різними позиціями та поглядами на дану проблему. Після обговорення запропонованого запитання, учні визначали власну позицію за допомогою інтерактивного методу «Займи позицію», голосуючи ногами: «так», «ні» або «не визначився».

Для організації парної взаємодії ми дали завдання учням скласти сенкан про головного героя казки – «Сонечка» та створити малюнок до казки в програмному забезпеченні GCompris (розділ «Розваги»), на основі базових форм. Для групової інтеракції – придумати заключну частину казки, користаючись опорними словами і словосполученнями. По завершенню групової діяльності, командири груп презентували складені заключні частини казки, а решта учнів долучалася до колективного обговорення та редагування. Таким чином, кожен відчував відповідальність за створення кінцевого продукту творчої діяльності.

Зауважимо, що нами були створені умови, які передбачали творчий розвиток кожного учня, зокрема: зміст занять ґрунтувався на знаннях і досвіді учнів, отриманих із різних навчальних дисциплін; розвиток творчих умінь здійснювався завдяки виконанню учнями системи творчих завдань, які поступово ускладнювалися; на уроках активно використовувалися інтерактивні технології з використанням комп’ютера (програмний комплекс

«Сходинки до інформатики Плюс», програмне забезпечення «GCompris», розвиваючі ігри та програма «Скарбниця знань», BYOD технологія); для розвитку здатності рефлексувати, кожен учень вів щоденник творчого зростання особистості, в якому описував свої успіхи, досягнення та те, над чим варто ще попрацювати (Лов'янова, 2006, с. 118-119).

Отже, впровадження авторської дидактичної моделі та педагогічних умов формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій дало змогу реалізувати такі завдання: мотивувати молодших школярів до творчої діяльності; розвивати творчі вміння молодших школярів та коригувати їх; створити умови для засвоєння знань із різних навчальних дисциплін, способу виконання дій; розкрити творчий потенціал учнів; налагодити взаємодію всіх учасників освітнього процесу; сприяти розвитку рефлексивних та емпатійних навичок.

У процесі роботи нам потрібно було з'ясувати, чи змінився стан сформованості творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій, а також підтвердити математичну достовірність отриманих результатів. Ці питання ми розкриємо в наступному параграфі дисертаційної роботи.

3.3. Аналіз результатів експериментального дослідження

Після завершення формувального етапу експерименту, в четвертих класах, нами було організовано і проведено контрольний етап експерименту, зокрема, контрольний зріз задля отримання даних, які б засвідчили ефективність впровадження розробленої нами дидактичної моделі та педагогічних умов формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій. Зауважимо, що також одним із завдань контрольного зрізу було з'ясування кінцевого рівня сформованості мотиваційного, когнітивного, процесуального, результативного компонентів творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку.

Кількість респондентів контрольної та експериментальної груп не зазнала змін, зокрема, в КГ нараховувалося 136 осіб, а в ЕГ – 148 осіб. Варто зазначити, що для проведення ІІ-го зрізу, який передбачав, збір емпіричних даних для визначення рівнів сформованості творчих умінь у молодших школярів, ми використали ті ж діагностичні методики, що й під час проведення І-го зрізу (див. п. 3.1.). Такий підхід дав нам змогу порівняти отримані кількісні дані до та після проведення експерименту, а також чітко відстежити динаміку змін у стані сформованості творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку КГ та ЕГ за визначеними компонентами та рівнями. Задля достовірності отриманих даних, ми не лише аналізували кількісні показники, але й задавали уточнюючі запитання учасникам дослідження в ході бесід, аналізу продуктів творчої діяльності.

Початкові умови експериментальних та контрольних груп вважали за ідентичні, тому що їм притаманні схожі вікові, психофізіологічні показники. Як видно з табл. 3.6, поданій в п. 3.1. за результатами констатувального етапу дослідження рівні сформованості творчих умінь в учнів КГ та ЕГ були майже однаковими.

Для діагностики компонентів сформованості творчих умінь молодших школярів здійснено дослідження відповідних критеріїв та показників. Проаналізуємо рівень сформованості мотиваційного, когнітивного, процесуального, результативного компонентів творчих умінь у молодших школярів КГ та ЕГ за мотиваційно-ціннісним, пізнавально-понятійним, творчо-діяльнісним, результативно-рефлексивним критеріями наприкінці педагогічного експерименту. Зазначимо, що ми оцінили зміни, які відбулися в мотивації учнів до творчої діяльності, в рівні мистецтвознавчих знань, знань з навчальної творчості, в здатності учнів до самоаналізу, рефлексії та самооцінки творчої діяльності.

Діагностика *мотиваційного компоненту* за *мотиваційно-ціннісним критерієм* (додаток Ц) досліджувалася за показниками, визначеними на констатувальному етапі дослідження: 1) внутрішня потреба займатися

творчістю; 2) наявність інтересу до творчості; 3) прагнення до самовираження та створення нових, оригінальних продуктів творчої діяльності.

Задля дослідження *внутрішньої потреби займатися творчістю*, ми використали авторську анкету «Прагнення до творчості» (додаток Ж 1).

Результати анкетування показали, що в КГ показники майже не змінилися, тоді як в ЕГ вони зазнали суттєвих позитивних змін. Зокрема, *високий рівень* внутрішньої потреби займатися творчістю наприкінці експерименту діагностований в 49 учнів КГ (36,0%) та 84 учнів ЕГ (56,8%), що свідчить про їх зростання на 2,9% в КГ та на 28,4% в ЕГ. У ході бесіди з молодшими школярами ЕГ, ми з'ясували, що в них виникло внутрішнє бажання займатися творчістю, завдяки цікаво організованому освітньому процесу в школі, який передбачав використання різноманітних творчих завдань, іноді й таких, які вимагали подолання труднощів, що стимулювало до досягнення мети та надихало на подальшу творчість.

Середній рівень внутрішньої потреби займатися творчістю на контрольному етапі експерименту був визначений у 81 учня КГ (59,6%) та в 52 учнів ЕГ (35,1%). Зауважимо, що кількість учнів із даним рівнем знизилася як в КГ, так і в ЕГ, за рахунок їх переходу на високий рівень. Зокрема, в КГ – лише на 2,9%, а в ЕГ – на 18,3%. Молодші школярі ЕГ, які знаходяться на даному рівні, зауважували, що прагнення до творчості в них виникало під час уроків із вибіркового навчального курсу «Розвиток творчих умінь», які були цікавими та допомагали задовольнити потреби в додатковій освіті, розвивати свій творчий потенціал.

Варто зазначити суттєві позитивні результати в ЕГ, які були отримані під час діагностики учнів із *низьким рівнем* внутрішньої потреби займатися творчістю. Їхня кількість в кінці експерименту значно знизилася. Якщо на початку дослідження таких учнів було виявлено 27 (18,2%), то наприкінці – 12 (8,1%), що свідчить про зменшення на 10,1%. Молодші школярі пояснювали, що бажання займатися творчістю в них виникало під час самого

творчого процесу, коли вони співпрацювали в парах та групах, виконуючи різноманітні завдання творчого характеру. У КГ, на жаль, показники низького рівня не змінилися. Таким чином, отримані результати дають змогу стверджувати про суттєве зростання показників в учнів молодшого шкільного віку ЕГ, на відмінну від показників у КГ. Динаміку рівнів сформованості внутрішньої потреби займатися творчістю в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту представлено в додатку (додаток Ц 1).

Наявність інтересу до творчості ми діагностували за допомогою авторської анкети «Мої вподобання» (додаток Ж 3).

Зокрема, *високий рівень* інтересу до творчості притаманний для 51 учня ЕГ (34,5%) та для 34 учнів КГ (25,0%), що свідчить про зростання показників на 17,6% в ЕГ та на 2,9% в КГ. Молодші школярі ЕГ обґрунтовували посилення зацікавленості до творчості, завдяки залученню їх до творчих дослідницько-пошукових проєктів, використанню інтерактивних технологій, що дало можливість учням комунікувати один з одним, розв’язуючи завдання проблемного характеру, виконуючи творчі завдання. Їхній інтерес спрямовувався вже не лише на сам творчий процес, а на його практичні результати.

На контрольному етапі дослідження кількість учнів КГ та ЕГ із *середнім* та *низьким рівнем* інтересу до творчості знизилася за рахунок їх переходу на високий рівень. Зокрема, в ЕГ із середнім рівнем – на 4,8%, з низьким – на 12,8%, на відмінну від КГ, в якій ці показники є значно меншими. Із середнім рівнем показники в КГ зменшилися на 2,2%, із низьким рівнем – лише на 0,7%. Учні із середнім рівнем ЕГ аргументували, що на формування і розвиток інтересу суттєвий вплив справила організація навчання, зокрема, уроки-подорожі, уроки творчого пошуку, цікаві ігрові завдання, парна, групова, колективна форми роботи. Динаміку рівнів сформованості інтересу до творчості в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту подано нами в додатку (додаток Ц 2).

Наступний показник *«прагнення до самовираження та створення нових, оригінальних продуктів творчої діяльності»* був продіагностований за допомогою авторського тесту «Оцінка свого «Я»» (додаток Ж 5).

Отримані результати засвідчили, що в ЕГ прагнення до самовираження та створення нових продуктів творчої діяльності було пріоритетним для 57 молодших школярів (38,5%), а в КГ – для 31 учня (22,8%), які знаходяться на *високому рівні*. Тобто показники відповідного прагнення суттєво зросли на 22,3% в четвертокласників ЕГ, тоді коли в учнів КГ – лише на 8,1%. У дітей ЕГ виникло стійке бажання виготовляти щось унікальне своїми руками, відображати свої ідеї, настрої в малюнках, віршах, творах, на що позитивно вплинули цікаві творчі домашні завдання, які пропонувалися з різних навчальних дисциплін. Знову ж таки ми бачимо зростання показників високого рівня прагнення до самовираження та створення нових продуктів творчої діяльності в молодших школярів як КГ, так і ЕГ за рахунок зменшення показників середнього та низького рівнів.

Зокрема, в ЕГ *середній рівень* бажання виражати свою індивідуальність в різних видах творчої діяльності характерний для 59 учнів молодшого шкільного віку (39,9%), а в КГ – для 56 респондентів (41,2%). Тобто його показники знизилися в ЕГ – на 0,7%, а в КГ – на 6,6%. Учні ЕГ ділилися враженнями, що їх мотивувало до створення продуктів творчої діяльності спонтанні проєкти, таємничі мандрівки, під час яких вони подорожували різними станціями, виконуючи завдання, які передбачали створення виробів, аплікацій, малюнків. Також їх дуже зацікавлювали несподівані гості, які приходили на урок і приносили завдання творчого характеру.

Гарним результатом є те, що вдвічі зменшилася кількість учнів ЕГ із *низьким рівнем*. Якщо на початку експерименту таких учнів нараховувалося 64 (43,2%), то наприкінці експерименту – 32 (21,6%). У КГ показники даного рівня майже не змінилися. На початку дослідження – 51 учень (37,5%), по завершенню – 49 учнів (36,0%). Динаміку рівнів сформованості прагнення до самовираження та створення нових оригінальних продуктів творчої

діяльності в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту відображено в додатку (додаток Ц 3).

Таким чином, узагальнений аналіз результатів експериментального дослідження на контрольному етапі за показниками мотиваційно-ціннісного критерію мотиваційного компоненту засвідчив позитивні зміни за всіма показниками. Порівняльний аналіз рівнів сформованості мотиваційного компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ на констатувальному і контрольному етапах експерименту поданий нами в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Порівняльний аналіз рівнів сформованості мотиваційного компоненту творчих умінь в учнів КГ та ЕГ на констатувальному і контрольному етапах експерименту

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	32	23,5	38	27,9	+4,4	30	20,3	64	43,3	+23,0
Середній	78	57,4	73	53,7	–3,7	73	49,3	61	41,2	–8,1
Низький	26	19,1	25	18,4	–0,7	45	30,4	23	15,5	–14,9

Зростання кількості учнів з високим рівнем мотивації, які мають бажання, інтерес та внутрішню потребу займатися творчістю, а також прагнуть до самовираження та створення нових оригінальних продуктів творчої діяльності дає змогу зробити висновок про ефективність розробленої нами дидактичної моделі та визначених педагогічних умов формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій. Зокрема, після проведення формувального етапу експерименту значна кількість молодших школярів виявила зацікавленість до різних видів творчої діяльності, усвідомлюючи важливість творчості для всебічного та гармонійного розвитку своєї особистості.

Аналіз одержаних даних засвідчив кількісні та якісні зміни в молодших школярів, навчання яких здійснювалося в ЕГ. Зокрема, із табл. 3.7 ми бачимо, що вдвічі зросла кількість четвертокласників з *високим рівнем* мотивації до творчої діяльності, що становить на 23,0% більше, ніж на початку експериментального дослідження, тоді як у КГ показники стали лише трохи вищими, на 4,4%. Зауважимо, що зміни відбулися й на *середньому рівні*. Кількість респондентів в ЕГ зменшилася на 8,1%, а в КГ – на 3,7%. Зниження кількості учнів в ЕГ і КГ із середнім рівнем сформованості творчих умінь зумовлено тим, що вони після формувального етапу експерименту перейшли на високий рівень. *Низький рівень* сформованості творчих умінь визначено в 18,4% учнів КГ, та в 15,5% учнів ЕГ, що свідчить, про зменшення їхньої кількості на 0,7% в КГ та на 14,9% в ЕГ.

Динамічне зростання рівнів сформованості мотиваційного компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту представлено у вигляді діаграми (рис. 3.6).

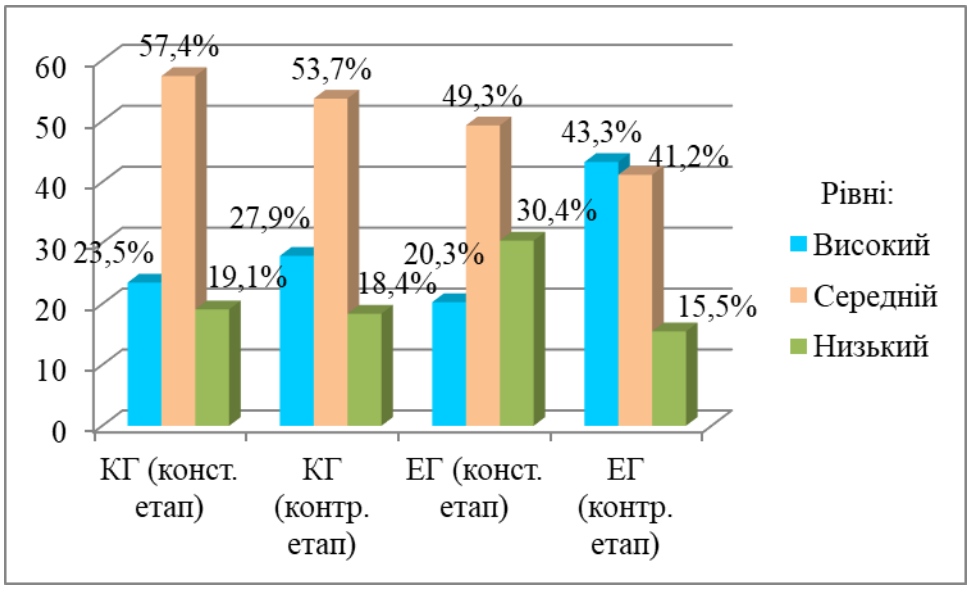

Рис. 3.6. Динаміка рівнів сформованості мотиваційного компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (контрольний етап експерименту)

Після засвоєння учнями системи знань з навчальної творчості, мистецтва під час формувального етапу експерименту, була проведена

діагностика *когнітивного компоненту* творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку за *пізнавально-понятійним критерієм* (додаток Ш), який досліджувався за показниками та ідентичними методиками, що й на констатувальному етапі експерименту.

Зокрема, для діагностики показника «*системність, повнота і ґрунтовність знань з певного виду мистецтва»* ми використали тест «Види мистецтв» (за О. Остапенко) (додаток И 1).

Отримані результати засвідчили, що на контрольному етапі експерименту від 8 до 10 балів набрали 36 молодших школярів ЕГ (24,3%), що свідчить про *високий рівень* системності, повноти і ґрунтовності знань з певного вида мистацтва, тоді як у КГ – лише 18 респондентів (13,2%). Тобто можна зазначити, що показники ЕГ зросли на 15,6%, а КГ – тільки на 3,0%.

Від 5 до 7 балів отримали 99 учнів ЕГ (66,9%) та 77 школярів КГ (56,6%), що вказує на збільшення показників на 12,8% в ЕГ та на 1,4% в КГ. У них ми діагностували *середній рівень* системності, повноти і ґрунтовності знань з певного виду мистецтва.

Значно знизилася кількість учнів ЕГ із *низьким рівнем* системності, повноти і ґрунтовності знань з певного виду мистецтва. Зокрема, в кінці експерименту учнів, що отримали від 1 до 4 балів виявилося в ЕГ – 13 (8,8%), що свідчить про зменшення показників на 28,4%. У КГ відбулися не суттєві зміни. Кількість учнів із низьким рівнем знань становила 41 особу (30,2%), що вказує на зменшення показників на 4,4%. Загалом, результати свідчать про приріст якісних показників у ЕГ. Динаміку рівнів сформованості системності, повноти і ґрунтовності знань з певного виду мистецтва в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту показано в додатку (додаток Ш 1).

Діагностуючи показник «*необхідність поповнювати знання з певного виду мистецтва»*, ми використали авторську анкету-опитувальник «Що я знаю про мистецтво?» (додаток И 4). 2 балами оцінювалася правильна,

розгорнута відповідь; 1 балом – неповна відповідь та 0 балів – часткова або ж невірна відповідь. Таким чином, учні могли отримати максимум 20 балів.

Високий рівень необхідності поповнювати знання з певного виду мистецтва, про що свідчить 16–20 набраних балів, визначено в 24 учнів ЕГ (16,2%) та 7 учнів КГ (5,2%). Спостерігається значний приріст показників саме в ЕГ на 16,2%, тоді ж, як на початку експерименту цей показник становив 0%. У КГ також є приріст, але не значний, лише 5,2%. Ці молодші школярі давали повні, вичерпні відповіді на запитання опитувальника.

Наведемо приклади відповідей деяких з них. Зокрема, на запитання «Прислів'я – це…» учні ЕГ відповідали: *«Короткий влучний вислів повчального змісту», «Вид народної творчості, який несе закінчену думку і має повчальний зміст»* тощо. Молодші школярі КГ відповідали: *«Короткий вислів, який передає певну ідею», «Вислів, який несе в собі мудрість»* тощо. Даючи відповідь на запитання «Чим відрізняється казка від оповідання?», учні ЕГ наводили такі аргументи: *«У казці події видумані, пов'язані із життям героїв, які уособлюють добро чи зло, а в оповіданні описуються реальні події, які відбуваються в конкретному місці».* Учні КГ давали коротші відповіді: *«Казка – це фантастичний твір, а оповідання – реальний», «У казці все вигадане, а в оповіданні те, що може відбутися в житті».*

Середній рівень необхідності поповнювати знання з певного виду мистецтва на контрольному етапі експерименту продемонструвало 56 учнів ЕГ (37,8%) та 49 учнів КГ (36,0%), тобто показники ЕГ зросли на 7,4%, тоді коли в КГ лише на 0,7%. Молодші школярі набрали від 10 до 15 балів. Відповіді на деякі запитання давали неповно. Наприклад, на запитання «Які ти знаєш ударні музичні інструменти?», учні четвертого класу ЕГ і КГ наводили лише декілька інструментів, але відповіді учнів ЕГ відзначалися вищим рівнем знань. Вони пропонували інструменти як з певною вистою звучання, так із невизначеною висотою звучання: *«кастаньєти, литаври,*

ксилофон», тоді як учні КГ наводили приклади загальновідомих усім інструментів: *«барабан, тарілка, бубен».*

Низький рівень необхідності поповнювати знання з певного виду мистецтва продемонстрували 68 учнів ЕГ (46,0%) та 80 учнів КГ (58,8%). Вони давали або неправильну відповідь на запитання, або ж взагалі не пропонували її, що оцінювалося 0 балів. Проте, варто відзначити позитивним те, що показники низького рівня в ЕГ знизилися на 23,6%, а в КГ – тільки на 5,9%. Динаміку рівнів сформованості необхідності поповнювати знання з певного виду мистецтва в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту представлено в додатку (додаток Ш 2).

Для діагностики показника *«знання алгоритму творчих дій»* ми скористалися, як і на констатувальному етапі експерименту, авторським тестом «Встанови послідовність» (додаток И 7). Знову ж таки, ми запропонували два набори дій: для написання сенкану, для написання твору. Учням необхідно було відновити їх правильну послідовність.

Проаналізувавши отримані результати тестування, можна зазначити, що змінилося кількісне співвідношення показників кожного з рівнів в обох групах. Зауважимо, що *високий рівень* був притаманний 81 учневі ЕГ (54,7%) та 50 учням КГ (36,8%), що на 20,9% вище, ніж на констатувальному етапі в ЕГ та лише на 2,2% в КГ. Учні високого рівня знань алгоритму творчих дій правильно відновили дві послідовності, отримавши максимум 4 бали, по 2 два за кожну послідовність.

Середній рівень був визначальним для 55 осіб ЕГ (37,2%) та для 36 осіб КГ (26,4%), що вказує на приріст показників на 11,5% в ЕГ та на 0,7% в КГ. Учні з даним рівнем знань частково правильно відновлювали послідовності та допускали 2–3 помилки.

Низький рівень був характерний лише для 12 учнів ЕГ (8,1%) та для 50 учнів КГ (36,8%), тобто зменшення показників в ЕГ відбулося на 32,4%, а в КГ – на 2,9%. Учні низького рівня знань або частково правильно відновлювали лише один алгоритм, або жоден із алгоритмів не змогли

відновити. Динаміку рівнів знань алгоритму творчих дій в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту відображено в додатку (додаток Ш 3).

Отже, аналіз відповідей молодших школярів дає підстави стверджувати про значні кількісні зміни в КГ та ЕГ. Порівняльний аналіз рівнів сформованості когнітивного компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ на констатувальному і контрольному етапах експерименту подано нами в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Порівняльний аналіз рівнів сформованості когнітивного компоненту творчих умінь в учнів КГ та ЕГ на констатувальному і контрольному етапах експерименту

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	20	14,7	25	18,4	+3,7	21	14,2	47	31,8	+17,6
Середній	53	39,0	54	39,7	+0,7	54	36,5	70	47,3	+10,8
Низький	63	46,3	57	41,9	–4,4	73	49,3	31	20,9	–28,4

Таким чином, проаналізувавши отримані дані табл. 3.8, ми можемо констатувати значну позитивну динаміку в ЕГ. Зокрема, кількість школярів, які мають *високий* та *середній рівні* сформованості когнітивного компонента творчих умінь зросла в ЕГ на 17,6% та 10,8% відповідно. У КГ лише на 3,7% (високий рівень) та на 0,7% (середній рівень). Варто зауважити, що кількість респондентів, в яких був діагностований на констатувальному етапі *низький рівень* також зменшилася. Зокрема, в ЕГ – на 28,4%, у КГ – на 4,4%.

Результати ІІ-го зрізу свідчать про більшу системність, повноту і ґрунтовність знань в учнів ЕГ, ніж КГ. Вони демонстрували кращу обізнаність з різних видів мистецтва, добре знали послідовність виконання дій для створення творчого продукту. Графічно порівняльну динаміку

зростання рівнів сформованості когнітивного компоненту творчих умінь в учнів КГ та ЕГ подано нами у вигляді діаграми (рис. 3.7).

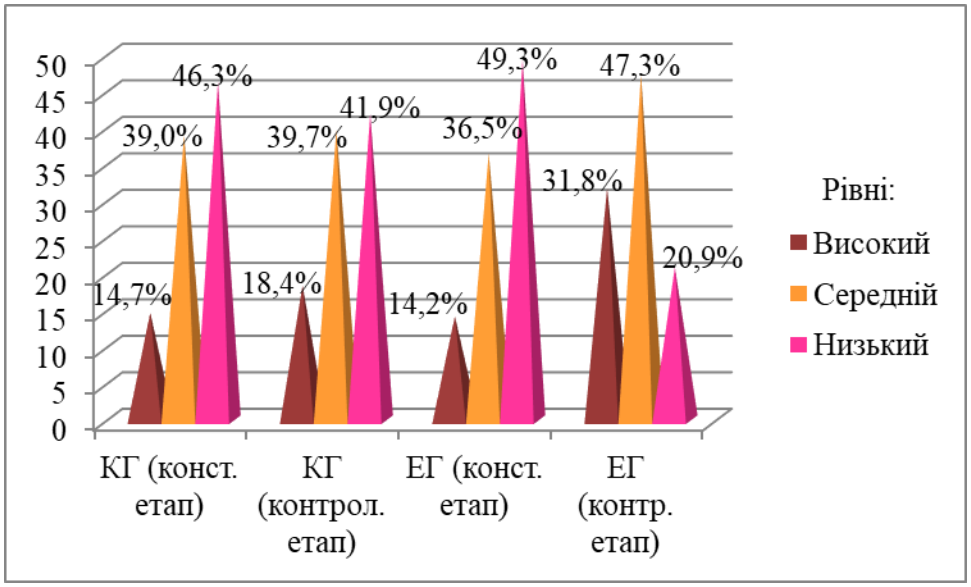

Рис. 3.7. Динаміка рівнів сформованості когнітивного компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (контрольний етап експерименту)

Дослідження *процесуального компоненту* творчих умінь у молодших школярів передбачало діагностику *творчо-діяльнісного критерію* (додаток Щ) та відповідних показників після формувального етапу експерименту. У ході дослідницької діяльності, нами були використані попередньо описані методики, що й під час констатувального етапу експерименту.

З метою діагностики показника *«оволодіння різними видами творчої діяльності»*, ми застосували такі методики: «Незакінчений малюнок» (за С. Бардою, Л. Московець), «Три слова» (за Н. Карпенко). Зокрема, методика «Незакінчений малюнок» (додаток К 1) допомогла визначити *рівень оволодіння художньою діяльністю*. Учням потрібно було домалювати геометричні фігури таким чином, щоб вийшло цілісне сюжетне зображення або предмет та придумати своїй роботі оригінальну назву.

У результаті виконання методики, можна було діагностувати три рівні оволодіння учнями молодшого шкільного віку художньою діяльністю: високий, середній та низький. Проаналізувавши творчі учнівські роботи, ми

визначили позитивні зміни показників *високого рівня* оволодіння художньою діяльністю в учнів ЕГ. Зокрема, наприкінці експерименту зросла кількість четвертокласників даного рівня, за рахунок їхнього переходу із середнього та низького рівнів. На початку дослідження в ЕГ було виявлено 50 молодших школярів (33,8%), тоді як на кінець дослідження – 59 осіб (39,9%). Тобто спостерігається підвищення показників високого рівня на 6,1%. У КГ також відстежується приріст показників зазначеного рівня, але лише на 1,5%. На малюнках учнів високого рівня геометрична фігура виступала деталлю цілої картини. Зображенням давалися такі назви: *«Космічний простір», «Чарівна країна Лапландія», «Підводний світ», «Дитячі розваги», «Квітковий дивосвіт»* тощо.

Зміна кількісних показників простежується й на *середньому рівні*. Він визначальний на контрольному етапі експерименту для 89 респондентів ЕГ (60,1%) та 87 учнів КГ (64,0%), що свідчить про зменшення показників в ЕГ на 4,8%, а в КГ – про зростання на 1,5%. Ці учні створювали зображення, яке містило деталі, що виходили за межі геометричної фігури. Назви своїм роботам пропонували такі: *«Жителі країн», «Космічні тіла», «Зоопарк», «Емоції», «Годинник та меблі»* тощо.

Низький рівень був характерний на початку експерименту для 2 учнів ЕГ (1,4%) та для 5 учнів КГ (3,7%). У кінці ж дослідження показники в ЕГ знизилися на 1,4%, тобто взагалі не залишилося четвертокласників, які знаходяться на даному рівні, а в КГ – на 3,0%. Лише один учень залишився на низькому рівні. Малюнки учнів відзначалися замкнутістю зображення деталями, які не виходили за межі геометричної фігури. Назви творчим роботам придумували такі: *«Будиночки», «Фігури», «Посмішка»* тощо. Динаміку рівнів оволодіння художньою діяльністю в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту подано в додатку (додаток Щ 1).

Рівень оволодіння літературною діяльністю ми визначали за допомогою методики «Три слова» (за Н. Карпенко) (додаток К 3). Учні мали

сформулювати якомога більше речень, використовуючи запропоновані слова: сонце, діти, сніг.

Отримані дані засвідчили, що 22 молодших школярі ЕГ (14,9%) та 57 школярів КГ (41,9%) знаходяться на *низькому рівні* оволодіння літературною діяльністю, а це вказує на зниження показників в ЕГ на 37,8%, а в КГ – лише на 8,1%. Їхні речення були сформульовані таким чином: *«Йшов сніг і світило сонце. Діти гуляли в дворі»*, *«Коли діти гралися, визирало сонце, а також йшов сніг», «Діти бачили сніг, бо світило сонце»* тощо.

Середній рівень був притаманний 91 учню ЕГ (61,5%) та 49 учням КГ (36,0%), тобто показники в ЕГ збільшилися на 33,1%, тоді як у КГ – тільки на 7,3%. Наведемо приклади їхніх речень: *«Від яскравого сонця танув сніг*, *і діти були щасливі»*, *«Діти ліпили із снігу сніжки та гралися ними під яскравим сонцем», «Йшов сніг, світило сонце, діти каталися на санчатах»* тощо.

Високий рівень був характерний для 35 респондентів ЕГ (23,6%) та для 30 респондентів КГ (22,1%), тобто показники в ЕГ зросли на 4,7%, тоді як у КГ – лише на 0,8%. Вони пропонували речення наступного змісту: *«Зимового дня яскраво світило сонце і діти гуляли на засніженій вулиці», «Діти були зачаровані, що в руці Марійки сніг виблискував на сонці різнокольоровими барвами», «Коли діти вийшли на прогулянку, яскраво світило сонце та падав кришталевий сніг»* тощо. Таким чином, отримані результати виконання методики «Три слова» свідчать про кращі та якісніші показники в ЕГ, ніж у КГ. Динаміку рівнів оволодіння літературною діяльністю учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту подано в додатку (додаток Щ 2).

Узагальнені результати діагностики показника «оволодіння різними видами творчої діяльності» за двома методиками: «Незакінчений малюнок», «Три слова» свідчать, що 11 учнів ЕГ (7,4%) та 29 учнів КГ (21,3%) перебувають на *низькому рівні* оволодіння різними видами творчої діяльності, на що вказує зниження показників в ЕГ на 19,6%, а в КГ – на 5,9%.

Середній рівень характерний для 90 осіб ЕГ (60,8%) та 68 КГ (50,0%), тобто показники в ЕГ підвищилися на 14,2%, тоді як у КГ – лише на 4,4%.

Високий рівень притаманний для 47 учнів ЕГ (31,8%) та для 39 учнів КГ (28,7%). Таким чином, спостерігається суттєве покращення показників у ЕГ. Динаміку рівнів оволодіння різними видами творчої діяльності в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту представлено нами в додатку (додаток Щ 3).

Для перевірки показника «*наявність умінь діяти в нестандартних ситуаціях»* учням четвертих класів було запропоновано виконати методику «Незвичне використання» (за С. Бардою, Л. Московець) (додаток К 7). Молодші школярі мали згенерувати якомога більше ідей незвичного використання сірника. Оцінювалася не лише продуктивність (кількість) ідей, але й їхня оригінальність. Чим більше було запропоновано ідей, тим визначався вищий рівень умінь діяти в нестандартній ситуації.

Під час дослідження з'ясовано, що *низький рівень* умінь діяти в нестандартних ситуаціях діагностовано в 22 учнів ЕГ (14,9%) та 61 учня КГ (44,8%), тобто показники ЕГ знизилися на 39,2%, а КГ – на 7,4%. Варіантів було мало, менше чотирьох, вони звучали так: *«для освітлення», «для нагрівання», «для приготування їжі»* тощо.

На *середньому рівні* виконали завдання 101 молодший школяр ЕГ (68,2%) та 70 молодших школярів КГ (51,5%), що свідчить про збільшення показників ЕГ на 22,3%, а КГ – на 3,8%. Учні пропонували від п'яти до дев'яти креативних ідей такого змісту: *«для створення іграшкових меблів», «для рахунку», «для викладання геометричних фігур», «для виготовлення чохла для телефону»* тощо.

На *високому рівні* наявність умінь перебуває в 25 осіб ЕГ (16,9%) та 5 осіб КГ (3,7%), тобто показники ЕГ зросли на 16,9%, а КГ – лише на 3,7%. Учні пропонували десять і більше варіантів, зокрема, таких: *«для гри-головоломки», «для створення ракети», «для спорудження будиночка», «для того, щоб писати»* тощо. Динаміку рівнів наявності вмінь діяти в

нестандартних ситуаціях в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту подано в додатку (додаток Щ 4).

Останній показник творчо-діяльнісного-критерію процесуального компоненту *«наявність уміння співпрацювати та взаємодіяти в колективі в процесі творчої діяльності»*, як і на констатувальному етапі, оцінювався за допомогою анкети на визначення проявів колективістичної (індивідуалістичної) спрямованості (за С. Бардою, Л. Московець) (додаток К 10).

Опрацювавши отримані дані, можна констатувати, що після проведення формувального етапу експерименту, *високий рівень* наявності вмінь співпрацювати та взаємодіяти в колективі в процесі творчої діяльності характерний для 51 учня ЕГ (34,4%) та для 40 учнів КГ (29,4%), що свідчить про підвищення показників на 7,4% та на 3,7% відповідно.

Зауважимо, що кількість учнів, яка знаходилася на *середньому рівні* нявності вмінь, у ЕГ не змінилася, тобто приросту показників не спостерігається. На початку й у кінці експерименту налічувалося 97 молодших школярів (65,6%). У КГ, хоча й показники зросли на 4,4%, але кількість четвертокласників даного рівня все одно є меншою (90 осіб – 66,2%).

Позитивним є те, що в ЕГ, на контрольному етапі, не залишилося учнів на *низькому рівні* (0%), а в КГ 6 осіб (4,4%) знаходиться на низькому рівні. Таким чином, отримані результати вказують на зростання показників у ЕГ. Динаміку рівнів наявності вміння співпрацювати та взаємодіяти в колективі в процесі творчої діяльності в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту відображено в додатку (додаток Щ 5).

Опрацювавши результати діагностики трьох показників творчо-діяльнісного критерію, ми діагностували рівні сформованості процесуального компоненту творчих умінь. Порівняльний аналіз рівнів сформованості процесуального компоненту творчих умінь в учнів КГ та ЕГ

на констатувальному і контрольному етапах експерименту наведений нами в табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Порівняльний аналіз рівнів сформованості процесуального компоненту творчих умінь в учнів КГ та ЕГ на констатувальному і контрольному етапах експерименту

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	24	17,6	28	20,6	+3,0	27	18,2	41	27,7	+9,5
Середній	70	51,5	76	55,9	+4,4	78	52,7	96	64,9	+12,2
Низький	42	30,9	32	23,5	–7,4	43	29,1	11	7,4	–21,7

Аналіз отриманих результатів свідчить про достатньо високий рівень сформованості процесуального компоненту творчих умінь у молодших школярів ЕГ. Зокрема, учні ЕГ продемонстрували на високому рівні оволодіння різними видами творчої діяльності, вміння діяти в нестандартних ситуаціях, розв’язувати проблеми, шукаючи шляхи їх вирішення, конструктивно співпрацювати та будувати взаємовідносини в колективі під час творчого процесу.

Порівнюючи отримані результати контрольного етапу із результатами констатувального етапу експерименту варто відзначити зростаючу динаміку сформованості процесуального компоненту творчих умінь. Зокрема, в ЕГ значних змін зазнав *високий* та *середній рівень*, який збільшився на 9,5% та на 12,2% відповідно. У КГ показники високого рівня були 17,6%, стали – 20,6%, тобто зросли лише на 3,0%. Показники середнього рівня КГ були 51,5%, стали – 55,9%, що свідчить також про невисоке зростання на 4,4%.

Суттєво знизилися показники *низького рівня*. Зокрема, в ЕГ до формувального експерименту показники низького рівня становили 29,1%, тоді як після – 7,4%, тобто зменшилися на 21,7%. У КГ знизилися лише на

7,4%. Динаміку рівнів сформованості процесуального компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту зображено у вигляді діаграми (рис. 3.8).

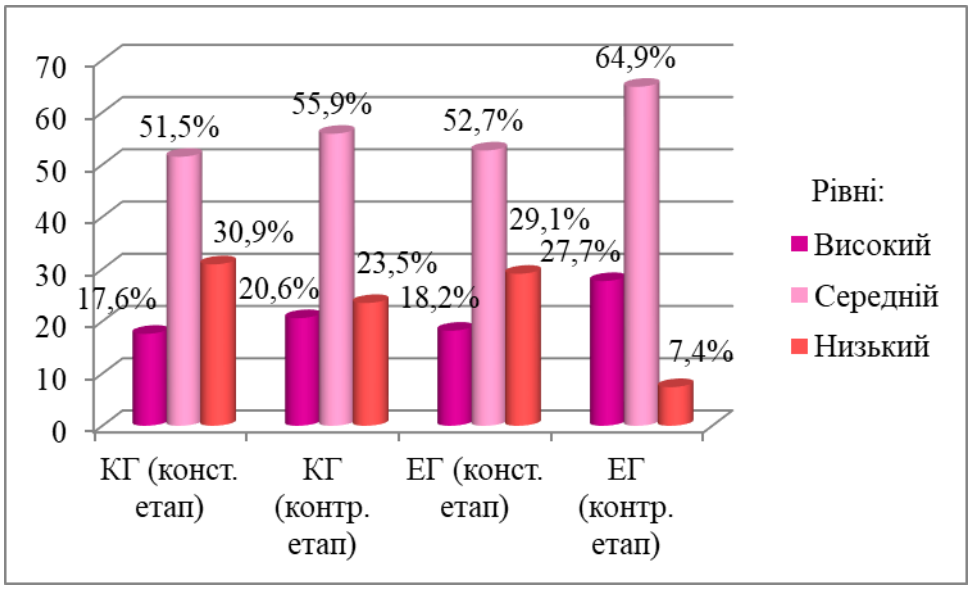

Рис. 3.8. Динаміка рівнів сформованості процесуального компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (контрольний етап експерименту)

Таким чином, ми вкотре переконуємося в ефективності та результативності розробленої нами дидактичної моделі та запропонованих педагогічних умов формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій та доводимо необхідність їх впровадження в освітній процес початкової школи задля творчого розвитку молодших школярів. Нижчі показники КГ, на наш погляд, зумовлені організацією освітньо-виховного процесу за стандартною схемою, яка не передбачає постійну активну міжсуб'єктну взаємодію учнів один з одним та з учителем під час різних видів творчої діяльності.

Задля дослідження *результативного компоненту* творчих умінь у молодших школярів нами була здійснена діагностика *результативно-рефлексивного критерію* (додаток Ю) та відповідних показників. З цією метою ми використали, що й на констатувальному етапі експерименту, модифіковану методику діагностики рівня розвитку рефлективності (за А. Карповим), авторську анкету «Самооцінка сформованості творчих умінь»,

експериментальну гру «Золоті руки» (за Л. Дерев'янко) та проєктивну методику «Неіснуюча тварина» (за М. Дукаревич).

Зокрема, для діагностики показника *«здатність до самоаналізу та рефлексії»* ми скористалися модифікованою методикою діагностики рівня розвитку рефлексивності (за А. Карповим) (додаток Л 1).

У результаті опрацювання отриманих результатів, ми визначили, що здатність до самоаналізу та рефлексії в 29 учнів четвертих класів ЕГ (19,6%) та 22 учнів КГ (16,2%) перебуває на *високому рівні*, тобто показники в ЕГ підвищилися на 14,9%, а в КГ – на 3,0%. Такі учні виявляють високу здатність до переосмислення, аналізу власних дій, вчинків, процесу вирішення проблеми. Вони детально продумують свою майбутню діяльність, визначають знання і вміння, необхідні для розв'язання завдання. Також удаються до аналізу вже завершеної діяльності.

Середній рівень характерний для 95 молодших школярів ЕГ (64,2%) та 76 молодших школярів КГ (55,9%), що в підсумку свідчить про зростання показників у ЕГ на 13,5%, а в КГ – на 5,9%. Молодші школярі, які знаходяться на цьому рівні можуть інколи задумуватися над ставленням до себе, власної діяльності. У деяких ситуаціях схильні аналізувати виконану діяльність та допущені помилки.

Низький рівень діагностовано в 24 респондентів ЕГ (16,2%) та 38 респондентів КГ (27,9%), що вказує на зниження показників на 28,4% в ЕГ та на 8,9% в КГ. Учні даного рівня не схильні до роздумів над своїми діями, не виявляють здатність до визначення тих стратегій вирішення проблеми, які допомагають досягти позитивних результатів. Динаміку рівнів здатності до самоаналізу та рефлексії в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту подано в додатку (додаток Ю 1).

З метою діагностики показника *«самооцінка творчої діяльності»* ми запропонували учням четвертих класів оцінити за 10-бальною шкалою рівень

сформованості своїх творчих умінь, користуючись авторською анкетою «Самооцінка сформованості творчих умінь» (додаток Л 3).

Отримані результати анкетування вказують на те, що 60 учнів ЕГ (40,5%) та 62 учні КГ (45,6 %) перебувають на *високому рівні* сформованості самооцінки творчої діяльності, а це вказує на збільшення показників у ЕГ на 7,4%, а в КГ – на 3,0%. Учні, зазначеного рівня, високо оцінюють свій потенціал та результати творчої діяльності. Вони впевнені в собі, ініціативні, цілеспрямовані, прагнуть до досягнення поставлених цілей, інколи досить завищених.

Середній рівень притаманний 88 респондентам ЕГ (59,5%) та 74 респондентам КГ (54,4%), відповідно показники ЕГ знизилися на 7,4%, а показники КГ лише на 3,0%. Молодші школярі із середньою самооцінкою іноді відчувають себе невпевнено, що залежить від ситуації. Бувають самокритичні, виявляють труднощі із прийняттям рішень, надмірно роздумують над зробленими помилками, але вони намагаються правильно співвідносити свої можливості та досягнення.

Низький рівень самооцінки не характерний ні для жодного учня КГ (0%), ні – для ЕГ (0%). Ні на початку експерименту, ні в кінці зазначений рівень не був виявлений в респондентів, що є достатньо позитивним фактором, адже низька самооцінка впливає на емоції та моделі поведінки, що позначається на особистісній цінності та самоповазі. Таким чином, отримані результати вказують на якісне зростання показників самооцінки творчої діяльності в учнів ЕГ, на відміну від КГ. Динаміку рівнів сформованості самооцінки творчої діяльності в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту представлено в додатку (додаток Ю 2).

Обраховуючи результати діагностики останнього показника *«наявність творчого потенцалу»* результативно-рефлексивного критерію результативного компоненту, нами було використано дві діагностичні методики: ігрове експериментальне завдання «Золоті руки»

(за Л. Дерев'янко) та проєктивну методику «Неіснуюча тварина» (за М. Дукаревич).

Зокрема, виконуючи ігрове завдання «Золоті руки» (додаток Л 5), учні мали придумати якомога більшу кількість незвичних предметів із запропонованого матеріалу. У нашому випадку – із золота. Аналіз виконаного завдання засвідчив, що воно не викликало труднощів у молодших школярів четвертих класів. Вони із легкістю називали предмети, які можна зробити із вказаного матеріалу, пропонуючи цікаві, нестандартні ідеї.

Отримані результати засвідчили, що на *високому рівні*, після проведення формувального експерименту, перебувають 52 молодших школярів ЕГ (35,1%) та 30 молодших школярів КГ (22,1%), що свідчить про зростання показників у ЕГ на 11,5%, а в КГ – на 2,2%. Учні наводили від 8 до 10 прикладів таких предметів: *«скриня», «ваза», «амулет», «годинник», «статуетка», «шкатулка», «ручка», «ікона»* тощо.

Середній рівень притаманний 96 учням четвертих класів ЕГ (64,9%) та 75 учням КГ (55,1%), що вказує знову ж таки на підвищення показників у ЕГ на 8,1%, а в КГ – на 1,4%. Учні даного рівня пропонували 5–7 предметів, зокрема, таких: *«кольє», «скарбничка», «лампа», «рамка», «навушники», «скріпки»* тощо.

Низький рівень не характерний для жодного учня ЕГ (0%), а для КГ є визначним для 31 респондента (22,8%), тобто показники ЕГ знизилися на 19,6%, а показники контрольної групи – лише на 3,6%. Молодші школярі цього рівня називали менше 5 речей, які зазвичай виготовляють із даного матеріалу: *«сережки», «браслет», «кулон», «шпилька», «ланцюжок»* тощо.

Таким чином, результати свідчать про якісне зростання показників творчого потенціалу, розвитку фантазії в учнів ЕГ, на відміну від молодших школярів КГ на контрольному етапі експерименту. Динаміку рівнів наявності творчого потенціалу, розвитку фантазії в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту представлено в додатку (додаток Ю 3).

Ще однією методикою, якою ми скористалися задля діагностики наявності творчого потенціалу, творчої уяви молодших школярів, була проєктивна методика «Неіснуюча тварина» (за М. Дукаревич) (додаток Л 7). Учням потрібно було вигадати і намалювати неіснуючу тварину, назвавши її неіснуючим ім'ям, а також коротко її описати.

Проаналізувавши отримані результати, можна констатувати, що *високий рівень* наявності творчого потенціалу, розвитку творчої уяви характерний для 46 учнів ЕГ (31,1%) та 30 учнів КГ (22,1%) , тобто показники в ЕГ збільшилися на 14,2%, а в КГ – на 2,2%. Учні даного рівня намалювали неіснуючу, нетрадиційну тварину, яка не була схожа на звичайних тварин. Назви також не нагадували назв реальних тварин: *«Флюїдожер», «Вовкодав», «Зубroніс», «Каліброріг», «Світлозар», «Доброграй»* тощо. Наведемо приклад опису неіснуючої тварини учня ЕГ: *«Доброграй живе на семи кольорах веселки, які символізують гарні риси людини: доброта, щирість, працьовитість, ввічливість, люб'язність, наполегливість, цілеспрямованість. Їсть негатив, який надходить від злих людей, перетворюючи його на позитив. Найбільше полюбляє робити добро людям. Ворогів немає, а має багато друзів, таких самих жителів його Веселкової планети – Доброграйчиків. Не боїться нікого, адже завжди здатен вплинути на будь-кого, розтопивши крижане серце. За розміром як повітряна куля».*

Спостерігається несуттєвий приріст і на *середньому рівні*. Зокрема, на даному рівні після експерименту знаходиться 102 учні ЕГ (68,9%) та 87 учнів КГ (64,0%), тобто показники в ЕГ зросли на 2,7%, а КГ – на 3,8%. Учні малювали знайомих тварин із деталей реальних тварин та давали їм такі назви: *«Лисо-змій», «Козо-вовк», «Білко-лисиця», «Вовкодав»* тощо. Запропонуємо опис неіснуючої тварини учня середнього рівня ЕГ: *«Лисо-змій їсть риб, жаб, комах. Живе в казковому лісовому царстві. Зазвичай полює на ссавців (зайців, козуль), а також на домашню птицю. Найбільше полюбляє затьмарювати розум іншим тваринам, вдається до ворожінь та гадання. Немає ворогів. Живе разом зі своїми вірними друзями: вовками, ведмедями.*

Нікого не боїться, адже хитрий, сильний і сміливий. Здатен обдурити будь-кого. За розміром – приблизно як собака».

Низький рівень не притаманний жодному учню в ЕГ (0%), а в КГ характерний для 19 респондентів (13,9%), що є свідченням зменшення показників на 16,9% та на 6,0% відповідно. Ці респонденти зображували реальну тварину, даючи звичайні назви: *«Котик», «Дельфін», «Єдиноріг»* тощо. Для прикладу наведемо опис однієї із них учня КГ: *«Дельфін живе в морському царстві. Їсть оселедець, скумбрію, хек. Зазвичай любить бавитися у воді з іншими жителями підводного царства. Має багато друзів дельфінів. Нікого не боїться, адже сильний і витривалий. Розмір – 260 см».*

Динаміку рівнів наявності творчого потенціалу, розвитку творчої уяви в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту подано в додатку (додаток Ю 4).

Опрацювавши результати за двома методиками, ми визначили динаміку рівнів наявності творчого потенціалу в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту, яка представлена в додатку (додаток Ю 5).

За результатами контрольного зрізу всіх показників результативно-рефлексивного критерію, ми одержали дані про рівні сформованості результативного компоненту творчих умінь. Порівняльний аналіз рівнів сформованості даного компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ на констатувальному і контрольному етапах експерименту представлений в табл. 3.10.

Проаналізувавши одержані дані табл. 3.10, можна зазначити, що зросла кількість учнів ЕГ з *високим* (на 11,5%) та *середнім* (на 4,0%) *рівнями* за результативним компонентом. Зауважимо, що також знизилася кількість учнів, у яких на початку експерименту був діагностований низький рівень на 15,5%, що зумовлено переходом молодших школярів з низького рівня на середній та із середнього – на високий. У КГ кількісні показники також зазнали змін, але вони не є суттєвими.

Таблиця 3.10

Порівняльний аналіз рівнів сформованості результативного компоненту творчих умінь в учнів КГ та ЕГ на констатувальному і контрольному етапах експерименту

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	34	25,0	38	27,9	+2,9	29	19,6	46	31,1	+11,5
Середній	75	55,1	77	56,6	+1,5	88	59,5	94	63,5	+4,0
Низький	27	19,9	21	15,5	–4,4	31	20,9	8	5,4	–15,5

Зокрема, кількість учнів з *високим рівнем* зросла лише на 2,9%, з середнім – на 1,5%. Трохи зменшилася кількість учнів в КГ із низьким рівнем, що становить тільки 4,4%.

Графічно динаміку зростання кількісних показників рівнів сформованості результативного компоненту творчих умінь в учнів ЕГ в порівнянні з КГ на контрольному етапі експерименту представлено нами у вигляді діаграми (рис. 3.9).

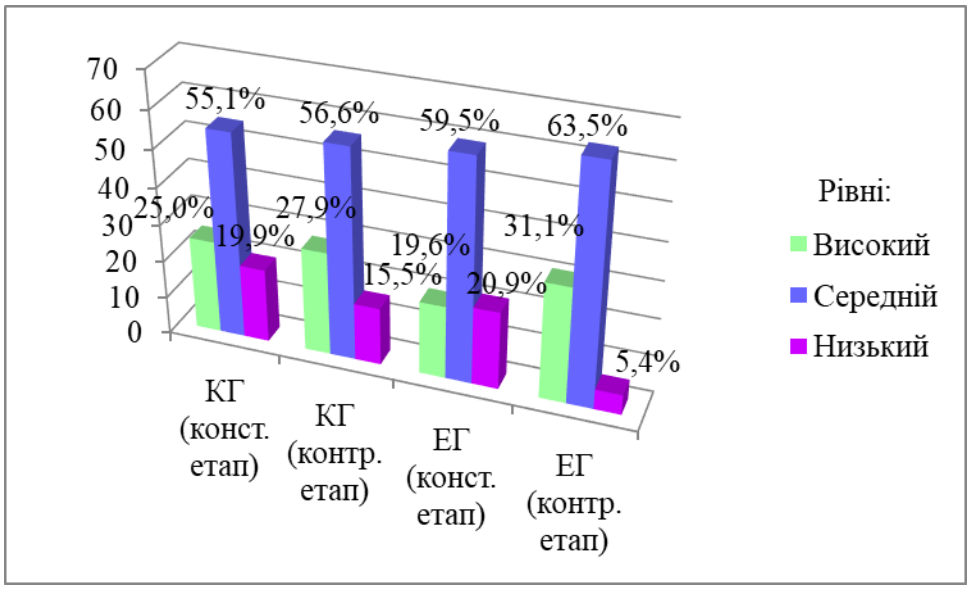

Рис. 3.9. Динаміка рівнів сформованості результативного компоненту творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (контрольний етап експерименту)

Отже, опрацювавши отримані дані, ми бачимо значні відмінності в КГ та ЕГ. Сформованість усіх компонентів творчих умінь в учнів ЕГ зазнала суттєвих якісних змін на всіх рівнях. Узагальнені результати рівнів сформованості творчих умінь у молодших школярів КГ та ЕГ на контрольному етапі експерименту за всіма компонентами подано в табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Розподіл молодших школярів КГ і ЕГ за рівнями сформованості творчих умінь (контрольний етап експерименту)

Групи	Компоненти	Рівні сформованості творчих умінь					
		Високий		Середній		Низький	
		К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
КГ (136)	Мотиваційний	38	27,9	73	53,7	25	18,4
	Когнітивний	25	18,4	54	39,7	57	41,9
	Процесуальний	28	20,6	76	55,9	32	23,5
	Результативний	38	27,9	77	56,6	21	15,5
ЕГ (148)	Мотиваційний	64	43,3	61	41,2	23	15,5
	Когнітивний	47	31,8	70	47,3	31	20,9
	Процесуальний	41	27,7	96	64,9	11	7,4
	Результативний	46	31,1	94	63,5	8	5,4

Як свідчать дані табл. 3.11, значно зменшилася кількість учнів ЕГ із низьким рівнем сформованості творчих умінь. Зокрема, наприкінці ІІ-го зрізу в 23 респондентів ЕГ (15,5%) був діагностований низький рівень показників сформованості *мотиваційного компоненту* творчих умінь (проти 45 осіб – 30,4% до початку експерименту), що свідчить про зменшення вдвічі кількості молодших школярів даного рівня. Також більш ніж удвічі знизилися показники низького рівня сформованості *когнітивного компоненту* творчих умінь. Зокрема, наприкінці експерименту низький рівень був виявлений у 31 опитаного ЕГ (20,9%), тоді як на початку експерименту в 73 опитаних ЕГ (49,3%). Суттєві зміни спостерігаються в зниженні кількості учнів з низьким рівнем сформованості *процесуального* та *результативного компонентів* творчих умінь. 11 (7,4%) та 8 (5,4%) молодших школярів ЕГ

продемонстрували низький рівень сформованості показників за процесуальним та результативним компонентами в кінці експерименту (до початку експерименту цей показник становив 43 особи – 29,1% та 31 особа – 20,9% відповідно). Зазначимо, що це вагомі суттєві здобутки.

У КГ також відбулися позитивні зрушення, але вони – не такі значні. Наприкінці ІІ-го зрізу в 25 осіб КГ (18,4%) діагностовано низький рівень показників за *мотиваційним компонентом*, тоді як до експерименту він був виявлений у 26 учнів (19,1%), тобто майже не змінився. Трохи кращі результати ми отримали за іншими компонентами. За *когнітивним компонентом* низький рівень наприкінці експерименту діагностовано в 57 осіб (41,9%), на противагу 63 особам (46,3%) на початку експерименту. За *процесуальним компонентом* низький рівень виявлений в 32 респондентів (23,5%), в порівнянні з 42 респондентами (30,9%) на початку експерименту. За *результативним компонентом* у кінці експерименту низький рівень був визначений в 21 молодшого школяра (15,5%), а на початку – в 27 учнів (19,9%).

Зауважимо, що позитивним є зростання кількості учнів молодшого шкільного віку ЕГ з високим рівнем показників сформованості компонентів творчих умінь: 64 (43,3%) – за мотиваційним, 47 (31,8%) – за когнітивним, 41 (27,7%) – за процесуальним та 46 (31,1%) – за результативним.

З метою систематизації кількісних даних, подамо в табл. 3.12 результати щодо отриманого приросту в результаті проведення формувального етапу експериментального дослідження у КГ та ЕГ.

Отже, як видно з табл. 3.12, молодші школярі ЕГ змогли досягнути значних результатів сформованості всіх компонентів творчих умінь на всіх рівнях (високому, середньому та низькому), завдяки впровадженню розробленої дидактичної моделі та педагогічних умов формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій.

Таблиця 3.12

Приріст сформованості творчих умінь в учнів КГ і ЕГ

(контрольний етап експерименту, у %)

Групи	Рівні сформованості творчих умінь	Компоненти											
		Мотиваційний			Когнітивний			Процесуальний			Результативний		
		І зріз	ІІ зріз	Приріст	І зріз	ІІ зріз	Приріст	І зріз	ІІ зріз	Приріст	І зріз	ІІ зріз	Приріст
КГ (136 учнів)	Високий	23,5	27,9	+4,4	14,7	18,4	+3,7	17,6	20,6	+3,0	25,0	27,9	+2,9
	Середній	57,4	53,7	–3,7	39,0	39,7	+0,7	51,5	55,9	+4,4	55,1	56,6	+1,5
	Низький	19,1	18,4	–0,7	46,3	41,9	–4,4	30,9	23,5	–7,4	19,9	15,5	–4,4
ЕГ (148 учнів)	Високий	20,3	43,3	+23,0	14,2	31,8	+17,6	18,2	27,7	+9,5	19,6	31,1	+11,5
	Середній	49,3	41,2	–8,1	36,5	47,3	+10,8	52,7	64,9	+12,2	59,5	63,5	+4,0
	Низький	30,4	15,5	–14,9	49,3	20,9	–28,4	29,1	7,4	–21,7	20,9	5,4	–15,5

В учнів КГ на основі використання традиційної методики також спостерігається позитивна динаміка щодо кожного з рівнів, однак варто зауважити, що приріст спостерігається значно менший (на високому рівні: +4,4; +3,7; +3,0; +2,9; на середньому рівні: зменшилися показники на 3,7% за мотиваційний компонентом, оскільки учні перейшли на високий рівень, а за іншими компонентами приріст спостерігався +0,7; +4,4; +1,5). У ЕГ простежується значно більший приріст за всіма компонентами, зокрема, на високому рівні: +23,0; +17,6; +9,5; +11,5.

Зауважимо, що свідченням позитивної динаміки є зменшення кількості учнів із низьким рівнем у КГ (–0,7; –4,4; –7,4; –4,4) та ЕГ (–14,9; –28,4; –21,7; –15,5), при чому показники зменшення кількості учнів низького рівня ЕГ є набагато вищими. Таким чином, порівнявши отримані дані КГ та ЕГ, ми можемо констатувати значні статистичні переваги авторської дидактичної моделі та педагогічних умов з використанням інтерактивних технологій до формування всіх компонентів творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку.

Динаміка сформованості творчих умінь у молодших школярів КГ та ЕГ під час контрольного етапу експерименту представлена нами в додатку

(додаток Я). Зразки творчих робіт молодших школярів подані нами в додатку (додаток АА).

Отже, як видно із узагальнених обрахованих результатів, зведених у додатку (додаток Я), молодші школярі КГ не змогли на основі традиційної організації освітнього процесу досягнути суттєвих результатів у формуванні творчих умінь. Натомість ті учні, які навчалися у ЕГ за нашою системою, мали вагомі позитивні результати за всіма компонентами (мотиваційним, когнітивним, процесуальним та результативним) творчих умінь.

Варто зауважити, що одним із завдань нашого експериментального дослідження була перевірка достовірності отриманих результатів методами математичної статистики, з метою доведення їх справедливості. Тобто ми намагалися показати ефективність розробленої нами дидактичної моделі та педагогічних умов формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій. Задля цього ми порівнювали КГ з ЕГ. Результативність нашого експерименту буде підтверджена за умови різниці характеристик КГ і ЕГ після проведення формувального етапу експерименту, з урахуванням того, що на початку дослідження ці групи мали приблизно однаковий середній показник сформованості творчих умінь. Таким чином, для перевірки гіпотези дослідження, ми скористалися X^2 – критерієм узгодженості К. Пірсона, мета якого, як зазначає С. Сальнікова, полягає у встановленні наявності або відсутності зв’язку між двома ознаками (Сальнікова, 2015, с. 79). На думку А. Должикова, П. Середенко, критерій X^2 варто застосовувати в двох випадках:

— для зіставлення емпіричного розподілу ознаки з теоретичним – рівномірним, нормальним;

— для зіставлення двох, трьох або більше емпіричних розподілів однієї й тієї ж ознаки (Середенко, & Должикова, 2009, с. 23).

Даний критерій ми застосовували з метою порівняння рівня сформованості кожного компоненту творчих умінь у молодших школярів КГ

та ЕГ. Емпіричне значення X^2 зростає за рахунок збільшення відмінностей між розподілами. Тому, як зуважуть А. Должикова, П. Середенко, існують обмеження критерію, які полягають у тому, що в кожній вибірці має бути щонайменше 30 спостережень, а теоретична частота повинна бути не меншою 5 (Середенко, & Должикова, 2009, с. 23). Відповідно до цього, вибірка має перевищувати 30 осіб, що й було дотримано в нашому дослідженні, адже число респондентів становило 136 осіб у КГ та 148 осіб – у ЕГ. Кількість розрядів, вичерпність та теоретична частота також були нами враховані.

У дослідженні ми сформулювали дві гіпотези:

— *нульову* H_0, сутність якої полягала у відсутності значущих статистичних відмінностей між двома емпіричними розподілами, тобто відмінність результатів за рівнями сформованості творчих умінь у молодших школярів в КГ та ЕГ – не суттєва;

— *альтернативну* H_1 – відмінність результатів за рівнями сформованості творчих умінь у молодших школярів в КГ та ЕГ – суттєва, тобто авторський підхід має значні статистичні переваги, які ґрунтуються на впровадженні в освітній процес розробленої нами дидактичної моделі та педагогічних умов формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій.

З огляду на те, що кількість учнів молодшого шкільного віку в КГ та ЕГ – різна, потрібно було обрахувати їхню частку. Для цього ми скористалися формулами:

$d_k = \frac{N_k}{N}$, де N_k – кількість молодших школярів у КГ, N – загальна кількість учнів, які взяли участь у експериментальному дослідженні. Таким чином, $d_k = \frac{136}{284}$ = 0,478.

$d_e = \frac{N_e}{N}$, де N_e – кількість молодших школярів у ЕГ, N – загальна кількість учнів, які взяли участь у експериментальному дослідженні. Отже, $d_k = \frac{148}{284} =$ 0,521

Для перевірки гіпотез ми скористалися формулами обчислення показника критерію X^2, тобто емпіричного значення критерію:

$X^2_{КГ} = \sum_{k=1}^{m} \frac{(V_k - P_k)}{P_k}$, де P_k – відсотковий розподіл даних результатів сформованості творчих умінь у молодших школярів КГ на констатувальному етапі експерименту, V_k – відсотковий розподіл даних результатів сформованості творчих умінь у молодших школярів КГ на контрольному етапі експерименту, k – порядковий номер розряду, m – кількість розрядів ознаки. У нашому випадку $k =$ 3, адже ми діагностували три рівні сформованості творчих умінь (високий, середній та низький).

$X^2_{КГ} = \frac{(23,7-20,2)^2}{20,2} + \frac{(51,5-50,8)^2}{50,8} + \frac{(24,8-29,0)^2}{29,0}$ = 0,606 + 0,009 + 0,608 = 1,223

$X^2_{ЕГ} = \sum_{k=1}^{m} \frac{(V_k - P_k)}{P_k}$, де P_k – відсотковий розподіл даних результатів сформованості творчих умінь у молодших школярів ЕГ на констатувальному етапі експерименту, V_k – відсотковий розподіл даних результатів сформованості творчих умінь молодших школярів ЕГ на контрольному етапі експерименту, k – порядковий номер розряду, m – кількість розрядів ознаки.

$X^2_{ЕГ} = \frac{(33,5-18,1)^2}{18,1} + \frac{(54,2-49,5)^2}{49,5} + \frac{(12,3-32,4)^2}{32,4}$ = 13,102 + 0,446 + 12,469 = 26,017

З метою визначення критичного значення X^2, ми обрахували число ступенів свободи v, при цьому порівнюючи два емпіричних розподіли за формулою:

$$v = (m - 1) \cdot (c - 1),$$

де c – кількість зіставлених розподілів. У нашому дослідженні $c = 2$, оскільки є два розподіли для контрольної та експериментальної груп.

Таким чином, обраховуємо: $v = (3 - 1) \cdot (2 - 1) = 2$.

Варто зауважити, що відмінності між двома розподілами можуть вважатися достовірними за умови, якщо $X^2_{емп}$ досягає або перевищує $X^2_{0,05}$ і тим більше достовірним, якщо $X^2_{емп}$ досягає або перевищує $X^2_{0,01}$.

Емпіричне значення критерію $X^2_{емп}$ КГ і ЕГ порівнюємо з табличним еталонним числом – критичним значенням критерію. Користуючись статистичними таблицями К. Пірсона (Середенко, & Должикова, 2009, с. 24), визначимо критичне значення X^2 для рівнів статистичної значимості $p \leq 0,05$ і $p \leq 0,01$ при ступені свободи $v = 2$:

$X^2_{кр=}$ 5,99 ($p \leq 0,05$); 9,21 ($p \leq 0,01$), де p – рівень значущості результату, тобто ймовірність допустимої помилки, відхилення (не прийняття) нульової гіпотези H_0. У нашому випадку рівень значущості – 0,05, тобто вірогідність помилки становить не більше, ніж 5,0%.

А. Должикова, П. Середенко зауважують, що якщо $X^2_{емп}$ менше критичного значення, розбіжності між розподілами є статистично недостовірними, а якщо $X^2_{емп}$ дорівнює критичному значенню або перевищує його, розбіжності між розподілами – статистично достовірні (Середенко, & Должикова, 2009, с. 23-24).

Згідно отриманих результатів можна констатувати, що існує суттєва різниця в числових показниках КГ і ЕГ. $X^2_{емп}$ більше критичного значення і розбіжності між розподілами є статистично достовірними. Зокрема, для КГ значення $X^2_{КГ}$ критерію К. Пірсона (1,22) менше за відповідне табличне значення ($X^2_{кр=}$ 5,99), при рівні значущості $p = 0,05$. Тобто можемо констатувати, що зміни сформованості творчих умінь у молодших школярів, які відбулися в КГ під час експерименту не є статистично значущими. Для ЕГ обчислене значення $X^2_{ЕГ}$ критерію К. Пірсона (26,01) є більшим відповідного граничного значення X^2 при $v = 2$, яке становить 5,99 (вірогідність допустимої помилки менша, ніж 0,05) і зміни є статистично значущими.

Також покажемо значні відмінності між КГ та ЕГ за критерієм К. Пірсона з формування кожного компоненту творчих умінь. Представимо кількісні результати з формування *мотиваційного компоненту*:

$$X^2_{КГ}=\frac{(27,9-23,5)^2}{23,5}+\frac{(53,7-57,4)^2}{57,4}+\frac{(18,4-19,1)^2}{19,1} = 0,823 + 0,238 + 0,025 = 1,086$$

$$X^2_{ЕГ}=\frac{(43,3-20,3)^2}{20,3}+\frac{(41,2-49,3)^2}{49,3}+\frac{(15,5-30,4)^2}{30,4} = 26,059 + 1,330 + 7,302 = 34,691$$

$X^2_{КГ}$ (1,086) < $X^2_{кр}$ (5,99) $X^2_{ЕГ}$ (34,691) > $X^2_{кр}$ (5,99)

Таким, чином, ми бачимо високе значення критерію К. Пірсона $X^2_{ЕГ}$ = 34,691, що свідчить про позитивні результати проведеної роботи з формування мотиваційного компоненту творчих умінь у молодших школярів, які знаходять підтвердження методами математичної статистики.

Кількісні результати формування *когнітивного компоненту*:

$$X^2_{КГ}=\frac{(18,4-14,7)^2}{14,7}+\frac{(39,7-39,0)^2}{39,0}+\frac{(41,9-46,3)^2}{46,3} = 0,931 + 0,012 + 0,418 = 1,361$$

$$X^2_{ЕГ}=\frac{(31,8-14,2)^2}{14,2}+\frac{(47,3-36,5)^2}{36,5}+\frac{(20,9-49,3)^2}{49,3} = 21,814 + 3,195 + 16,360 = 41,369$$

$X^2_{КГ}$ (1,361) < $X^2_{кр}$ (5,99) $X^2_{ЕГ}$ (41,369) > $X^2_{кр}$ (5,99)

У результаті проведеного експерименту, а саме його формувального етапу, ми бачимо високі значення критерію К. Пірсона в ЕГ – 41,369, тоді як у КГ – 1,361, що доводить ефективність та результативність проведеної нами експериментальної роботи, щодо формування когнітивного компоненту творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку.

Кількісні результати формування *процесуального компоненту*:

$$X^2_{КГ}=\frac{(20,6-17,6)^2}{17,6}+\frac{(55,9-51,5)^2}{51,5}+\frac{(23,5-30,9)^2}{30,9} = 0,511 + 0,375 + 1,772 = 2,658$$

$$X^2_{ЕГ}=\frac{(27,7-18,2)^2}{18,2}+\frac{(64,9-52,7)^2}{52,7}+\frac{(7,4-29,1)^2}{29,1} = 4,958 + 2,824 + 16,181 = 23,963$$

$X^2_{КГ}$ (2,658) < $X^2_{кр}$ (5,99) $X^2_{ЕГ}$ (23,963) > $X^2_{кр}$ (5,99)

У результаті обчислення значення критерію $X^2_{ЕГ}$, ми бачимо, що воно більше від критичного значення $X^2_{кр}$, що дає підстави вважати запропоновану

дидактичну модель та педагогічні умови формування процесуального компоненту творчих умінь дієвими.

Кількісні результати формування *результативного компоненту*:

$$X^2_{КГ}=\frac{(27,9-25,0)^2}{25,0}+\frac{(56,6-55,1)^2}{55,1}+\frac{(15,5-19,9)^2}{19,9}=0,336+0,040+0,972=1,348$$

$$X^2_{ЕГ}=\frac{(31,1-19,6)^2}{19,6}+\frac{(63,5-59,5)^2}{59,5}+\frac{(5,4-20,9)^2}{20,9}=6,747+0,268+11,495=18,51$$

$X^2_{КГ}$ (1,348) < $X^2_{кр}$ (5,99) $X^2_{ЕГ}$ (18,51) > $X^2_{кр}$ (5,99)

Таким чином, ми знову ж таки бачимо вищі показники критерію К. Пірсона в ЕГ, в порівнянні з критичним значенням та із показниками КГ, що доводить високу результативність проведеної роботи з формування результативного компоненту творчих умінь під час формувального етапу експерименту. Для унаочнення показники критерію К. Пірсона для компонентів творчих умінь у молодших школярів представлено нами в табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Показники критерію К. Пірсона для різних компонентів сформованості творчих умінь молодших школярів

Компоненти сформованості творчих умінь молодших школярів	**Значення X^2**	
	$X^2_{КГ}$	$X^2_{ЕГ}$
	< $X^2_{кр}$ (5,99)	> $X^2_{кр}$ (5,99)
Мотиваційний	1,086	34,691
Когнітивний	1,361	41,369
Процесуальний	2,658	23,963
Результативний	1,348	18,51

Отже, кінцеві результати КГ і ЕГ наприкінці експерименту різняться. З вірогідністю помилки не більше як 5,0% можна констатувати, що внаслідок впровадження авторської дидактичної моделі та педагогічних умов формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій відбулися статистично значущі

зміни в ЕГ. Найбільше значення критерію К. Пірсона визначено для когнітивного, мотиваційного та процесуального компонентів творчих умінь, найменше – для результативного, що пов'язано, на нашу думку, з цілеспрямованою роботою з формування творчих умінь у молодших школярів, яка передбачала використання інтерактивних технологій, творчих завдань, проведення різних типів уроків, тоді, як сформованість результативного компоненту більшою мірою залежить від самооцінних суджень учня, його особистісних характеристик таких, як вимогливість до себе, критичність, ставлення до успіхів та невдач, взаємини із оточуючими.

Зуважимо ще й те, що організація освітнього процесу за традиційною схемою не дала суттєвих статистичних змін у формуванні компонентів творчих умінь. У результаті проведення формувального етапу експерименту більшість молодших школярів ЕГ з низького рівня перейшли на середній та високий, про що свідчить зростання показників усіх вимірюваних компонентів.

Зауважимо, що отримані дані, представлені в табл. 3.13, доводять правдивість альтернативної гіпотези H_1, яка передбачала суттєві статистичні переваги та ефективність авторського підходу, який базувався на впровадженні в освітній процес розробленої дидактичної моделі та педагогічних умов формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій. Зауважимо, що різниця коефіцієнтів рівня сформованості творчих умінь в учнів КГ і ЕГ є значною і критерій К. Пірсона суттєво перевищує граничне значення (5,99).

Отже, дібраний зміст, форми, технології та методи роботи є результативними та педагогічно доцільними. Розроблена дидактична модель та запропоновані педагогічні умови сприяли підвищенню рівнів сформованості творчих умінь в учнів ЕГ. Наш авторський підхід до формування всіх компонентів творчих умінь в учнів молодшого віку –

виправданий, дієвий та має багато переваг, які доведені не тільки теоретично, але й в результаті статистичних обрахунків.

Висновки до розділу 3

Дослідження процесу формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку мало на меті розробку дидактичної моделі та педагогічних умов з використанням інтерактивних технологій, їх апробацію в освітньому процесі шкіл І ступеня задля перевірки ефективності. З огляду на це, було проведено експериментальне дослідження, яке передбачало дотримання *чотирьох етапів*: 1) підготовчого; 2) констатувального; 3) формувального; 4) контрольного.

Основними методами експерименту було визначено: спостереження за творчою діяльністю учнів на уроках, бесіда, анкетування, тестування, вивчення результатів творчої діяльності.

Базою дослідження було обрано п’ять комунальних закладів загальної середньої освіти м. Вінниці, м. Тернополя та м. Ужгорода. У експериментальному дослідженні взяло участь 284 учнів других класів. Констатувальний етап проводився із учнями других класів; формувальний – з цими ж учнями в другому, третьому та четвертому класах; контрольний – в четвертому класі. Учнів 1 класу не було обрано для експериментального дослідження, з огляду на те, що саме в 1 класі відбувається процес їх адаптації до навчання в школі, а також зважаючи на несформованість довільності психічних процесів.

Результати констатувального етапу експерименту свідчать, що учні молодшого шкільного віку КГ і ЕГ суттєво не відрізняються за показниками рівнів сформованості творчих умінь. Зокрема, переважна більшість молодших школярів других класів мають *середній* та *низький рівні сформованості мотиваційного, когнітивного, процесуального,*

результативного компонентів творчих умінь. Таким чином, сформованість творчих умінь, за всіма компонентами, виявилася на *високому рівні* в 28 учнів КГ (20,2%), 27 учнів ЕГ (18,1%), на *середньому рівні* – в 69 учнів КГ (50,8%) та в 73 учнів ЕГ (49,5%), на *низькому рівні* – в 39 учнів КГ (29,0%) та в 48 учнів ЕГ (32,4%). Узагальнені результати констатувального етапу експерименту засвідчили недостатньо задовільний стан сформованості творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку, внаслідок чого виникає необхідність цілеспрямованої педагогічної корекції за всіма чотирма компонентами.

Нами було змодельовано процес формування творчих умінь в молодших школярів з використанням інтерактивних технологій. *Метою формувального етапу експерименту* визначено впровадження та апробацію розробленої авторської дидактичної моделі та педагогічних умов формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій. Задля формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку, в 2–4 класах, були використані такі *форми і методи роботи:* різні типи уроків (формування умінь і навичок; застосування знань, умінь і навичок; перевірки і корекції знань, умінь і навичок; комбінований; нестандартний); парну, групову, колективну, колективно-групову форми навчання; інтерактивні технології (створення продуктів творчої діяльності; проблемного бачення; для розвитку уяви і фантазії; мисленнєвої діяльності; оригінальних, нестандартних ідей); проблемний, дослідницький, евристичний (частково-пошуковий), інтерактивні (гра, дискусія, моделювання, тренінг, інсценування, диспут) методи; творчі та навчально-творчі завдання.

Під час вивчення всіх навчальних дисциплін інваріантної складової Типового навчального плану відбувалося формування творчих умінь, адже всі предмети мають значний творчий потенціал. Починаючи з 2 класу учні

ЕГ навчалися за авторською програмою вибіркового навчального курсу «Розвиток творчих умінь».

Отримані *результати контрольного етапу експерименту* показали, що рівень сформованості творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку в ЕГ є вищим, ніж в учнів КГ, що дало підставу стверджувати про ефективність розробленої нами дидактичної моделі та запропонованих педагогічних умов формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій. Після проведення формувального етапу експерименту в більшості учнів четвертих класів ЕГ діагностовано *середній* та *високий* рівні сформованості показників мотиваційного (середній рівень – 41,2%; високий рівень – 43,3%), когнітивного (середній рівень – 47,3%; високий рівень – 31,8%), процесуального (середній рівень – 64,9%; високий рівень – 27,7%), результативного (середній рівень – 63,5%; високий рівень – 31,1%) компонентів творчих умінь, тоді як у четвертокласників КГ – середній та низький рівні показників відповідних компонентів.

Завдяки методам математичної статистики доведено достовірність отриманих результатів, шляхом порівняння емпіричного значення критерію К. Пірсона $\mathbf{X}^2_{\text{емп}}$ з критичним значенням $\mathbf{X}^2_{\text{кр}}$. Оскільки $\mathbf{X}^2_{\text{емп}}$ більше критичного значення, то розбіжності між розподілами є статистично достовірними. Для КГ емпіричне значення $\mathbf{X}^2_{\text{КГ}}$ критерію К. Пірсона (1,22) менше за відповідне табличне значення ($\mathbf{X}^2_{\text{кр}=}$ 5,99), при рівні значущості $\mathrm{p} = 0{,}05$, тобто зміни сформованості творчих умінь у молодших школярів, які відбулися в КГ під час експерименту не є статистично значущими, тоді як для ЕГ емпіричне значення $\mathbf{X}^2_{\text{ЕГ}}$ критерію К. Пірсона (26,01) є більшим критичного значення, яке становить 5,99, тобто зміни є статистично значущими. Отже, експериментальне дослідження підвердило достовірність висунутої гіпотези та доцільність впровадження в освітній процес розробленої дидактичної моделі та визначених педагогічних умов

формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій.

Найбільш значні наукові результати експериментального дослідження, висвітлені в розділі, опубліковано в *(Бондар, 2019d, с. 10-12; Бондар, 2020b, с. 95-99; Бондар, 2020e, с. 95-99; Бондар, 2021a, с. 35-41; Бондар, & Сорока, 2022, с. 41-50).*

ВИСНОВКИ

На підставі отриманих у процесі теоретико-дослідницької роботи результатів, сформульовано такі узагальнені висновки дослідження:

1. Обґрунтовано теоретичні основи формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій. У результаті аналізу філософської, психологічної, педагогічної, мистецтвознавчої літератури уточнено основні поняття дослідження: «творчість», «уміння», «творчі вміння», «формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій».

З'ясовано, що не існує загальноприйнятого трактування поняття *«творчість»*. Ми розглядаємо його з позиції інтегрованого підходу як властивість особистості, що характеризується здатністю до самовираження, створення нових, оригінальних, неповторних продуктів у процесі життєдіяльності. На основі аналізу дефініції терміну *«вміння»,* визначаємо його як здатність самоконтрольовано виконувати певні дії, з опорою на теоретичні знання як у звичних, так і в змінених умовах. Під поняттям *«творчі вміння»* розуміємо якісну характеристику особистості, її здатність виконувати усвідомлені дії, на основі простих умінь та навичок, коли вона генерує нові, оригінальні ідеї, створює неповторні, унікальні продукти творчої діяльності, новий кінцевий продукт у звичайних та змінених умовах. Творчі вміння ми відносимо до складних умінь. З'ясовано, що без вправляння вміння не сформуються. Таким чином, *формування творчих умінь з використанням інтерактивних технологій* розглядається як систематичне вправляння учня у виконанні завдань творчого характеру з використанням комплексу інтерактивних методів під керівництвом учителя, що сприяє вдосконаленню простих умінь і навичок та навчальної діяльності загалом. У результаті аналізу наукових праць учених, виокремлено такі *творчі вміння*: комбінувати та моделювати, доповнювати, прогнозувати, продукувати нестандартні ідеї, визначати проблеми та знаходити шляхи їх

вирішення, уявляти і фантазувати, створювати власні продукти творчої діяльності, доводити та спростовувати власну думку.

2. На основі аналізу наукової літератури досліджено зміст та основні поняття і теоретичні положення, що розкривають сутність категорії «інтерактивні технології». Термін *«технологія»* трактуємо як чітку, впорядковану систему виконання певних послідовних, взаємопов'язаних операцій, які здійснюються за наперед складеним планом задля досягнення поставленої мети. Інтерактивні технології відносимо до педагогічних, оскільки вони мають усі необхідні ознаки системи (цілі навчальної діяльності; інтерактивні методи, прийоми, форми; упорядкований і відібраний навчальний зміст; засоби навчання; психолого-педагогічні та організаційні умови; систему пізнавальних завдань).

Поняття *«інтерактивні технології»* тлумачиться автором як чітко структурована, впорядкована система інтерактивних методів і прийомів, орієнтованих на засвоєння знань, формування сукупності простих умінь і навичок, яка передбачає активну міжсуб'єктну співпрацю та співтворчість учнів один з одним та з учителем у процесі пізнання, для досягнення спільної мети.

Проаналізовано різні *класифікації інтерактивних технологій* та запропоновано власну, *відповідно до того, на формування яких творчих умінь вони націлені:* інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності; інтерактивні технології проблемного бачення; інтерактивні технології для розвитку уяви і фантазії; інтерактивні технології мисленнєвої діяльності; інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей.

3. У ході дослідження визначено компоненти, критерії, конкретизовано показники та рівні сформованості творчих умінь в учнів початкової школи. У структурі творчих умінь виокремлено такі взаємодоповнюючі *компоненти*: мотиваційний, когнітивний (знаннєвий), процесуальний, результативний.

Відповідно до компонентів конкретизовано критерії та показники: *мотиваційно-ціннісний критерій* (показники: внутрішня потреба займатися

творчістю; наявність інтересу до творчості; прагнення до самовираження та створення нових, оригінальних продуктів творчої діяльності); *пізнавально-понятійний критерій* (показники: системність, повнота і ґрунтовність знань з певного виду мистецтва; необхідність поповнювати знання з певного виду мистецтва; знання алгоритму творчих дій); *творчо-діяльнісний критерій* (показники: оволодіння різними видами творчої діяльності; наявність умінь діяти в нестандартних ситуаціях; наявність уміння співпрацювати та взаємодіяти в колективі в процесі творчої діяльності); *результативно-рефлексивний* (показники: здатність до самоаналізу та рефлексії; самооцінка творчої діяльності; наявність творчого потенціалу).

На основі розроблених критеріїв та показників, виокремлено *три рівні сформованості творчих умінь в учнів початкової школи*: високий, середній, низький.

4. Обґрунтовано педагогічні умови формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій. *Педагогічні умови* трактуємо як організацію освітнього процесу таким чином, щоб забезпечити ефективне формування творчих умінь у молодших школярів. До *педагогічних умов, які передбачають цілеспрямоване формування в молодших школярів творчих умінь з використанням інтерактивних технологій, віднесено такі*: формування в учнів позитивної мотивації до творчої діяльності; забезпечення поетапності у формуванні творчих умінь у молодших школярів засобами інтерактивних технологій; комплексне застосування завдань розвивального, творчого, проблемного характеру; організація та керівництво вчителем інтерактивною навчальною діяльністю учнів молодшого шкільного віку.

Розроблено дидактичну модель формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій. Поняття «*дидактична модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій*» розглядається як схематично-графічне зображення процесу формування творчих умінь, яке відображає

його структуру і зміст; логічне та послідовне структурування компонентів; передбачає прогнозовану дидактичну мету, завдання, дидактичні принципи; етапи формування творчих умінь; педагогічні умови, що забезпечують ефективність процесу формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій; розробку навчально-методичного супроводу та контрольно-діагностичного інструментарію. Модель складається із чотирьох компонентів: мотиваційно-цільового, змістового, процесуального, результативного.

5. Експериментально перевірено ефективність педагогічних умов та дидактичної моделі формування творчих умінь в молодших школярів засобами інтерактивних технологій. *Мета формувального етапу* експериментального дослідження полягала у впровадженні та апробації дидактичної моделі та педагогічних умов формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку з використанням інтерактивних технологій.

Результати контрольного етапу експерименту показали, що показники низького рівня ЕГ зменшилися на 15,5%, тоді коли КГ– на 4,4%. Показники середнього рівня ЕГ зросли на 4,0%, а показники КГ лише на 1,5%. Показники високого рівня в ЕГ збільшилися на 11,5%, тоді коли показники КГ тільки на 2,9%. Обробка даних та оцінка результатів методами математичної статистики дозволили зробити висновок про дієвість та ефективність авторської дидактичної моделі та запропонованих нами педагогічних умов формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів заявленої проблеми. Потребують подальшого вивчення питання підготовки майбутніх учителів початкової школи до творчого розвитку учнів молодшого шкільного віку на освітньо-кваліфікаційних рівнях: «бакалавр», «магістр»; розвиток професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами інтерактивних технологій; вивчення зарубіжного досвіду особливостей творчого розвитку молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акпинар, Л. Е. (2014). Інтерактивні технології навчання в початковій школі : навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 288.

2. Анджейчак, А. О. (2000). Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах початкового ступеня Польщі. *Обдарована дитина*, (5), 8-13.

3. Андрієвська, В. (2018). Наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій у початковій школі на сучасному етапі її модернізації. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Педагогічні науки»*, 2, 14-19.

4. Аніщенко, О. В., & Яковець, Н. І. (2007). Сучасні педагогічні технології: курс лекцій : навчальний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 199.

5. Антонець, А. В. (2018). Особливості формування професійних умінь агроінженерів у процесі вивчення математичних дисциплін. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер.: Педагогічні науки*, (38), 46-52.

6. Антонова, О. Є. (2014). Словник базових понять з курсу «Педагогіка» : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 100.

7. Бадіца, М. В. (2015). Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до професійно-творчої діяльності засобом продуктивної технології. *Наука і освіта*, (6), 5-10.

8. Балаєва, К. С. (2014). Моделювання підготовки фахівців дошкільного профілю до застосування інноваційних технологій у професійній діяльності. *Педагогічний процес: теорія і практика*, (3), 78-83.

9. Барановська, І. Г., & Лазаренко, Ю. Д. (2018). Творча самореалізація молодших школярів на уроках музичного мистецтва. *Молодий вчений*. *№ 5.2 (57)*. 71-75.

10. Барда, С. І., & Московець, Л. П. (2019). Дослідження особистості молодшого школяра : методичний посібник. Кременчук : ПП «Бітарт», 76.

11. Бачинська, Л. М., & Тарасова, Н. С. (2019). Мистецтво: конспекти уроків : посібник для вчителя 2 класу. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 168.

12. Березовська, Л. І., & Смоляк, М. А. (2014). Психологічні особливості адаптації школярів до навчання. *Вісник Національного університету оборони України*, (4(41)), 162-167.

13. Бирка, М. Ф. (2011). Методи діагностики рівня професійної компетентності вчителя. *Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти*, (4(6)), 29-32.

14. Біла, І. М. (2014). Психологія дитячої творчості. Київ : Фенікс, 200.

15. Біницька, К. М., & Янкович, О. І. (2022). Особливості інклюзивного навчання обдарованих здобувачів початкової освіти в Республіці Польща. Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі : колективна монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 326.

16. Богайчук, Р. В. (2019). Я досліджую світ. Технології: конспекти уроків 2 кл. : посібник для вчителя. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 112.

17. Бондар, Ю. В. (2019a). Використання інтерактивних технологій в освітньому процесі початкової школи. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти:* зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Бердянськ, 23-24 жовт. 2019 р.). Бердянськ, 229-233. Режим доступу: https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/Zbirnyk-naukovykh-statey-do-druku-1.pdf

18. Бондар, Ю. В. (2019b). Інтерактивна гра як інструмент розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Наука та інновації – 2019: теорія, методологія та практика:* матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя, 6 груд. 2019 р.). Запоріжжя : МЦНД, (ІІІ том), 115-117. EOI 10.11232/06.12.2019.v3.10 Режим доступу:

https://ojs.ukrlogos.in.ua/files/journals/4/issues/75/public/75-288-PB.pdf#page=116

19. Бондар, Ю. В. (2019c). Інтерактивні технології колективно-групового навчання як засіб творчого розвитку молодших школярів. *Problems and prospects of implementation of innovative research results:* collection of scientific papers «ΛΌГОΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Valletta Republic of Malta, December 13. 2019). Valletta Republic of Malta : European Scientific Platform NGO, (3), 48-50. DOI: https://doi.org/10.36074/13.12.2019.v3.05

20. Бондар, Ю. В. (2019d). Розвиток творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку на уроках української мови. *Гуманітарний корпус*: зб. наук. стат. з актуал. пробл. філософії, культурології, психології, педагогіки та історії (м. Київ, 8 листоп. 2019 р.). Вінниця : ТОВ «Твори», (29), 10-12. Режим доступу: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27948/gum_29%20%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=10

21. Бондар, Ю. В. (2020a). Аксіологічний підхід у формуванні творчої особистості молодшого школяра. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз і практичний досвід:* зб. тез доп. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 18-19 черв. 2020 р.). Тернопіль : Вектор, 117-119. Режим доступу: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16217/1/54_Yuliia_BONDAR.pdf

22. Бондар, Ю. В. (2020b). Використання творчих завдань під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, (70(І том)), 95-99. DOI: https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-1.17

23. Бондар, Ю. В. (2020c). Методичні аспекти впровадження інтерактивних технологій у підготовку майбутніх учителів початкової школи. *Електронний збірник Запорізького обласного інституту післядипломної*

педагогічної освіти: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 10-12 листоп. 2020 р.). [Електронний ресурс]. Запоріжжя : КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти», (5(42)). Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/19rfvt0uBTapfoJCBECXAMedfnq2cFvIb/view

24. Бондар, Ю. В. (2020d). Модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій. *Area Nauki*, (1(7), 5-13. Режим доступу: http://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6346/Bondar_Yulia_Volodymyrivna.PDF?sequence=1&isAllowed=y ;

25. Бондар, Ю. В. (2020e). Використання інтерактивних технологій кооперативного навчання на уроках математики в початковій школі. *Інноваційна педагогіка*, (21(I том)), 95-99. DOI: https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.1-20

26. Бондар, Ю. В. (2020f). Педагогічні умови формування творчих умінь в учнів початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич, (34(I том)), 220-225. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-1-35

27. Бондар, Ю. В. (2020g). Розвиток творчих умінь молодших школярів з особливими освітніми потребами з використанням інтерактивних технологій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота*, (1(46)), 18-21. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2020.46.18-21

28. Бондар, Ю. В. (2020h). Розвиток творчої особистості молодшого школяра з використанням дискусійних інтерактивних технологій навчання. *Wielokierunkowosc Jako Gwarancja Postępu Naukowego*: kolekcja prac naukowych «ΛΌГОΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (Warszawa, Polska, 21 lutego 2020). Warszawa, Polska : Europejska

platforma naukowa, (II tom), 136-138. DOI: https://doi.org/10.36074/21.02.2020.v2.48

29. Бондар, Ю. В. (2020i). Формування творчої активності молодших школярів засобами інтерактивних технологій. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. *Сер.: Педагогіка і психологія*, (61), 9-13. DOI: https://doi.org/10.31652/2415-7872-2020-61-9-13

30. Бондарь, Ю. В. (2020j). Категориальное разграничение понятий «интерактивная технология» и «интерактивный метод обучения». *KELM: Knowledge, Education, Law, Management*, (4(32) I volume), 8-13. DOI: https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.1.2

31. Бондар, Ю. В. (2021a). Діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості творчих умінь молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи:* наук. зб. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань, (2(6)), 35-41. DOI: https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.247517

32. Бондар, Ю. В. (2021b). Розвиток творчої обдарованості молодших школярів засобами інтерактивної гри з елементами театралізації. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*: тези доп. V Міжнар. наук.-практ. Інтерн.-конф. (м. Вінниця, 22-23 квіт. 2021 р.). Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 439-442. Режим доступу: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35878/1/2021_Starosta%20V_%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%20%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%92%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F%20%D1%81_316-320.pdf#page=439

33. Бондар, Ю. В. (2021c). Творча діяльність як засіб розвитку soft skills обдарованих дітей. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами*: тези доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. уч. (м. Вінниця, 17-18 листоп. 2021 р.). Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 221-224. Режим доступу: https://sites.google.com/vspu.edu.ua/conference-inclusive-education/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97

34. Бондар, Ю. В. (2022a). Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих умінь молодших школярів. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, (17(I том)), 166-182. DOI: https://doi.org/10.31865/2414-9292.17.2022.259985

35. Бондарь, Ю. В. (2022b). Особенности проведения интерактивного урока в начальной школе. *Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices*: Materials of the Monthly International Scientific and Practical Conference (Tallinn, March 31 – April 1, 2022). Tallinn : Teadmus OÜ, 174-177. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://api.teadmus.org/storage/published_books/monthly_thesis_book_03-04_2022/book.pdf

36. Бондар, Ю. В., & Сорока, О. В. (2022). Результати діагностики мотиваційного компоненту творчих умінь молодших школярів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, (64), 41-50. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-64-41-50

37. Бродовська, В. Й., Грушевський, В. О., & Патрик, І. П. (2007). Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів : словник. Київ : ВД «Професіонал», 512.

38. Будна, Н. О., Заброцька, С. Г., Шост, Н. Б., & Гладюк, Т. В. (2021). Я досліджую світ. 4 клас : конспекти уроків. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, (1), 160.

39. Букрєєва, С. О. (2020). Методика організації уроків колективної творчості учнів мистецьких шкіл. *Розвиток творчої компетентності учнів мистецьких шкіл. Від традицій до інновацій*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Херсон : друк. «Графіка», 161-166.

40. Бусел, В. Т. (2005). Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 1728.

41. Варій, М. Й. (2009). Психологія : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Центр учбової літератури, 288.

42. Васильєва, О. А. (2012). Детермінати шкільної неуспішності молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, (22(75)), 389-396.

43. Василюк, А. В., Бондар, Ю. В., & Хіля, А. В. (2020). Педагогічні технології інклюзивного навчання : навчально-методичний посібник для студ. закладів вищ. пед. освіти. Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 168. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/6348/1/Vasilyuk%20A.V.%2C%20Bondar%20Y.V.%2C%20Hilya%20A.V..pdf *(автор. внесок – 3 друк. аркуша)*.

44. Васянович, Г. П. (2012). Основи психології : навчальний посібник. Київ : Педагогічна думка, 114.

45. Васьківська, О. Є. (2017). Формування умінь діалогічного спілкування старшокласників у процесі навчання гуманітарних предметів : дис... канд. пед. наук: 13.00.09 «Теорія навчання»; Інститут педагогіки НАПН України. Київ, 358.

46. Вишневський, О. (2006). Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посібник для студ. вищ. навч. закладів. Дрогобич : Коло, 326.

47. Вітер, С. А. (2013). Критерії, показники та рівні сформованості економічної компетентності молодших спеціалістів. *Теорія та методика управління освітою*, (10). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2013_10_5 (дата звернення: 18.05.2020).

48. Вітрук, В. М. (2019). Фрагмент інтегрованого уроку з курсу «Я досліджую світ» (громадянська та історична освітня галузь). Тема: «Діти об'єднують Україну». *Всеосвіта* : веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://vseosvita.ua/library/fragment-integrovanogo-uroku-z-kursu-a-doslidzuu-svit-gromadanska-ta-istoricna-osvitna-galuz-tema-diti-obednuut-ukrainu-190457.html (дата звернення: 16.12.2021).

49. Волкова, Н. П. (2007). Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 616.

50. Волошина, І. (2011). Креативне навчання на уроках математики. Формування та розвиток інтелектуально-творчого потенціалу інноваційної особистості. *Математика*, (30–31), 3-14.

51. Гармаш, С. А. (2010). Інтерактивне навчання як засіб самореалізації особистості. *Завучу. Усе для роботи*, (20(44)), 2-6.

52. Гіптерс, З. В. (2006). Культурологічний словник-довідник. Київ : ВД «Професіонал», 328.

53. Гончаренко, С. У. (1997). Український педагогічний словник. Київ : Вид-во «Либідь», 374.

54. Гриньова, М. В. (2006). Педагогічні технології: теорія та практика : навчально-методичний посібник. Полтава : АСМІ, 230.

55. Гуменюк, Т. Б. (2010). Моделювання в педагогічній діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер.: Проблеми трудової та професійної підготовки*, (7), 66-72.

56. Гучканюк, А. М., & Брижак, Н. Ю. (2016). Інтерактивне навчання як форма організації пізнавальної діяльності молодших школярів. *Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні*: зб.

тез наук. робіт учасн. між нар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 26-27 лют. 2016 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 100-102.

57. Данько, Н. П. (2013). Розвиток творчих здібностей молодших школярів. *Початкова школа*, (4), 1-2.

58. Демченко, І. І., Пічкур, М. О., & Близнюк, Т. О. (2009). Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва : монографія. Київ : Оміда, 218.

59. Демчук, Л. В. (2007). Виховання творчої особистості. *Психологічна газета*, (16(88)), 22-31.

60. Денисюк, С. Г. (2008). Урок української мови з використанням інтерактивних технологій у 3 класі. *Початкове навчання та виховання*, (29(177)), 35-37.

61. Денисюк, Т. К., & Рябошапка, О. В. (2018). Інноваційні технології у процесі підготовки майбутніх педагогів до роботи в сучасному освітньому просторі. *Perspectives of science and education*: The 6th International youth conference (New York, USA, December 14, 2018). New York, 527-535.

62. Дерев'янко, Л. (2008). Здібні та обдаровані діти. Діагностика, розвиток, супровід. *Обдаровані діти: діагностика та супровід*. Київ : Шк. світ, 51-97.

63. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). (1993).
[Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.05.2021).

64. Державний стандарт початкової освіти. (2019). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.05.2021).

65. Дичківська, І. М. (2004). Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 352.

66. Діновська, Г. А. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови та читання у контексті компетентінсного підходу.

[Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ru.calameo.com/read/00424922773df373e9bf8 (дата звернення: 26.05.2021).

67. Довга, Т. Я., & Нікітіна, О. О. (2013). Загальнонавчальні уміння і навички: теорія та практика формування в учнів початкової школи : методичний посібник. Київ : ТОВ «СІТІПРІНТ», 96.

68. Доценко, С. О. (2019). Дидактична система розвитку творчих здібностей учнів початкової школи у процесі вивчення предметів природничо-математичного циклу : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. докт. пед. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання»; Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 40.

69. Дубяга, С. М. (2015). Педагогічні технології в початковій школі : навчально-методичний посібник для студ. вищ. навч. закладів напряму підгот. «Початкова освіта». Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 160.

70. Дукаревич, М. З. (2006). Лекции по характерологии. Москва : ЧеРо, МПСИ, 174.

71. Дураманенко, О. Л. (2012). Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Молодь і ринок*, (7(90)), 135-138.

72. Ермолаева-Томина, Л. Б. (2003). Психология художественного творчества : учебное пособие для вузов. Москва : Академический проект, 304.

73. Євсюкова, Л. С. (2013). Інтерактивні технології навчання : словник-голосарій. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 186.

74. Єсіна, Н. О. (2015). Методи формування творчих умінь студентів в інтелектуально-ігровій діяльності. *Педагогіка та психологія*, (48), 93-99.

75. Жаркова, І. І. (2016). Використання технологій інтерактивного навчання під час підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в*

Україні: зб. тез наук. роб. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 82-84.

76. Жаркова, І. І. (2013). Використання технологій інтерактивного навчання під час вивчення у ВНЗ методики навчання освітньої галузі «Природознавство». *Вісник Черкаського університету. Сер.: Педагогічні науки*, (34(287)), 20-24.

77. Жлудько, В. М. (2010). Мотивація художньо-творчої діяльності молодших школярів. *Теоретико-методичні проблеми підготовки студентів до естетичного виховання учнів початкових класів*, (7), 36-39.

78. Жулєва, Л. В. (2011). Упровадження інноваційних, інтерактивних методів і форм навчання на уроках української мови та літератури. *Педагогічні науки*, (60), 375-381.

79. Загурська, І. С. (2006). Розвиток самооцінки творчих здібностей у молодшому шкільному віці : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психолог. наук: спец. 19.00.07 «Теорія і методика професійної освіти»; Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка. Київ, 20.

80. Зайченко, О. (2014). Творчі здібності молодших школярів: корекція та розвиток. *Психолог*, (20(548)), 12-20.

81. Закон України. (2017). Про освіту» від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 12.05.2021).

82. Закон України. (2020). Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 р. № 463-XI. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення: 12.05.2021).

83. Заря, Л. О. (2013). Методика формування у молодших школярів інтересу до музики з використанням мультимедійних технологій : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання»; Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 20.

84. Захарова, Н. І. (2006). Пізнавальні завдання формують в учнів загально-пізнавальні вміння. *Початкова школа*, (1), 67-70.

85. Ільїна, Н. М. (2018). Психологія творчості та обдарованості : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 227.

86. Казміренко, Л. І., Кудерміна, О. І., & Мойсєєва, О. Є. (2015). Психологія. Київ, 213.

87. Каленюк, Л. В. (2010). Інтерактивні технології – перспектива розвитку використання інтерактивних технологій в навчальному процесі. *Розкажіть онуку*, (5), 8-30.

88. Канюк, О. Л. (2011). Теоретичний аналіз понять «знання», «уміння», «навички» – як важливих складових професійної компетентності майбутніх фахівців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Педагогіка, соціальна робота*, (21), 66-69.

89. Карпенко, Н. А. (2016). Психологія творчості : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 156.

90. Карпов, А. В. (2003). Рефлексивность как психическое свойство и методика её диагностики. *Психологический журнал*, (24(5)), 45-57.

91. Кельм, С. В. (2014). Нетрадиційні уроки образотворчого мистецтва. Черкаси : ЧОІПОПП, 56.

92. Кіндякова, Н. Г, & Кеслер, Я. О. (2020). Використання ІКТ у формуванні творчих здібностей учнів на уроці музики. *Архів матеріалів міжнародних наукових конференцій*, 267-270.

93. Коберник, Г., Коберник, О., & Волошина, Г. (2020). Стимулювання навчально-пізнавальної активності молодших школярів в умовах парної та групової форм роботи на уроці. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, (2(4)), 59-66.

94. Ковальова, В. І. (2010). Творча майстерня. Становлення та розвиток творчої особистості молодшого школяра. Харків : Вид. група «Основа», 191.

95. Ковальчук, В. Ю., & Райпаші, Т. Р. (2020). Особливості використання випереджаючих завдань у початковому курсі математики. *Архів матеріалів міжнародних наукових конференцій*, 175-177.

96. Кодлюк, Я. П. (2013). Суб'єктність молодшого школяра в навчальній діяльності. *Початкова школа*, (1), 6-9.

97. Кодлюк, Я. П. (2017). Якісні характеристики сучасної початкової освіти. *Молодий вчений*, (11(51)), 334-338.

98. Козирєва, Н. В. (2018). Словник-довідник для підготовки до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Філософія» (для студентів денної, заочної та дистанційної форм навчання усіх напрямів підготовки). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 69.

99. Кокарєва, І. (2006). Інтерактивні технології у навчанні. Курс «Я і Україна», 4 клас. *Початкова школа*, (2), 19-21.

100. Коломієць, Н. А. (2009). Дидактичні засади застосування інтерактивних методів навчання молодших школярів : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання»; Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 21.

101. Комар, О. А. Значення інтерактивного навчання для молодших школярів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/11636/1/%d0%9a%d0%be%d0%bc%d0%b0%d1%80%20%d0%9e%d0%bb%d1%8c%d0%b3%d0%b0%20%d0%bf%d0%b5%d0%b4%d0%b0%d0%b3%d0%be%d0%b3%d1%96%d1%87%d0%bd%d0%b8%d0%b9%20%d0%ba%d0%b0%d0%bb%d0%b5%d0%b9%d0%b4%d0%be%d1%81%d0%ba%d0%be%d0%bf.pdf (дата звернення: 12.10.2021).

102. Комар, О. А. (2010). Інтерактивні методи як інноваційна діяльність сучасного вчителя початкової школи. *Початкова школа*, (7), 47-49.

103. Компанієць, М. (2012). Інтерактивні методи навчання на уроках природознавства у 3 класі. *Початкова школа*, (12), 26-28.

104. Конашук, Г. М. (2012). Розвиток творчих здібностей молодших школярів. *Обдарована дитина*, (3), 23-27.

105. Кондратова, В. В. (2019). Особливості реалізації мистецької освітньої галузі в початкових класах відповідно до Концепції «Нова українська школа» : методичні рекомендації. *Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників в умовах неперервної освіти*, (55), 90-97.

106. Кондратюк, О. М. (2008). Інноваційні технології в початковій школі. Київ : Шкільний світ, 112.

107. Кондратюк, О. М. (2011). Інтерактивні методи навчання у початковій школі. Київ : Шкільний світ, 104.

108. Коновальчук, М. В. (2010). Розвиток творчості молодших школярів: система літературних завдань. Київ : Шкільний світ, 120.

109. Концепція Нової української школи. (2016). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення: 12.05.2021).

110. Костюк, Г. С. (1968). Психологія : підручник для пед. вузів. Київ : Радянська школа, 540.

111. Кругла, А. Д. (2008). Уроки читання, рідної мови, математики у 2 класі з використанням інтерактивних технологій. *Початкове навчання та виховання*, (1(149)), 6-10.

112. Кыверялг, А. А. (1980). Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин : ВАЛГУС, 334.

113. Лакатош, М. О. (2020). Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх фахівців аграрної галузі до професійної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер.: Педагогічні науки*, (74), 88-92.

114. Ларін, Д. І. (2018). Опис методики «Неіснуюча тварина». *Всеосвіта* : веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://vseosvita.ua/library/opi-metodiki-neisnuuca-tvarina-23502.html (дата звернення: 20.11.2021).

115. Легін, В. Б. (2018). Рефлексивні вміння у навчальній діяльності молодших школярів. *Молодий вчений*, (10(62)), 73-77.

116. Легін, В. Б. (2011). Рефлексія та її роль у навчальній діяльності молодших школярів. *Вісник Житомирського державного університету. Сер.: Педагогічні науки*, (60), 120-123.

117. Леонова, Н. С. (2013). Інтерактивні технології навчання як засіб реалізації творчих здібностей учнів. *Педагогічна майстерня*, (4(28)), 2-7.

118. Лернер, И. Я. (1981). Дидактические основы методов обучения. Москва : Педагогика, 186.

119. Литовченко, В. Н. (1990). Формирование исследовательских умений студентов педагогических специальностей университета средствами НИР : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Минск, 197.

120. Лі, Ян. (2017). Формування музично-сценічних умінь студентів факультетів мистецтв у педагогічних навчальних закладах України та Китаю. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Педагогічні науки*, (4(59)), 327-330.

121. Лі, Ян. (2019). Формування музично-сценічних умінь майбутніх учителів музики і хореографії в процесі фахової підготовки : дис... канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання»; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 227.

122. Лов'янова, І. В. (2006). Формування інтелектуальних умінь старшокласників у процесі вивчення предметів природничого циклу : дис... канд. пед. наук: 13.00.09 «Теорія навчання»; Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 208.

123. Лохвич, К. І. (2021). Методичні особливості реалізації змісту освітньої галузі «Громадянська та історична» в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Нова українська школа в дії: актуальні проблеми методик навчання та стратегії розвитку: матеріали Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 12 травня 2021 р.). Рівне : РДГУ, 173-176.

124. Лук’янчук, М. В. (2019). Підготовка майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Луцьк, 295.

125. Луценко, О. В. (2016). Дидактична модель педагогічних умов формування у майбутніх офіцерів національної гвардії свідомого ставлення до навчання. Проблеми та перспективи розвитку освіти: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 93-95.

126. Луценко, О. І., Гавриленко, Т. І., & Кмець, А. М. (2020). Проєктно-дослідницька технологія як засіб розвитку творчого потенціалу учнів початкових класів в освітній діяльності Нової української школи. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер.: Педагогічні науки*, (42), 140-149.

127. Ляшко, Н. О., & Райська, Л. Г. (2013). Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови (4 клас). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки*, (110), 141-143.

128. Мазін, В. М. (2007). Критерії та показники сформованості культури професійної самореалізації педагога. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*, (41), 217-225.

129. Макисмов, М. В. (2020). Вікові аспекти визначення рівня розвитку рефлексії. *Габітус*, (13(II том), 91-96.

130. Максименко, В. П. (2013a). Дидактика: курс лекцій : навчальний посібник. Хмельницький : ХмЦНП, 222.

131. Максименко, В. П. (2013b). Сучасний урок: теорія і практика (дидактичний аспект). *Математика в сучасній школі*, (11), 11-16.

132. Максименко, С. Д. (2004). Загальна психологія : підручник. Вінниця : Нова Книга, 704.

133. Максимюк, С. П. (2005). Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Кондор, 667.

134. Малафіїк, І. В. (2005). Дидактика : навчальний посібник. Київ : Кондор, 397.

135. Маловичко, К. А. (2013). Дидактична модель диференційованого навчання майбутніх інженерів англійського діалогічного мовлення у вищих технічних навчальних закладах з використанням комп'ютерної програми. *Наукові праці ДонНТУ. Сер.: Педагогіка, психологія і соціологія*, (1(13)), 221-226.

136. Мальована, Т. С., & Барановська, І. Г. (2019). Особливості творчого розвитку молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер.: Мистецтво*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. виклад. і студ. факульт. дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 100-104.

137. Манагарова, Н. (2015). Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*, (11/12), 20-21.

138. Манойленко, Н. В. (2015). Особливості методики формування творчих вмінь майбутніх вчителів технологій. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*, (7(1)), 85-88.

139. Мартиненко, С. М., & Хоружа, Л. Л. (2002). Загальна педагогіка : навчальний посібник. Київ : МАУП, 176.

140. Мартинець, Л. А. (2015). Сучасні моделі освіти : навчально-методичний посібник. Донецьк, 102.

141. Марцинів, В. В. (2017). Структурні компоненти творчих здібностей учнів шкіл мистецтв у навчальному процесі з використанням електронного музичного інструментарію. *Науковий часопис НПУ імені*

М. П. Драгоманова. Сер.: Теорія і методика мистецької освіти, (22(2)), 171-178.

142. Масич, В. В. (2015). Психолого-педагогічні аспекти розвитку творчих умінь майбутніх педагогів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, (45(98)), 179-186.

143. Маслоу, А. (2003). Мотивация и личность. Санкт-Петербург : Питер, 351.

144. Мачача, Т. С. (2018). Особливості змісту та методики інтегрованого курсу «Дизайн і технології» технологічної освітньої галузі початкової освіти. *Початкова освіта*. Київ : УОВЦ «Оріон», 111-118.

145. Медведєва, О. Р. (2008). Формування творчих умінь студентів у позааудиторній виховній роботі : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 20.

146. Мельник, В. В. (2006). Інтеракція в освітньому процесі: технологія організації. *Управління школою*, (13), 15-34.

147. Мельник, С. В. (2019). Урок української мови у 3 класі. *На Урок* : веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://naurok.com.ua/urok-ukra-nsko-movi-u-3-klasi-tema-zagalne-ponyattya-pro-chastini-movi-zistavlennya-chastin-movi-za-h-znachennyam-pitannyami-ta-rollyu-v-rechenni-130172.html (дата звернення: 13.12.2021).

148. Міхно, С. В. (2017). Дидактична модель формування пізнавально-творчої самостійності студентів у евристичному навчанні. *Теорія та методика навчання та виховання*, (43), 196-205.

149. Міщенко, Н. І. (2017). Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами інноваційних технологій. *Таврійський вісник освіти*, (1(57)), 138-144.

150. Мозуль, І. В. (2019). Уміння та навички як структурні елементи змісту шкільної природничої освіти на дидактичному рівні. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Педагогічні науки*, (1(64)), 172-176.

151. Моляко, В. А. (1978). Психология творческой деятельности. Киев : Знание, 45.

152. Момот, О. О. (2017). Критерії, показники та рівні вихованості особистості майбутнього вчителя у здоров'язбережувальному середовищі вищого навчального закладу. *Імідж сучасного педагога*, (8(177)), 33-35.

153. Моргун, В. Ф. (2003). Розвиток інтелектуально-еврестичних здібностей учня. *Писхологічна підтримка здібностей учня*. Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 4-8.

154. Морквян, І. В. (2015). Суть та види інтелектуальних умінь. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Педагогіка та психологія*, (2(2)), 70-74.

155. Мороз, О. А. (2016). Проблеми розвитку уяви в старшому дошкільному віці у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти. Сер.: Педагогічні науки*, (7(1)), 289-302.

156. Морозова, К. О., & Зеленкова, Н. І. (2013). Дидактична модель формування інформаційно-комунікаційних компетентностей студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. *Педагогіка вищої та середньої школи*, (37), 94-98.

157. Наволокова, Н. П. (2009). *Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій.* Харків : Вид. група «Основа», 176.

158. Наход, С. А. (2014). Педагогічний потенціал інтерактивних технологій навчання. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогіка*, (2(13)), 360-365.

159. Нечипоренко, К. П. (2014). Педагогічні умови розвитку інтелектуально-творчих умінь молодших школярів. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, (3(24)), 175-179.

160. Нечипоренко, К. П. (2012). Розвиток інтелектуально-творчих умінь учнів у навчально-виховному процесі початкової школи. *Початкова школа*, (11), 55-57.

161. Нечипоренко, К. П. (2015). Розвиток інтелектуально-творчих умінь учнів у початкових школах України другої половини ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»; Київський ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 22.

162. Нікітіна, О. О. (2011). Інноваційність змісту початкової освіти як ознака її модернізації. *Наукові записки КДПУ. Сер.: Педагогічні науки*, (93), 123-127.

163. Ніколаєва, О. М., & Гончарук, М. В. (2020). Методи навчання у початковій школі: коротка характеристика. *Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової трансформації*: матеріали конф. Молодіжної наук. ліги (м. Одеса, 8 травня 2020 р.). Одеса, (ІІІ том), 95-100.

164. Нісімчук, А. С., Падалка, О. С., & Шпак, О. Т. (2000). Сучасні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : центр «Просвіта»; Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам’яті України», 368.

165. Овчаров, С. М. (2011). Психолого-педагогічні засади розвитку креативних здібностей школярів. *Вісник Житомирського державного університету. Сер.: Педагогічні науки*, (58), 3-6.

166. Олексюк, О. М., & Ткач, М. М. (2004). Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навчальний посібник. Київ : Знання України, 264.

167. Олійник, О. В. (2017). Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування конструктивних умінь молодших школярів : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»; Інститут педагогіки освіти і дорослих. Київ, 285.

168. Онищук, В. О. (1973). Типи, структура і методика уроку в школі. Київ : Радянська школа, 159.

169. Онофрійчук, Л. М. (2009). Формування творчих умінь підлітків засобами музичного театру ляльок : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд.

пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання»; Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 20.

170. Остапенко, О. П. (2020). Тест з теми «Музика театру, кіно та візуальні види мистецтва». *Всеосвіта* : веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://vseosvita.ua/test/test-z-temy-muzyka-teatru-kino-ta-vizualni-vydy-mystetstva-45988.html (дата звернення: 15.11.2021).

171. Отич, О. М. (2013). Психологія мистецтва і художньої творчості як методологічна основа мистецької освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/3949/1/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB_%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%82_%D1%96_%D1%85%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B6_%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80_%D0%9E%D0%9C_%D0%9E%D1%82%D0%B8%D1%87.pdf дата звернення: 17.05.2021).

172. Паламарчук, В. Ф., & Барановська, О. В. (2018). Педагогічні технології навчання в умовах Нової української школи: вектор розвитку. *Український педагогічний журнал*, (3), 60-66.

173. Пальчевський, С. С. (2007). Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Каравела. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pidru4niki.com/1352042835491/pedagogika/urok_uzagalnennya_sistematizatsiyi_znan (дата звернення: 25.05.2021).

174. Пантюх, О. І. (2010). Інтерактивні вправи на уроках музичного мистецтва. *Мистецтво в школі (музика, образотворче мистецтво, художня культура)*, (10(22)), 2-6.

175. Партола, В. В. (2011). Сутність умінь і навичок учнів. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, (35), 91-96.

176. Пєхота, О. М., Кіктенко, А. З., & Любарська, О. М. (2001). Освітні технології : навчально-методичний посібник. Київ : А.С.К., 256.

177. Половіна, О. А. (2018). Інтегративна функція мистецтва у формуванні творчої особистості дитини. *Мистецтво та освіта*, (3(89)), 22-26.

178. Пометун, О. І. (2007a). Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 142.

179. Пометун, О. І. (2007b). Технологія інтерактивного навчання як інноваційне педагогічне явище. *Рідна школа*, (5), 46-49.

180. Пометун, О. І., & Пироженко, Л. В. (2004). Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник. Київ : А.С.К., 192.

181. Пометун, О. І., Побірченко, Н. С., Коберник, Г. І., Комар, О. А., & Торчинська, Т. А. (2008). Інтерактивні технології: теорія та методика : посібник для викладачів ПТУ, коледжів та всіх тих, хто цікавиться застосуванням інтерактивних технологій у навчальному процесі задля його вдосконалення. Умань – Київ, 94.

182. Пометун, О. І., & Фрейман, Г. О. (2006). Пізнавальні вміння як компонент змісту шкільної історичної освіти. *Історія в школі*, (6), 20-24.

183. Пригодін, М. Д. (2019). Формування творчих умінь майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в процесі фахового навчання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер.: Теорія і методика мистецької освіти*, (26), 120-124.

184. Прокопенко, І. Ф. (2018). Педагогічні технології в підготовці вчителів : навчальний посібник. Харків : ХНПУ, 457.

185. Прохоров, А. М. (1989). Философский энциклопедический словарь. Москва : Сов. Энцикл., 815.

186. Проценко, І. І. (2011). Дидактична модель формування професійно-творчих умінь майбутніх викладачів у процесі їх діалогової евристичної взаємодії. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, (35), 131-140.

187. Проценко, І. І. (2010). Професійно-творчі вміння педагога та їх формування в евристичному навчанні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, (5(7)), 21-31.

188. Прус, А. О. (2017). Показники формування професійної самореалізації майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Сер.: Педагогіка*, (7), 128-136.

189. Равлюк, Т. А. (2017). Розвиток творчого потенціалу майбутніх соціальних працівників у процесі вивчення курсу «Основи комунікації в соціальній роботі». *Young Scientist*, (4(44)), 433-436.

190. Редько, В. Г., & Яковчук, М. В. (2021). Дидактичне моделювання мовленнєвих ситуацій як засобів компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти. *Український педагогічний журнал*, (1), 30-42.

191. Решетняк, В. Ф. (2019). Формування творчої особистості учня початкової школи як цілісний процес. *Молодий вчений*, (5.2(69.2)), 29-32.

192. Рибалка, В. В. (2016). Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості : термінологічний словник. Київ, Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 424.

193. Романовська, О. О. (2014). Формування творчих умінь у майбутніх інженерів-педагогів. *Technology audit and production reserves*, (1/4(15)), 45-47.

194. Роменець, В. А. (2001). Психологія творчості : навчальний посібник. Київ : Либідь, 288.

195. Руденко, Н. М. (2015). Інтерактивне навчання на уроках математики в початковій школі. *Початкова школа*, (12), 45-48.

196. Савенков, А. В. (2014). Педагогічна психологія : навчальний посібник. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://stud.com.ua/88896/pedagogika/pedagogichna_psihologiya (дата звернення: 26.05.2021).

197. Савченко, О. Я. (2012). Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 504.

198. Савченко, О. Я. (2002). Дидактика початкової школи : підручник для студ. пед. факультетів. Київ : Генеза, 368.

199. Савченко, О. Я. (2019a). Типова освітня програма для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти. Київ, 61. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf (дата звернення 26.05.2021).

200. Савченко, О. Я. (2019b). Типова освітня програма для 3–4 класів закладів загальної середньої освіти. Київ, 92. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf (дата звернення 26.05.2021).

201. Савченко, О. Я. (2014). Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра : посібник. Київ : Педагогічна думка, 176.

202. Савченко, О. Я., & Мартиненко, В. О. (2017). Цикл уроків з українського читання 2 клас. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://shag.com.ua/urok-pospishajmo-robiti-dobri-spravi-m-trublayini-pro-divchink.html (дата звернення: 12.12.2021).

203. Сальнікова, С. А. (2015). Застосування критерію Пірсона до визначення структури тестових завдань. *Соціологічні студії*, (1(6)), 78-83.

204. Семенова, А. В. (2006). Словник-довідник з професійної педагогіки. Одеса : Пальміра, 221.

205. Семеріков, С. О., Теплицький, О. І., & Ліннік, О. П. (2009). Інноваційні організаційні форми та методи навчання в методичній системі фундаментальної інформативної підготовки. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер.: Педагогічні науки*, (15), 162-165.

206. Сергєєнкова, О. П., Столярчук, О. А., Коханова, О. П., & Пасєка, О. В. (2012). Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 296.

207. Середенко, П. В., & Должикова, А. В. (2009). Методы математической статистики в психолого-педагогических исследованиях : учебное пособие. Южно-Сахалинск : СахГУ, 52.

208. Синявський, В. В., & Сергєєнкова, О. П. (2007). Психологічний словник. Київ : Науковий світ, 274.

209. Сиротич, Н. Б. (2017). Підготовка майбутніх вихователів до формування творчих умінь у старших дошкільників засобами театрально-мовленнєвої діяльності : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка»; Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 20.

210. Сисоєва, С. О. (2011). Інтерактивні технології навчання дорослих : навчально-методичний посібник. Київ : ВД «ЕКМО», 324.

211. Сисоєва, С. О. (2006). Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 344.

212. Сисоєва, С. О. (2000). Проблема формування особистості, здатної до творчої самореалізації. *Наукові праці*, (VII том), 13-19.

213. Сисоєва, С. О., & Кристопчук, Т. Є. (2013). Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник. Рівне : Волинські обереги, 360.

214. Скафа, О. І., & Власенко, К. В. (2002). Урахування вікових особливостей школярів під час організації евристичної діяльності в процесі навчання математиці. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: зб. наук. праць. Словянськ : Видавничий центр СДПІ, 203-209.

215. Сліпчишин, Л. В. (2015). Рефлексія як механізм формування конструктивних умінь особистості. *Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів:* зб. наук. статей. Київ : НТУ, 453-459.

216. Соколенко, О. І. (2017). Творчі педагогічні уміння як професійна компетентність майбутнього вчителя фізичної культури. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, (3(308)), 70-78.

217. Соловйов, В. Ф. (2018). Педагогіка та психологія : навчально-методичний посібник. Львів : Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 92.

218. Степанов, О. М., & Фіцула, М. М. (2006). Основи психології і педагогіки : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 520.

219. Стецюра, Н. (2010). Інтерактивні технології навчання. *Освіта. Технікуми. Коледжі*, (2(26)), 31-35.

220. Сухопара, І. Г., & Мандибура, І. О. (2021). Формування вмінь молодших школярів співпрацювати з іншими на уроках «Я досліджую світ». *Молодий вчений*, (10(98)), 68-71.

221. Тараканова, А. П. (2021). Мистецька освіта та її значення у формуванні
творчої особистості. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://barvinok.edu.vn.ua/%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0-%D1%82%D0%B0-%D1%97%D1%97-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%83-%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC/ (дата звернення 18.05.2021).

222. Тараненко, Ю. П. (2019). Педагогічні умови активізації творчої діяльності дітей на уроках сучасного танцю. *Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. Інтерн.-конф. (м. Бердянськ, 18 вересня 2019 р.). Бердянськ, 306-309.

223. Теплицька, А. О. (2016). Модель і моделювання в професійній освіті майбутніх учителів. *Актуальні проблеми психології. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*, (28(X том), 424-433.

224. Ткач, М. М. (2018). Формування творчих умінь майбутніх фахівців лісового і садово-паркового господарства під час лабораторних занять. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер.: Педагогічні науки*, (38), 52-58.

225. Ткачук, А. В. (2017). Майстер-клас «Інтерактивні технології на уроках у початкових класах». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://naurok.com.ua/mayster---klas-interaktivni-tehnologi-na-urokah-v-pochatkovih-klasah-1057.html (дата звернення: 11.05.2021).

226. Туриніна, О. Л. (2007). Психологія творчості : навчальний посібник. Київ : МАУП, 160.

227. Уварова, А. М. (2001). Майстерність педагогічної розповіді. *Педагогічні науки*: зб. наук. праць. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 268-274.

228. Усик, Е. Ю. (2014). Глоссарий современного образования. Харьков : Изд-во НУА, 532.

229. Уфімцева, С. В. (2007). Організаційно-педагогічні умови творчого розвитку дитини в умовах навально-виховного комплексу: дошкільний навчальний заклад – початкова школа : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка і історія педагогіки»; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 21.

230. Федорчук, В. В. (2014). Педагогічні технології в початковій школі : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 268.

231. Фефілова, Т. В. (2014). Проблема формування творчої особистості майбутнього вчителя. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогіка*, (2(13)), 204-208.

232. Фіцула, М. М. (2002). Педагогіка : посібник для студ. вищ. пед. закладів освіти. Київ : Видавничий центр «Академія», 528.

233. Хващевська, О. О. (2017). Сучасні педагогічні технології в навчанні молодших школярів. *Молодий вчений*, (9.2(49.2)), 20-24.

234. Хорунжий, В. І. (2015). Трудове навчання: конспекти уроків 4 клас. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 144.

235. Цзяцзюнь, С. (2019). Методика формування слухацької культури підлітків засобами мультимедійних технологій на уроках музики в загальноосвітній школі : дис... канд. пед. наук: 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання»; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 192.

236. Чайка, В. М. (2002). Основи дидактики: тексти лекцій і завдання для самоконтролю : навчальний посібник. Тернопіль : Астон, 239.

237. Чайка, В. М. (2011). Основи дидактики : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 240.

238. Чала, Ю. М., & Шахрайчук, А. М. (2018). Психодіагностика : навчальний посібник. Харків : НТУ «ХПІ», 246.

239. Чернишова, Є. Р., Гузій, Н. В., & Ляхоцький, В. П. (2014). Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти. Київ : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 230.

240. Чорноус, В. П. (2020). Основні критерії та показники сформованості професійної компетентності студентів педагогічних спеціальностей. *Актуальні питання гуманітарних наук*, (31(IV том)), 232-237.

241. Шапар, В. Б. (2007). Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 640 с.

242. Шапран, Ю. П. (2012). Педагогічне моделювання у процесі формування професійної компетентності майбутнього вчителя біології. *Рідна школа*, (12), 39-43.

243. Швай, Р. І. (2014). Психологія та педагогіка творчості : навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 200.

244. Швець, С. М., & Кондратюк, Л. С. (2020). Організація рефлексивної діяльності молодших школярів. *Традиційні та інноваційні підходи у сфері сучасних педагогічних досліджень*: зб. тез доп. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 березня 2020 р.). Київ : Центр прогресивної освіти «Генезум», 155-159.

245. Шевчук, І. В., & Шехман Н. П. Інтерактивний урок математики в початковій школі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:GJzYFKOPf8cJ:scholar.google.com/&hl=uk&as_sdt=0,5 (дата звернення: 03.11.2020).

246. Шинкарук, В. І. (2002). Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 742.

247. Шиян, Р. Б. (2019a). Типова освітня програма для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти. Київ, 84. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf (дата звернення: 26.05.2021).

248. Шиян, Р. Б. (2019b). Типова освітня програма для 3–4 класів закладів загальної середньої освіти. Київ, 68. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf (дата звернення: 26.05.2021).

249. Шквир, О. Л. (2017). Інтерактивні методи підготовки майбутніх учителів початкових класів до дослідницької діяльності. *Підготовка конкурентноздатного фахівця початкової освіти в контексті реалізації концепції «Нова українська школа»*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. онлайн конф. (м. Луцьк, 25 вересня 2017 р.). Луцьк : СНУ, 93-96.

250. Шпіца, Р. І., & Коваль, Н. О. (2021). Розвиток емоційного інтелекту учнів початкової в контексту мистецької освіти. *Молодий вчений*, (11(99)), 197-200.

251. Шуть, М. М. (2010). Формування творчих умінь молодших школярів засобами музичних ігор у навчальному процесі : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання»; Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 22.

252. Щербенко, С. К. (2010). Тлумачний словник найбільш вживаних термінів з образотворчого мистецтва для учнів загальноосвітніх шкіл. Черкаси : ОІПОПП, 56.

253. Яланська, С. П. (2018). Психологія творчості : навчальний посібник. Полтава : Видавництво «Сімон», 182.

254. Янкович, О. І., & Кузьма, І. І. (2018). Освітні технології у початковій школі : навчально-методичний посібник. Тернопіль : ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 266.

255. Янкович, О., Беднарек, Ю., & Анджеєвська, А. (2015). Освітні технології сучасних навчальних закладів : навчально-методичний посібник. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 212.

256. Янкович, О. І. (2021). Розвиток освітніх технологій у початкових школах України (1959 – 2018) : монографія. Тернопіль, 162.

257. Chaikovska, H., Yankovych, O., Levchyk, I., Kuzma, I., & Rozhko-Pavlyshyn, T. (2021). Formation of sustainable development competencies in primary school children. *Journal of Education Culture and Society*, (2), 341-360.

258. Demchenko, O., Bondar, Y., Shykyrynska, O., Komarivska, N., Lyubchak, L., Stakhova, I., & Dabizha, L. (2022). Development of youth's creative abilities schoolchildren by BYOD technology. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference May 27th-28th*, (I volume), 341-350. DOI: https://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6892

259. Duka, T. M., & Riaboshapka, O. V. (2021). Creative development of children of primary school age in the conditions of inclusive education. *Publishing House «Baltija Publishing»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/103/2625/6761-1 (дата звернення: 18.05.2022).

260. Fazylova, S., & Rusol, K. (2016). Development of Creativity in Schoolchildren through Art. *Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal*, (8/2),112-123.

261. Koraeva, L. Z. (2020). Formation creative abilities of primary school students with methods of interactive methods and technology. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, (4), 173-183.

262. Mynbayeva, A., Galimova, N., & Akshalova, B. (2018). Development of creative abilities in schoolchildren through self-cognition lessons. *The European Journal of Social and Behavioural Sciences*, (1(XXI volume)), 28-43.

263. Nwoke, B. L. (2021). Enhancing primary school pupils' mathematics creative ability through activity based learning approach. *Malikussaleh Journal of Mathematics Learning (MJML)*, (2(IV volume)), 70-76.

264. Tereshchuk, H. V., Kuzma, I. I., Yankovych, O. I., & Falfushynska, H. I. (2019). The formation of a successful personality of a pupil in Ukrainian primary school during media education implementation. *Педагогіка вищої та середньої школи*, (52), 39-55.

265. Yakibova, D. Sh. (2021). Methods for enhancing the creative thinking of primery schoolchildren. *Herakd pedagogiki Nauka i Praktyka* : wydanie specjalne, 247-256.

266. Yusufaliyeva, G. A. (2021). The role of the teacher in the develppment of creative abilities of primary school students. *Innovative technologica*, (5(II volume)), 54-59.

ДОДАТКИ

Додаток А

Комплекс завдань, спрямований на формування творчих умінь у молодших школярів з використанням інтерактивних технологій

(Систематизовано автором, на основі опрацювання наукових джерел: Волошина, 2011; Демчук, 2007; Зайченко, 2014; Кондратюк, 2011; Манагарова, 2015; Пантюх, 2010)

№ з/п	Творчі вміння	Зміст завдань
1.	Уміння комбінувати та моделювати, доповнювати	З метою розвитку вміння поєднувати нестандартним чином елементи, створювати модель об'єкта, завершувати незакінчені речення, тексти, малюнки, на нашу думку, варто використовувати *інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності*. Зокрема, для роботи в парах, можна виконати такі завдання: — вправа «Придумай завершення казки чи оповідання»; —вправа «Домалюй фігурки» – дітям даються картки із незвичайними фігурами, які потрібно домалювати таким чином, щоб вийшов малюнок і придумати коротку історію за малюнком. Для роботи в мікрогрупах варто пропонувати завдання такого характеру: — вправа «Монгольська гра» – скласти композицію, використовуючи геометричні фігури на певну тематику: «Клоун», «Школа», «Корабель» тощо; — вправа «Складіть малюнок» – дітям даються картинки із набором символів та фігурних елементів, з яких вони мають скласти якомога більше малюнків; — із цеглинок Lego створити диво-істоту, якої не існує у світі. Придумати їй назву, розповісти де живе, чим займається, що любить (Зайченко, 2014, с. 16-17)
2.	Уміння визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення	З метою формування в молодших школярів уміння бачити проблему, усвідомлювати її та розв'язувати варто використовувати *інтерактивні технології проблемного бачення:* «Дебати», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Прес» і пропонувати запитання проблемного характеру такого змісту: — «Чому цієї весни птахи прилетіли раніше, ніж завжди?»; — «Використання комп'ютера в повсякденному житті: переваги і недоліки». Також можна рекомендувати вправу-гру «Чомучки» – учитель ставить декілька запитань, які починаються зі слів «Чому?», а учні мають швидко відповісти на них та пояснити: — «Чому люди не літають, як птахи?»; — «Чому окуляри не носять на потилиці?»; — «Чому ведмідь клишоногий?» (Манагрова, 2015, с. 21). Також доречними будуть *інтерактивні технології створення*

		продуктів творчої діяльності. Зокрема, в малих групах варто використовувати метод «Ручки всередині». Групи отримують завдання проблемного характеру, наприклад: «Дівчинка стоїть на пішохідному переході. Загоряється зелене світло світлофора, але регулювальник забороняє йти. Як їй вчинити?». Кожен учень має висловити свою думку щодо розв'язання проблеми, кладучи ручку в центр столу. Після цього він немає говорити, поки не висловить свою думку кожен учасник групи. По завершенню обговорення, створити пам'ятку «Правила дорожнього руху», намалювати малюнок на тему: «Ми – пішоходи» (Кондратюк, 2011, с. 21)
3.	Уміння уявляти і фантазувати	Вважаємо, що формувати вміння створювати образи, ідеї, втілюючи в малюнках, оповіданнях, сценках допоможуть *інтерактивні технології для розвитку уяви і фантазії*: розігрування ситуацій, «Рольова гра», «Драматизація», «Програвання сценки»; *інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей*: «Коло ідей», «Мікрофон», «Незакінчене речення». Також доцільно використовувати *інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності.* Для організації парної взаємодії учням пропонуються завдання: — гра «Зачаровані приклади» – розв'язати вирази і знайти зашифроване слово-код. Наприклад: 60 + 30 = 70 – 20 = 90 – 30 = 60 + 10 = 50 + 50 = **50 60 70 80 90 100** E A T O T P 18 + 1 = 16 – 1 = 15 + 1 = 13 + 1 = **14 15 16 17 18 19** A I H O P H Після розв'язання прикладів учні мають із відгаданими словами придумати речення або оповідання (Волошина, 2011, с. 4); — вправа «Чарівні історії з торбинки» – кожна пара не дивлячись обирає будь-яку річ у торбинці, уявляє її і вигадує історію, яка трапилася з цим предметом; — вправа «Означення» – учень обирає собі пару і підбирає якомога більше слів-означень, які характеризують його однокласника. Потім необхідно пофантазувати і придумати про нього невелику розповідь, використовуючи всі дібрані означення (Демчук, 2007, с. 25); — вправа «Малюнкове письмо» – написати одне одному листа, замінюючи слова малюнками так, як це робили первісні люди. Лист має бути коротким (1 – 2 речення). Потім діти обмінюються листами і намагаються їх прочитати (Зайченко, 2014, с. 16). Для організації групової взаємодії учням можна запропонувати наступні завдання:

		— вправа «Фантастичні гіпотези» – кожна група має придумати і сказати: «Що станеться, якщо оживуть всі казкові герої?»; «Що станеться, якщо в людей виростуть крила?»; «Що станеться, якщо всі тварини заговорять людським голосом?»; «Що буде, якщо зникнуть годинники?»; «Що буде, якщо не стане календаря?». — вправа «Неіснуючий прилад» – уявити неіснуючий прилад, який може стати людям в пригоді. Намалювати його та дати назву. Придумати незвичайне використання добре знайомих речей (Демчук, 2007, с. 26); — вправа «Маленькі казкарі» – вигадати колективну казку і намалювати до неї ілюстрації; — вправа «Фантастичні проєкти» – придумати фантастичний проєкт на задану тему або тему, пропоновану учнями, наприклад, проєкт космічного міста. Потім відбувається їх захист; — вправа «Святкова листівка» – уявити, що в місті вирішили відзначити декілька нових свят. Потрібно допомогти мешканцям міста намалювати листівки і привітати одне одного зі святами (Зайченко, 2014, с. 15-18)
4.	Уміння створювати власні продукти творчої діяльності	Для формування вміння складати розповіді, загадки, вірші, лічилки, сенкани, малювати малюнки буде доцільним використання *інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності, інтерактивних технологій для розвитку уяви і фантазії.* Для роботи в парах учням пропонуються такі завдання: — вправа «Малюнок у дві руки» – створити казкового героя. Кожен учень знаходить собі пару і задумує казкового героя, якого б хотів намалювати. Малювати потрібно в парі, по черзі. Має вийти один казковий герой, якому будуть притаманні риси обох задуманих героїв. Намалювавши, потрібно дати йому ім’я. Така вправа сприяє формуванню вміння узгоджувати свої дії під час виконання спільного завдання; — вправа «Крапки» – на папері потрібно зобразити пташку, використовуючи 20 крапок, після чого треба обмінятися малюнками із своїм сусідом і з’єднати крапки, щоб вийшло зображення пташки. Потім малюнок повертається автору, який може його доповнити, розмалювати, дати назву, скласти розповідь про героя (Демчук, 2007, с. 25, 30); — скласти сенкан до слова «пісня», наприклад: Пісня Милозвучна, ніжна. Лунає, дзвенить, надихає. Пробуджує почуття прекрасного. Душа (Пантюх, 2010, с. 4). Для роботи в групах можна рекомендувати вправу «Програйте казку». Потрібно обрати відому казку. Діти мають зліпити з пластиліну головних героїв казки, декорації, а потім програти її (Зайченко, 2014, с. 18)

Додаток Б

Освітні галузі, які сприяють формуванню та розвитку творчих умінь у молодших школярів

(Савченко, 2019a; Савченко, 2019b; Шиян, 2019a; Шиян, 2019b).

Клас	Освітня галузь	Творчі вміння за типовою освітньою програмою О. Савченко	Творчі вміння за типовою освітньою програмою Р. Шияна
1–4	Мовно-літературна	**Змістова лінія «Взаємодіємо усно»**: — уміння брати участь у діалозі, інсценізаціях; — уміння застосовувати знання з різних видів мовленнєвої діяльності в навчальних і життєвих ситуаціях; — уміння сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях; **Змістова лінія «Взаємодіємо письмово»:** — уміння виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності; **Змістова лінія «Досліджуємо медіа»**: — уміння інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах; — уміння створювати прості медіапродукти. **Змістова лінія «Читаємо» (1-2 кл.):** — уміння користуватися раціональними прийомами пошуку потрібної інформації в різних джерелах. **Літературне читання (3-4 кл.):** **Змістова лінія «Взаємодіємо усно за змістом прослуханого»**: — уміння сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися з іншими людьми заради досягнення певних життєвих цілей.	**Змістова лінія «Взаємодіємо усно»**: — уміння перетворювати, виокремлювати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати усну інформацію в реальній мовленнєвій практиці (бесіда, дискусія в класі, мікродискусія в групі, обговорення в парі тощо). **Змістова лінія «Взаємодіємо письмово»:** — уміння створювати писемні висловлювання в реальному та віртуальному просторі. **Змістова лінія «Читаємо»:** — уміння сприймати та аналізувати текст, оцінювати прочитане та перетворювати інформацію, уявляти, мислити творчо. **Змістова лінія «Досліджуємо медіа»**: — уміння аналізувати, оцінювати медіатексти та створювати прості медіапродукти. **Змістова лінія «Театралізуємо»:** — уміння моделювати різні ситуації спілкування, обирати відповідні комунікативні стратегії, досліджувати несловесні засоби спілкування

		Змістова лінія «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів»: — уміння висловлювати рефлексивні судження в зв'язку з прочитаним, критично оцінювати інформацію в текстах різних видів. **Змістова лінія «Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою»:** — уміння складати короткий відгук на прочитану книжку. **Змістова лінія «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією»:** — уміння сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати і безпечно користуватися медіазасобами. **Змістова лінія «Перетворюємо та інсценізуємо прочитане; створюємо власні тексти»:** — уміння створювати творчі продукти з різним ступенем самостійності (доповнення, продовження тексту, ілюстрування; участь в інсценізаціях, дослідницьких проєктах; складання есе, казок, віршів, закличок, загадок, оповідань та ін.)	
	Математична	**Змістова лінія «Геометричні фігури»:** — уміння будувати, креслити, моделювати й конструювати. **Змістова лінія «Математичні задачі і дослідження»**: — уміння розпізнавати практичні проблеми, що розв'язуються із застосуванням математичних методів, на матеріалі сюжетних, геометричних і практичних задач	**Змістова лінія «Вимірювання величин»**: — уміння аналізувати повсякденні проблеми математичного змісту; — уміння розв'язувати повсякденні проблеми математичного змісту, в тому числі й сюжетні задачі, використовуючи різні одиниці вимірювання величин. **Змістова лінія «Просторові відношення. Геометричні фігури»:** — уміння конструювати площинні та об'ємні фігури з підручного матеріалу, створювати макети реальних та уявних об'єктів різних конструкцій

	Громадянська та історична, соціальна і здоров'язбережувальна, природнича	**Змістові лінії: «Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ», «Людина і природа», «Природа» (3-4 кл.):** — уміння досліджувати, вимірювати, систематизувати, класифікувати, встановлювати логічну та часову послідовність подій, критично оцінювати побачене, встановлювати зв'язки і залежності в природі і суспільстві, аналізувати наслідки ризикованої поведінки	**Природнича освітня галузь** **Змістова лінія «Я пізнаю природу»:** — уміння досліджувати, спостерігати, експериментувати та моделювати для пошуку відповідей на запитання про навколишній світ. **Змістова лінія «Я у природі»:** — уміння встановлювати взаємозв'язки між неживою і живою природою. **Змістова лінія «Я в рукотворному світі»:** — уміння встановлювати взаємозв'язки людини і природи; — уміння продукувати винахідницькі ідеї та створювати проєкти. **Соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь** **Змістова лінія «Безпека»:** — уміння прогнозувати наслідки небезпечних дій. **Змістова лінія «Здоров'я»:** — уміння ухвалювати зважені рішення; — уміння критично мислити, ухвалювати зважені рішення. **Громадянська та історична освітня галузь** **Змістова лінія «Я серед людей»:** — уміння співпрацювати в групі, виконувати різні ролі в групі, генерувати нестандартні ідеї. **Змістова лінія «Моя шкільна і місцева громади»:** — уміння висловлювати та обстоювати свою думку та приймати інших, висувати власні ініціативи, планувати й організовувати громадські справи
	Технологічна	**Змістова лінія «Інформаційно-комунікаційне середовище»**: —уміння конструювати вироби	**Змістова лінія «Технічна творчість і техніка»**: — уміння конструювати та

		з готових деталей. **Змістова лінія «Середовище проєктування»**: — уміння продукувати ідеї; — уміння моделювати і конструювати; — уміння виконувати елементарні графічні зображення; — уміння виявляти проблеми; — уміння експериментувати з матеріалами і технологіями для реалізації власних ідей; — уміння планувати технології послідовності виготовлення виробу. **Змістова лінія «Середовище техніки і технологій»**: — уміння поетапно виготовляти виріб з використанням традиційних та сучасних технологій. **Змістова лінія «Середовище соціалізації»:** — уміння спільно здійснювати проєктно-технологічну діяльність. **Дизайн і технології (3-4 кл.) – інтегрований курс**	моделювати під час самостійної або колективної роботи з конструктором. **Змістова лінія «Світ технологій»**: — уміння планувати власну діяльність у процесі вивчення конструкційних матеріалів та дотримуватися послідовності у виготовленні виробів, аргументувати обрану послідовність у роботі. **Змістова лінія «Світ ремесел»**: — уміння створювати та оздоблювати прості вироби за зразком чи власним задумом із застосуванням традиційних ремесел або технік декоративно-ужиткового мистецтва. **Змістова лінія «Побут»**: — уміння розв’язувати практичні завдання у власному побуті, планувати та реалізовувати найпростіші трудові дії
	Мистецька	**Змістова лінія «Художньо-творча діяльність»:** — уміння застосовувати різні виразні засоби творення художніх образів, імпровізування та естетичного перетворення довкілля. **Змістова лінія «Сприймання та інтерпретація мистецтва»:** — уміння сприймати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати мистецтво. **Змістова лінія «Комунікація через мистецтво»:** — уміння критично оцінювати свої досягнення; — уміння взаємодіяти з іншими в середовищі через мистецтво	**Змістова лінія «Художньо-практична діяльність»:** — уміння застосовувати різні виражальні засоби для створення художніх образів, імпровізування та естетичного перетворення довкілля. **Змістова лінія «Сприймання та інтерпретація мистецтва»:** — уміння сприймати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати мистецтво, виявляючи до нього емоційно-ціннісне ставлення. **Змістова лінія «Комунікація через мистецтво»:** — уміння презентувати себе і свої досягнення, критично їх оцінювати

Додаток В

Програма вибіркового навчального курсу

«Розвиток творчих умінь»

2–4 класи

(розроблено автором)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Головна мета початкової освіти – всебічний розвиток особистості дитини, її талантів, здібностей, компетентностей, наскрізних умінь. Творчість, ініціативність, дивергентне мислення, вміння висловити думку, обґрунтувати її та довести, розв'язувати проблеми, приймати рішення, співпрацювати визначаються спільними вміннями для всіх ключових компетентностей. Завдяки залученню учнів до творчої діяльності, вони зможуть ставити цілі та досягати їх; розкривати свій творчий потенціал; реагувати на зміни, що відбуваються.

З огляду на це, освітній процес має забезпечувати умови для всебічного розвитку особистості дитини, її творчих умінь.

Завдання курсу – розвивати творчі вміння молодших школярів.

Мета курсу:

— сприяти формуванню мотивації до різних видів творчої діяльності;

— створювати умови для набуття знань про навчальну творчість, мисленнєві операції, прийоми творчої діяльності;

— розвивати ерудованість, творчі вміння: доповнювати, комбінувати та моделювати, прогнозувати, продукувати нестандартні ідеї, уявляти і фантазувати, створювати власні продукти творчої діяльності, доводити та спростовувати власну думку.

Програма курсу «Розвиток творчих умінь» (далі – РТУ) містить такі розділи:

— розвиток уміння доповнювати;

— розвиток уміння комбінувати та моделювати;

— розвиток умінь: прогнозувати, продукувати нестандартні ідеї, уявляти і фантазувати;

— розвиток уміння створювати продукти власної творчої діяльності;

— розвиток уміння доводити та спростовувати власну думку.

Запропонована програма дає змогу варіювати зміст і обсяг завдань, вправ, виходячи з можливостей та рівня підготовки учнів.

Ключові етапи технології РТУ:

1 етап – створення позитивної мотивації до творчої діяльності (інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей);

2 етап – засвоєння знань про навчальну творчість, прийоми творчої діяльності, набуття вмінь оперувати навчальним матеріалом і використовувати отримані знання для розв’язання завдань творчого, інтелектуального характеру (інтерактивні технології проблемного бачення, створення продуктів творчої діяльності);

3 етап – розвиток умінь творчого характеру в процесі інтегрованого узагальнення знань із різних навчальних дисциплін (інтерактивні технології мисленнєвої діяльності, створення продуктів творчої діяльності, для розвитку уяви і фантазії);

4 етап – формування в молодших школярів здатності до самоаналізу, рефлексії, самооцінки результатів творчої діяльності (інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей).

Творчі завдання і вправи сприяють усвідомленому оволодінню новими знаннями та способами діяльності, набуттю вмінь їх творчо розв’язувати.

Однією з головних умов РТУ є творча атмосфера в класі, яка позитивно впливає на появу нових, оригінальних ідей.

Створення сприятливих умов для РТУ визначається:

— змістом навчального матеріалу;

— застосуванням інтерактивних технологій навчання: створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах, «Спільний проєкт»); проблемного бачення («Мозковий штурм», «Вирішення

проблем», «Дерево рішень», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Карусель», «Два – чотири – всі разом», «Діалог», «Акваріум»); для розвитку уяви і фантазії (розігрування ситуацій за ролями: «Драматизація», «Рольова гра», «Програвання сценки», імітаційні ігри, «Спрощене судове слухання»); мисленнєвої діяльності («Аналіз ситуації» – case-метод, «Дискусія», «Синтез думок», «Ажурна пилка», «Навчаючи – вчуся», «Ротаційні (змінювані) трійки»); оригінальних, нестандартних ідей («Коло ідей», «Мікрофон», «Незакінчене речення»).

Критерії РТУ:

— мотиваційно-творча активність і спрямованість особистості;

— системність, ґрунтовність, дієвість, знань, необхідність їх поповнювати;

— оволодіння різними видами творчої діяльності, наявність умінь діяти в нестандартних ситуаціях, співпрацювати та взаємодіяти в колективі в процесі творчої діяльності;

— здатність до самоаналізу та рефлексії.

Необхідно так організувати освітній процес, щоб діти мали бажання займатися творчою діяльністю, створювати творчі продукти, розвивати свій потенціал у різних видах означеної діяльності.

2 клас

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	Форма навчання
РОЗВИТОК УМІННЯ ДОПОВНЮВАТИ			
4	**Розвиток здатності доповнювати незавершений ряд предметів необхідними елементами.** Творчі вправи на доповнення незавершеного ряду	**Учень (учениця):** *виокремлює* складові предмета, його ознаки властивості; *доповнює* ряд необхідними елементами	Урок-дидактична гра
4	**Розвиток здатності доповнювати незавершені речення.** Творчі вправи на продовження незакінчених висловлювань	**Учень (учениця):** *завершує* речення, яке відзначається змістовою наповненістю	Практичне заняття з ігровими елементами

РОЗВИТОК УМІННЯ КОМБІНУВАТИ ТА МОДЕЛЮВАТИ			
6	**Розвиток здатності поєднувати деталі нестандартним чином, створюючи композиції.** Доповнення частинами цілого. Складання цілого з частин. Робота з конструктором Lego. Створення композицій з конструктора	**Учень (учениця):** *уявляє,* що таке ціле та частина; *доповнює* частинами ціле; *доповнює* частинами ціле; *домальовує* частини, щоб утворилося ціле; *працює* з конструктором; створює композиції, використовуючи цеглинки Lego	Урок творчого пошуку
РОЗВИТОК УМІНЬ: ПРОГНОЗУВАТИ, ПРОДУКУВАТИ НЕСТАНДАРТНІ ІДЕЇ, УЯВЛЯТИ І ФАНТАЗУВАТИ			
1	**Розвиток уяви. Активізація фантазії за допомогою складання розповіді.** Зіставлення фантастичних подій з реальною дійсністю. Прогнозування ситуацій. Знаходження інших варіантів розв'язку ситуації чи проблеми	**Учень (учениця):** *розвиває* власну уяву, поєднуючи фантастичні події з реальною дійсністю; *передбачає* можливі наслідки з фантастичних ситуацій; *придумує* інші варіанти розв'язку проблеми	Інтегрований урок
1	**Розвиток уяви та фантазії в процесі образотворчої діяльності.** Зображення фантастичних тварин. Малювання ілюстрацій до художніх творів	**Учень (учениця):** *малює* фантастичні тварини; *відтворює* на малюнку асоціації від прочитаного	Урок-подорож
2	**Розвиток здатності висловлювати здогадки, припущення, гіпотези.** Прогнозує розвиток подій у творі, висуває припущення щодо розгортання подій, завершення твору	**Учень (учениця):** *прогнозує* подальший хід розгортання подій	Урок-діалог
2	**Розвиток оригінальності мислення.** Знаходження оригінальних розв'язків завдань. Вправи-цікавинки	**Учень (учениця):** *знаходить* оригінальні розв'язки завдань; *складає* вправи-цікавинки	Урок-казка
РОЗВИТОК УМІННЯ СТВОРЮВАТИ ВЛАСНІ ПРОДУКТИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ			
1	**Розвиток здатності планувати послідовність операцій для створення виробу.** Технологічна послідовність виготовлення виробу	**Учень (учениця):** *планує* послідовність технологічних операцій для виготовлення спроєктованого виробу (пласкої та об'ємної форми)	Комбінований урок
1	**Розвиток здатності створювати виріб.**	**Учень (учениця):** *виготовляє* поетапно виріб	Урок-практикум

	Виготовлення виробу за інструкційними картками з описом або графічними зображеннями	за інструкцією з визначеною послідовністю самостійно або спільно з окремим розподілом частин роботи	
5	**Розвиток здатності дотримуватися алгоритму творчих дій, для створення продуктів творчої діяльності**. Складання фантастичних оповідань. Малювання свого імені. Ліплення з пластичних матеріалів. Малювання графічними матеріалами, фарбами. Вирізування, конструювання з паперу	**Учень (учениця):** *складає* фантастичні оповідання; малює своє ім'я; створює міні-скульптури з пластиліну; *виконує* прості живописні, графічні, декоративні, пластичні композиції; *працює* (вирізує, конструює) з папером, з природними матеріалами; *дотримується* правил техніки безпеки	Урок-практикум
РОЗВИТОК УМІННЯ ДОВОДИТИ ТА СПРОСТОВУВАТИ ВЛАСНУ ДУМКУ			
2	**Вирішення проблемних завдань в парі.** Уміння висловити власні погляди щодо предмета обговорення, довести їх, знайти шляхи вирішення проблемних завдань та відстояти їх, працюючи в парі	**Учень (учениця):** *співпрацює* в парі; *підтримує й ініціює* діалог на теми, які викликають зацікавлення; *відстоює власну думку* під час обговорення та висловлення різних поглядів на предмет обговорення; *підтримує* одну з точок зору та обґрунтовує її; *підтримує аргументами* власні думки або спростовує їх	Інтерактивний урок, урок-діалог, урок-дискусія
3	**Розвиток здатності зацікавити в процесі розв'язання завдань проблемного характеру.** Намагається зробити так, щоб висловлювання було зрозуміле і цікаве для інших осіб	**Учень (учениця):** *виявляє* вміння конструктивно співпрацювати та зацікавлювати співрозмовників	Інтегрований урок
3	**Ставлення до інших.** Правила роботи в групах. Життєві ситуації	**Учень (учениця):** *складає* правила роботи в групах; *поважає* інших; *розіграє* з однокласниками різні життєві ситуації	Урок-конкурс

3 клас

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	Форма навчання
РОЗВИТОК УМІННЯ ДОПОВНЮВАТИ			
3	**Вчимося створювати цілісний образ із частин.** Складання фігур. Гра «Танграм»	**Учень (учениця):** *створює* цілісний образ із частин; *складає* фігури за власним задумом	Урок-дидактична гра
3	**Вчимося створювати цілісний образ на основі однієї частини.** Незакінчений малюнок	**Учень (учениця):** *створює* цілісний образ на основі однієї частини; *завершує* розпочате зображення	Інтегрований урок
РОЗВИТОК УМІННЯ КОМБІНУВАТИ ТА МОДЕЛЮВАТИ			
8	**Вчимося створювати вироби з деталей.** Складання магічних квадратів. Робота із сірниками. Макетування виробів з деталей конструктора. Конструювання та виготовлення виробів з готових елементів	**Учень (учениця):** *складає* магічні квадрати; *моделює* предмети і фігури із сірників; *створює* макети з конструктора; *конструює* вироби з готових елементів	Практичне заняття з ігровими елементами
РОЗВИТОК УМІНЬ: ПРОГНОЗУВАТИ, ПРОДУКУВАТИ НЕСТАНДАРТНІ ІДЕЇ, УЯВЛЯТИ І ФАНТАЗУВАТИ			
2	**Вчимося уявляти зоровий образ.** Зоровий образ. Сторення малюнка	**Учень (учениця):** *уявляє* зоровий образ; *уявляє* себе в різних ситуаціях; *малює* себе в майбутньому	Урок творчого пошуку
3	**Асоціації від побаченого.** Поняття «асоціація». Ланцюжок асоціацій. Завдання-цікавинки	**Учень (учениця):** *має уявлення* про поняття «асоціація»; *створює* ланцюжок асоціацій; *виконує* завдання-цікавинки	Урок «Мозкового штурму»
2	**Знаходження незвичайних об'єктів.** Вправи на знаходження малюнків, чисел, слів	**Учень (учениця):** *знаходить* невідомі малюнки, числа, слова	Урок творчого пошуку
РОЗВИТОК УМІННЯ СТВОРЮВАТИ ВЛАСНІ ПРОДУКТИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ			
7	**Вчимося дотримуватися послідовності дій для досягнення результату.** Створення орнаментів.	**Учень (учениця):** *розуміє* поняття «симетрія»; *складає* та розгадує	Інтерактивний урок

	Складання та розгадування ребусів. Складання оповідань. Малювання графічними та живописними матеріалами	ребуси; *складає* оповідання; *створює* малюнки	
РОЗВИТОК УМІННЯ ДОВОДИТИ ТА СПРОСТОВУВАТИ ВЛАСНУ ДУМКУ			
7	**Вчимося брати участь в обговореннях, діалогах, програвати життєві ситуації.** Оцінювання усної інформації. Вираження власної думки щодо змісту прослуханого. Створення усних монологічних висловлень (розповідь, опис, міркування, есе) самостійно та з опорою на дидактичні матеріали (даним початком, основною частиною або кінцівкою, складеним планом). Інсценізації	**Учень (учениця):** *визначає* позицію мовця, погоджується з нею або заперечує; *висловлює* власні думки з приводу почутого, *аргументує* їх, спираючись на власний досвід; *вступає* і *підтримує* діалог на теми, пов'язані з важливими життєвими ситуаціями; *аргументує* свої думки під час розмови; *виявляє* доброзичливе ставлення до думок інших; *дотримується* етичних норм спілкування, правил етикету; *вживає* у процесі спілкування правильні форми звертань, слів, що виражають прохання, пропозицію, побажання, вибачення; *формулює* розгорнуту відповідь на поставлене запитання; *доводить* аргументовано свою думку	Урок-диспут

4 клас

35 годин (1 год на тиждень)

К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	Форма навчання
РОЗВИТОК УМІННЯ ДОПОВНЮВАТИ			
6	**Вчимося продовжувати невеликі тексти, казки, оповідання.** Тексти, казки та оповідання з поданим початком	**Учень (учениця):** *продовжує* незавершені тексти різних типів (розповідь, опис, міркування), казки, оповідання; *виконує* творчі завдання на	Урок-практикум

		доповнення	
РОЗВИТОК УМІННЯ КОМБІНУВАТИ ТА МОДЕЛЮВАТИ			
2	**Вчимося створювати власні моделі.** Дизайнерське проєктування – моделювання та конструювання	**Учень (учениця):** *аналізує* моделі, подібні обраному виробу (моделі-аналоги) для продукування нових ідей та *створює* власні; *описує* модель спроєктованого виробу	Урок-практикум
4	**Практичний тренінг.** Моделювання та розв'язування проблемних ситуацій	**Учень (учениця):** *моделює* та *розв'язує* проблемні ситуації	Урок-тренінг
РОЗВИТОК УМІНЬ: ПРОГНОЗУВАТИ, ПРОДУКУВАТИ НЕСТАНДАРТНІ ІДЕЇ, УЯВЛЯТИ І ФАНТАЗУВАТИ			
1	**Логічні завдання.** Загадки. Розв'язування логічних завдань	**Учень (учениця):** *уміє* логічно мислити; *розв'язує* логічні завдання; *відгадує* та *складає* загадки	Урок-конкурс
1	**Учися фантазувати.** Уявлення цілісного образу. Демонстрування різних предметів. Завершення малюнків	**Учень (учениця):** *уміє* фантазувати; *уявляє* цілісний образ; *завершує* малюнки	Урок-творчого пошуку
2	**Практичний тренінг.** Тренування уяви та фантазії	**Учень (учениця):** *тренує* уяву і фантазію	Урок-тренінг
2	**Інтелектуальні ігри.** Інтелектуальні завдання	**Учень (учениця):** *розв'язує* інтелектуальні завдання	Урок-КВК
2	**Творчі завдання.** Творчі вправи	**Учень (учениця):** *виконує* завдання творчого характеру	Урок-творчого пошуку
РОЗВИТОК УМІННЯ СТВОРЮВАТИ ВЛАСНІ ПРОДУКТИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ			
1	**Як скласти загадки, шаради.** Загадки про час. Складання завдань. Визначення суттєвих та несуттєвих ознак	**Учень (учениця):** *складає* загадки про час; *складає* різні завдання, використовуючи знання про рідний край; *розгадує та складає* шаради	Інтегрований урок
1	**Як створити казку.** Складання казки. Розвиток уяви. Опис відчуттів	**Учень (учениця):** *складає* казки; *розвиває* уяву, описуючи власні відчуття	Інтерактивний урок
1	**Як писати вірш.** Складання віршів. Добір рими	**Учень (учениця):** *розуміє* поняття «рима»; *добирає* порівняння, рими; *складає* вірші	Урок-конкурс
2	**Як створити виріб з тканини.** Виготовлення виробів з тканих і нетканих матеріалів	**Учень (учениця):** *виготовляє* виріб з тканих і нетканих матеріалів, зокрема, вторинних	Урок-практикум

1	**Як створити орнамент.** Розроблення орнаменту	**Учень (учениця):** *розробляє* або *добудовує* орнамент з самостійно вибраних матеріалів	Урок-практикум
1	**Як скласти серветки до святкового столу.** Складання серветок різними способами	**Учень (учениця):** *складає* серветки для святкового столу різними способами	Урок-практикум
РОЗВИТОК УМІННЯ ДОВОДИТИ ТА СПРОСТОВУВАТИ ВЛАСНУ ДУМКУ			
2	**Вчимося реагувати на медіаповідомлення та створювати власні.** Сприймання простих медіатекстів, виявлення в них очевидних ідей та прихованої інформації. Висловлення власного ставлення до медіаповідомлень. Створення простих медіапродуктів у групі	**Учень (учениця):** *пояснює* свою реакцію на медіаповідомлення (як буде реагувати у відповідь); *створює* прості медіапродукти (листівка, запрошення, sms-повідомлення, фотоколаж, книжечка тощо), співпрацюючи в групі	Урок-діалог
3	**Оцінювання усної інформації.**	**Учень (учениця):** *висловлює* власне ставлення до усного повідомлення; *обґрунтовує* своє ставлення до почутого, спираючись на набуті знання, власний досвід; *визначає* позицію мовця, погоджується з нею чи заперечує	Урок-відкритих думок
3	**Практичне оволодіння діалогічною формою мовлення, вербальними і невербальними засобами, етикетними нормами культури спілкування**	**Учень (учениця):** *бере участь* у дискусії, наводить докази; *висловлює* доброзичливо своє ставлення до думок інших співрозмовників (поділяє їх повністю, частково чи аргументовано відхиляє); *висловлює* й *аргументує* свою позицію; *обирає* вербальні й невербальні засоби спілкування для досягнення мети	Урок-диспут

Додаток Г

Орієнтовна структура планування інтерактивного уроку (за Л. Пироженко, О. Пометун)

(Узагальнено автором, на основі опрацювання праці Пометун,& Пироженко, 2004, с. 82-114).

Частина	Етап	Завдання	Інтерактивні технології, методи, прийоми	Тривалість
Вступна	Мотивація	Налаштування на ефективний процес пізнання та розв'язання певних проблем. Фокусування уваги учнів на проблемі. Стимулювання інтересу до обговорюваної проблеми. Усвідомлення дій, які необхідно виконувати	Бесіда, зачитування фрагменту тексту, виклад невеликої історії, застосування наочності або технічних засобів навчання для демонстрації уривка з фільму. Інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей («Асоціативний кущ», «Криголам», «Мікрофон»); проблемного бачення («Мозковий штурм», «Дерево рішень»); «Скринька скарг»; «Роз'єднай слова»; «Вилучи зайве»; «Задом наперед»	5 % часу уроку
	Представлення теми та очікуваних результатів	Забезпечення розуміння молодшими школярами змісту діяльності. Чітке і конкретне визначення очікуваних результатів пізнавальної діяльності всіх учнів. Формулювання очікуваних результатів інтерактивного уроку (висвітлення результатів діяльності учнів, а не вчителя; чітке відображення рівня навчальних досягнень, який очікується після уроку;	Інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Коло ідей», «Незакінчене речення»); «Дешифрувальник»; «Морський бій»	5 % часу уроку

		визначення способу вимірювання досягнутих результатів)		
	Надання необхідної інформації	Надання учням достатньої кількості інформації для виконання практичного завдання. Зосередження школярів на процесі пізнання. Виявлення помилок учнів. Збір інформації, яка може бути вдало використана щодо теми уроку	Інтерактивні технології проблемного бачення («Карусель»,«Кубування», «Гронування», «Два – чотири – всі разом», «Акваріум», «Мозковий штурм»)	10 – 15 % часу заняття
Основна	Інтерактивна вправа:	Досягнення результатів уроку. Засвоєння навчального матеріалу.	Інтерактивні технології проблемного бачення («Дерево рішень», «Прес», «Розв'язання проблем»);	50 – 60 % часу уроку
	Інструктування	Повідомлення мети вправи, правил, послідовності виконання дій, кількості часу на її виконання.	мисленнєвої діяльності («Ажурна пилка», «Навчаючись – вчуся»)	2 – 3 хв.
	Об'єднання в групи, розподіл ролей	Об'єднання в групи за: порою року, коли народилася дитина; за датою народження (парна, непарна кількість); за статевою ознакою (хлопчики, дівчатка); по першій літері імені або прізвища; розрахунок за номерами (відповідно до потрібної кількості груп); за лічилкою; за жеребкуванням (геометричні фігури, зображення тварин або рослин, назви чи зображення країн, міст; різнокольорові листочки); за зовнішніми ознаками дітей (колір одягу, наявність краваток, прикрас); за вподобаннями.		1 – 2 хв.
	Виконання учнями завдання	Самостійне виконання учнями поставленого завдання, співпрацюючи один з одним.		5 – 15 хв.

	Презентація результатів виконання вправи	Усвідомлення отриманих результатів. Оцінка власного рівня розуміння та засвоєння навчального матеріалу, планування подальших дій щодо його опрацювання.		3 – 15 хв.
	Рефлексія отриманих результатів учнями	Аналіз думок і почуттів під час першого використання інтерактивної технології. Порівняння свого сприйняття з поглядами інших. Усвідомлення своїх дій та прогнозування подальших кроків. Внесення вчителем необхідних корективів	Інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, в групах); оригінальних нестандартних ідей («Незакінчене речення», «Мікрофон); мисленнєвої діяльності («Дискусія», «Асоціативний кущ»)	5 – 15 хв.
Завершальна	Підведення підсумків, оцінювання результатів (рефлексія) уроку.	З'ясування змісту опрацьованого. Порівняння досягнутих результатів із очікуваними, їх аналіз. Формулювання висновків. Коригування або закріплення засвоєного. Планування нових тем для обговорення. Встановлення взаємозв'язків між відомим і тим, що ще потребує засвоєння.	Інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення»)	20 % часу уроку
	Установлення фактів (що відбулося?)	Виражання почуттів. Використання відкритих запитань: що? як? чому? Описовий, а не оціночний характер зробленого.		
	Аналіз причин (Чому це відбулося?)	Формулювання питань про причини: як? хто? чому? Аналіз подібних прикладів. Наведення думок незалежних експертів.		
	Планування подальших дій	Проєктування учнями подальших дій		

Додаток Д

Види навчально-творчих завдань, які сприяють формуванню творчих умінь у молодших школярів (за С. Сисоєвою)

(Сисоєва, 2006, с. 187-193).

Творчі вміння	Вид навчально-творчих завдань
Уміння продукувати нестандартні ідеї	— завдання з відсутністю повної вихідної інформації; — завдання на прогнозування; — логічні завдання; — завдання на розробку евристичних правил; — завдання на виявлення протиріч, проблемне бачення; — дослідницькі завдання; — завдання на винахідливість; — завдання на управління; — завдання на розвиток уяви, фантазії
Уміння визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення	— завдання на виявлення протиріч, проблемне бачення; — завдання на прогнозування; — дослідницькі завдання; — завдання на розробку евристичних правил
Уміння уявляти і фантазувати	— завдання на прогнозування; — дослідницькі завдання; — завдання на винахідливість; — завдання на розвиток уяви, фантазії
Уміння комбінувати та моделювати	— завдання на виявлення протиріч, проблемне бачення; — логічні завдання; — завдання на винахідливість; — завдання на розвиток уяви, фантазії; — дослідницькі завдання
Уміння прогнозувати	— завдання з відсутністю всієї вихідної інформації; — завдання на прогнозування
Уміння створювати власні продукти творчої діяльності	— завдання на розвиток уяви та фантазії; — естетичні завдання; — завдання на винахідливість; — завдання на комунікативність
Уміння доповнювати	— завдання на прогнозування; — завдання з відсутністю всієї вихідної інформації; — естетичні завдання
Уміння доводити та спростовувати власну думку	— завдання на проблемне бачення та виявлення протиріч; — завдання на розробку евристичних правил; — завдання на комунікативність

Додаток Е

Орієнтовна схема застосування комплексу методів, прийомів і засобів навчання на уроці формування вмінь і навичок

(Сисоєва, 2011, с. 258-259).

Структура уроку	Методи та прийоми	Засоби навчання
1. Відтворення знань і практичного досвіду. Корекція знань	Евристична і репродуктивна бесіда, підготовчі вправи, взаємоопитування, відтворення опорних конспектів	
2. Повідомлення теми, мети, завдань уроку. Мотивація творчої навчальної діяльності	Прийоми мотивації: створення проблемних ситуацій, ситуації несподіванки, новизни. Повідомлення про практичне значення засвоюваних умінь і навичок	
3. Вивчення нового матеріалу, засвоєння навичок (тренувальні вправи)	Пояснювально-ілюстративний метод, з використанням побіжних запитань. Проблемний виклад матеріалу. Самостійна робота з текстом. Виконання завдань творчого характеру	Схеми, плакати, комп'ютерна техніка, навчально-методичні матеріали
4. Первинне застосування набутих знань	Використання активних (рольові, ділові ігри) та інтерактивних методів навчання	Інструкційно-технологічні картки
5. Застосування знань у стандартних умовах	Репродуктивний метод: виконання вправ (за зразком, за інструкцією, згідно із завданням педагога), опитування, спільне обговорення запитань	Роздатковий матеріал
6. Творче використання знань і навичок	Колективне обговорення окремих робіт учнями, евристична бесіда (дискусія з «Мозковим штурмом»), навчання в співробітництві	Роздатковий матеріал
7. Підсумки уроку. Домашнє завдання	Дослідницький, частково-пошуковий методи: виконання завдань творчого характеру	

Додаток Ж 1

Портфоліо для дослідження стану сформованості

творчих умінь у молодших школярів

Мотиваційний компонент

Анкета «Прагнення до творчості»

(розроблено автором).

Інструкція: «Зараз ви уважно будете слухати твердження, і якщо воно вас стосується, то ставите «+» біля відповідного номера, якщо ні, то «–». Результати заносяться в таблицю».

1. Мені дуже подобається спостерігати, міркувати, шукати причину подій і явищ.

2. Я дуже люблю придумувати нові ідеї, фантазувати.

3. Я маю багату уяву. Люблю малювати, оформляти газети і стіннівки, тому що хочу цим займатися і мені це подобається.

4. Я часто приймаю незвичні, нестандартні рішення.

5. Мені подобається брати участь у художніх виставках, конкурсах.

6. У мене викликають захоплення твори мистецтва (музичні, поетичні, художні).

7. Я легко знаходжу спільну мову з людьми, вмію переконувати їх.

8. Я хочу у вільний час грати на музичних інструментах.

9. Я люблю писати вірші, складати казки, працювати із пластичними матеріалами.

10. Я відчуваю потребу в постійному ознайомлені з тими видами творчої діяльності, якими ще не володію.

Опрацювання відповідей:

Так – 2 бали.

Ні – 0 балів.

15–20 балів – високий рівень;

10–14 балів – середній рівень;

1–9 – низький рівень.

Таблиця для результів анкетування

*Прізвище, ім'я*_____ *Клас*_____	
1.	6.
2.	7.
3.	8.
4.	9.
5.	10.

Додаток Ж 2

Рівні сформованості внутрішньої потреби займатися творчістю в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за анкетою «Прагнення до творчості»)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	45	33,1	42	28,4
Середній	85	62,5	79	53,4
Низький	6	4,4	27	18,2

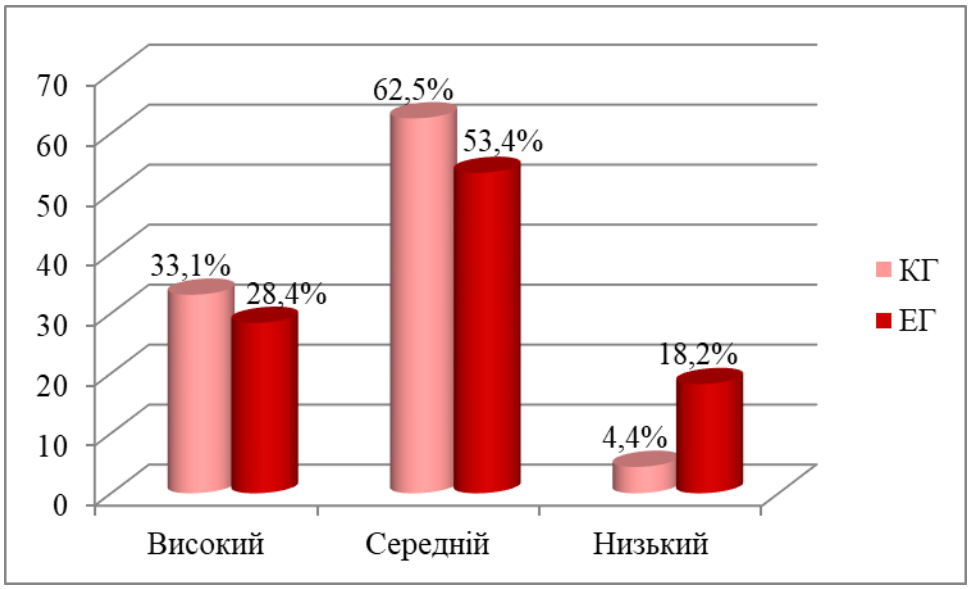

Додаток Ж 3

Анкета «Мої вподобання»

(розроблено автором).

Інструкція: «Дайте відповідь на запропоновані запитання «так», «ні» або «іноді».

1. Чи любиш ти створювати щось незвичайне і яскраве?

2. Чи подобається тобі розглядати картини відомих художників?

3. Чи помічаєш ти навколо себе прекрасне і дивовижне?

4. Чи завжди із захопленням берешся за пензлики, олівці, фломастери, пластилін?

5. Чи намагаєшся висловити свої емоції, думки і почуття за допомогою своїх творінь?

6. Чи подобається тобі брати участь у художній самодіяльності (концертах, святах)?

7. Чи любиш ти дізнаватися щось нове про мистецтво?

8. Ти часто відвідуєш театри, музеї, художні виставки, балет?

9. Чи існують художники, хореографи, танцюристи, актори, майстерність яких викликає в тебе захоплення?

10. Чи цікавишся ти образотворчим, театральним, музичним, хореографічним мистецтвом?

Опрацювання відповідей:

Так – 2 бали.

Іноді (інше) – 1бал.

Ні – 0 балів.

15–20 балів – високий рівень;

10–14 балів – середній рівень;

1–9 – низький рівень.

Додаток Ж 4

Рівні сформованості інтересу до творчості в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за анкетою «Мої вподобання»)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	30	22,1	25	16,9
Середній	85	62,5	79	53,4
Низький	21	15,4	44	29,7

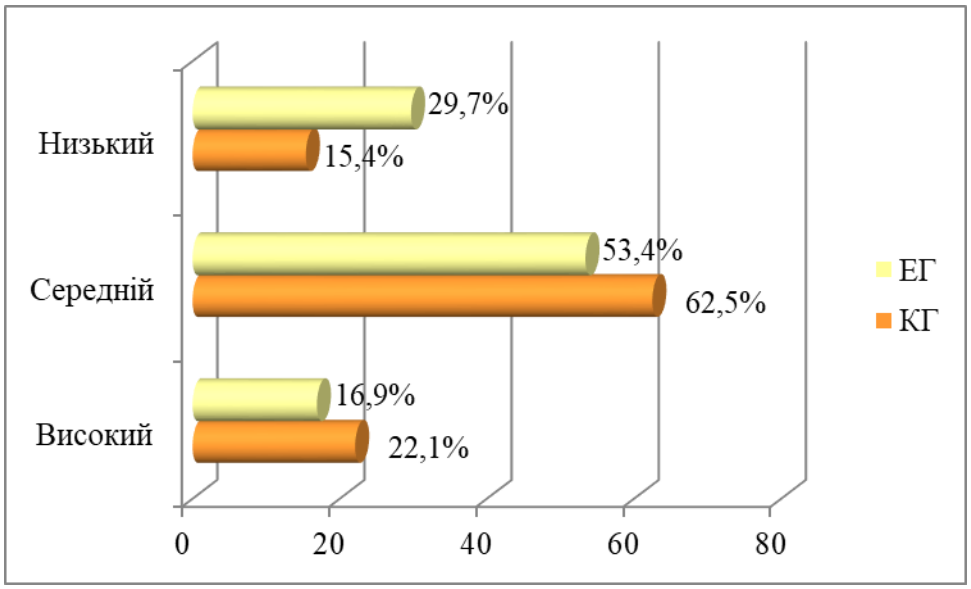

Додаток Ж 5

Тест «Оцінка свого «Я»»

(розроблено автором).

Інструкція: «Обери одну відповідь, яка тебе характеризує. Занеси в бланк відповідей».

1.Чи відчуваєш ти прагнення глибше пізнати самого себе, розкрити свій творчий потенціал?

а) так; б) частково; в) ні. (Бали – 2, 1, 0)

2. Чи здатний ти до швидкого та самостійного оволодіння новими видами творчості – художньої, образотворчої, літературної?

а) так; б) частково; в) ні. (Бали – 2, 1, 0)

3. Чи здатний ти виконувати важке завдання, якщо перших дві години не дали очікуваних результатів?

а) так; б) частково; в) ні. (Бали – 2, 1, 0)

4. Чи подобається тобі відображати свої ідеї, фантазії, настрої в малюнках, творах?

а) так; б) частково; в) ні. (Бали – 2, 1, 0)

5. Чи любиш ти створювати щось нове, оригінальне (аплікацію, картину, поробку)?

а) так; б) іноді; в) ні. (Бали – 2, 1, 0)

6. Чи думаєш ти, що сам зможеш брати участь у важливих змінах навколишнього світу та створювати щось таке, що мало б значущість:

а) так, у більшості випадків; б) так, іноді; в) ні. (Бали – 2, 1, 0)

7. Чи вважаєш ти, що деякі з твоїх ідей зумовили б значний прогрес у майбутньому в якійсь із галузей:

а) так; б) так, за сприятливих обставин; в) лише певною мірою. (Бали – 2, 1, 0)

8. Тобі довелося займатися незнайомою справою. Чи виникає в тебе бажання домогтись у ній досконалості:

а) так; б) так, але тільки якщо це подобається; в) задовольняюся тим, чого встиг домогтися. (Бали – 2, 1, 0)

9. У вільний час тобі подобається:

а) залишатися наодинці, поміркувати, щось придумати;

б) намалювати малюнок, створити художню композицію, аплікацію, написати твір;

в) провести час з друзями. (Бали – 1, 2, 0)

10. Чи погоджуєшся ти із думкою, що людина реалізується як особистість у діяльності, спілкуванні, під час розв'язання життєвих проблем?

а) так; б) частково; в) ні. (Бали – 2, 1, 0)

Опрацювання відповідей:

17–20 балів – високий рівень;

10–16 – середній рівень;

0–9 – низький рівень.

Бланк відповідей

*Прізвище, ім'я*_____

*Клас*_____

№	Відповідь	Бали
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		
9.		
10.		

Додаток Ж 6

Рівні сформованості прагнення до самовираження та створення нових, оригінальних продуктів творчої діяльності в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за тестом «Оцінка свого «Я»»)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	20	14,7	24	16,2
Середній	65	47,8	60	40,6
Низький	51	37,5	64	43,2

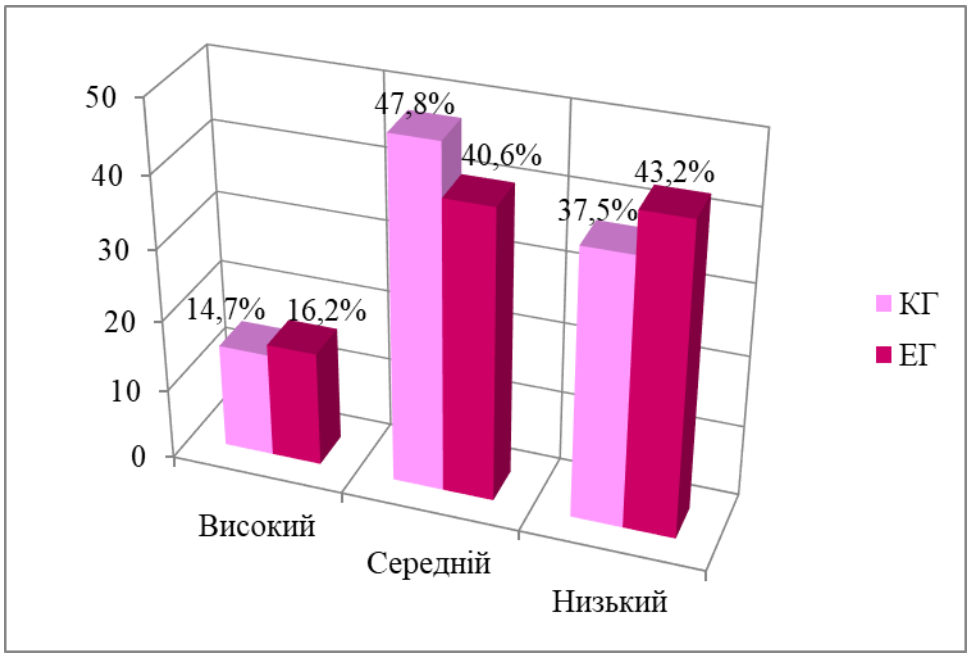

Додаток И 1

Когнітивний компонент

Тест «Види мистецтв» (за О. Остапенко)

(Остапенко, 2020).

Інструкція: «Оберіть правильну відповідь».

1. Який вид мистецтва зображено на фото?

а) скульптура;

б) живопис;

в) кіномистецтво.

2. Який вид мистецтва зображений на світлині?

а) скульптура;

б) архітектура;

в) живопис.

3. Який вид мистецтва зображений на світлині?

а) скульптура;

б) образотворче мистецтво;

в) декоративно-прикладне мистецтво.

4. Театр – це…

а) вид мистецтва, що відображає життя в сценічній дії, яку виконують глядачі для акторів;

б) жанр камерно-інструментальної музики;

в) вид мистецтва, що відображає життя в сценічній дії, яку виконують актори для глядачів.

5. Один з видів образотворчого мистецтва, зображення в якому створюється за допомогою фарб – це…

а) графіка;

б) фотомистецтво;

в) живопис;

г) гравюра.

6. Визначте зайве слово:

а) живопис;

б) графіка;

в) скульптура;

г) пейзаж.

7. Твори якого виду образотворчого мистецтва мають об’ємну форму і виконуються із твердих чи пластичних матеріалів:

а) архітектура;

б) скульптура;

в) живопис;

г) графіка.

8. Автопортрет – це…

а) картина із зображенням природи;

б) портрет членів сім’ї художника;

в) портрет художника, виконаний ним самим.

9. Декоративно-прикладне мистецтво – це…

а) кераміка, писанкарство, вишивка, витинанка, ткацтво;

б) портрети, пейзажі, натюрморти;

в) статуетки, монументи, пам’ятники.

10. Зображення нерухомих, застиглих предметів (квітів, овочів, фруктів, меблів, килимів тощо) – це…

а) пейзаж;

б) натюрморт;

в) портрет.

Опрацювання відповідей:

8–10 балів – високий рівень;

5–7 балів – середній рівень;

1–4 бали – низький рівень.

Додаток И 2

Аналіз відповідей учнів на запитання тесту «Види мистецтв» (за О. Остапенко)

Перші три запитання тесту передбачали розпізнавання на світлинах видів мистецтва, завдяки чому ми могли зрозуміти чи розуміють молодші школярі сутність понять: *«живопис», архітектура», «декоративно-прикладне мистецтво»*. Так, аналіз відповідей молодших школярів на перше запитання тесту дав змогу з'ясувати, що майже всі учні (115 опитаних КГ – 84,6% та 120 опитаних ЕГ – 81,1%) змогли правильно визначити вид мистецтва, а саме – живопис, зображений на фото. 15 дітей КГ (11,0%) та 17 дітей ЕГ (11,5%) зазначили, що на фото зображено скульптуру. 6 дітей КГ (4,4%), 11 дітей ЕГ (7,4%) вказали, що на фото – кіномистецтво.

Друге запитання мало на меті визначення вміння розпізнавати учнями архітектуру. На фото було зображено пам'ятку давньоримської архітектури «Колізей». 85 учнів КГ (62,5%) та 90 учнів ЕГ (60,8%) правильно ідентифікували запропонований вид мистецтва. 45 учнів КГ (33,1%) та 48 учнів ЕГ (32,4%) сплутали архітектуру із скульптурою, вказавши, що на світлині скульптура. Незначна частина учнів (6 респондентів КГ – 4,4%, 10 респондентів ЕГ – 6,8%) зауважили, що на фото – живопис.

На жаль, третє запитання виявилося важчим для молодших школярів. Так, на світлині були зображені предмети, які мають практичний вжиток (кераміка, вишивка). Відповіді учнів показали, що більшість респондентів (105 учнів КГ – 77,2% та 115 учнів ЕГ – 77,7%) визначили, що на фото – скульптура, тоді, як лише невелика кількість опитаних (31 учень КГ – 22,8% та 33 учні ЕГ – 22,3%) змогли розпізнати декоративно-прикладне мистецтво.

Наступні запитання були спрямовані на розуміння молодшими школярами сутності понять: *«театр», «скульптура», «декоративно-прикладне мистецтво», «автопортрет», «натюрморт».* У більшості учнів викликало труднощі запитання, яке стосувалося театру як виду сценічного мистецтва. 84 респондентів КГ – 61,8% та 75 респондентів ЕГ – 50,7% обрали

неправильне тлумачення поняття «театр», зазначивши, що *«це вид мистецтва, що відображає життя в сценічній дії, яку виконують глядачі для акторів»,* що, можливо пов'язано із неуважністю школярів. 20 другокласників КГ (14,7%) та 15 другокласників ЕГ (10,1%) визначили театр як *«жанр камерно-інструментальної музики»*. Лише 32 учні КГ (23,5%) і 58 учнів ЕГ (39,2%) правильно обрали визначення поняття «театр», вказавши, що *«це вид мистецтва, що відображає життя в сценічній дії, яку виконують актори для глядачів».*

Тлумаченню *«один з видів образотворчого мистецтва, зображення в якому створюється за допомогою фарб – це…»* переважна більшість учнів також підібрала неправильне означуване поняття. 80 школярів КГ (58,8%) і 78 школярів ЕГ (52,7%) зазначили, що це *«фотомистецтво».* Менше учнів (28 опитаних КГ – 20,6%, 27 опитаних ЕГ – 18,2%) визначили, що дефініція стосується *«графіки»* та лише 28 учнів КГ (20,6%) та 43 учні ЕГ (29,1%) правильно обрали поняття, вказавши, що це *«живопис».*

У шостому запитанні потрібно було визначити зайве слово із запропонованих слів: *«живопис», «графіка», «скульптура», «пейзаж»*. Зайве слово – *«пейзаж»*, оскільки, запропоновані терміни стосуються видів образотворчого мистецтва, а пейзаж – жанр образотворчого мистецтва. Результати показали, що досить мало респондентів (25 учнів КГ – 18,4% та 30 учнів ЕГ – 20,3%) правильно обрали зайве слово. Переважна більшість (74 опитаних КГ – 54,4%, 79 опитаних ЕГ – 53,4%) учнів зайвим словом визначила *«скульптуру»*, можливо, пов'язуючи це із тим, що запропоновані види мистецтв передбачають малювання, а скульптура – ліплення. 37 другокласників КГ (27,2%) і 39 школярів ЕГ (26,3%) зайвими визначили *«живопис» і «графіку».*

Ще одне запитання тесту було орієнтоване на з'ясування розуміння молодшими школярами сутності поняття *«скульптура»*. Зокрема, пропонувалося означення *«вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну форму і виконуються із твердих чи пластичних матеріалів –*

це…» та чотири варіанти відповідей: *«архітектура», «скульптура», «живопис», «графіка».* Опрацювання результатів засвідчило, що більшість молодших школярів (90 учнів КГ – 66,2%, 96 учнів ЕГ – 64,8%) правильно визначили запропонований вид мистецтва. На думку, 30 респондентів КГ (22,1%) та 25 респондентів ЕГ (16,9%), означена дефініція є поняттям *«архітектура»*. 9 опитаних КГ (6,6%) та 14 опитаних ЕГ (9,5%) вважають, що це *«графіка».* Та лише, 7 другокласників КГ (5,1%) та 13 другокласників ЕГ (8,8%) зауважили, що твердження стосується *«живопису»*.

На запитання *«автопортрет – це…»* майже всі учні (112 учнів КГ – 82,4% , 125 учнів ЕГ – 84,5%) відповіли *«портрет художника, виконаний ним самим»*. 20 молодших школярів КГ (14,7%) та 15 молодших школярів ЕГ (10,1%) дали відповідь *«портрет членів сім'ї художника»*. 4 опитаних КГ (2,9%) і 8 опитаних ЕГ (5,4%) зауважили, що *«автопортрет – це картина із зображенням природи»*.

Цікавим виявилося запитання, що стосувалося продуктів та ремесел декоративно-прикладного мистецтва. Аналіз відповідей учнів дозволив констатувати, що більшість дітей (71 учень КГ – 52,2% та 75 школярів ЕГ – 50,6%) обрали неправильну відповідь – *«статуетки, монументи, пам'ятники»*. 55 опитаних КГ (40,4%) та 60 учнів ЕГ (40,6%) правильно відповіли *«кераміка, писанкарство, вишивка, витинанка, ткацтво»*. 10 респондентів КГ (7,4%) та 13 респондентів ЕГ (8,8%) обрали відповідь *«портрети, пейзажі, натюрморти»*.

Останнє наше запитання передбачало розуміння учнями поняття *«натюрморт».* Результати опрацьованих відповідей показали, що майже всі учні (110 респондентів КГ – 80,8% та 120 респондентів ЕГ – 81,0%) правильно відповіли на запитання. Порівну розділилися неправильні відповіді другокласників. 13 учнів КГ (9,6%) та 14 учнів ЕГ (9,5%) зазначили, що *«зображення нерухомих, застиглих предметів (квітів, овочів, меблів, килимів тощо – це портрет»* та 13 учнів КГ (9,6%), 14 учнів ЕГ (9,5%) відповіли, що *«це пейзаж».*

Додаток И 3

Рівні сформованості системності, повноти і ґрунтовності знань з певного виду мистецтва в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за тестом «Види мистецтв» О. Остапенко)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	14	10,2	13	8,7
Середній	75	55,2	80	54,1
Низький	47	34,6	55	37,2

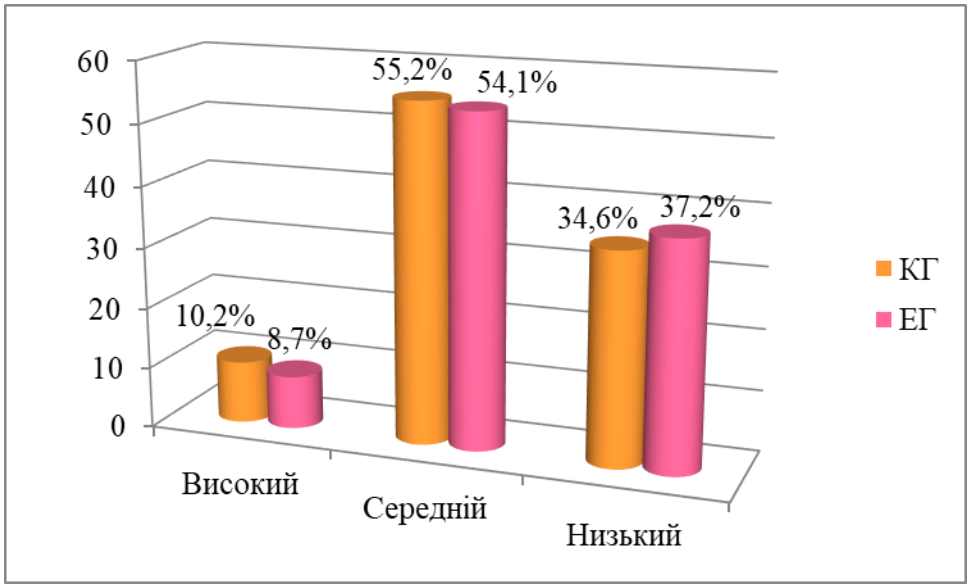

Додаток И 4

Анкета-опитувальник «Що я знаю про мистецтво?»

(розроблено автором).

1. До якої групи музичних інструментів належить фортепіано?_____
2. Які ти знаєш ударні музичні інструменти? _____
3. Прислів'я – це_____
4. Гучність музичного звучання – це_____
5. Як називають швидкість у музиці?_____
6. Людина, яка створила художній, музичний або мистецький твір називається _____
7. Поетичний твір, у якому римуються рядки –це_____

_____

8. Казки, пісні, загадки, прислів'я переважно складає_____

_____

9. Чим, відрізняється казка від оповідання?_____

_____

10. Що таке казка?_____

_____

Відповіді: 1) клавішні; 2) барабан, бубон; 3) висловлювання повчального змісту; 4) динаміка; 5) темп; 6) автор; 7) вірш; 8) народ; 9) містить чари і перетворення; 10) твір про вигадані, часто фантастичні події повчального характеру.

Опрацювання відповідей:

2 бали – правильна, розгорнута відповідь;

1 бал – відповідь неповна;

0 балів – відповідь часткова, неправильна або ж немає відповіді.

16–20 балів – високий рівень;

10–15 балів – середній рівень;

1–9 балів – низький рівень.

Додаток И 5

Фрагмент відповідей учнів на запитання анкети-опитувальника «Що я знаю про мистецтво?»

Подамо деякі результати проведеного анкетування «Що я знаю про мистецтво?». Молодші школярі із *середнім рівнем* мистецтвознавчих знань давали такі відповіді на запитання:

— «До якої групи музичних інструментів належать фортепіано?» *(«До клавішних», «до клавішних груп»)*;

— «Які ти знаєш ударні музичні інструменти?» *(«Барабан», «кахон», «бубон», «фортепіано», «трикутник», «маракаси»)*;

— «Прислів'я – це… *«вислів про щось», «те що повчає», «порада», «фразеологізм», «невелике речення, яке щось пояснює»*;

— «Гучність музичного звучання – це… *«ритм», «динаміка», «форте»»*;

— «Як називають швидкість у музиці? *(«Темп», «ціла», «половинна», «четвертна»*);

— «Людина, яка створила художній, музичний або мистецький твір називається… *«композитор», «поет», «письменник», «автор», «художник», «музикант»»*;

— «Поетичний твір, у якому римуються рядки – це… *«пісня», «рима», «вірш»»*;

— «Казки, пісні, загадки, прислів'я переважно складає… *«письменник», «автор», «поет»»*;

— «Чим, відрізняється казка від оповідання?» *(«У казці розповідається про неможливе», «казка – це видуманий твір», «у казці тварини, предмети говорять, в оповіданні – все реальне», «казка – це видумана історія. неправдива», «у казці вигадано, а в оповіданні – ні», «у казці може відбуватися таке, що в оповіданні не відбудеться», «тим, що казка – магічна»)*;

— «Що таке казка?» *(«Вигаданий твір», «казка – це оповідання, твір, де предмети можуть говорити», «вигадане, правдиве оповідання», «вигаданий твір», «історія, яка не відбудеться в реальному житті», «казка – це, коли тварини говорять», «такий вигаданий світ, де розмовляють тварини»)*.

Учні із *низьким рівнем* мистецтвознавчих знань або не давали взагалі відповіді на запитання, або відповідали наступним чином:

— «До якої групи музичних інструментів належать фортепіано?» *(«До струнних», «до ударних», «до групи музичних інструментів», «до музичних», «до ударних, клавішних», «до духових»)*;

— «Які ти знаєш ударні музичні інструменти?» *(«Барабан», «гітара», «тарілка»)*;

— «Прислів'я – це… *«те, що може відбутися», «це прислів'я», «маленький вірш»»*;

— «Гучність музичного звучання – це… *«музика», «натхнення на твір музики», «барабан», «милозвучний», «швидкість», «групи музичні»»*;

— «Як називають швидкість у музиці?» *(«рок-н-рол», «барабан», «бубон», «маракаси»)*;

— «Людина, яка створила художній, музичний або мистецький твір називається… *«Іван Франко», «Шевченко», «Леся Українка», «скульптор»»*;

— «Поетичний твір, у якому римуються рядки – це… *«поет», «казка», «римований», «поетичний»»*;

— «Казки, пісні, загадки, прислів'я переважно складає… *«читання», «думки», «твір», «це корисно»»*;

— «Чим, відрізняється казка від оповідання?» *(«Казка – вид оповідання», «оповідання – маленьке, а казка – велика», «казка – для дітей, а оповідання – для дорослих»)*;

— «Що таке казка?» *(«Казка – це казка», «дитяче щастя»)*.

Додаток И 6

Рівні сформованості необхідності поповнювати знання з певного виду мистецтва в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за анкетою-опитувальником «Що я знаю про мистецтво?»)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	0	0	0	0
Середній	48	35,3	45	30,4
Низький	88	64,7	103	69,6

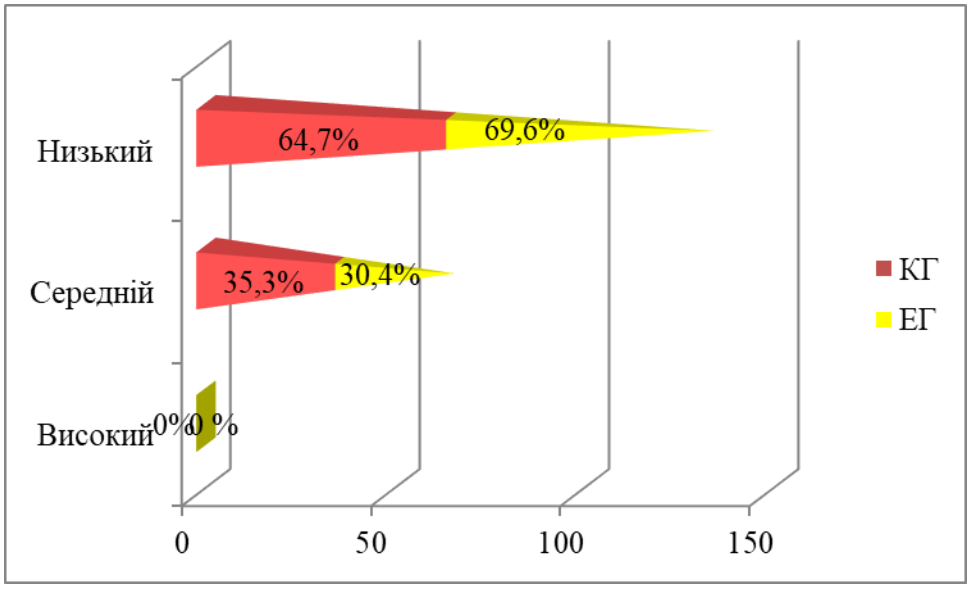

Додаток И 7

Тест «Встанови послідовність»

(розроблено автором).

Інструкція: «Віднови правильну послідовність дій, поставивши біля кожного твердження, в клітинки, цифри в правильному порядку».

1. Віднови послідовність дій **для написання сенкану:**

☐ Підібрати одне слово-синонім до слова теми, зробивши висновок вірша.

☐ Придумати фразу із чотирьох слів, висловивши ставлення до теми.

☐ Назвати дії, пов’язані з темою, які складаються з трьох слів.

☐ Обрати тему.

☐ Описати тему, підібравши два прикметника.

2. Віднови послідовність дій **для написання твору:**

☐ Написати твір спочатку на чернетці.

☐ Прочитати і перевірити написане.

☐ Скласти план твору.

☐ Переписати твір начисто.

☐ Обрати тему.

Відповіді:

Сенкан

1. Обрати тему.
2. Описати тему, підібравши два прикметника.
3. Назвати дії, пов’язані з темою, які складаються з трьох слів.
4. Придумати фразу із чотирьох слів, висловивши ставлення до теми.
5. Підібрати одне слово-синонім до слова теми, зробивши висновок вірша.

Твір

1. Обрати тему.
2. Скласти план твору.
3. Написати твір спочатку на чернетці.
4. Прочитати і перевірити написане.
5. Переписати твір начисто.

Опрацювання відповідей:

2 бали – повністю правильно встановлена послідовність;

1 бал – послідовність наполовину правильна;

0 балів – неправильна послідовність.

Кожна правильно встановлена послідовність оцінюється 2 балами. Максимум – 4 бали.

3–4 бали – високий рівень;

2 бали – середній рівень;

0–1 бал – низький рівень.

Додаток И 8

Приклади відновленої послідовності дій для написання сенкану та твору респондентів (за тестом «Встанови послідовність»)

Приклади відновленої послідовності учнів із *високим рівнем*:

— сенкан: 1) обрати тему; 2) описати тему, підібравши два прикметника; 3) назвати дії, пов’язані з темою, які складаються з трьох слів; 4) придумати фразу із чотирьох слів, висловивши ставлення до теми; 5) підібрати одне слово-синонім до слова теми, зробивши висновок вірша;

— твір: 1) обрати тему; 2) скласти план твору; 3) написати твір спочатку на чернетці; 4) прочитати і перевірити написане; 5) переписати твір начисто.

Алгоритм відновленої послідовності учнів із *середнім рівнем*:

— сенкан: 1) обрати тему; 2) описати тему, підібравши два прикметника; 3) придумати фразу із чотирьох слів, висловивши ставлення до теми; 4) назвати дії, пов’язані з темою, які складаються з трьох слів; 5) підібрати одне слово-синонім до слова теми, зробивши висновок вірша;

— твір: 1) обрати тему; 2) прочитати і перевірити написане; 3) написати твір спочатку на чернетці; 4) скласти план твору; 5) переписати твір начисто.

Учні з *низьким рівнем* допускали декілька помилок у кожній послідовності, що порушувало правильність визначеної інструкції, спрямованої на розв’язання завдання. Дії були впорядковані таким чином:

— сенкан: 1) обрати тему; 2) підібрати одне слово-синонім до слова теми, зробивши висновок вірша; 3) назвати дії, пов’язані з темою, які складаються з трьох слів; 4) описати тему, підібравши два прикметника; 5) придумати фразу із чотирьох слів, висловивши ставлення до теми;

— твір: 1) обрати тему; 2) написати твір спочатку на чернетці; 3) прочитати і перевірити написане; 4) скласти план твору; 5) переписати твір начисто.

Додаток И 9

Рівні знань алгоритму творчих дій в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за тестом «Встанови послідовність»)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	47	34,6	50	33,8
Середній	35	25,7	38	25,7
Низький	54	39,7	60	40,5

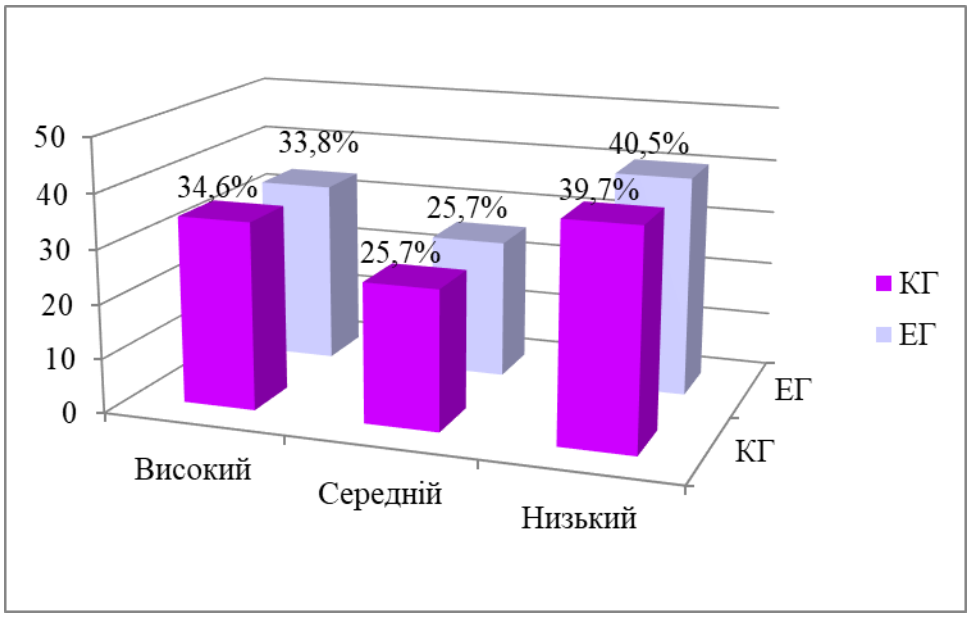

Додаток К 1

Процесуальний компонент

Методика дослідження творчої уяви, фантазії «Незакінчений малюнок» (за С. Бардою, Л. Московець)

(Барда, & Московець, 2019, с. 50).

Методика допоможе визначити рівень розвитку уяви, фантазії в учнів.

Дитині дають картку, на якій зображені геометричні фігури: круг, трикутник, квадрат і пропонують домалювати таким чином, щоб вийшов якийсь предмет, якесь зображення та дати йому назву.

Інструкція: «Перед тобою листок паперу, де намальовано 3 фігури. Спробуй домалювати до них деталі, щоб вийшов предмет, малюнок. Придумай оригінальну назву».

Опрацювання та аналіз отриманих результатів:

високий рівень – геометрична фігура виступає деталлю зображення цілої картини;

середній рівень – зображення на основі геометричної фігури включає деталі, які виходять за межі фігури;

низький рівень – при замкнутості зображення деталями, які не виходять за межі геометричної фігури.

Додаток К 2

Рівні оволодіння художньою діяльністю учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту

(за методикою «Незакінчений малюнок» С. Барди, Л. Московець)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	46	33,8	50	33,8
Середній	85	62,5	96	64,9
Низький	5	3,7	2	1,4

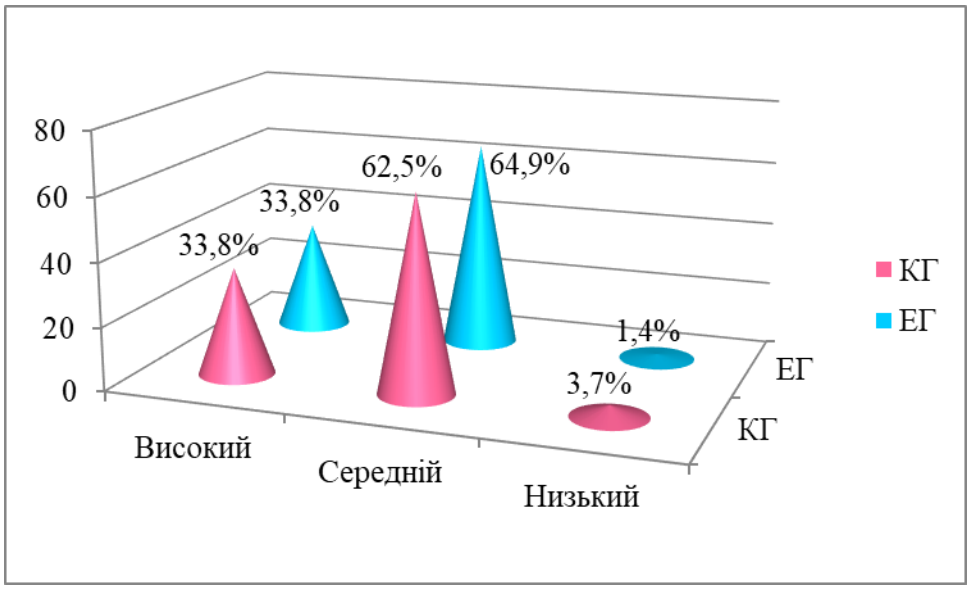

Додаток К 3

Методика «Три слова» (за Н. Карпенко)

(Карпенко, 2016, с. 124-125).

Мета: дослідження особливостей творчої уяви.

Необхідний матеріал: три будь-яких слова (наприклад: дощ, собака, місяць).

Хід виконання: досліджуваному пропонується протягом 15 хвилин сформулювати якомога більше речень, у кожне з яких входили б усі три слова.

Опрацювання даних виконаного завдання

Оцінювання роботи досліджуваного проводиться за наступною шкалою:

— у реченні використані всі три слова в дотепній та оригінальній комбінації – 6 балів;

— у реченні використані всі три слова без особливої дотепності, але в оригінальній комбінації – 5 балів;

— у реченні використані всі три слова в звичайній комбінації – 4 бали;

— у реченні використані всі три слова в менш розумово необхідній, але логічно допустимій комбінації – 3 бали;

— у реченні використано лише два слова, а третє слово для словесного зв’язку – 2 бали;

— у реченні правильно використано лише два слова, а третє штучно введено в речення – 1 бал;

— досліджуваний правильно зрозумів завдання, але дає в реченні формальне об’єднання всіх трьох слів або використовує їх з повторенням – 0,5 бала;

— у реченні безглуздо поєднані всі три слова – 0 балів.

Якщо респондент сформулював дуже схожі одне на одне речення, з повторенням теми, то друге і всі наступні речення оцінюються половиною початкового балу.

Підраховується сума балів, отримана кожним досліджуваним. Обчислюється середній бал кожного досліджуваного та середній бал усієї вибірки:

5–6 балів – високий рівень;

3–4 бали – середній рівень;

0–2 бали – низький рівень.

Додаток К 4

Приклади речень респондентів

(за методикою «Три слова Н. Карпенко»)

Приклади речень учнів з *високим рівнем* умінь формулювати думку: *«Собака заховався в буді, тому що дощ йшов так довго, що аж місяць вийшов»; «Я гуляв у дощ з собакою по місяцю. Я дивився на дощ,потім побачив собаку, яка йде по місяцю. Моя собака гуляла в дощ і дивилася на місяць»; «Одного разу пішов дощ і намочив собаку, після чого він завив на місяць. Собака гуляла під місяцем, і пішов дощ. Собаці було сумно, тому що був темний місяць та з ним ніяк не можна було погратися і він захотів дощу»; «Я сидів удома, а дощ вигравав мелодію, собака танцювала, а місяць був як ліхтар»; «Я гуляв із своєю собакою під місячним сяйвом, аж раптом почався дощ і ми пішли до дому. Ми з другом грали в футбол під місяцем, а потім він пішов до дому взяти собаку, аж раптом почався дощ і він пішов до дому»; «Місяць на горі дивився через дощ на собаку. Моя собака гуляла в дощ та впала в калюжу і дивилася на місяць. У мене є три іграшки: дощ, собака і місяць»; «На собаку пішов дощ і її затягнуло на Місяць. Місяць дивиться на собаку через калюжу, яку зробив дощ»; «Восени йшов дощ, а собака вила на місяць. Місяць яскраво світив, йшов дощ, собака злякалася грому».*

Приклади речень учнів з *середнім рівнем* умінь формулювати речення: *«Ми гуляли з собачкою в лісі, на місяці, потім нас застав дощ і ми промокли, і пішли додому. Я гуляю із сестрою і мамою в лісі, та з собачкою на місяці, і нас застав дощ, ми промокли і пішли до дому»; «Коли я виходжу вечором, виходить місяць, починається дощ і я можу гуляти з собакою»; «Я колись гуляв з собакою і ми бачили місяць, але пішов дощ. Ми бачили місяць, собаку і пішов дощ»; «Ми хотіли піти в зоомагазин і купити собаку, але пішов дощ, ми думали потім, але зайшло сонце і вийшов місяць. Я з собакою пішов на прогулянку, але пішов дощ і сонце зайшло, і настав місяць»; «Я гуляла з собакою, але пішов дощ і вийшов місяць. Я гуляла з подружкою і пішов дощ, а ще ми побачили собаку і місяць»; «Я пішла гуляти з собакою, потім пішов*

дощ, а потім я пішла до дому і намалювала місяць»; «У дощову погоду Леонід разом із своєю собакою Жучкою полетіли на Місяць. У році дванадцять місяців».

Приклади речень учнів з *низьким рівнем* умінь формулювати речення: *«Я гуляв з другом й одразу пішов дощ. Я сьогодні гуляв з моєю собакою Джеком. Я бачив гарний місяць»; «Моя собака виє під дощ на місяць. Моя родина любить дивитися на повний місяць. Я і моя сестра любимо гуляти з собакою під дощем»; «Я сиділа вдома, а на дворі йшов дощ. Гуляла собака. Світив пречудовий місяць»; «Я гуляла з собакою в місяць. Моя собака гавкала на місяць»; «На дворі йде сильний дощ. У моєї бабусі є собака. Я люблю дивитися на місяць»; «Я йшла до школи і почався дощ. Мені мій тато подарував на День народження собаку. Я дізналася, що днем можна побачити місяць, але його погано видно»; «Сьогодні я гуляла в лісі з подружкою, і нас застав дуже рясний дощ. Я навчила свою собаку багатьом командам. Сьогодні вночі місяць сяяв дуже яскраво».*

Додаток К 5

Рівні оволодіння літературною діяльністю учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за методикою «Три слова» Н. Карпенко)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	29	21,3	28	18,9
Середній	39	28,7	42	28,4
Низький	68	50,0	78	52,7

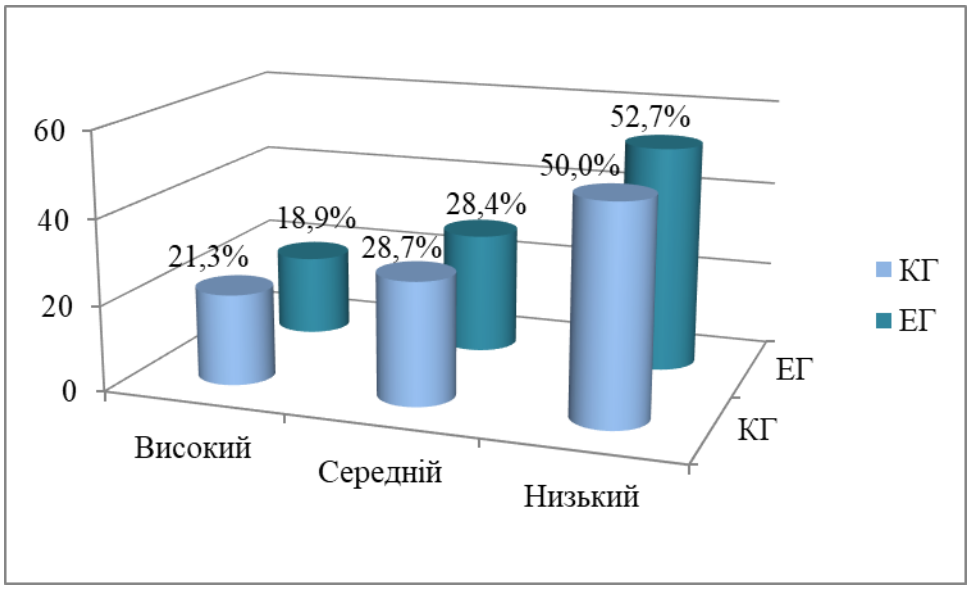

Додаток К 6

Рівні оволодіння різними видами творчої діяльності учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за методиками: «Незакінчений малюнок» С. Барди, Л. Московець, «Три слова» Н. Карпенко)

Рівні	Методика «Незакінчений малюнок»				Методика «Три слова»				Оволодіння різними видами творчої діяльності			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	46	33,8	50	33,8	29	21,3	28	18,9	37	27,2	39	26,4
Середній	85	62,5	96	64,9	39	28,7	42	28,4	62	45,6	69	46,6
Низький	5	3,7	2	1,4	68	50,0	78	52,7	37	27,2	40	27,0

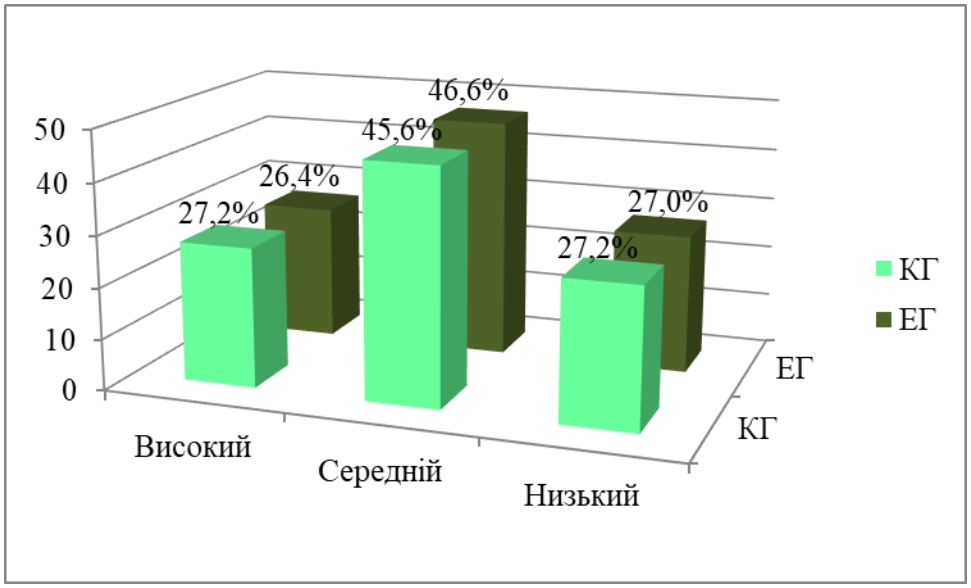

Додаток К 7

Методика «Незвичне використання» (за С. Бардою, Л. Московець)

(Барда, & Московець, 2019, с. 59).

Методика допоможе провести діагностику творчої обдарованості за фрагментом тесту Торранса.

Інструкція: «Ви бачили сірник і знаєте, що зазвичай з ним роблять. Придумайте для сірника якомога більше ідей незвичного використання. Запишіть їх».

Час виконання 10 хвилин.

Опрацювання та аналіз отриманих результатів

Оцінюється продуктивність (кількість), оригінальність ідей:

10 і більше ідей – високий рівень творчості та вмінь;

5–9 – середній рівень творчості та вмінь;

4 і менше – низький рівень творчості та вмінь.

Додаток К 8

Ідеї респондентів щодо незвичного використання сірника

(за методикою «Незвичне використання» С. Барди, Л. Московець)

Наведемо приклади ідей учнів *середнього рівня*: *«складати різні фігури», «чистити вуха», «запалювати вогонь», «зробити будинок для птахів», «побудувати дім», «чохол з сірників», «зробити ручку і писати», «варити сірники», «підпалювати пластик», «спалений сірник може чіплятися до магніту», «потрусити коробку і вийдуть маракаси», «зробити зірочку, залишивши в середині місце, щоб налити воду», «будувати башню», «підпалювати сірником запальничку», «ставити в мікрохвильовку», «для зброї», «для ракет», «для бомби», «для турбомашини», «зробити ліжко з сірників», «писати сірниками», «робити аплікацію», «опалювати квартиру» тощо.*

Ідеї учнів *низького рівня* звучали таким чином: *«коли немає світла, запалити свічку», «розпалювати вогонь», «грітися», «смажити їжу», «робити поробки із сірників», «палити листя», «розпалювати мангал», «палити сірники, щоб подивитися», «підпалювати сірник і задувати вогонь», «стріляти сірниками», «палити кору з дерева», «створити загадку про сірник», «щоб смажити шашлики», «із тисячі сірників зробити один великий», «зробити із сірників дім для іграшок», «зробити ляльку», «використовувати як конструктор», «для головоломок», «зробити з них доміно», «складати фігури», «будувати сірникові будинки», «знімати голівку і отримувати дерево» тощо.*

Деякі молодші школярі пропонували не оригінальні, а нелюдські ідеї: *«для пожежі», «для вбивання тварин», «для вбивання однокласників», «для спалювання голубів», «для вбивання вчительки», «для спалювання контрольних робіт» тощо,* що свідчить про жорстоке, агресивне ставлення до інших людей, тварин. Вважаємо, що з такими дітьми має обов’язково проводитися виховна робота, спрямована на формування гуманістичних цінностей (доброти, взаємодопомоги, справедливості, чесності тощо).

Додаток К 9

Рівні наявності вмінь діяти в нестандартних ситуаціях в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за методикою «Незвичне використання» С. Барди, Л. Московець)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	0	0	0	0
Середній	65	47,8	68	45,9
Низький	71	52,2	80	54,1

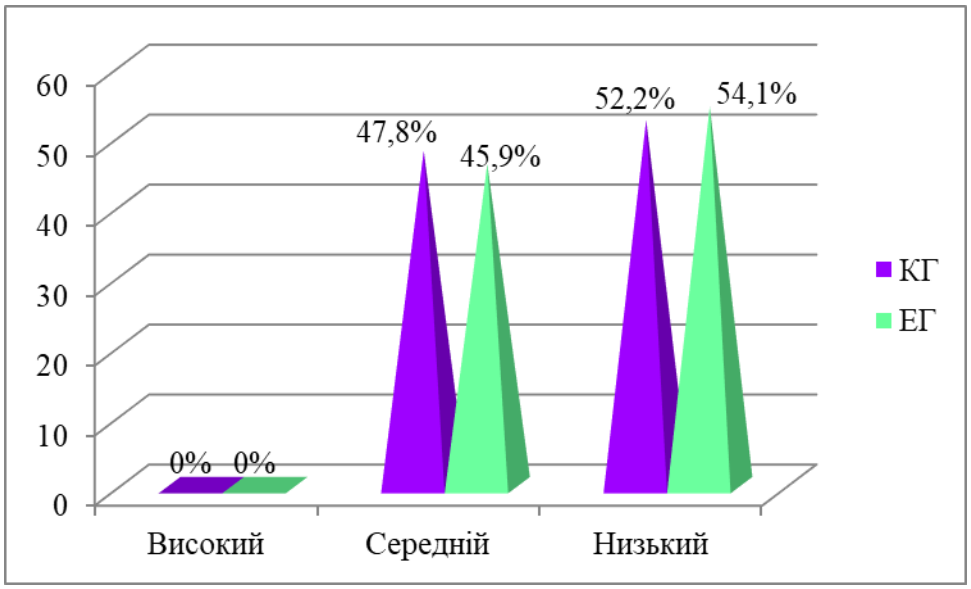

Додаток К 10

Модифікована анкета на визначення проявів колективістичної (індивідуалістичної) спрямованості (за С. Бардою, Л. Московець)

(Барда, & Московець, 2019, с. 57-58).

Інструкція: «Прослухавши твердження, постав у таблицю 2 бали – якщо погоджуєшся із твердженням, оскільки воно тебе характеризує; 1 бал – якщо іноді ти дієш так, як запропоновано; 0 – зовсім тебе не характеризує».

1. Завжди активний під час розв'язання завдань у групі.

2. Із завзяттям відгукуюся на пропозицію приймати участь у творчій діяльності.

3. Проявляю більшу активність, коли зацікавлений не я особисто, а колектив.

4. Допомагаю товаришам у класі.

5. Завжди помічаю сам, коли потрібна моя допомога.

6. Умію підкорятися вимогам однокласників.

7. Завжди радію успіхам класу.

8. Засмучуюся поразками колективу.

9. Терпимий до критики на свою адресу і здатний висловити однокласникам несхвалення, якщо вони діють неправильно.

10. Чутливий та небайдужий до людей.

Опрацювання результатів:

17–20 балів – високий рівень;

10–16 балів – середній рівень;

0–9 балів – низький рівень.

*Прізвище, ім'я*_____									
*Клас*_____									
1		**2**		**3**		**4**		**5**	
6		**7**		**8**		**9**		**10**	

Додаток К 11

Рівні наявності вміння співпрацювати та взаємодіяти в колективі в процесі творчої діяльності в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за модифікованою анкетою на визначення проявів колективістичної (індивідуалістичної) спрямованості С. Барди, Л. Московець)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	35	25,7	40	27,0
Середній	84	61,8	97	65,6
Низький	17	12,5	11	7,4

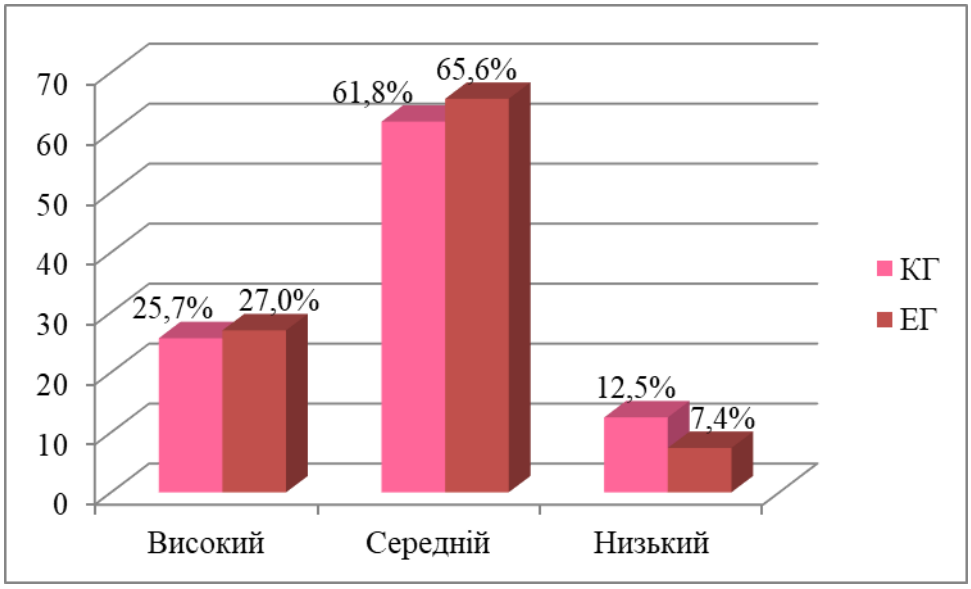

Додаток Л 1

Результативний компонент

Модифікована методика діагностики рівня розвитку рефлексивності (за А. Карповим)

(Карпов, 2003, с. 48-53; Максимов, 2020, с. 93-95).

Інструкція: «Добрий день, діти! Будь ласка, дайте відповіді на запропоновані твердження. Навпроти номера твердження поставте цифру, що відповідає варіанту вашої відповіді. Не замислюйтеся довго, пишіть перше, що спало на думку. Правильних або неправильних відповідей немає».

Варіанти відповідей:

1) ніколи так не буває;

2) інколи так буває;

3) часто так буває;

4) завжди так буває.

Текст опитувальника для молодших школярів

1. Прочитавши хорошу книгу, я потім довгий час думаю про неї, хочеться її з ким-небудь обговорити.

2. Зробивши помилку, я потім довго думаю, чому так відбулося.

3. Я не хочу думати про те, чому хто-небудь незадоволений мною.

4. Я можу подумки поставити себе на місце іншої людини.

5. Я вважаю за краще діяти, а не роздумувати над причинами своїх невдач.

6. Закінчивши розмову, я продовжую вести її подумки.

7. Якщо я з кимось посварився, то, розмірковуючи над тим, хто в цьому винен, я передусім починаю з себе.

8. У мене бувають конфлікти через те, що я часом не можу передбачити поведінку, яку очікують від мене оточуючі.

9. Обдумуючи розмову з іншою людиною, я наче подумки веду з нею розмову.

10. Я намагаюся не замислюватися над тим, які думки і почуття викликають в інших людях мої слова і вчинки.

11. Вирішуючи важке завдання, я думаю над ним навіть тоді, коли займаюся іншими справами.

12. Буває так, що я шкодую про сказане.

Обробка результатів

Із дванадцяти тверджень, відповіді на такі 7 тверджень під №: 1, 2, 4, 6, 7, 9, 11 є прямими; решта – зворотні.

Таблиця

Перевід «сирих» балів у стени

Стени	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**
Сирі бали	16 та нижче	17-19	20-22	23-25	26-28	29-31	32-34	35-37	38-40	41 та вище

При інтерпретації результатів доцільно виходити з диференціації отриманих результатів на три основні категорії.

Результати методики, рівні або більші, ніж 7 стенів, свідчать про високорозвинену рефлексивність.

Результати в діапазоні від 4 до 7 стенів – індикатори середнього рівня рефлексивності.

Показники, менші 4-х стенів – свідчать про низький рівень розвитку рефлективності.

Опитувальний лист

*Прізвище, ім'я*_____
*Клас*_____

№ запитання	**Відповідь**	**№ запитання**	**Відповідь**
1.		8.	
2.		9.	
3.		10.	
4.		11.	
5.		12.	
6.			
7.			

Додаток Л 2

Рівні здатності до самоаналізу та рефлексії в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за модифікованою методикою діагностики рівня розвитку рефлексивності А. Карпова)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	18	13,2	7	4,7
Середній	68	50,0	75	50,7
Низький	50	36,8	66	44,6

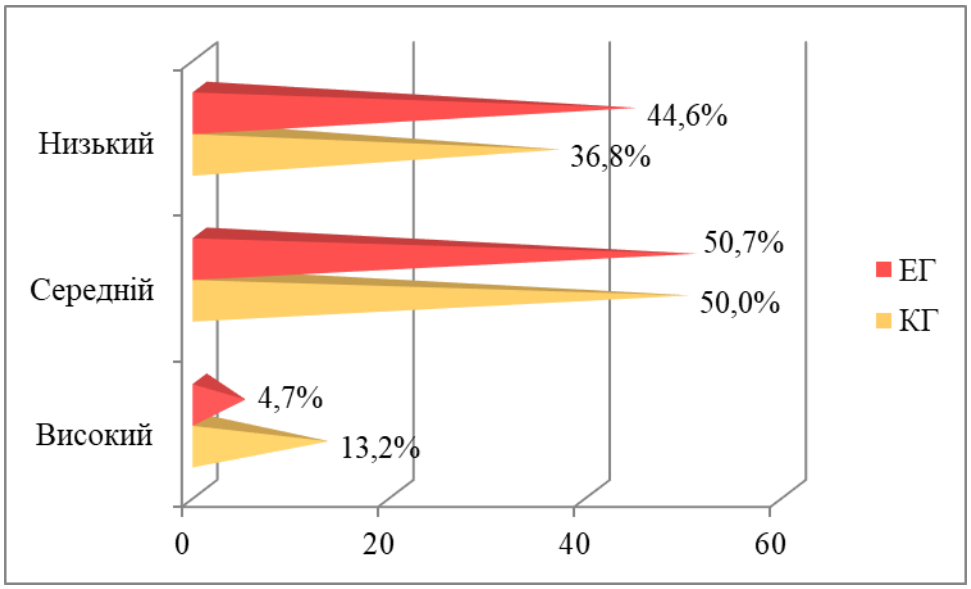

Додаток Л 3

Анкета «Самооцінка сформованості творчих умінь»

(розроблено автором).

Інструкція: «Оцініть за 10-бальною шкалою рівень розвитку своїх творчих умінь. Відповідно, 10 балів – найвищий, 1 – найнижчий рівень».

№	Творчі вміння	Оцінка
1.	Комбінувати та моделювати	
2.	Доповнювати (завершувати незакінчені речення, тексти, малюнки)	
3.	Прогнозувати	
4.	Продукувати нестандартні ідеї	
5.	Визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення	
6.	Уявляти і фантазувати	
7.	Створювати власні продукти творчої діяльності (вірші, загадки, пісні…)	
8.	Доводити та спростовувати власну думку	

Опрацювання результатів (визначення середнього арифметичного значення по всім показникам):

9–10 балів – висока самооцінка;

5–8 балів – середня самооцінка;

0–4 бали – низька самооцінка.

Додаток Л 4

Рівні сформованості самооцінки творчої діяльності в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту

(за анкетою «Самооцінка сформованості творчих умінь»)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	58	42,6	49	33,1
Середній	78	57,4	99	66,9
Низький	0	0	0	0

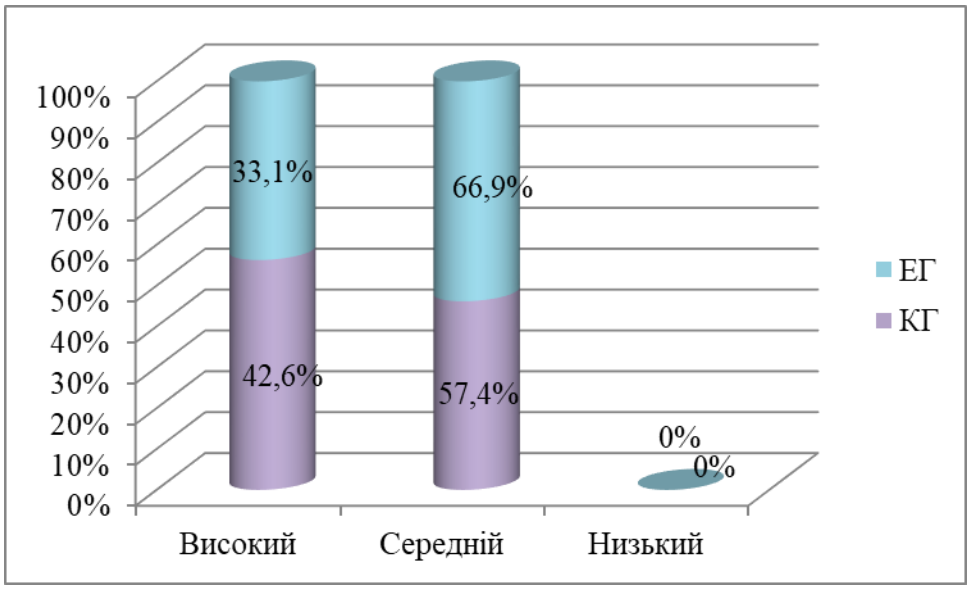

Додаток Л 5

Гра «Золоті руки» (за Л. Дерев'янко)

(Дерев'янко, 2008, с. 62).

Мета: визначення рівня розвитку фантазії.

Учитель називаєте матеріал, а дитина повинна придумати якнайбільше незвичайних предметів, які можна зробити з нього. Наприклад, що можна зробити з дерева? *(Корабель, дитячий конструктор, сходи тощо).*

Опрацювання результатів:

8–10 предметів – високий рівень;

5–7 предметів – середній рівень;

менше 5 предметів – низький рівень.

Додаток Л 6

Рівні наявності творчого потенціалу, розвитку фантазії в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за ігровим експериментальним завданням «Золоті руки» Л. Дерев'янко)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	27	19,9	35	23,6
Середній	73	53,7	84	56,8
Низький	36	26,4	29	19,6

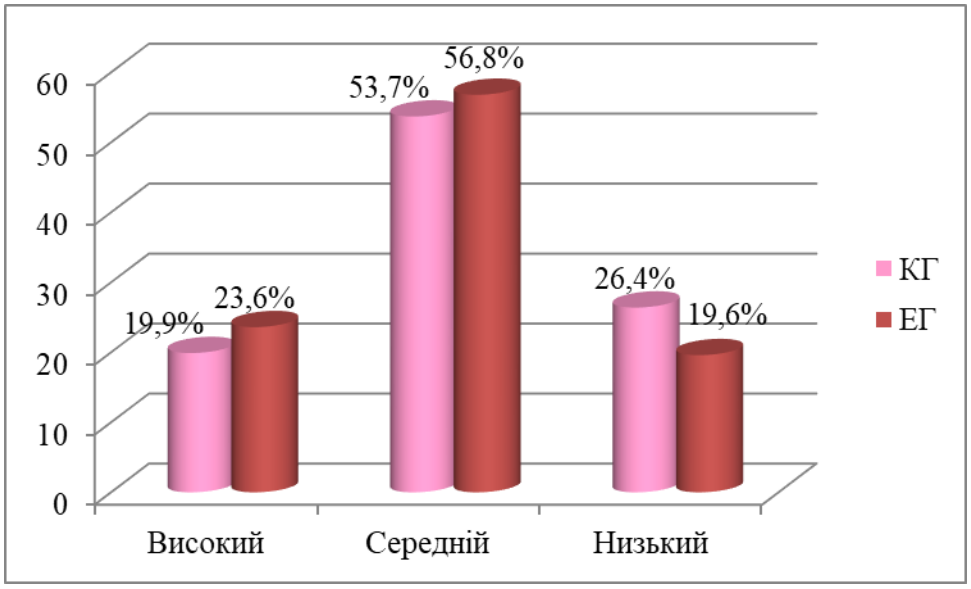

Додаток Л 7

Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» (за М. Дукаревич)

(Дукаревич, 2006; Ларін, 2018; Мороз, 2016, с. 300).

Методика «Неіснуюча тварина» спрямована на діагностування творчої уяви в молодших школярів.

Інструкція: «Розслабтеся, прислухайтесь до своєї інтуїції, дайте волю своїй фантазії та вигадайте і намалюйте неіснуючу тварину. Назвіть її неіснуючим ім'ям. Дайте відповіді на запитання:

— Що вона їсть?

— Де живе?

— Чим вона зазвичай займається?

— Що полюбляє робити найбільше?

— Що вона найдужче не любить?

— Вона живе сама чи разом із кимось?

— Чи є в неї друзі? Хто вони? Чи є в неї вороги? Хто? Чому вони її вороги?

— Чи є щось таке, чого вона боїться, чи вона взагалі нічого не боїться?

— Якого вона розміру?

Опрацювання результатів:

10 балів (дуже високий) – дитина без зусиль намалювала неіснуючу тварину та дала їй назву. Створення абсолютно оригінальної істоти (яка не нагадує звичайних тварин та не створена за стандартною схемою: голова з очима й ротом, тулуб, кінцівки. Цей спосіб характеризує творчий склад особистості. Він можливий у дитини як з переважно раціоналістичним, так і з переважно художнім підходом до дійсності. У дітей, яким ще не виповнилося 9–10 років, такий спосіб створення образу зустрічається доволі рідко. При творчому підході до завдання рівень уяви оцінюють за ступенем природності створеної істоти, за ступенем відповідності між її зовнішнім виглядом та описом способу життя. Якщо зображення занадто химерне, зазвичай це є

ознакою не стільки творчості та оригінальності, скільки прагнення продемонструвати оточенню свою несхожість на інших;

8–9 балів (високий) – створення цілісного образу нової неіснуючої тварини згідно із загальною схемою тварини, але без застосування деталей конкретних тварин (хоча результат може нагадувати дракона, слонопотама або ще когось). Така тварина має голову з очима та ротом, тулуб, кінцівки (ноги, руки, крила, щупальця). Назва, в цьому випадку, не має вказівок на прототипи, але іноді може бути утворена так, як утворені назви реальних тварин («бубозавр», «шапкоїд»). Цей тип образу характерний для художньо-емоційного підходу до творчого завдання. Чим менше створена істота схожа на щось реально існуюче (в природі чи культурі), тим вище оцінюється рівень уяви;

5–7 балів (середній) – малює та розповідає про раніше вже знайому тварину, але поширено із поясненнями. Конструювання, збирання нової істоти з деталей реальних тварин (наприклад, голова людини, тіло ведмедя, вуха зайця, пташиний хвіст). Найчастіше конструкція відображається також у назві: «людино-ведме-заєць», «слоно-корова». Такий спосіб характерний для раціоналістичного підходу до завдання. Це не є ознакою психічних відхилень, а лише свідчить про низьку творчу спрямованість, про «виконавчу», творчу настанову. У молодшому шкільному віці (приблизно до 8 років) така настанова є найбільш типовою;

3–4 бали (низький) – розповідає і малює звичайну тварину. Не фантазує. Це зображення реальної тварини (зайця, собаки тощо). Для дітей шестирічного віку такий спосіб зображення є свідченням низького рівня розвитку уяви, але не є ознакою відхилення від норми. Подібний спосіб побудови образу призводить до підвищення рівня тривоги: дитина боїться відійти від реальності та дозволити собі фантазувати;

0–2 балів (дуже низький) – не малює і не розповідає, або не знає, що намалювати.

Додаток Л 8

Приклади описів неіснуючих тварин молодших школярів

(за проєктивною методикою «Неіснуюча тварина» М. Дукаревич)

Приклади описів неіснуючих тварин учнів *високого рівня*:

— «Пончик полюбляє їсти райдугу. Живе на хмаринках. Зазвичай займається збиранням квітів. Найбільше полюбляє сміятися. Найдужче не любить шум. Живе з друзями. Немає ворогів. Я його подруга. Боїться павуків. Середнього розміру»;

— «Жужа їсть фрукти. Живе на дереві. Зазвичай літає. Найбільше любить гратися зі своїми друзями. Не любить, коли йде дощ. Живе з друзями, які є такими самими істотами, як вона. Є й вороги – летючі миші, які хочуть її з'їсти. Дуже боїться бджіл. Розмір тварини – 5 см»;

— «Тоша їсть рослини. Живе в квартирі будинку. Зазвичай грається і стрибає. Найбільше полюбляє гуляти. Не любить сидіти на місці. Живе з сестричкою. У Тоші друзів є багато, а ворогів – немає. Тоша – дуже відважний, хоробрий і позитивний, тому нікого не боїться і нічого. Розмір – 30 – 40 см»;

— «Єдинорігна коза їсть листя із смолою. Живе в печері. Займається полюванням в лісі. Найбільше полюбляє їсти. Не любить тварин у лісі. Живе сама. Коза боїться котів, комах, собак і риб, а її вороги – це кажани. У неї є друг – метелик. Вона широка і велика. Розмір – 12 см»;

— «Мілкі їсть моркву, п'є молоко. Живе в лісі, біля ферми. Любить гратися. Не любить брехню. Живе не сама, в неї є діти. Мілкі не боїться вогню, води та висоти. У неї немає ворогів, але й друзів небагато. Невеликого розміру як кущ»;

— «Діноріг їсть ягоди. Живе в печері. Зазвичай подорожує. Любить досліджувати щось нове. Не любить галасу, бійки з іншими тваринами. Живе з батьками. Має багато друзів: динозавр, носоріг, слон, тигр, вовк, тому що вони весь час полюють, нічого не бояться. За розміром як двоповерховий будинок».

Приклади описів неіснуючих тварин учнів *середнього рівня*:

— *«Метелик-кусалка їсть мурах, живе у воді. Зазвичай плаває, літає. Найбільше полюбляє плавати. Найдужче не любить вовків. Живе разом з друзями свої породи. Боїться вовків. Розмір тварини становить 30 см, народжується розміром 10 см»;*

— *«Кото-миша їсть кактуси, живе в Африці. Займається плаванням. Найбільше полюбляє спати, але не любить стрибати. Живе сама. Має друзів: тушканчика і дві монгольських миші. Є й вороги – скорпіони, бо жалять її. Боїться холоду. Розмір – 50 см»;*

— *«Кроко-зебра їсть яблука й банани. Проживає в Сахарі. Зазвичай плаває в болоті. Найбільше полюбляє читати книжки. Найдужче не любить гучні звуки. Живе сама. Має друга крокобійку, тобто бджоло-птаха, тому що, коли спить, постійно жужить біля вуха. Тварина – великого розміру»;*

— *«Лево-змія їсть м'ясо. Живе в печері. Займається полюванням. Найбільше любить спати, а не любить – купатися. Живе сама. Друзів немає, а ворогами є шакали, бо вони на неї нападають. Левозмія нічого не боїться. Має великі розміри. Маса – 200 кг. Довжина – 2 м»;*

— *«Дракон Кай їсть рибу. Живе в затишній печері. Обожнює літати. Полюбляє гуляти з господарем. Не любить гострого перцю. Живе з господарем. Має друзів: орла Сашка і лева Зангара. Ворогів немає. Він нічого не боїться. Дуже сміливий. Його зріст – 6 м»;*

— *«Ліндельоф їсть листя з дерев. Живе в лісі. Зазвичай гуляє. Найбільше любить гратися в ігри. Не любить, коли дуже шумно. Живе сам. Має друзів – продактилів. Є вороги – трицератопси, бо нападають на нього. Нічого не боїться. За розміром як двоповерховий будинок»;*

— *«Динокейр їсть листя дерев. Живе в Австралії. Зазвичай ходить і лежить. Найбільше полюбляє відпочивати. Найдужче не любить сидіти і нічого не робити. Живе сам. У нього є друзі. Це такі самі, як і він. Не боїться багато чого. Розміром як дерево».*

Приклади описів тварин дітей *низького рівня*:

— «Заєць їсть моркву. Живе в лісі. Любить гратися з іншими тваринами. Не любить лисиць, бо вони можуть на нього напасти. Живе із мишкою та котиком. Має ворогів – лисиць і вовків. За розміром – невеликий»;

— «Єдиноріг їсть кристали. Живе в казковому місті. Зазвичай грає з друзями. Найбільше полюбляє літати. Найдужче не любить, коли його дратують. Проживає з принцесою. У нього є багато друзів, тому що він – добрий та щирий. Ворогів не має, бо всі мріють з ним дружити. Боїться єдиноріг самотності. Тварина – казкового розміру»;

— «Жар-птиця їсть яблука і зрідка кавуни. Живе в чорному, дрімучому лісі. Зазвичай літає з розпеченим пір'ям. Полюбляє розганяти ворогів вогнем. Найдужче любить їсти кавуни. Живе сама. У неї, на жаль, немає друзів, а є вороги – розбійники. Вони її вороги, тому що, якщо її вбити, то погасне весь вогонь. Ще вона боїться кліток, бо, якщо вона буде в клітці, то перетвориться на золото. Жар-птиця невеликого зросту, такого, як орел, але з меншим дзьобом»;

— «Алозавр їсть м'ясо. Живе в печері. Зазвичай полює. Найбільше до вподоби жахати. Не любить купатися у воді. Живе сам. Друзів і ворогів немає. Це великий хижак, він нічого не боїться. Довжина – 6 м, висота – 4 м»;

— «Єдиноріг їсть м'ясо. Живе на теплій поляні. Зазвичай літає, їсть і спить. Найбільше любить літати, не любить воду. Частіше буває один, іноді зі стаєю. Має друзів єдинорогів. Вороги – це водяні єдинороги, бо вода вбиває вогонь. Єдиноріг середнього розміру – 1 м 20 см».

Додаток Л 9

Рівні наявності творчого потенціалу, розвитку творчої уяви в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за проєктивною методикою «Неіснуюча тварина» М. Дукаревич)

Рівні	КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	27	19,9	25	16,9
Середній	82	60,2	98	66,2
Низький	27	19,9	25	16,9

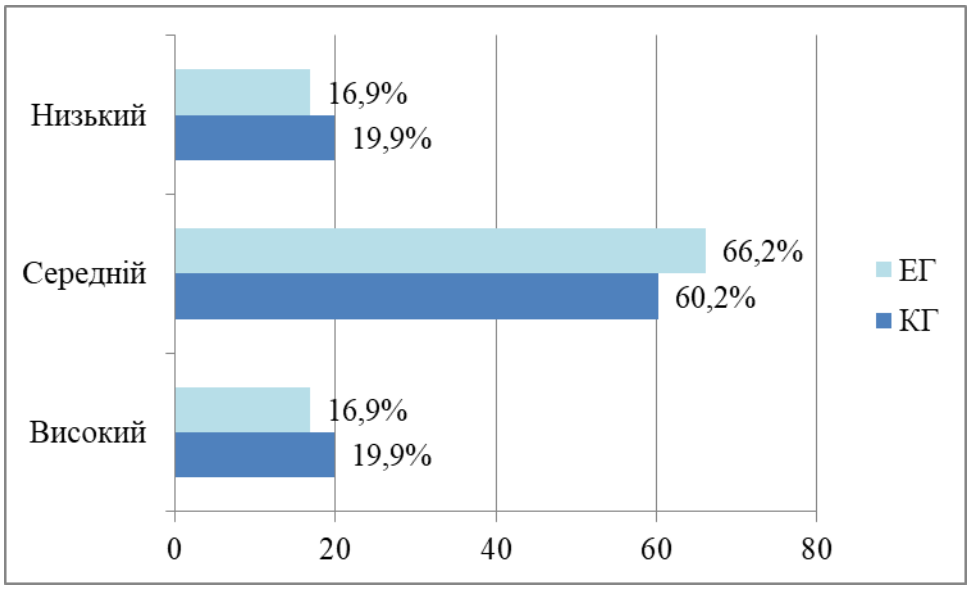

Додаток Л 10

Рівні наявності творчого потенціалу в учнів КГ і ЕГ під час констатувального етапу експерименту (за ігровим завданням «Золоті руки» Л. Дерв'янко, проєктивною методикою «Неіснуюча тварина» М. Дукаревич)

Рівні	Експериментальне ігрове завдання «Золоті руки»				Проєктивна методика «Неіснуюча тварина»				Наявність творчого потенціалу			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%
Високий	27	19,9	35	23,6	27	19,9	25	16,9	27	19,9	30	20,3
Середній	73	53,7	84	56,8	82	60,2	98	66,2	77	56,6	91	61,5
Низький	36	26,4	29	19,6	27	19,9	25	16,9	32	23,5	27	18,2

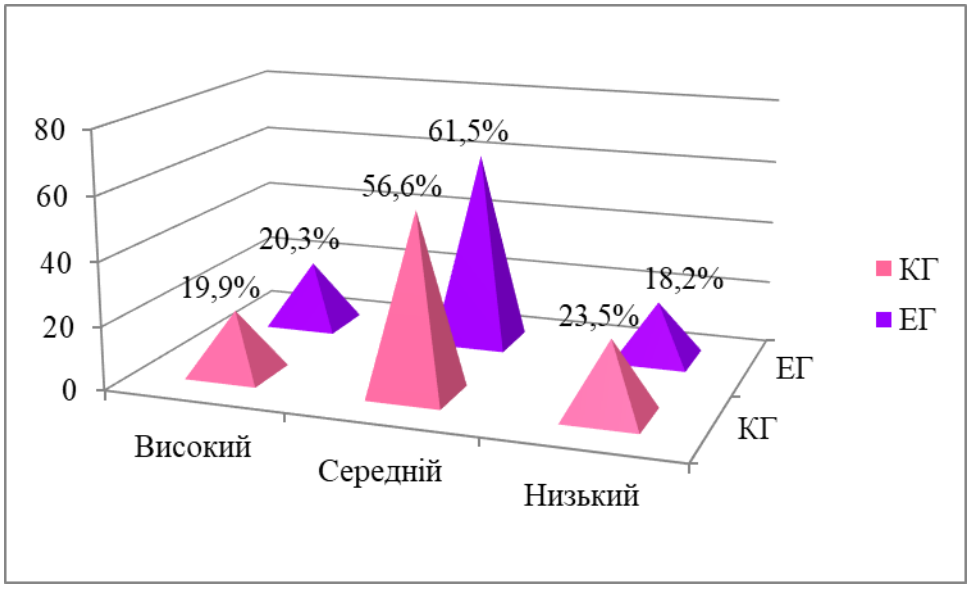

Додаток М

Система творчих завдань, проведених в ЕГ з використанням інтерактивних технологій (за М. Коновальчук)

(Систематизовано автором, на основі опрацювання праці Коновальчук, 2010).

Навчальний предмет	Клас	Творчі завдання, ігри, вправи	Інтерактивні технології	Творчі вміння, які формують та розвивають
Математика	2 клас 3–4 клас	**«Домалюй фігурку»** Розгляньте запропоновані фігурки та пофантазуйте, як їх можна домалювати, щоб вийшов цікавий малюнок. **«Малюнок із геометричних фігур»** Намалюйте малюнок, використовуючи у ньому лише кола, або квадрати, або трикутники тощо. **«Числові вірші»** Напишіть сумний або веселий вірш не за допомогою слів, а використовуючи лише числа. Зміст поетичного твору повинен передаватися не лексичним значенням слів, а його ритмом. **«Фігури»** Учитель показує учням зображення геометричної фігури. Учні почергово фантазують, на який предмет схожа та чи інша фігура. Можна ускладнювати завдання – пропонувати геометричні фігури різних кольорів, щоб діти добирали предмети не тільки за формою, а й за кольором	Інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в мікрогрупах)	Доповнювати, уявляти і фантазувати, продукувати нестандартні ідеї, створювати продукти власної творчої діяльності (числові вірші, малюнки)
Українська мова і літературне читання	2 клас	**«Кумедні чоловічки»** «Оживіть» літери та розкажіть, який у них характер, чим вони займаються, який у них будиночок? **«Геометрія слів»** Створіть «драбинку» зі слів певної тематики. Кожне наступне слово «драбинки» повинно бути на одну літеру довше за попереднє. Наприклад, драбинка до теми «Тварини» може бути такою: л е в	Інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в мікрогрупах),	Доповнювати, уявляти і фантазувати, створювати продукти творчої діяльності (скоромовки, загадки, казки, оповідання, вірші,

	3–4 клас	к о з а к а б а н с о б а к а **«Слово у капелюсі»** Гравці почергово дістають із капелюха, наприклад, 10 карток і мають за певний час скласти слова із цих букв. Варіювати можна кількість гравців, слів, які потрібно скласти, та букв, що лежать у капелюсі. **«Придумай заголовок»** Учитель читає літературний твір та пропонує учням дібрати якомога більше назв, які відображають його суть. Заголовки можуть бути різними, однак учитель має заохочувати до створення образних, емоційних назв. **«Кольорове слово»** Гра проводиться у командах. Ведучий називає певний колір гравцям двох команд. Завдання учасників — «дарувати» йому слова певного кольору. Кожна команда називає кольорові слова почергово: наприклад, зелені слова (огірок, трава, яблуко), червоні (помідор, мак, полуниця) та ін. Перемагає команда, яка останньою назвала слово. **«Інтерв'ю»** Ведучий називає букву, яка вивчається на уроці, а потім, звертаючись до гравців, ставить запитання: «Хто?», «Який?», «Що робив?», «Куди?», «З ким?», «Коли?», «Чому?», «Що сталося?» тощо. Гравець, якого обирає ведучий, повинен швидко дати відповідь, яка починається з цієї літери. Наприклад, буква К: *що — клубок, який — кольоровий, що робив — котився, де — коло річки...* Відповіді можуть бути незвичними і несподіваними. **«Пірамідка»** Учитель записує на дошці слово. Учні почергово мають додати своє слово так, щоб поширити речення, не порушуючи змісту. **«Склади два речення»** Учні утворюють дві команди. Учитель називає слово, яке може вживатись як у прямому, так і в переносному значенні. Гравець	інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення», «Коло ідей»)	сценарії, малюнки тощо)

		першої команди складає речення, в якому це слово вжите в прямому значенні, гравець другої – в переносному. **«Тепло-холодно»** Гравці називають предмети «теплих» і «холодних» кольорів. Потім завдання ускладнюється: необхідно назвати прикметники та іменники, що відповідають відчуттям тепла і холоду. Наприклад, *тепло* – літо, сонце, мама, яскравий, живий та ін.; *холод* – айсберг, ранок, білий ведмідь, образа та ін. **«Закінчи рядок»** Діти мають закінчити рядок, дібравши необхідну риму. **«Три чарівні слова»** Групі пропонують три слова, далекі одне від одного за змістом, наприклад: сонце, книга, собака. За короткий проміжок часу треба придумати якомога більше варіантів оригінальних речень, в яких обов'язково будуть ці слова **«Будинок з колонами»** Дітям пропонують «побудувати будинок», тобто визначити тему твору, основну його ідею, сюжетні лінії. **«Асоціативна аналогія»** Підготуйтеся переказати оповідання так, ніби ця подія трапилася з вами. **«Алгоритмічна аналогія»** Прочитайте оповідання. Чи траплялося подібне у вашому житті? Складіть оповідання, схоже до прочитаного, де головними героями були б ваші друзі і ви. Поясніть, чому так названо текст. Придумайте якнайбільше варіантів назв тексту. Складіть усно твір «Барвиста осінь пройшлася містом». Складіть текст за його назвою і кінцівкою. Придумайте закінчення тексту. Дайте йому назву. Доповніть частину діалогу. Продовжте розмову героїв твору. Домисліть події, які могли б відбуватися з героями казки.		

		Колективно складіть кінцівку до народної казки. Складіть кінцівку до літературної казки. Складіть оповідання повчального змісту, беручи за назву одне з народних прислів'їв. Складіть есе-фантазію за музичним твором композитора. Перетворіть оповідання на казку, домисливши фантастичні події, які могли б трапитися з героями твору. Складіть казку за допомогою прийому «Салат із казок». Доберіть якнайбільше рим до слів: «сніжок», «лисичка». Складіть з ними вірш. Складіть скоромовку за поданими римами. Складіть загадку про знайомий предмет. Створіть нісенітницю за аналогією до прочитаної. Складіть вірш-малятко за поданою назвою. Складіть вірш на запропоновану тематику: про весну, осінь, маму. Намалюйте свого улюбленого казкового персонажа. Спробуйте створити сценарій міні-мультфільму про нього		
Мистецтво	2 клас	**«Світ звуків»** «Ви перебуваєте у гомінкому місті; на березі річки; у школі під час перерви; у театрі під час вистави тощо». Уявіть ситуацію та опишіть звуки, які ви чуєте. **«Що я чую, що я бачу»** Учасники поділяються на дві команди. Після читання поезій, в яких описані звуки, барви, перша команда розповідає про те, що вона бачила (зелені луки, верби схилились над річкою, все залите сонячним промінням тощо), друга – про те, що чула (легеньке шелестіння листя, хлюпотіння води). **«Звукова пляма»** Ведучий пропонує дітям незнайоме слово або звукову нісенітницю (наприклад: алокш, гуфоркам). За звукоритмом і сприйняттям учні фантазують про те, що може означати це слово. Творчий переказ казки (від імені одного з героїв). Обирання кольорів до костюмів героїв відповідно до їх характерів.	Інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в мікрогрупах), інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей («Незакінчене речення»,	Уявляти і фантазувати, прогнозувати, доповнювати, створювати продукти власної творчої діяльності (словесні картини, творчі перекази, історії, малюнки)

	3–4 клас	Словесне малювання музичних образів. «Неіснуюча картина «Осінній вечір». Продовжте речення: «Якби я був осінню, то...» та придумайте історію. **«Музичний ребус»** Діти слухають уривок дитячої пісні з мультфільму чи кінофільму, відгадують її назву (або виконавця) та записують першу літеру. З літер має утворитися слово, тобто воно зашифроване за допомогою пісень. Перемагає команда, яка першою відгадала слово. **«Намалюй музику природи»** Діти уважно слухають звуки природи (природні звуки, твори композиторів). Колективно обговорюють усі асоціації, що виникли, створюють «Асоціативний кущ» та зображують їх за допомогою фарб. **«Малюємо казкових тварин»** Це можуть бути доісторичні тварини (динозаври, ящірки), казкові та фантастичні (дракони, змії). Це можуть бути мешканці підводного і підземного світів, хижі та травоїдні, домашні й дикі тварини	«Мікрофон»), інтерактивні технології мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Синтез думок»), інтерактивні технології для розвитку уяви і фантазії («Драматизація», «Рольова гра»)	
Дизайн і технології	2 клас	Вигадай історію, яка могла би трапитися з героєм твоєї аплікації; Пофантазуй, на що схожа засушена квітка, листочок? **Вправа «Кольори і почуття»** Перед тим, як створити сюжетну аплікацію, згадай, як виглядає осінній ліс, спробуй згадати його настрій, його улюблені кольори. «**Живий предмет»** Кожній групі гравців учитель називає предмет (наприклад: чайник, віник, дошка тощо), пропонуючи «оживити» його та розповісти про його життя: які проблеми можуть у нього бути, які відносини з сусідами та господарями. **«Золоті руки»** Ведучий називає певний матеріал (скло, дерево, залізо тощо). Завдання для учнів – придумати якомога більше предметів, звичайних і незвичайних, які можна зробити з цього матеріалу. **«Диво-скріпки»**	Інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в мікрогрупах), інтерактивні технології проблемного бачення («Прес», «Займи позицію»,	Фантазувати, комбінувати та моделювати, створювати продукти власної творчої діяльності (сюжетні аплікації, твори-фантазії, книжечки), визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення.

	3–4 клас	На аркуш білого паперу слід висипати 5 – 10 скріпок. Дитина обводить їх по контуру, потім забирає скріпки і вигадує, фантазує, на що це схоже. Усний твір-фантазія на тему «Місто майбутнього». **«За і проти»** Назвіть позитивні і негативні наслідки певних подій: усі будинки перетворилися на скляні, на паперові, на залізні тощо. Напишіть оповідання, казку, створіть аплікацію про осінній листочок на тему: «Осінні кольори і почуття». **«Мозаїка з насіння»** Діти викладають зображення предметів із різного виду насіння на пластилінову основу. **Конструювання з об'ємного природного матеріалу.** Заготовляючи з дітьми різний природний матеріал (шишки, жолуді, горішки, корінці, мушлі, солому тощо), знайдіть аналогії до кожного з них. **Макаронні аплікації** **Яєчна мозаїка** **«Ниточка до ниточки»** Можна створити невеличку книжечку з казкою, яку дитина написала сама	«Зміни позицію»), інтерактивні технології для розвитку уяви і фантазії («Драматизація», «Рольова гра»)	
«Я досліджую світ»: природнича галузь	2 клас 3–4 клас	**«Я – тваринка»** Перевтільтеся на тварину і покажіть її, використовуючи невербальні засоби комунікації. Напишіть міні-опис зайчика, лисички, вовка тощо; **«Компліменти природі»** Скажіть добрі слова всім об'єктам живої природи, що трапляються на шляху під час прогулянки. **«Контури хмаринок»** Придивіться до зображення хмаринок, поміркуйте, що або кого вони нагадують. **«Зроби відкриття»** Ведучий пропонує дітям «зробити відкриття» у довкіллі, тобто,	Інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в мікрогрупах), інтерактивні технології оригінальних,	Уявляти і фантазувати, доводити та спростовувати власну думку, створювати продукти власної творчої діяльності (міні-описи, твори)

		придивляючись до природи, предметів, помітити щось нове, цікаве, неповторне. Наприклад: бурульки на даху схожі на зуби; на небі одне сонечко, а в морі їх багато тощо. «Що до чого подібне?». **«Осінні кольори і почуття».** Напишіть твір про кольори та почуття осені. **Гра «Що було б, якби…».** Що було б, якби всі пори року об'єдналися? **«Осінні листочки»** Учитель дає дітям завдання намалювати кілька різних геометричних фігур олівцем. Наступне завдання – кожну геометричну фігуру перетворити на схожий за формою листочок та розфарбувати його (наприклад, *трикутник* – береза, *коло* – липа)	нестандартних ідей («Незакінчене речення», «Мікрофон»), інтерактивні технології проблемного бачення («Прес», «Акваріум»), інтерактивні технології для розвитку уяви і фантазії («Драматизація», «Рольова гра»)	
«Я досліджую світ»: громадянська та історична галузь	2 клас	**«Крісло автора»** За бажанням учні сідають у «крісло автора» і розповідають, ким за професією вони хочуть бути в майбутньому, як дбають про чистоту в громадських місцях, ким славиться Україна тощо. **Інсценізації** «Уявіть, що ви – «репортери» й маєте взяти інтерв'ю у представників різних професій. Придумайте, про що запитати й що вам розповідатимуть про свої професії різні люди». **«Намалюй навпаки»** Кожній групі учитель дає сюжетний малюнок. Необхідно описати його, замінюючи основні явища, дії, ознаки на протилежні, а потім намалювати навпаки. **Складання загадок** За аналогією скласти подібну загадку, проаналізувавши її, але вже іншого змісту; за описом, роздивляючись ілюстрацію або предмет, необхідно описати його; за темою, наприклад, патріотична тематика:	Інтерактивні технології для розвитку уяви і фантазії («Драматизація», «Рольова гра»), інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в мікрогрупах), інтерактивні	Доводити та спростовувати власну думку, уявляти і фантазувати, створювати продукти власної творчої діяльності (загадки, малюнки, орнаменти тощо)

	3–4 клас	про Батьківщину, прапор, герб, рідний край, столицю; **Вправа «Асоціації»** Доберіть асоціації до слова «Батьківщина». **«Державна символіка»** Створіть у парах особистий герб. **«Наведи приклад»** Наведіть власні приклади ситуацій, у яких ви домовлялися з людьми, що мають відмінні від вас уподобання або точки зору. Складіть власну розповідь про Україну. Напишіть лист друзям з Європи. Створіть орнамент для української вишиванки	технології мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Синтез думок», «Аналіз ситуації», «Дискусія»)	
«Я досліджую світ»: соціальна і здоров'язбережувальна галузь	2 клас	**Вправа «Асоціації»** Запишіть на дошці слова: дім, подвір'я, дорога, громадський транспорт, ліс, річка, кінотеатр. Назвіть небезпеки, які асоціюються з ними. **Вправа «Добери пару»** Учитель називає термін або поняття, один учень пояснює його значення, третій добирає пару до відповідного поняття, четвертий – пояснює його і т.д. **Вправа «Прийми рішення»** На дошці чи на макеті перехрестя зображена будь-яка дорожня ситуація за участю пішохода. Учням необхідно прийняти рішення, як діяти в даній ситуації. **Вправа «Пантоміма»** Об'єднання у три групи (ходити, сидіти, спати). Групи розігрують пантоміми правильного і неправильного положення тіла, коли людина: група 1 – ходить; група 2 – сидить; група 3 – спить. **Вправа «Прийми вирок»** Об'єднання у групи («за», «проти», судді): група 1 – захищає позицію «за» старанне навчання; група 2 –	Інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в мікрогрупах), інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей («Незакінчене речення», «Коло ідей»), інтерактивні технології мисленнєвої діяльності («Асоціативний	Продукувати нестандартні ідеї, визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення, доводити та спростовувати власну думку, створювати власні продукти творчої діяльності

	3–4 клас	захищає позицію «проти»; група 3 – судді. **Демонстрація: «Вчасно відпочивай»** Учитель дає дітям завдання підготувати пантоміму про один із способів перепочинку під час виконання уроків Групи по черзі демонструють свої пантоміми, решта вгадує, який спосіб вони означають. **Тренінгова вправа «Нагадування правил»** Назвати ім'я, на його першу букву придумати слово, яке асоціюється з правилами поведінки у транспорті, на дорозі або з правилами роботи в групі. Наприклад: «Я – Оксана (Оля, Олег). Я знаю таке правило поведінки на дорозі, як обережність». **Рольова гра «Поведінка на зупинці»** Перша група – розігрує сценку про небезпеку очікування транспорту на краю тротуару. Друга – демонструє, чому небезпечно обходити автобус спереду і як це слід робити, якщо немає іншого виходу. Третя – пояснює небезпеки при обході автобуса ззаду і показує, як це слід робити в разі крайньої необхідності. **Вправа-демонстрація «Вплив конфлікту на здоров`я»** Об'єднуємося в дві підгрупи: «художники» та «літератори». Уявімо, що наш «м'яч конфліктів» покотився. Там, де він залишив слід, виникли конфлікти. Завдання групам: «художники» – домалюйте цю картину так, щоб вона відображала наслідки деструктивного конфлікту на здоров'ї; «літератори» – напишіть казку «Рукавичка» на новий лад (конфлікт вирішити конструктивно, роботу представити у вигляді рольової гри)	кущ», «Синтез думок»), інтерактивні технології проблемного бачення («Акваріум», «Займи позицію», «Зміни позицію»), інтерактивні технології для розвитку уяви і фантазії («Драматизація», «Рольова гра»)	

Додаток Н 1

Українська мова і літературне читання

2 клас

(Кругла, 2008, с. 6; Савченко, & Мартиненко, 2017).

Тема: Збережемо цей прекрасний світ. Д. Павличко «Звернення». С. Жупанин «Буду я природі другом». Л. Костенко «Синички на снігу»

Мета: вчити учнів використовувати під час читання текстів засоби виразності: міміку, інтонацію запитання, подиву, суму, задоволення; формувати уявлення про особливості життя птахів під час сезонних змін у природі; формувати вміння доповнювати (закінчувати речення, вірші), фантазувати, створювати продукти власної діяльності (вірші, малюнки); розвивати навичку виразного читання вголос, уяву і фантазію, творче мислення; виховувати інтерес до читання літератури про природу рідного краю.

Обладнання: підручник, «Читайлик», відомості про поетів, складова таблиця, малюнки із зображенням птахів, портрети поетів, інструктивні картки: «Правила роботи в парах», «Правила роботи в групах».

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

Форми організації: парні, групові, фронтально-колективні.

Технології: інтерактивні технології оригінальних нестандартних ідей («Незакінчене речення», «Коло ідей»); створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах).

Методи навчання: інтерактивні.

Хід уроку

І. Організація класу

ІІ. Перевірка домашнього завдання

Виразне читання віршів.

ІІІ. Мовна розминка

1. Читання складів із «Читайлика» та складової таблиці.

2. Чистомовка.

Ма-ма-ма – ось прийшла зима.

Оз-оз-оз – на дворі мороз.

Ло-ло-ло – снігу намело.

Ше-ше-ше – їсти стало менше.

Да-да-да – ми лишаєм гнізда.

Єм-єм-єм – всі перелітаєм.

Ей-ей-ей – до житла людей.

3. Інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей.

Інтерактивний метод «Незакінчене речення».

(Учитель починає речення, учні його закінчують):

Зозуля кує... (ку-ку, ку-ку!)

Голубка воркує... гу-гу, гу-гу!)

Півень кукурікає... (ку-ку-рі-ку!)

Сова кричить... (угу-гу, угу-гу!)

Шишкарі взимку прилітають до… *(ялини, сосни)*.

Птахам можна давати… *(крихти білого хліба)*.

Синичка полюбляє… *(насіння і сало)*.

Їдальня птахів взимку… *(годівничка)*.

Інтерактивний метод «Коло ідей».

Обговорення в групах запитання: «Чому птахи найсміливіші?». Складання списка запропонованих ідей.

4. Читання пісеньки синички (скоромовкою).

Ціні-ціні-зіні-зі!

Не боюся я зими.

Ти, зима, не лякай,

Я не кину рідний край!

Г. Ковальчук

— Чиї це пісеньки? *(Птахів)*

— Погляньте у вікно на нашу годівничку. Які птахи злетілись до неї?

5. Вправа «Утвори слово». Використовуючи всі слова, склади речення.

убгол *(Голуб)*

лисичка *(Синичка)*

іргусні *(Снігурі)*

роцьбего *(Горобець)*

— Чому ці птахи не полетіли у вирій?

IV. Повідомлення теми, завдань уроку, мотивація навчальної діяльності

— Давайте пригадаємо, які птахи живуть у наших краях, адже саме про пташок ми сьогодні говоритимемо на уроці, дізнаємось багато нового й цікавого.

1. Робота із загадками.

Бідовий хлопчина
У теплій сорочині
По дворах стрибає,
Крихти підбирає. *(Горобець)*

Я й стрибаю, я й літаю,
Я про все на світі знаю.
Не затримуюсь на місці,
А розношу швидко вісті. *(Сорока)*

Вірно людям я служу,
їм дерева стережу.
Стук та стук – не раз, не два.
Аж гуде вже голова.
Кинув я б, не стукотів,
Коли б їсти не хотів. *(Дятел)*

Пташка невеличка,
В неї білі щічки,
Сірі лапки, чорна шапка,
Фартушок жовтенький,
Голосок тоненький,
Та ця ж пташка невеличка

Називається ... *(синичка).*

(Діти відгадують загадки, знаходять птахів на малюнках).

V. Вивчення нового матеріалу з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності

1. Вступна бесіда.

— Діти, як ви гадаєте, чому так весело цвірінькають горобчики, співають синички в останній день зими?

— Так, дійсно, пташки радіють тому, що пережили зиму і скоро прийде довгожданне тепло, принесе різноманітну смакоту. Зима – надто важкий час для пташок, особливо, якщо вона морозна, з хурделицями. Важко знайти пташкам під снігом щось їстівне. Взимку день короткий, а щоб вижити, не замерзнути, їжі треба з'їсти набагато більше, ніж улітку. Допомогти птахам можете й ви. У першу чергу треба потурбуватися про синичок – вірних друзів лісу й саду.

2. Повідомлення «Дослідників».

— А зараз послухайте, що нам розкажуть про синичку наші дослідники.

Учень 1.

Синичка – це маленький чепурний птах, трохи менший за горобця, забарвлений у яскраво-жовті і чорні кольори, всім добре відомий. Велику синицю можна побачити скрізь: і в лісі, і в садку, і, навіть, у себе на підвіконні, куди вона прилітає, сподіваючись знайти якусь поживу.

Учень 2.

Поширені великі синиці в Європі, Азії і Північній Африці, скрізь, де є хоч невеликі насадження. На території України вони водяться скрізь і залишаються тут протягом цілого року.

Учень 3.

Живиться велика синиця найрізноманітнішим кормом, проте, найчастіше – комахами, їх личинками, лялечками, яйцями, яких винищує протягом цілого року. Крім того їсть різне насіння, а також охоче клює м'ясо, сало, масло та інші продукти.

Учень 4.

Родина синицевих чимала – їх 65 видів. В нашій місцевості поширені: велика синиця (найпоширеніша), синичка-лазорівка, синиця-гаїчка, довгохвоста синиця, синиця-ремез. Пара синиць за сезон оберігає 40 плодових дерев. До весни доживають лише 5–6 синичок з десяти. І винний у тому не холод, а голод.

3. Опрацювання вірша Ліни Костенко «Синички на снігу».

Читання учнями *(мовчки).*

Словникова робота *(самостійно).*

Намлілись – наморочились, стомились.

Вирій – теплі південні краї, куди відлітають перелітні птахи на зиму.

4. Інтерактивний метод «Робота в групах».

Об'єднання дітей у дві групи: «Сніжинки», «Льодинки». Завдання в групах.

Група «Сніжинки»	**Група «Льодинки»**
У яких рядках вірша йдеться про стійкість, мужність пташок, а в яких – про життя синиць взимку? – Згодні? Сигналізуйте карткою «+» – згоден, «-» – не згоден, «?» – не зрозумів завдання.	Навчитись виразно читати вірш.
Словесне малювання Подумайте й розкажіть, які малюнки ви могли б зробити до рядків цього вірша.	

Розгляд портрета Ліни Костенко, читання тексту про її біографію.

Бесіда за прочитаним.

5. Опрацювання вірша Д. Павличка «Звернення».

1. Читання вчителем.

— Хто до вас звертається?

Словникова робота.

6. Читання учнями мовчки.

7. Інтерактивний метод «Робота в групах».

Група «Сніжинки»	**Група «Льодинки»**
Знайдіть спонукальні речення. Передайте інтонацію спонукальних речень:	Підготуватися до виразного читання.

Не зрубайте її! Не убийте її! Не згасіте її! Не спиляйте її!	

Перевірка самостійної роботи.

8. Читання в підручнику про Д. Павличка.

9. Фізкультхвилинка.

Ми – берізки і кленці.

В нас тоненькі стовбурці.

Встати з-за парт.

Ми в струнке стаєм рядки,

Виправляєм гілочки.

Ледь зіп'ялись з корінців,

Дістаємо промінців.

Ми стискаєм їх вогонь

В зелені своїх долонь.

Хилять свіжі вітерці

Вліво-вправо стовбурці.

Ще й верхівки кожен ряд

Нахили вперед-назад.

10. Опрацювання вірша С. Жупанина «Буду я природі другом».

Інтерактивний метод «Робота в групах».

Група «Сніжинки»	**Група «Льодинки»**
Читання учнями вірша мовчки.	Читання про Степана Жупанина.
Перевірка	
Дочитайте до кінця: буду я… не столочу… посію… побажаю…	Переказ прочитаного

— Що спільного із віршем «Звернення»?

— Що відмінного?

VI. Систематизація знань з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності

1. Виконання творчих завдань. Інтерактивний метод «Робота в парах».

Спробуйте продовжити один із віршів, який розглядався на уроці (на вибір). Доберіть інші заголовки до вірша. Поясніть свій вибір.

2. Інтерактивний метод «Робота в групах».

— Природа – це наше рідне довкілля, про яке ми маємо турбуватися. Потрібно бути добрими у ставленні до тих, хто потребує уваги й допомоги.

Група «Сніжинки»	**Група «Льодинки»**
Яку допомогу природі зможете надати ви? Створіть у групах малюнок «Я природі – друг».	

VII. Робота в «Читайлику» (самостійно)

VIII. Підсумок уроку

— Яку тему вивчали на уроці? *(«Збережемо цей прекрасний світ»)*

— Яка головна думка віршів «Звернення», «Буду я природі другом», «Синички на снігу»?

— Що відчуває у своєму серці кожен з вас по відношенню до природи?

IX. Творче домашнє завдання з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності

1. Інтерактивний метод «Робота в парах».

1. Скласти короткий твір-роздум «Я – пташка», за поданим алгоритмом:

1) теза;

2) наведення аргументів;

3) приклад з літератури чи інших видів мистецтва;

4) приклад з історії чи власного життя;

5) висновки.

2. Вивчити (за вибором) один із віршів на пам’ять та навчитися декламувати його в парах.

Додаток Н 2

Українська мова і літературне читання

3 клас

(Денисюк, 2008, с. 35-37; Мельник, 2019).

Тема: Загальне поняття про частини мови – іменник, прикметник, дієслово

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про частини мови: іменник, прикметник, дієслово; вчитися характеризувати їх; формувати вміння розрізняти частини мови, правильно, точно і влучно вживати їх у мовленні; уявляти і фантазувати, створювати власні продукти творчої діяльності (розповідь, сенкан), продукувати нестандартні ідеї; розвивати навички самостійної роботи; виховувати любов до природи, до українського слова.

Обладнання: ялинка, ялинкові прикраси, картини зимової природи, конверти із завданнями.

Тип уроку: урок узагальнення та систематизації знань.

Форми організації: парні, групові, колективні.

Технології: інтерактивні технології для розвитку уяви і фантазії («Драматизація», «Сюжетно-рольова гра»); проблемного бачення («Мозковий штурм», «Займи позицію»); створення продуктів творчої діяльності (робота в малих групах, робота в парах); мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Навчаючи – вчуся»); оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення»).

Методи навчання: інтерактивні, проблемні, рефлексивні.

Хід уроку

І. Мотивація навчальної діяльності учнів з використанням інтерактивних технологій для розвитку уяви і фантазії

1. Організаційний момент.

Доброго ранку, ліси та поля,

Доброго ранку, планета Земля!

З радістю всіх вітаємо,

Щастя, здоров’я всім людям бажаємо.

2. Інтерактивний метод «Сюжетно-рольова гра «Зимонька»».

Мета гри: створити позитивний настрій дітей, викликати інтерес до уроку та розподілити клас на групи.

У ч и т е л ь. Девіз нашого уроку «Граючись навчаємось!». До нас завітала чарівниця. Відгадайте, хто вона?

Диво-сани налетіли,
Скакуни в них білі-білі.
В санях тих сидить цариця –
Білокоса, білолиця,
Рукавом махає,
Сріблом все вкриває. *(Зима)*

— Подивіться, ось сама вже іде до нас зима!

(Входить дівчинка, одягнена у костюм Зими, яка проводить пальчикову гімнастику і розподіляє дітей на групи).

1) Пальчикова гімнастика.

З и м а

Біла зимонька прийшла,
Снігу-льоду принесла.
Час нам, діти, поспішати –
У зимові ігри грати.
Дінь-дінь, дінь-ділінь – синіми лісами
Їдуть, їдуть, дінь-ділінь –
Сани з бубонцями.
Ковзани і ґринджолята
Налаштовуйте, малята!
Чи Ви маєте бажання
Розпочати ці завдання?

Д і т и

Так, так, так-так-так –

розпочати ці завдання.

Так, так, так-так-так –

розпочати ці завдання.

2) Розподіл учнів на групи.

З и м а. Я подарую вам по сніжку. Кожний сніжок має свою назву: Грудень, Січень, Лютий – це мої сини. Кожний із вас сідає за стіл із назвою свого місяця. Я також завітаю у гості до свого середнього сина Січня.

ІІ. Актуалізація опорних знань учнів з використанням інтерактивних технологій проблемного бачення, створення продуктів творчої діяльності

1. Перевірка домашнього завдання.

Інтерактивний метод «Мозковий штурм» (інтерактивна вправа, мета якої полягає в тому, щоб зібрати якомога більше ідей від усіх учнів щодо визначеної проблеми протягом обмеженого часу).

Тема «Мозкового штурму» – «Будова слова».

Запитання:

— Які слова називають спільнокореневими?

— Що таке корінь слова?

— Що називається суфіксом?

— Що таке закінчення?

Інтерактивний метод «Робота в групах».

Дібрати слова за даними схемами.

(Схеми – на дошці. Учні з кожної групи по черзі називають слова відповідно до схем).

1 група «Грудень»

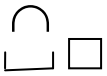

(Гора, морози, зима, весна, квіти).

2 група «Січень»

(Міський, морозний, біленький)

3 група «Лютий»

(Проліски, закладка, заморожений, загадка)

ІІІ. Повідомлення теми і мети уроку

У ч и т е л ь. Діти, ми починаємо вивчати нову велику цікаву тему «Частини мови». Сьогодні тема нашого уроку «Загальне поняття про частини мови: іменник, прикметник, дієслово». Ми повторимо те, що вивчали з вами про частини мови в другому класі. Будемо вчитися характеризувати та зіставляти частини мови за їхнім значенням, питаннями та роллю в реченні. Мені приємно працювати з талановитими учнями! Я впевнена, що ми подаруємо одне одному чудовий урок – урок творчості, натхнення, добра і радості.

ІV. Пояснення та систематизація нового матеріалу з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності, мисленнєвої діяльності

1. Вступна бесіда.

У ч и т е л ь. На яке найулюбленіше свято дітей ми очікуємо?

У ч н і. Новий рік.

У ч и т е л ь. Яка лісова красуня приходить до нас у гості?

У ч н і. Ялинка.

У ч и т е л ь. Ви любите прикрашати ялинку?

У ч н і. Так.

У ч и т е л ь. Ось сьогодні на уроці ми будемо прикрашати нашу ялинку. Робити це будемо за допомогою завдань, що принесла нам тітонька Зима. За кожне правильно виконане завдання ми вішатимемо іграшку на ялинку.

2. Інтерактивний метод «Робота в групах».

Пояснення завдання

У ч и т е л ь. Наступні завдання Зими ми виконуватимемо в групах, тому давайте пригадаємо правила роботи в групах.

На дошці – плакат:

1. Перед початком роботи оберіть лідера.
2. Уважно слухайте та читайте завдання.
3. Говоріть почергово, не перебивайте одне одного.
4. Дотримуйтесь правила піднятої руки.
5. Працюйте так, щоб не заважати іншим.

— А зараз кожна група створить сенкан про ялинку, користуючись алгоритмом. *(На дошці – запитання).*

Алгоритм написання сенкану

1. Перший рядок – тема (іменник).
2. Другий – опис теми (два прикметники).
3. Третій – називає дію, пов’язану з темою, складається з трьох дієслів.
4. Четвертий рядок – фраза, переважно з 4-х слів, висловлює ставлення до теми, почуття.
5. Останній рядок – одне слово – синонім до слова(теми), ніби висновок вірша.

Що? Ялинка.

Яка? Зелена, струнка, красива.

Що робить? Прикрашає, чарує, веселить.

Моє ставлення. Радію, чекаю.

— Молодці! Вішаємо першу іграшку.

3. Каліграфічна хвилинка.

— Урок продовжимо без зупинки з каліграфічної хвилинки. Запишіть каліграфічно питальні слова й усно доберіть до них приклади-відповіді.

Хто? Що? Який? Яка? Яке? Які? Що робить? Що роблять?

4. Інтерактивні методи: «Робота в групах», «Асоціативний кущ».

— Подумайте з чим у вас асоціюються слова – назви предметів, назви ознак, назви дій. Кожна група має утворити свій асоціативний кущ.

Група «Грудень» – дібрати асоціації до назв ознак.

Група «Січень» – дібрати асоціації до назв предметів.

Група «Лютий» – дібрати асоціації до назв дій.

Обговорення.

5. Інтерактивний метод «Навчаючи – вчуся» (інтерактивна вправа, що дає можливість взяти активну участь в отриманні та передачі інформації під час уроку всім учням).

У ч и т е л ь. На ваших столах лежать аркуші паперу із завданнями від Зими, відкрийте їх. Кожен із вас бере з конверта аркуш, знайомиться з його змістом, і разом ви складаєте характеристику, щоб інша група змогла відгадати про яку частину мови йдеться. Потім складаєте правило, наводите приклади.

Презентація роботи в групах.

— Дуже добре! Усі групи правильно виконали завдання, тому кожна група може повісити на ялинку свою іграшку.

6. Інтерактивна гра «Лінгвістична естафета».

У ч и т е л ь. Кожна група отримує картку, на якій потрібно записати шість слів, що означають дію предмета. Записувати слова «ланцюжком», щоб кожен мав змогу взяти участь у естафеті.

У ч и т е л ь. Що ви цікавого можете сказати про ці слова?

7. Інтерактивний метод «Драматизація» на тему: «Частини мови».

З и м а. Діти, чи ви готові зустрітися з мешканцями Граматики? Давайте ж, нарешті, з ними познайомимося.

(Виходять діти: Іменник – на одязі прикріплені слова-іменники, прикметник – на одязі прикріплені слова-прикметники, дієслово – на одязі прикріплені слова-дієслова).

Іменник

Іменник – від слова «ім’я»,

Предмети всі називаю.

Істота – хто?, неістота – що?

Отак я про них запитаю.

Буваю в реченні членом

Головним і другорядним.

Підметом тоді буваю,

Як на питання хто? і що? відповідаю.

Прикметник

Прикметник від слова «прикмета»

Опис і ознака предмета.

Який? Яка? Яке? Які? –

Я запитує завжди.

Допомагаю краще

Висловити думку.

Збагачую та прикрашаю

Мову нашу рідну.

Була б бідніша мова

Без прикметників чудових.

Про красу, багатогранність

Без нас ти не розкажеш.

Зв’язаний з іменником

Я буваю в реченні

І питання ставимо

Від іменника вправно ми.

Мама(яка?) рідна,

Сніг (який?) іскристий.

Лиш слова-ознаки

Вміють описати.

Дієслово

Дієслово, дієслово.

Означаю дію слова.

Запитаю: що ти робиш?

Що зробив? І що ще зробиш?

Я у реченні частенько

Зв’язаний з іменником.

Найчастіше в реченні

Присудком буваю.

(Виходить прийменник і сполучник)

З и м а. Частини мови, познайомте нас, будь ласка зі своїми друзями!

— Ніякі вони нам не друзі!

— Це ж чому?

— Та вони ж такі малі. Жодна повнозначна частина мови не прийняла їх до своїх рядів.

— Ви знову за своє.

Ми, слова службові,

Служим рідній мові.

У, в, і, та, під, при

Завжди окремо пиши.

Прийменники й сполучники

Служим мові дуже чесно.

Ми зв’язуємо слова

Й сполучаємо в реченнях.

8. Фізкультхвилинка.

Ми знаємо іменники:

Сонце, місяць і вода, *(Руки вгору, вниз)*

Заєць, ластівка, павук, *(Стрибають, летять, пальцями працюють)*

Стіл, стілець і хата. *(Нахилились, присіли)*

Ми знаємо прикметники:

Красивий, добрий. *(Усміхаються і гладять обличчя)*

Зелений, синій. *(Торкаються кольорів)*

Ми знаємо дієслова:

Стрибати, бігати,

Нявчати і за парти знов сідати.

9. Робота з підручником.

Знайомство з правилами про частини мови та порівняння їх з тими, що склали учні.

10. Інтерактивний метод «Робота в групах». «Вправа-пошук».

У ч и т е л ь. Діти, а зараз вам потрібно виконати наступне завдання від Зими.

1) Необхідно відшукати три ряди слів, які першими постали перед царицею.

Перша група «Грудень» виписує слова – назви предметів.

Друга група «Січень» – слова, що означають дію предмета.

Третя група «Лютий» – слова, що означають ознаку предмета.

Набір слів: вітер, віхола, дерева, пронизливий, подув, діти, холодний, накинувся, захиталися, сердитий, вікна, лякала, завивала, ніч, густий, голі, село, жбурляла, сніг, підхопив, зашуміли, закрутив, пішов.

(Перевірка виконання вправи. Представник кожної групи зачитує слова і доводить правильність свого вибору, поставивши до них запитання).

2) Словникова робота (добирання синонімів).

Віхола – завірюха, метелиця, хуга, заметіль, завія, хуртовина, хурделиця.

— До якої частини мови належать ці слова?

3) Використовуючи всі запропоновані слова, скласти розповідь у групах, користуючись алгоритмом «Як скласти текст-розповідь».

Визначити:

1. Тему тексту.
2. Основну думку розповіді.
3. Заголовок тексту.
4. З чого можна почати розповідь?
5. Про що слід розповісти в основній частині (як розвивалася дія, який момент був найцікавішим, чим усе закінчилося)?
6. Як можна закінчити розповідь?

V. Закріплення знань учнів з використанням інтерактивних технологій мисленнєвої діяльності, створення продуктів творчої діяльності, оригінальних, нестандартних ідей

1. Інтерактивні методи: «Асоціативний кущ», «Робота в групах»

1) Пояснення завдання.

У ч и т е л ь. А зараз кожна група отримає загадку від Зими. Необхідно відгадати її і до відгадки дібрати прикметники, утворивши «Павутинку».

Група «Грудень»

В небі хмара пролітала,
Білий пух порозсипала.
Він на землю міцно ліг,
Називають його… *(сніг)*.

Група «Січень»

На шибках без олівця
Він малює без кінця. *(Мороз)*

Група «Лютий»

Хто наткав полотна
Аж від лісу до вікна?
Ще й сміється-задається:
– От така ширина! *(Зима)*

2) Презентація роботи в групах.

Група «Грудень»

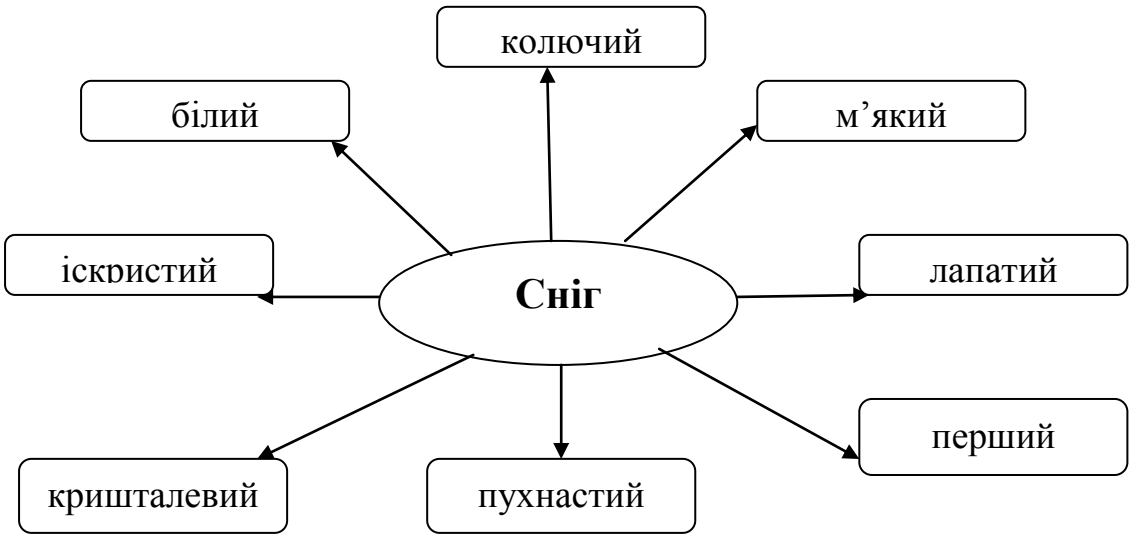

Група «Січень»

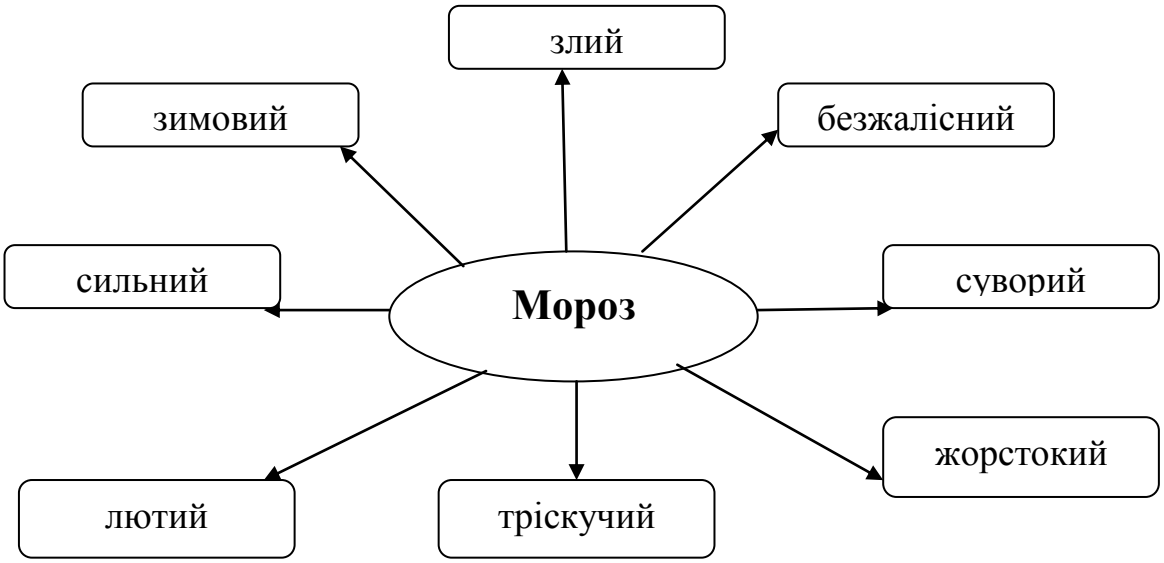

Група «Лютий»

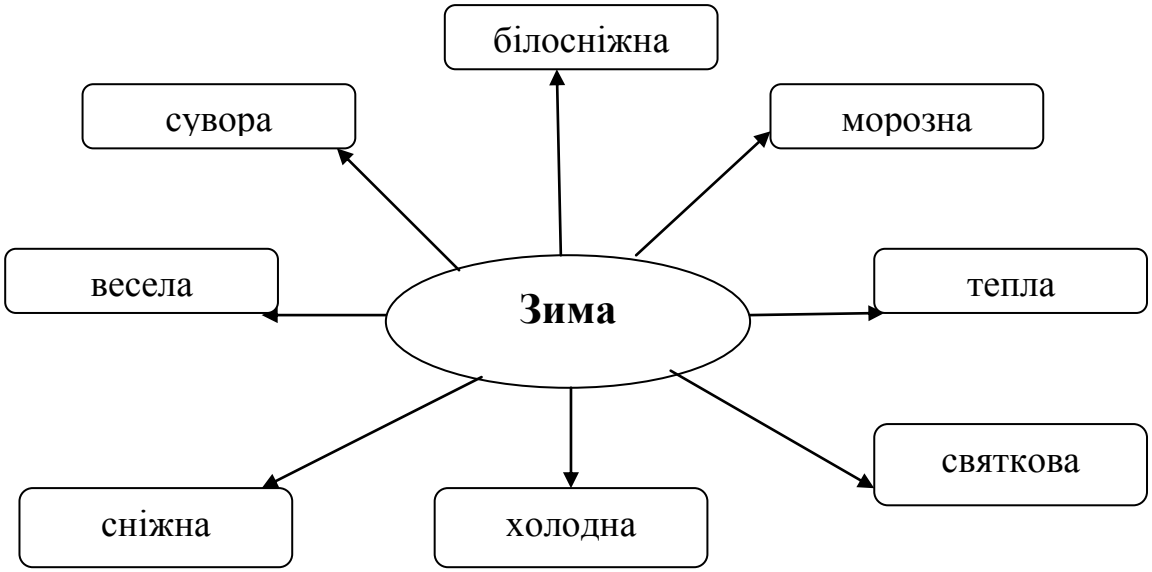

— Доберіть ще дієслова.

Підсумок групової роботи.

3) Рефлексія в парах. Інтерактивні методи: «Робота в парах», «Незакінчене речення».

МИ знаємо_____.

МИ вміємо_____ .

МИ цінуємо _____ .

2. Самостійна робота з картками.

Списати. Підкреслити підмет, присудок, другорядні члени речення. Надписати частини мови. *Спить зимовий ліс. Застигли могутні дуби. Липи розкинули тонкі гілки. Дрімають високі сосни.*

— Якими членами речення є іменники, прикметники, дієслова в них?

VI. Підсумок уроку з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей; проблемного бачення

1. Інтерактивний метод «Мікрофон».

— Яка частина мови називається іменником?

— Яка частина мови називається прикметником?

— Яка частина мови називається дієсловом?

2. Інтерактивний метод «Займи позицію».

Запитання для обговорення: «Не всі частини мови є важливими, без деяких можна обійтися».

— Якими є ваші враження від уроку?

— Погляньте, яка гарна наша ялинка, – це тому, що ви дуже добре працювали сьогодні на уроці.

— Напишіть про свої досягнення в чарівних новорічних намистинках. Та самостійно оцініть свою роботу.

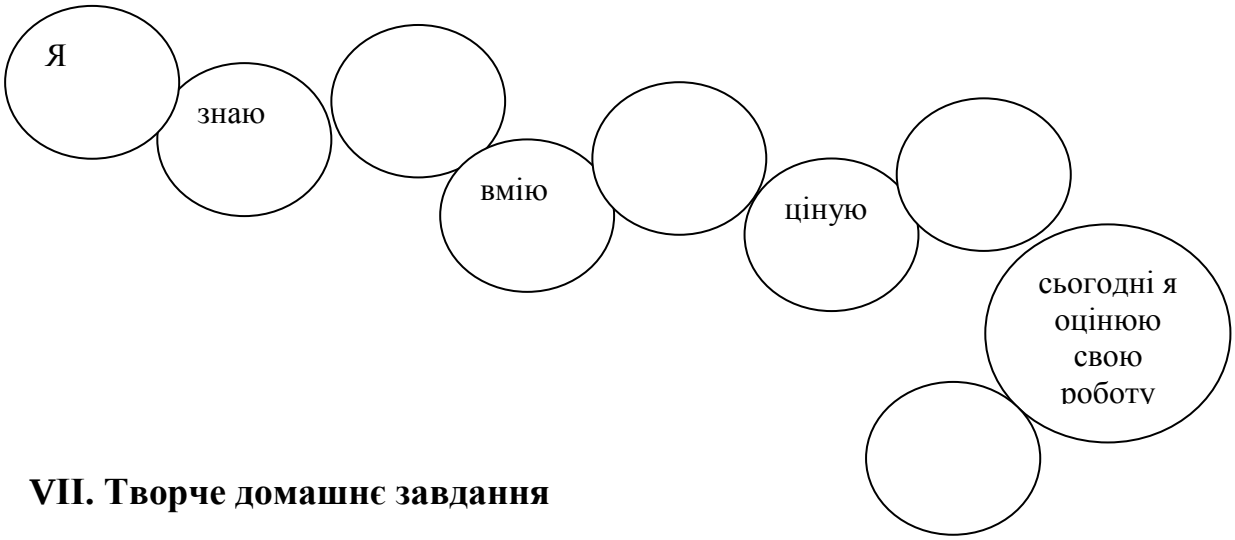

VII. Творче домашнє завдання

Списати текст про місяці року. Пояснити назви інших місяців року. Скласти своє міркування про походження назви одного з місяців.

Додаток Н 3

Українська мова і літературне читання

Творчий дослідницько-пошуковий проєкт «Весняні фантазії»

3 клас

(Ковальова, 2010, с. 149-156).

Мета: дослідити традиції святкування народних свят весни в Україні; визначити: як українські письменники описують весну у своїх творах, чи збуваються народні прикмети; збагачувати чуттєве сприймання; розкрити взаємозв'язок уяви і творчості; єдність мистецтва слова, музики й живопису; розвивати критичне мислення учнів, творчу уяву, формувати творчі вміння: уявляти і фантазувати, створювати власні продукти творчої діяльності; продовжити роботу над складанням авторських віршів; учити захоплюватися красою і мудрістю природи, мистецтвом; плекати любов до рідного слова.

Технології: інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в групах, «Спільний проєкт»); для розвитку уяви і фантазії («Програвання сценки», «Інсценізація»).

Тривалість: 1 місяць.

Хід роботи на проєктом

І етап. Стратегія проєкту.

Визначення мети і завдань.

ІІ етап. Планування проєкту.

1. Ознайомлення учнів із загальною темою і провідною проблемою.

— Ласкавий сонячний промінчик відчинив весні двері – і все навколо захвилювалось... Весна – ранок року! Природа пробуджується, оживає, рухається. Серце радісною надією розкривається назустріч весні. Для багатьох учнів класу улюблена пора року – весна. Про весну чарівну і різнобарвну, ми багато говоримо на уроках української мови і літературного читання, я досліджую світ, мистецтво.

(У підручнику «Читанка» вміщено небагато творів, у яких описується ця чарівна пора року, тому діти самостійно працювали над цим матеріалом у шкільній бібліотеці, відшукували твори про весну в домашніх бібліотечках. Тому саме уроки читання, позакласного читання спонукали учнів класу створити спільний проєкт на тему: «Весняні фантазії»).

2. Формування груп для проведення дослідження (вибір учнями тем групових проєктів):

I група – «Літератори»;

II група – «Всезнайки»;

III група – «Народознавці»;

IV група – «Творці».

III етап. Реалізація проєкту з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності.

1. Складання учнями плану роботи над проєктом.

2. Визначення джерел інформації.

3. Самостійна пошукова робота учнів.

І група «Літератори». Ключовим питанням, яке досліджувала група «Літераторів», було знайти описи весни в творах українських письменників *(Для виконання цього завдання діти перечитали багато творів, відвідували бібліотеки, перш ніж знайти потрібне).*

Також необхідно було написати есе на тему: «Весняне пробудження природи» за алгоритмом:

1) постановка проблеми (знайомство з проблемою, закладеної в пропонованій для написання есе темі);

2) обдумування проблеми (визначення змісту: ідеї, приклади, що їх ілюструють);

3) планування есе (визначення структури);

4) написання есе;

5) перевірка та редагування роботи;

6) підготовка презентації;

7) презентація есе.

ІІ група «Всезнайки». Ключовим питанням «Всезнайок» було зібрати і дослідити народні прикмети, прислів'я, приказки про весну, перевірити їх та скласти власні загадки за діями про весну, дотримуючись алгоритму:

1) обрати об'єкт;

2) придумати, які дії він виконує;

3) придумати, які ще об'єкти виконують ці ж дії;

4) вставити слова-зв'язки «як», «але не»;

5) прочитати загадку.

ІІІ група «Народознавці». Ключове питання групи «Народознавці» – дізнатися про святкування весняних народних свят в Україні. *(Діти працювали в бібліотеці, розпитували в дідусів та бабусь про народні весняні свята, шукали інформацію в мережі Інтернет).*

Використання інтерактивних технологій для розвитку уяви і фантазії. Інтерактивні методи: «Програвання сценки», «Інсценізація».

Театралізація святкування одного із свята.

ІV група «Творці». Ключовим питанням групи «Творців» було дослідити, як художники зображували весну на своїх картинах, створити власні малюнки або колективний весняний пейзаж, а також написати вірші про цю пору року, оформивши у вигляді книжечки «Весняні фантазії».

Очікувані результати.

Виготовлення творчого освітнього продукту.

І група «Літератори» – папка з творами і віршами про весну.

ІІ група «Всезнайки» – газета «Весняні народні прикмети».

ІІІ група «Народознавці» – календар улюблених весняних народних свят в Україні.

ІV група «Творці» – галерея власних малюнків, збірка «Весняні фантазії».

ІV етап. Обговорення та презентація групами етапів планування проєкту.

1. Звіт групи «Літератори».

— Ми провели дослідницьку роботу і з’ясували, що багато українських поетів і письменників присвячували свої твори цій чудовій порі року – весні. Краса весняної України ніжно оспівана її талановитими синами та доньками і здатна зворушити будь-яке серце, навіть таке маленьке, як у нас, дітей.

— Ми ознайомилися з прекрасними віршами Лесі Українки, Олени Пчілки, Миколи Сингаївського, Тараса Шевченка, Олександра Олеся, творами Василя Сухомлинського та вивчили їх напам’ять, створили збірку творів про весну.

Презентація есе на тему: «Весняне пробудження природи».

2. Звіт групи «Всейзнайки».

— Ми збирали і досліджували народні прикмети, прислів’я про весну і намагалися перевірити їх на практиці. Ця робота була дуже цікавою та привабливою для всіх учнів групи.

Народні прислів’я та приказки про весну:

(Зміст кожного прислів’я пояснюється учнями).

— Березень часом снігом сіє, часом сонцем гріє.

— Трапляється в березні рік, що в ньому сім погід.

— У березні кожух і без ґудзиків теплий.

— Від березневих дощів земля квітне.

— У березні день із ніччю зустрічається.

— Квітневий день рік годує.

Народні весняні прикмети.

Березень

— Ранній грім у березні – чекай повернення морозів.

— Якщо в березні вода не тече, в квітні трава не росте.

— Ранній приліт жайворонків та граків – на теплу весну.

— Побачив шпака – знай: весна біля порога.

Квітень

— Коли квітень із водою, то травень із росою.

— У квітні ранковий туман віщує на ясну погоду.

— Туман стелиться по воді на ясну погоду, піднімається вгору – на негоду.

— Якщо квітневий дощ починається з великих краплинок, то це ненадовго.

Травень

— Часті тумани в травні – на мокре літо.

— Якщо травень холодний, то не будеш голодний – рік буде хліборобний.

— Квіти пахнуть здалека – на вітер.

— Озерна жаба вилазить на берег перед дощем.

— Тиха й світла ніч без роси – наступного дня негода.

Презентація власних загадок про весну.

3. Звіт групи «Народознавці».

— Ми провели пошукову роботу і дізналися, що разом із пробудженням природи від зимового сну, в Україні розпочинається цикл народних весняних свят, пов’язаних зі стародавніми міфами та віруваннями, що супроводжуються піснями, іграми та хороводами.

Народні свята

1. Обертіння Івана Предтечі. У цей день птахи повертаються з вирію і шукають собі місця для гнізд.

2. Явдоха. Першим днем весни вважали 14 березня – день Святої мучениці Євдокії. Селяни вже розмірковували про посіви ранніх ярових, вірили, що саме цього дня повертаються з вирію ластівки, які несуть на крилах весну. Для того, щоб гостя завітала швидше, діти носили від хати до хати зроблену з дерева ластівку і співали пісні. А господині на Явдоху висівали на розсаду капусту і були переконані, що вона не боятиметься морозу.

На Явдоху загадували на врожай: сонячний день обіцяв урожай пшениці, хмарний – що вродить просо і гречка, теплий і сонячний віщував багато льону і коноплі. Коли ж мела хурделиця, то казали: «Явдоха хвостом крутить – буде пізня весна».

3. Сорок Святих. Закликали весну не лише співами, а й хороводами. У цей день в Україні господині пекли обрядове печиво – по сорок «соловейчиків», «голубочків», «жайворонків» – і роздавали його дітям, «щоб птиця водилася». Діти влаштовували ігри, співали заклички.

На Сорок Святих селяни починали сіяти горох. За народним віруванням, у цей день із вирію повертаються сорок жайворонків. Але до тепла далеко – чекай ще на сорок морозів.

4. Теплого Олекси. Справжній весняний день, 30 березня. На Теплого Олекси, за народними віруваннями, вівсянка вперше співає свою пісню «Діду, діду, сій ячмінь!». На Теплого Олекси пасічник виставляв вулики. Після цього господар молився Святому Олексієві, аби літо було медове, а бджоли захищені від лиха і напасті. День був багатий на прикмети: тепла, сонячна погода віщувала врожай на хліб, густі рої.

Інтерактивні методи: «Програвання сценки», «Інсценізація» на тему: «Зустрічаємо Великдень».

4. Звіт групи «Творці».

— Ми переглянули чимало робіт видатних художників і зрозуміли, що образотворче мистецтво тісно пов’язане з поезією. Картини надихають людину на створення, чудових віршів, вони поліпшують настрій, виховують почуття прекрасного. Тому ми не тільки створили колективний весняний пейзаж, а й склали проєкт власних віршів «Весняні фантазії», адже саме навесні природа пробуджується від сну. Промінці сонця зігрівають усе живе на землі. Ось і наші вірші зігрівають душу, звеселяють, роблять нас кращими та добрішими.

V етап. Підсумок проєкту.

Висновок: в учнів з’явилося бажання читати твори українських письменників. Це дало гарні результати: діти почали краще читати, а головне – читати із задоволенням, виразніше декламувати вірші; вони зацікавилися працею в бібліотеці, їм дуже сподобалася пошукова діяльність. Учні докладніше познайомилися з народними традиціями, святами,

прикметами та прислів’ями про весну, намагалися перевірити їх на власному досвіді. А також діти більше спілкувалися зі своїми бабусями та дідусями з метою вивчення весняних народних свят в Україні. А створення власних віршів відкрило в кожної дитини почуття прекрасного, людяність, доброту, почуття любові до рідного краю, природи.

Працюючи над цим проєктом, кожна дитина почувалася успішною особистістю, яку сприймають, розуміють, слухають. У дітей виникла потреба творити, спілкуватися, ефективно і творчо застосовувати знання в нестандартних ситуаціях, з’явилося прагнення до пошуку, радість відкриття нового, а найголовніше – учні стали активними учасниками освітнього процесу.

Додаток Н 4

Українська мова і літературне читання

Урок розвитку зв'язного мовлення та творчого мислення серед природи

4 клас

(Ковальова, 2010, с. 163-172).

Тема: Чарівні барви осені

Мета: учити бачити і розуміти прекрасне як в природі, так і в житті, в музиці, в поезії; допомогти відчути яскравість осінніх барв, щедрість осені; вчити учнів говорити красиво, поповнювати і розширювати їх словниковий запас; розвивати критичне, творче мислення, зв'язне мовлення, творчі вміння: доповнювати, уявляти і фантазувати, продукувати нестандартні ідеї, створювати власні продукти творчої діяльності (вірш, малюнок, сенкан, композицію); розвивати навички сценічної гри, увагу, спостережливість; створювати у дітей піднесений настрій від захоплення красою осінньої природи, плекати любов до рідного слова; виховувати любов до рідної природи, навколишнього світу.

Обладнання: магнітофон; вірші та казки, складені учнями; маски; дидактичний матеріал.

Форми організації: парні, групові.

Технології: інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах); оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення», «Коло ідей»); мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Дискусія»); для розвитку уяви і фантазії («Програвання сценки», «Інсценізація»).

Методи навчання: інтерактивні.

Хід уроку

І. Організація класу

ІІ. Мотивація навчальної діяльності з використанням інтерактивних технологій мисленнєвої діяльності, створення продуктів творчої діяльності

1. Відгадування загадки.

Жовте листячко летить,

Під ногами шелестить.

Сонце вже не припікає,

Коли, дітки, це буває? *(Восени)*

2. Інтерактивні методи: «Асоціативний кущ» на тему: «Осінь», «Робота в групах», «Дискусія».

Об'єднання учнів у три групи: «Поети», «Народознавці», «Дослідники», за відповідними картками (картка із віршем, картка із народними символами, картка із дослідами).

— Про що ви думаєте, коли чуєте слово «Осінь»?

Треба за 1 хвилину написати слова-асоціації, пов'язані з цією порою року. Одержує перемогу група, яка назве слово останньою.

Інтерактивний метод «Дискусія».

Осінь – найкраща пора року.

3. Поетична хвилинка.

Осінь наша, осінь –

Золота година,

Неба ясна просінь

Пісня журавлина,

Бабиного літа

Довгі, білі коси…

І дорослі й діти

Люблять тебе, осінь. *(М. Познанська)*

ІІІ. Актуалізація знань учнів

1. Вступна бесіда.

— Ми прийшли в гості до чарівної золотої осені. День видався погожий, сонячний, теплий, а вдалині грає дивовижними барвами осінній сад. Кольори вражають своїм розмаїттям. У високому синьому небі пливуть білі хмаринки. Наш шкільний сад радісно зустрічає нас, привітно шурхотить

різнобарвними листочками. Краса зачаровує, і хочеться помовчати. Осінь... Цій золотій порі присвячений наш урок.

Поглянь навколо – чарівниця осінь
В коралях і в золоті стоїть!
Пожовкле листя і бездонна просинь,
І срібне павутиння ледь тремтить.
Іскриться сонце, але вже не жарко,
Вітрець в русявих кленах шурхотить
У жовтім листі всі алеї парку,
А золото з дерев летить собі й летить.
Дихне вітрець, і листячко зірветься,
Щоб політати в синяві небес.
А я дивлюся – і мені здається,
Що я іду у казку, в світ чудес.

IV. Повідомлення завдань уроку

— Сьогодні на уроці серед природи ми завітаємо в осінню казку і спробуємо самі відшукати «золото» осені.

1. Відгадування загадки.

Без пензлика, без олівця
Розфарбувала деревця. *(Осінь)*

V. Розвиток зв'язного мовлення і творчого мислення з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей; для розвитку уяви і фантазії; створення продуктів творчої діяльності

1. Відповіді на запитання. Інтерактивний метод «Мікрофон».

— Назвіть «фарби» осінньої палітри.

— Який осінній колір подобається вам найбільше? Чому?

— Чому осінь у такий період називають золотою?

— Який з осінніх кольорів нагадує золото? А чому осінь навіває інколи сум?

— Скрізь, куди не глянь, – золото, золото. І так тихо. Тільки інколи налетить вітер, зірве з дерева листочки, і закружляють вони в повітрі, наче метелики. А листочку так не хочеться з дерева падати. Він аж ніби кров'ю з печалі налився.

2. Поетична хвилинка.

Красива осінь вишиває клени
Червоним, жовтим, срібним, золотим.
А листя просить: – Виший нас зеленим!
Ми ще побудем, ще не облетить. *(Ліна Костенко)*

Журба
Упав листочок і лежить,
А в нього серденько болить,
Бо вже йому не літувати,
Прийшла пора з гілок злітати.
Ти не журись, листочку любий,
Тебе земелька приголубить,
А на наступну теплу весну
В нових листочках ти воскреснеш.

3. Інтерактивний метод «Незакінчене речення». Творча робота «Добір римованих слів».

— Настав час покликати осінь, та тільки вона невидима. А щоб побачити її треба виконати завдання.

— Доберіть слова в риму:

Чаклунка осінь – ніби та царівна,
Красива, сонячна, …*(чарівна),*
Весела, радісна, багата
В садочку яблуня… *(крислата).*
Плоди достиглі всім дарує,
А осінь далі все…*(фарбує).*

Убрався клен у жовті шати
Горіхи треба вже… *(збирати).*
Каштани падають «тук-тук»,
І я беру каштан до… *(рук).*
Давай підем до лісу з нами,
Там пахне мохом і… *(грибами),*
І чимсь таким, що я не знаю.
Так тільки осінню… *(буває).*
Вітрець легенький повіває,
І листя з дерева… *(злітає).*

4. Інтерактивний метод «Програвання сценки».

— А ось і наша чарівниця – осінь. Вона почула ваші відповіді про неї та і завітала до вас в гості, щоб розкрити свої таємниці.

О с і н ь: Відгадайте, любі мої загадку. Про кого вона?

Мандрує вона гаєм,
Дарунки роздає.
Ось жовтий лист спадає,
І холодніш стає. *(Осінь)*

— Правильно, ця загадка про мене.

5. Поетична хвилинка Осені.

(Під музичний супровід Осінь-чаклунка читає вірш).

— Погляньте довкола. Стоїть чарівна осінь. Вгорі бездонне синє небо. Тепле лагідне сонечко дивиться у вікно привітно і весело. А все навколо розмальоване теплими барвами. Повітря напоєне пахощами, які бувають тільки восени. Діти, підемо зі мною у світлу казку тепла, любові і осінніх чар.

Як же гарно, чудово, привітно,
Ніби в казці, в осіннім гаю.
Клен з берізкою золотом квітне,
Я на килимі жовтім стою.
А вітрець поміж гіллям гуляє,

По осінньому лісі іде –

Листям жовтим в повітрі кружляє

І тихенько додолу кладе.

Лист злітає у синяву неба.

І співа в кучерявій сосні.

То пригорнеться ніжно до тебе,

На ліричній заграє струні.

6. Завдання господині-Осені.

— Скажіть, діточки, як мене називають у вересні, жовтні, листопаді? *(Ранньою, золотою, пізньою)*.

— Про ранню осінь ми з вами згадали. Це найкращий і найчарівніший період осені.

7. Інтерактивний метод «Робота в групах».

І група «Поети».

Скласти невеликі вірші про осінь, використовуючи опорні слова та рими.

1) У лісі, лелеки – далекі, Осінь – тиха, вийшла, килим.

2) Гріє – сіє, іній – осінній, листочок – грибочок, вітерець – пустунець, холодом – золотом.

ІІ група «Народознавці».

— Згадати народні прикмети осені та пояснити їх.

— Грім у вересні – на довгу осінь.

— Багато жолудів на дубах – на сувору зиму.

— У жовтні й лист на дереві не тримається.

— У жовтні з сонцем розпрощайся та до пічки підбирайся.

— Листопад зимі ворота відчиняє.

— Як листопад дерев не обтрусить, зима довго бути мусить.

ІІІ група «Дослідники».

— Чому так говорять? Доведіть.

Вересень красне літо проводжає, золоту осінь зустрічає.

У листопаді зима з осінню змагається.

Жовтневий грім – до білосніжної зими.

У листопаді снігу надує – хліба прибуде.

Білка мостить гніздо низько – на морозяну зиму, а високо – зима буде теплою.

Довго не відлітають шпаки – осінь буде суха.

8. Інтерактивний метод «Коло ідей».

— Якщо придивитись до крапельок дощу на гілочках, на що вони схожі? *(Немов намистечко хтось нанизав)*

— А про що гомонить вітер за вікном? *(Співає останню пісеньку)*

— А такий холодний похмурий пейзаж відштовхує чи принаджує вас? *(Ні, бо це наша рідна земля, а вона гарна в будь-яку пору року.)*

9. Інтерактивний метод «Незакінчене речення».

Гра «Добери слова в риму»

День осінній непогожий,

Розкажіть, на що він… *(схожий?)*

Хмари, мов свинцем налиті,

Грізні, темні,… *(непривітні)*

Пізня осінь на дворі,

Мокро знизу і… *(вгорі)*.

В небі вже пташок немає,

Чорне поле… *(засинає)*.

Зникло листя на гіллі,

Не травички на… *(землі)*.

І раніш тепер смеркає,

Все коротшим день… *(буває)*.

Дуже довгі стали ночі,

Бо земля вже спати… *(хоче)*.

Вся природа спочиває, Вітер пісню їй… *(співає)*.

— Які ж зміни відбувалися в природі пізньої осені?

10. Творча робота над прислів'ями та приказками. Інтерактивний метод «Робота в парах».

Осінь то плаче,…	…спитай чи вдягнений та взутий;
Осінь іде…	…а осінь снопами;
Весна красна квітами,…	…то сміється;
Жовтень ходить по краю…	…і дощі за собою веде;
Листопад не лютий, проте…	…та виганяє птахів з гаю.

11. Вправа «Збери речення». Інтерактивний метод «Робота в парах».

Завдання Осені.

— Скласти речення з розсипаних слів:

Жовтокоса чарівниця-осінь примчала на баскому коні у ліси і парк.

12. Конкурс віршів та казок, складених учнями самостійно.

— Краса осінньої природи надихає на поезію.

— «Краса – це яскраве світло, що осяває світ. При цьому світлі вам розкривається істина, правда, добро…». *(В. Сухомлинський)*

— Який вірш найбільше сподобався?

— Які казки були найчарівнішими?

— Які образні вислови про осінь ви запам'ятали?

13. Інтерактивний метод «Інсценізація». Казка «Дрібний дощик» Юрія Ярмиша.

— Дрібний Дощику! Чому ти такий дурненький? Три дні й три ночі ти усе ллєш та ллєш на дахи, а вони лише блищать, посміхаючись, і зовсім не розмокають.

—Так, я дрібний дощик,
але не дурненький я.
І недаром ллє водичка моя.
Після мене гарно травичка росте.
Нехай вона краще поллє.

— Прохолодний дощику! Навіщо ти все кропиш та й кропиш річку, води так багато, а купатись під дощиком холодно.

— Не ругай мене, що мій дощик ллє та ллє.

— Ти гадаєш про мене, що я сумний, Але день після мене чудовий.

— Набридливий Дощику! Ось я візьму піднімусь на хмару і знайду те велике сито, крізь яке ти сієшся. Я закрию в ньому маленькими хмаринками непотрібні дірочки й залишу тільки потрібні. А ще я зроблю в хмарі віконце – для Сонечка й перекину над землею барвисту Веселку. І коли побачу, як додому з роботи Матуся йде, – крикну Сонечку:

— Посміхайся всіма промінцями! Бачиш, он моя Матуся йде!

– Ти, моє сито не найдеш.

Де ж воно, де ж?

Моє сито – це туча,

А вона дуже ігруча.

Захоче та поллє,

А захоче всю вулицю заллє.

14. Інтерактивний метод «Робота в групах». Створення картини «Осінній пейзаж».

— Картини природи, ліси, луги, річки, написані художником, називаються пейзажистами. Художник розмовляє з людьми без слів, мазками, лініями, кольором. Але потрібно навчитися розуміти його особливу мову.

Існує старе прислів’я: «Картину треба не лише дивитися, але і бачити». Дітям по черзі зав’язуються очі. Використовуючи словесні підказки, учні кожної групи повинні намалювати осінній пейзаж. Потім дають назву своєму творінню.

15. Інтерактивний метод «Робота в групах». Створення в групах композиції «Дари осені» (творчий конкурс).

Команди повинні створити композиції з природного матеріалу, який лежить на їх столах та через 10 хвилин презентувати свою роботу (назва композиції, що символізує, на що робили акцент, створюючи композицію тощо).

VI. Рефлексія з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей; створення продуктів творчої діяльності.

1. Інтерактивний метод «Незакінчене речення».

— Я сьогодні на уроці дізнався….

— Я відчув …..

— Мені вдалося….

— Я зрозумів….

2. Інтерактивний метод «Робота в парах». Усне складання «Сенкану» на тему: «Осінь».

1. Тема – осінь.

2. Опис – чарівна, лагідна, яскрава, тепла, сонячна.

3. Дія – сміється, шелестить, сяє, летить, грається.

4. Ставлення (фраза) – Найпрекрасніша пора, наша осінь чарівна.

5. Узагальнення – пора року.

3. Інтерактивний метод «Робота в групах». Вправа «Подаруй другу часточку золотої осені».

Групи на аркушах паперу малюють осінню квітку та вказують назву своєї команди. Групи міняються аркушами та пишуть на макеті п’ять добрих слів-побажань. Аркуші із зображенням квітів вивішуються на дошці. Учитель зачитує побажання та бажає всім теплої, доброзичливої, успішної осені.

VII. Підсумок уроку

—У природи так багато гарного! Треба тільки вміти бачити цю красу.

Облітають квіти, обриває вітер
пелюстки печальні в синій тишині.
По садках пустинних їде гордовито
осінь жовтокоса на баскім коні.
У далечінь холодну без жалю до літа
синьоока осінь їде навмання.
В’яне все навколо, де пройдуть копита,
золоті копита чорного коня.

— Ось і закінчилась наша подорож до осінньої казки. Дуже сумно розлучатися з цією прекрасною порою року, найкрасивішою та різнокольоровою.

— Вам сподобалась наша подорож?

VIII. Творче домашнє завдання з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності; для розвитку уяви і фантазії

Інтерактивні методи: «Робота в парах», «Програвання сценки».

— Вслухайтесь у тихий шепіт листочків.

— Про що вони розмовляють?

Об’єднайтеся в пари, опишіть письмово розмову між деревами, про що вони розмовляють вночі. Розіграйте сценку.

Додаток П 1

Мистецтво

2 клас

(Бачинська, & Тарасова, 2019, с. 7-9).

Тема: Мистецтво в нашому житті

Мета: ознайомити учнів з елементарними принципами аналізу-інтерпретації музичного твору; формувати вміння уявляти і фантазувати, доповнювати, продукувати нестандартні ідеї; розвивати вокально-хорові навички, зокрема, співоче дихання, дикцію, художньо-емоційне виконання пісень та музично-ритмічних рухів, чуття ритму; виховувати патріотичні почуття, кращі моральні якості особистості та зацікавленість українською народною творчістю.

Обладнання: програвач, музичний інструмент, мультимедійний проектор, ілюстрації до музичних творів та пісні, відеопрезентація до теми уроку.

Тип уроку: комбінований.

Форми організації: парні, групові.

Технології: інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах); оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Коло ідей»).

Методи навчання: інтерактивні.

Хід уроку

І. Організаційний момент

1. Учні входять до кабінету під мелодію пісні «Учімся» (сл. О. Поповича, муз. С. Якубовича). Прикрашають пелюстками «Першу квітку настрою».

2. Музичне вітання.

3. Гра «Музичний автобус».

— Сьогодні ми вирушимо в подорож до країни Мистецтво. Але для того, щоб наш автобус почав рухатись, треба виконати завдання (короткі ритмічні вправи), які я, як водій, вам запропоную.

ІІ. Ознайомлення з новим матеріалом з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей; створення продуктів творчої діяльності

— Перша зупинка нашого автобуса – «Музика».

1. Вступна бесіда. Інтерактивні методи: «Мікрофон», «Коло ідей», «Робота в парах».

— Тема сьогоднішнього уроку – «Мистецтво в нашому житті».

Інтерактивний метод «Мікрофон».

— Діти, поміркуймо, що таке мистецтво?

— Які ви знаєте види мистецтва?

Інтерактивні методи: «Коло ідей», «Робота в парах».

Обговорення в парах запитання «Який вплив має музика на людину?».

ІІІ. Сприймання та інтерпретація мистецтва з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності

— Справді, музичне мистецтво розповідає про життєві події, зображує явища природи, рух, шум вітру, виражає емоційний стан людини музичними звуками.

— Отже, друга зупинка нашої подорожі – «Емоції музики».

— Послухайте невеличкі твори Михайла Степаненка «Скривдили», «Дражнилка» і скажіть:

— Чи однакові ці твори?

— Що їх відрізняє?

Повторне слухання. Інтерактивний метод «Робота в групах».

— А зараз об’єднаймося в три групи: «Літератори», «Художники», «Аналітики». Вам потрібно проаналізувати прослуханий твір та виконати відповідне завдання, поставлене групі:

«Літератори» – придумати власну назву музичному твору, підібрати віршовані рядки;

«Художники» – дати характеристику забарвленню мелодії твору, визначити «колір» музики;

«Аналітики» – визначити характер музичного твору, засоби виразності, які використав композитор для створення образу.

IV. Художньо-творча діяльність з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності

1. Ігрова діяльність.

— Ми вирушаємо далі. Наступна зупинка – «Творча».

Гра «Впіймай звук».

Вчитель ілюструє різні шумові та музичні звуки, серед яких – спів солов'я та біг коней.

— Як ви вважаєте, чим відрізняються шумові звуки від музичних?

— Які властивості музичних звуків?

— А зараз розгляньте, будь ласка, малюнки. Що ви на них бачите?

— Якою музикою можна зобразити спів солов'я?

— Яка музика може передати біг коней?

— Спробуймо із пропонованих музичних уривків вибрати ті, які найбільше характеризують ці малюнки. Обґрунтуйте відповіді *(ілюстрація музичних уривків – М. Кропивницький «Соловейко», Ф. Шуберт «Лісовий цар» – вступ).*

Гра «Музична скарбничка». Інтерактивний метод «Робота в групах».

Кожній групі пропонується збагатити «Скарбничку» певною групою музичних інструментів.

«Літератори» – духових музичних інструментів;

«Художники» – ударних музичних інструментів;

«Аналітики» – народних музичних інструментів.

Кожен з учасників групи повинен вголос назвати один з музичних інструментів, зімітувати гру на ньому та покласти його уявний образ до «Музичної скарбнички».

2. Музикування.

— Прослухайте, будь ласка, звуки і скажіть, що в них однакового, а що відмінного *(Вчитель відтворює короткі та довгі тривалості нот голосом).*

— А тепер пригадаймо, як записуються довгі та короткі звуки? *(І П)*

— Що ж, а зараз зверніть увагу на дошку. На ній написано ритмічну вправу.

— Спробуймо проплескати ритмічний малюнок вправи.

— Тепер плескаємо та промовляємо ті слова, які підписані під тривалостями.

Інтерактивний метод «Робота в групах».

— «Художники» і «Аналітики» будуть плескати ритмічний малюнок, а «Літератори» – промовляти слова.

— Тепер навпаки.

3. Вокальна діяльність.

— От ми вже з вами під'їхали до наступної зупинки – «Дзвінке горлечко».

— Увага! Ваше завдання – послухати пісню та сказати, про що в ній йдеться, який настрій цієї пісні *(Ілюстрація пісні).*

— Перш ніж ми почнемо розучувати пісню, нам потрібно пригадати правила співу.

Виконання вправ на розвиток співочого дихання та дикцію.

Учитель організовує розучування пісні, використовуючи гру «Луна».

(Перше вивчення куплета проводиться учнями та вчителем вголос, потім учитель змінює промовляння слів з гучного на шепіт, в той час учні промовляють вголос, за третім разом учні промовляють пошепки, а вчитель – вголос).

Наступне завдання покликане розучити мелодичну лінію пісні *(розучування відбувається по фразах).*

Робота над розучуванням першого та другого куплетів.

4. Творча діяльність. Інтерактивний метод «Робота в парах».

Учитель пропонує схематично різнокольоровими олівцями відтворити рух мелодії.

Гра «Музичні пазли».

На картках – випадковий набір слів, з яких потрібно скласти фразу, виписуючи її на аркуші паперу.

«Музичні пазли» для парної роботи:

Лад – зв'язок звуків між собою.

Арфа – струнний щипковий музичний інструмент.

Барабан – ударний музичний інструмент.

Види мистецтв: музика, література, хореографія, живопис, архітектура, скульптура, театральне, кіномистецтво.

Види мистецтв – використовують притаманну тільки їм мову: література – художнє слово; музика – музичні та шумові звуки; живопис – фарби; скульптура – лінії, форми, штрихи, плями, кольори.

Вокал – мистецтво володіння співацьким голосом.

Діапазон – звуковий обсяг мелодії.

Жанр – тип твору, що має стійкі ознаки у змісті, структурі, засобах виразності.

5. Фізкультхвилинка.

— Ми з вами відтворювали рух мелодії, але настав той час, коли трішки порухатися потрібно і вам. А в цьому нам допоможуть веселі бегемотики, які завітали до нас задля того, щоб ви трошки потанцювали. Увага на екран.

V. Комунікація через мистецтво

— До нашої подорожі приєдналася й учасниця дитячого Євробачення 2017 року – юна співачка Лавіка. Сьогодні ми з вами протягом уроку розмовляємо про мистецтво в нашому житті. Послухайте, яке місце музика займає в житті цієї співачки *(Перегляд відеоролика «Музика в твоєму житті». Обговорення відеоролика. Самооцінювання власної творчої діяльності та діяльності інших учнів).*

VI. Узагальнення вивченого матеріалу. Рефлексія

— Непомітно для нас сьогоднішня подорож завершилася. Тож пригадаймо, досліджуючи тему «Мистецтво в нашому житті», з чим ми мали справу, які емоції у нас виникли під час слухання творів та вивчення пісні.

VII. Підсумок уроку

Створення повторної квітки емоцій, аналіз змін. Вербальне оцінювання навчальних досягнень учнів із цієї теми.

VIII. Творче домашнє завдання. Інтерактинвий метод «Робота в парах».

Об’єднатися в пари, придумати і написати ребуси, які стосуються музичного мистецтва, користуючись алгоритмом:

1) оберіть слово або фразу, яку належить зашифрувати;

2) напишіть її на аркуші паперу або за допомогою комп’ютера, всі букви і слова – злито (без пробілів, ком);

3) прочитайте кілька разів написане зліва направо, а потім у зворотному порядку. Спробуйте відшукати знайомі слова, що складаються, як правило, з двох – п’яти букв;

4) зверніть увагу на можливі збіги слів з назвами нот;

5) позначте букви, що збіглися з окремими словами кольоровим маркером, або просто обведіть;

6) зробіть невеликі виноски нижче або вище написаного початкового слова та спробуйте схематично зобразити отримані слова;

7) ще раз прочитайте кілька разів початкове слово зліва направо і в зворотному порядку, але тільки блоками по одній, дві, три і чотири літери поспіль;

8) постарайтеся підібрати слова, що починаються або / і закінчуються цими буквами;

9) усі отримані слова позначте і зробіть відповідні виноски;

10) відкинуті літери позначайте комами, відповідно до правил;

11) переглянувши всі зроблені позначки і виноски, відберіть найбільш вдалі елементи, з яких складається ребус.

Додаток П 2

Мистецтво

4 клас

(Кельм, 2014, с. 26-32).

Тема уроку: Перші весняні квіти. Підсніжник. Складання розповіді з елементами опису. Малювання підсніжника

Мета уроку:

— *навчати* передавати форму та колір квітки, бачити і передавати різні положення однакових предметів (квітки і листя) правильно розташовувати зображення на аркуші паперу, самостійно обирати і змішувати необхідні кольори та їх відтінки, передавати характерні особливості форми, кольору квітки; формувати творчі вміння: уявляти і фантазувати, створювати продукти творчої діяльності;

— *розвивати предметні компетентності:* вчити спостерігати і бачити красу навколишньої природи, описувати весняну квітку, послідовно формувати думки і поєднувати їх у зв'язному мовленні, збагачувати словниковий запас; розвивати образність мислення, уяву, фантазію, спостережливість;

— *розвивати ключові компетентності:* вміння вчитися (організовувати своє робоче місце, орієнтуватися в часі та берегти його, планувати свої дії, доводити роботу до кінця), загальнокультурну компетентність (розвиток мовленнєвих здібностей та норм культури спілкування), громадянську компетентність (здатність екологічно мислити, бережливо ставитися до природи);

— *виховувати* любов і бережне ставлення до природи.

Обладнання: презентація до уроку, ілюстрації підсніжника, проліска, сон-трави, мати-й-мачухи, музичний файл П. Чайковського «Пори року. Весна», «Вальс квітів», гуаш, набір пензликів, кольоровий папір блакитного кольору формату А-5.

Тип уроку: інтегрований урок.

Техніка виконання: гуаш.

Форми організації: парні, групові, колективні.

Технології: інтерактивні технології оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення», «Коло ідей»); створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах); мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Дискусія»); для розвитку уяви і фантазії («Програвання сценки», «Рольова гра»).

Методи навчання: інтерактивні.

Хід уроку

І. Організаційний момент

1. Створення емоційної атмосфери *(звучить музика Чайковського «Вальс квітів»).*

У нас сьогодні, ніби свято,
Дивіться ж як гостей багато
Зігрійте посмішкою всіх
І привітайтесь від душі.
Ну, а тепер час працювати.
Тож, нумо разом все долати –
Знання і творчість прославляти.

ІІ. Актуалізація опорних знань з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей; створення продуктів творчої діяльності; мисленнєвої діяльності; для розвитку уяви і фантазії

1. Відгадування загадки.

Зійшли сніги,
Шумить вода,
Весна вже квіти викида,
Буяє травка молода,
Все мертве оживає.
Коли, діти, це буває? *(Навесні)*

2. Інтерактивний метод «Мікрофон».

— Яка зараз пора року?

— Які зміни відбуваються в живій та неживій природі з приходом весни?

— Які звуки можна почути навесні?

— Яка ж, діти, весна?

3. Інтерактивний метод «Незакінчене речення».

«Я люблю весну, тому що …»

— Отже, всі люблять перші весняні квіти. Що може статися, якщо кожного року зривати їх у великі букети? Багато квітів уже занесено до Червоної книги України. Тому давайте разом подумаємо і запропонуємо ідеї щодо збереження і примноження первоцвітів.

Учні обговорюють задум, пропонують власні ідеї.

4. Інтерактивні методи: «Робота в групах», «Асоціативний кущ».

Учні класу об’єднуються в творчі групи за бажанням: «Екологи», «Художники», «Літературознавці», «Умійки».

Мета: активізувати знання учнів по темі «Весна» Підготувати до сприймання теми і мети уроку, виділити опорні слова.

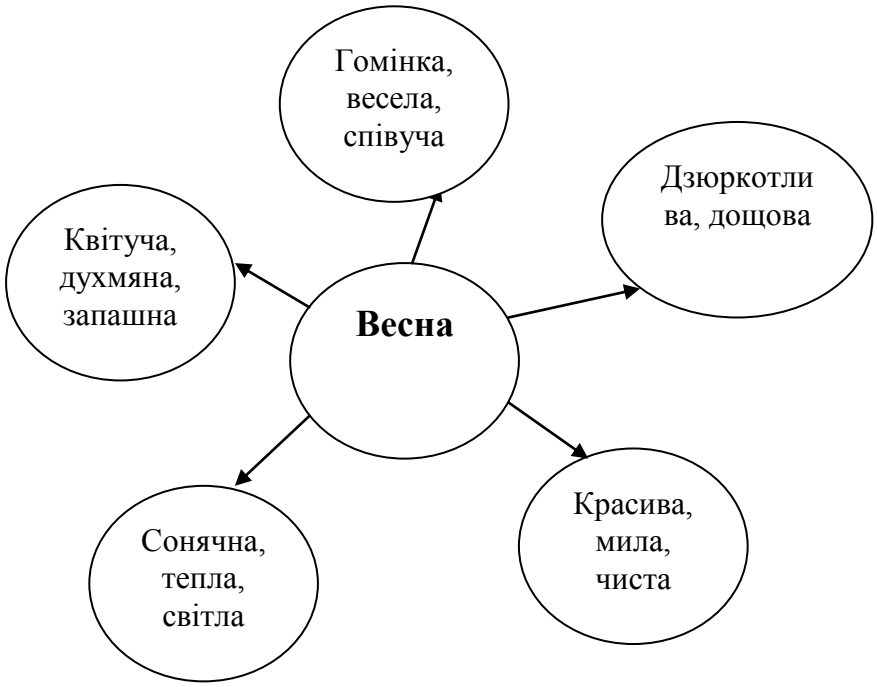

— Як називають картини на яких зображена природа? *(Пейзаж)*

— Які кольори весни?

5. Інтерактивний метод «Дискусія».

Усний твір-дискусія «Весна – найкраща пора року».

Група «Екологи» – скласти загадку про первоцвіт своєї місцевості за алгоритмом:

На що схоже?	Слова-зв’язки	Чим відрізняється?
	Як…але…не	

Група «Художники» – намалювати малюнок на тему «Не зривай нас, будь ласка!»

Група «Літературознавці» – підготувати інсценізацію вірша.

Група «Умійки» – створити квітку в техніці оригамі, користуючись алгоритмом.

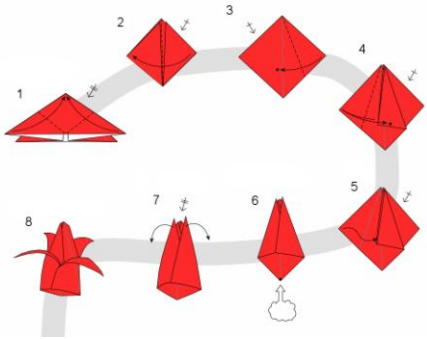

6. Інтерактивний метод «Рольова гра». Відгадування загадок про квіти.

— Сьогодні до нас на урок завітала Весна. Прийшла не сама, а зі своїми весняними друзями. Щоб дізнатися, хто вони, вам потрібно відгадати загадки.

Білий, як сніг,

Пробудився від сну,

Бо першим стрічає

Красуню-весну. *(Підсніжник)*

Я найперша зацвітаю

Синім цвітом серед гаю.

Відгадайте, що за квітка,

Бо мене не стане влітку. *(Пролісок)*

Має гарні жовті вічка

Й фіолетову спідничку.

Запах ніжний і духмяний

Наповняє ліс весняний. *(Фіалка)*

Дзвіночки-перлинки на ніжці тонкій,

Такі запашні і тендітні такі.

В широкому листі, немов у гіллі,

Ховають від сонця голівки малі. *(Конвалії)*

Він морозу не злякався,

У пухнасту шубу вбрався.

Сам торішній лист пробив

Й фіолетово розцвів. *(Сон-трава)*

7. Інтерактивний метод «Робота в парах».

Учні отримують картку з інформацією про рослину та її зображенням, ознайомлюються з нею, потім відповідають парою, доповнюючи одне одного.

8. Розповідь учителя.

— Рослини, які зацвітають першими, називаються ранньоквітучими або їх називають ще первоцвітами. До них належать: (Фіалка, сон-трава, мати-й-мачуха, підсніжник, пролісок).

9. Інтерактивний метод «Програвання сценки».

Учні, які бажають розповісти про одну із весняних квіток, виходять до дошки, обирають собі капелюшок із зображенням цієї квітки та розповідають від її імені.

III. Повідомлення теми і мети уроку

— Сьогодні на уроці ми будемо словесно і живописно зображувати підсніжники, ці чудові весняні квіти, які на своїх пелюсточках несуть весну, красу. Кожен з вас намалювавши свій підсніжник, долучиться до створення на дошці колективного панно «Квітучої лісової галявини».

— Що ви очікуєте від уроку?

IV. Каліграфічна хвилинка.

— Пропоную Вам подумки перенестися до весняного лісу, зупинитися на Квітковій стежині та помилуватися весняними квітами. Послухайте вірш про одну з них у виконанні учня нашого классу *(Звучить запис твору П. Чайковського «Пори року. Весна. Квітень»)*.

У промінняхсонця ніжних,
край веселого струмка,
білий, росяний підсніжник
раптом блиснув з-під сніжка...
Отакий малий неначе,
ледь прокинувся від сну,
тихий-тихий, а одначе
він привів до нас весну!
От йому вже й друзів треба –
і гляди, під берестком,
мов на землю впало небо –
сині проліски кругом

— Кому підсніжник так радіє? (Весні)

— Чому рослинка радіє весні? (Бо зможе рости перетворитися на красиву квіточку).

— Проаналізуємо з'єднання літер у цьому слові. Напишемо каліграфічно з'єднання букв, рядок слова підсніжник.

(На дошці) Пі пі ід сн іж ик

V. Робота над текстом з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей

1. Лексична робота. Інтерактивний метод «Мікрофон».

— Які квіти першими зустрічають весну? *(Першими весну зустрічають підсніжники. Вони вистромлюють з-під снігу ніжні голівки. Дивляться у світ усміхаються до сонечка. А воно цілує їх білі личка).*

— Як ви гадаєте, чому ця квітка так називається? Помилуйтесь підсніжниками. *(Малюнок підсніжника)*

— Якого кольору квіточки, на що вони схожі?*(Маленькі дзвіночки)*

— Зі скількох пелюсточок складаються? *(Трьох)*.

— Яке у них стебло, листя? *(Тоненьке, вузьке, пряме, зелене)*.

— Чому підсніжників не було взимку? *(Взимку було холодно, замерзла земля, і вони не могли рости)*.

— А де знаходилися корінчики? *(У землі, під снігом)*.

— Чому підсніжники почали розвиватися весною? *(Навесні пригріло сонце,в перших сніжних проталинах, де земля відтала, з'являються підсніжники)*.

— А тепер доберемо такі дієслова, які розкажуть про те, як квіти з'являються на землі. *(Пробиваються, вистромлюються, усміхаються, зацвітають, милують, чарують, дивують)*.

— Доберіть прикметники до слова підсніжники.

— Чому вони так дружно зацвіли? *(Вони були у затишку під снігом, а коли стало тепло, сніг підтанув і підсніжники підвели свої запашні голівки)*.

— А чому так рано розквітли підсніжники? *(Перші квіти — вісники весни, вони несуть радісну звістку про прихід весни)*.

2. Інтерактивний метод «Коло ідей».

Обговорення запитання «Як треба ставитись до квітів?» *(Квіти треба берегти, любити, щоб душа була чистою і світлою. Квіти – це душа землі)*.

3. Орфографічна робота.

Сповіщають про прихід весни, провісники

тепла, квіти надії, ніжні, сміливі, схожі на біленькі дзвіночки, білосніжні, яскраво-зелене стебельце, вузькі і прямі зелені листочки, тендітні пелюстки.

— Які вислови можна вжити в переносному значенні у творі?

4. Колективне складання плану розповіді.

1. Чому і коли почали розвиватися підсніжники?

2. Які у підсніжника листочки, стебельце, квіточки?

3. Чому треба оберігати підсніжники?

— Як назвемо наш твір?

Придумайте заголовок до твору.

5. Усне складання розповідей.

VI. Фізкультхвилинка

(Звучить музика Чайковського «Вальс квітів»)

Ось іде до нас весна,

Все навколо ожива.

Підсніжники прокидаються,

Проліски посміхаються.

Пташки прилітають,

Діти вибігають,

На луках стрибають,

А потім тихенько

За парти сідають. *(Діти промовляють слова, імітують рухи)*

— Підготуємо свої пальчики до письма. Виконаємо пальчикову гімнастику. «Квітка».

Вранці сонечко зійшло,

розпустилась квітка.

А увечері закриє

пелюсточки швидко.

— А тепер на нашу квіточку (пальчики) сіла бджілка назбирати медку. Погойдайте її на пелюсточках.

Запис текстів за планом та опорними словами.

Зачитування творів, визначення кращого.

VII. Малювання підсніжника та створення виставки на дошці «Квітуча лісова галявинка»

Малювання підсніжника

Учні виконують у робочому зошиті навчальні вправи. На кольоровому аркуші промальовують елементи квітки та підсніжник гуашевими фарбами.

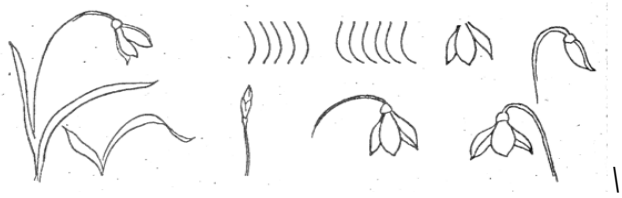

Поетапне малювання.

Учитель демонструє послідовність зображення підсніжника:

— Спочатку намічаємо олівцем місце та розміри квітки, напрямок розміщення стебла, напрямок основних листків.

— На другому етапі малюємо пелюстки квітки «зернятками». Фарба має бути доволі густою, щоб мазок вийшов виразним із чітко окресленим контуром. Пензликом з фарбою, робимо на папері відбиток: спочатку дотикаємося до паперу гострою частиною пензлика «носиком», а потім притискуємо «п’ятку» пензлика, тобто його найширшу частину.

— Збільшуємо розмір мазка, способом протягування «носика» пензлика і тоді притискаємо «п’ятку».

— Для виконання більших за розміром мазків можна використовувати більші пензлики. Учні виконують індивідуальну роботу за творчим задумом.

VIII. Підсумок уроку з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей

1. Інтерактивна вправа «Мікрофон».

— Що значить любити квіти?

— Чи здійснились ваші очікування? Чим сподобався урок? Чого ви навчились сьогодні?

— Нещодавно ми вчили вірш Анатолія Костецького про ставлення людини до природи, навколишнього середовища. Давайте згадаємо його. Як він називається?

IX. Творче домашнє завдання. Інтерактивний метод «Робота в парах»

— Побувайте у весняному лісі зі своїми рідними, помилуйтеся весняним квітковим килимом, послухайте музику природи. Спробуйте, співпрацюючи в парах, скласти вірш про весняну квіточку.

Додаток Р 1

Дизайн і технології

2 клас

(Богайчук, 2019, с.7-9).

Тема: Виготовлення підставки для шкільного приладдя

Об'єкт праці: підставка для шкільного приладдя

Мета: узагальнити знання учнів за темою «Мій клас». Вчити виготовляти підставку для шкільного приладдя. Ознайомити учнів з видами текстильних волокон, удосконалювати вміння й навички роботи з клеєм; формувати творчі вміння: уявляти і фантазувати, створювати продукти творчої діяльності (підставку, орнамент), продукувати нестандартні ідеї. Прищеплювати навички охайності, точності в роботі. Розвивати образне мислення, уяву. Виховувати бажання зберегти чистим довкілля.

Матеріали та інструменти: альбом, одноразова паперова склянка, ножиці, бусинки для декорування, зразок готового виробу, жмут вати, зразки ниток.

Тип уроку: комбінований.

Форми організації: парні, групові.

Технології: інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах); оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення»).

Методи навчання: інтерактивні.

Хід уроку

І. Підготовка робочих місць

ІІ. Організаційний момент

Наша подорож по Країні Майстрів триває,
свої секрети вам розкриває.
Всі таємниці міста Ниток
чекають на вправних й розумних діток!

ІІІ. Повідомлення теми і мети уроку з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності

1. Відгадування загадок.

— Діти, відгадайте, що це:

Вовк залізний, хвіст конопляний. *(Голка і нитка)*

Куди мишка, туди й хвостик. *(Голка і нитка)*

Маленька свинка, срібна спинка, крізь тин кишечка тягнеться. *(Голка і нитка)*

З ким дружить голка? *(З ниткою)*

2. Розповідь учителя.

— Чи готові ви подорожувати далі?

— Сьогодні ми потрапимо в гості до міста Ниток.

— Під час подорожі ви: дізнаєтесь, які бувають нитки і для чого вони призначені; відкриєте для себе секрети майстерності вишивальниць; навчитесь виготовляти веселі аплікації з різних ниток.

— Уважно розгляньте жмут вати, що лежить у вас на парті.

— З чого він складається? *(З маленьких, дуже тоненьких, гнучких і міцних ворсинок-волокон)*

— Натуральні волокна рослинного, тваринного і мінерального походження. Волокна рослинного походження – це бавовна і льон. Тваринного походження – вовна і шовк. Мінерального – азбест.

У давнину нитки з бавовни виготовляли руками. Тепер волокна надходять на прядильну фабрику, де їх розпушують, очищують, вичісують, витягують, скручують у пряжу. Цей процес називають прядінням.

Пряжа надходить на ткацьку фабрику, де з неї виготовляють тканину шляхом переплетення ниток. Цей процес називають ткацтвом. А виконують усі ці процеси спеціальні машини – помічники людини.

— Як ви гадаєте, для чого потрібні людині нитки? *(Для шиття, плетіння, вишивки)*

— Нитки зі старих в’язаних речей можуть нам сьогодні знадобитися.

3. Інтерактивний метод «Робота в групах».

Об’єднання учнів у 3 групи за кольорами: «Ткачі», «Вишивальниці», «Прялі».

1 група «Ткачі» – скласти кластер на тему: «Тканина»;

2 група «Вишивальниці» – скласти кластер на тему: «Вишивка»;

3 група «Прялі» – скласти кластер на тему: «Пряжа».

4. Інтерактивний метод «Робота в групах». Гра «Секрети творчості».

(У ході підготовки до гри учні класу утворили декілька творчих груп: «Ткачі», «Вишивальниці», «Прялі». Кожна з них вивчала вироби напрямку декоративно-прикладного мистецтва (вироби з тканини, ниток тощо). Вони вивчали літературу, розглядали вироби, обирали декілька найкращих з них, готували запитання для інших учасників гри).

— Зараз кожна творча група представить обрані вироби та задасть іншим групам запитання про використаний матеріал, інструменти, естетичне оформлення, місця виготовлення виробів та інше. Правильні відповіді оцінюються балами. Переможе група, що набере більше балів.

(Учитель демонструє дітям одноразовий паперовий стакан).

— Діти, чи знаєте ви, що це?

— А з якою метою ви її використовуєте?

— Як ще можна використати одноразовий паперовий стакан, щоб не викидати його і не засмічувати довкілля? *(Посадити квіточку, насипати сіль чи цукор, поскладати дрібні речі, відміряти мірку крупи, замість вазочки для квітів тощо).*

5. Інтерактивний метод «Робота в парах». «Створи орнамент».

Учні отримують картки, на яких зображені фрагменти орнаментів. Використовуючи мотиви карток, треба розробити свій орнамент у парах для вишивки на листочках у клітинку.

6. Інтерактивний метод «Робота в парах». Гра «Уяви і розкажи».

— Придумайте якомога більше ідей незвичного використання паперового стакану.

— Спробуйте вгадати, що вам пропонують виготовити вправні майстри. Для цього закресліть однакові букви, а з тих, що залишилися, складіть слово.

т у д е д

п і г підставку

е б т и б в

с т д а и г

— Так, підставку для шкільного приладдя ви навчитеся виготовляти на уроці.

IV. Розгляд зразка виробу

V. Технологія виготовлення виробу

Майстер-клас на YouTube каналі.

— Дотримуйтеся такої послідовності роботи:

1) приготуйте необхідні матеріали (одноразовий паперовий стакан, нитки, ножиці, стрічки, клей, бусинки);

2) акуратно покрийте стакан клеєм. Щільно обмотайте згори донизу ниткою;

3) оздобте виріб за власним задумом.

VI. Планування наступних трудових дій. Відбір матеріалів та інструментів

VII. Повторення правил техніки безпеки та гігієни праці

— Правила роботи з клеєм, інструкція з техніки безпеки.

— Під час роботи ви будете користуватися клеєм, тому слід знати правила роботи з цим матеріалом.

— Слідкуйте за чистотою та порядком на парті. Працюйте на застеленій поліетиленом або використаним папером (макулатурою) парті, щоб не забруднити поверхню.

— Охайно розмістіть пляшечку з клеєм, залишки клею витирайте серветкою.

— Нанесіть клей у невеликій кількості, щоб його надлишок не виходив за межі виробу.

— Під час роботи щіточку для клею кладіть на підставку.

— Стежте, щоб клей не потрапив у очі та до рота.

— Не відволікайтеся від роботи і не заважайте сусідові.

— Не беріть до рук ножиць без потреби.

— Після закінчення роботи все приберіть, ретельно вимийте щіточку і руки.

VIII. Самостійна робота з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності

Інтерактивний метод «Робота в парах»

Учитель стежить за послідовністю роботи, дотриманням учнями культури праці, консультує, допомагає за потреби, радить використовувати контрастні за кольором нитки.

Фізкультхвилинка.

Потягнутись і прогнутись,

і пригнутись, розігнутись…

Ваші м’язи всі проснулись,

ваші губки посміхнулись!

Навіть ваші пальці – в танці.

Це ніяк не приховати!

Кожним пальцем, кожним пальцем можна також танцювати. *(Вчитель показує рухи, діти повторюють)*

IX. Продовження самостійної роботи

X. Самооцінювання виробів

Діти оцінюють свої роботи та роботи однокласників, аналізують їх, звертають увагу на якість зображення, естетичність виробу. На шкалі зі балами ставлять собі оцінку.

XI. Підсумок уроку з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності, оригінальних, нестандартних ідей

1. Інтерактивний метод «Мікрофон».

— З яких видів волокон виготовляють нитки?

— Що ви робили спільно, щоб кожному було комфортно серед однокласників?

— Яку тему досліджували впродовж тижня? (Мій клас)

— Чи зможете ви використати виріб, який виготовили у класі?

— Чи сподобалося вам виготовляти корисні речі із вживаних матеріалів?

2. Інтерактивний метод «Незакінчене речення».

Із ниток можна виготовити…

Вироби допомагають нам в житті…

3. Прийом «Лінійний кросворд». Інтерактивний метод «Робота в парах».

— Знайдіть слова, які розглядали на уроці

а	**н**	**и**	**т**	**к**	**а**	**р**	**н**	**о**	**л**	**д**
п	**о**	**г**	**о**	**л**	**к**	**а**	**л**	**ю**	**ж**	**е**
в	**о**	**п**	**і**	**д**	**с**	**т**	**а**	**в**	**к**	**а**
с	**м**	**т**	**е**	**н**	**г**	**п**	**р**	**я**	**ж**	**а**
ш	**о**	**в**	**к**	**а**	**в**	**к**	**й**	**к**	**е**	**н**
а	**в**	**і**	**т**	**к**	**а**	**ц**	**т**	**в**	**о**	**ш**
ц	**з**	**п**	**р**	**я**	**д**	**і**	**н**	**н**	**я**	**б**

(Нитка, голка, підставка, пряжа, шовк, ткацтво, прядіння).

— Вправні майстри дякують вам за роботу і прощаються до наступної зустрічі. Ручки, пензлі, олівці прибирайте попри втому! На робочому столі має бути лад у всьому!

XII. Прибирання робочих місць

Додаток Р 2

Дизайн і технології

4 клас

(Хорунжий, 2015, с. 5-9).

Тема: Конструювання рухомих моделей із картону та паперу. Поняття про важіль. Виготовлення іграшок з картону з рухомими деталями

Мета: дати учням поняття про важільний механізм і використання його при конструюванні іграшок з картону з рухомими деталями. Ознайомити учнів із загальними способами виготовлення рухомих моделей із картону. Навчити виготовляти іграшку з рухомими деталями «Ведмежа». Формувати творчі вміння: уявляти і фантазувати, доводити та спростовувати власну думку, створювати продукти творчої діяльності (іграшку). Розвивати конструктивне мислення та фантазію, увагу, пам'ять. Виховувати творчі здібності та естетичний смак, вміння доводити розпочату роботу до кінця.

Обладнання: демонстраційний матеріал – зразки іграшок із картону з рухомими деталями. Модель важеля, технологічна картка.

Для індивідуального користування: картон, нитки, дріт, олівець, ножиці, шило, голка, фломастер, шаблони, підкладна дошка.

Тип уроку: засвоєння знань, формування вмінь і навичок.

Форми організації: парні, групові.

Технології: інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в малих групах, робота в парах); проблемного бачення («Займи позицію», «Зміни позицію»); оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення»); для розвитку уяви і фантазії («Рольова гра», «Програвання сценки»).

Методи навчання: інтерактивні.

Хід уроку

І. Організація учнів до уроку

(Учитель перевіряє підготовку учнів до уроку, наявність в них необхідних матеріалів та інструментів, організацію робочих місць).

Нумо, діти, підведіться!

Всі приємно усміхніться,

Продзвенів уже дзвінок,

Починаємо урок!

ІІ. Повідомлення теми та мети уроку

— Сьогодні на уроці, діти, ми ознайомимося з важелем як найпростішим механізмом і навчимося на його основі конструювати рухомі моделі та іграшки з картону.

Подивіться. Чи знайомі

Вам ці іграшки рухомі?

Вони й справді, мов живі:

Роблять рухи ділові.

Зайчик ніжкою завзято

Посуває самоката.

А у кролика турбота –

Моркву всунути до рота…

Ось і стали вам відомі

Наші іграшки рухомі.

Залишається надалі

Вам назвати механізм

Той, що рухає деталі

Вправо, вліво, вгору, вниз.

Механізм цей, скажемо,

Називають важелем.

(І. Дубинський)

ІІІ. Виклад нового матеріалу з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності; проблемного бачення

1. Бесіда.

– Діти, ви, напевно, спостерігали, як дорослі переміщують важкі предмети, котрі руками зрушити неможливо.

— Так, для їхнього переміщення використовуються різні машини і механізми, наприклад, лебідки чи підйомні крани. Це роблять в наш час технічного прогресу. А як переміщали важкі предмети в старовину, наприклад, при будівництві знаменитих єгипетських пірамід? Адже для їхнього зведення використовувалися великі кам'яні блоки масою від 25 до 300 кг. Вже в той час людям були відомі найпростіші підйомні механізми: похила площина, коловорот, клин, блоки, важелі. Про себе Важіль говорить так:

Я хитрун над хитрунами,
В мене плечі на аршин,
Я кидаюсь вантажами,
Що проти мене клин!
Я вісь обертання маю,
Плече вгору піднімаю –
І найтяжче підіймаю.
Схочу – діток погойдаю
Чи по колу покатаю.

— Важіль – це пристрій (простий механізм), що може обертатися навколо нерухомої точки опори й служить для підважування і піднімання чого-небудь або зміни напрямку руху деяких деталей виробу. Якщо ми приб'ємо дошку до якої-небудь опори і штовхнемо один з її кінців, то інший кінець зрушить з місця, а сама дошка почне обертатися навколо цвяха. Це і є важіль. Автором розробки теорії важеля був давньогрецький вчений-математик і винахідник Архімед. Найпростішим прикладом важелів є звичайні канцелярські ножиці. Їхньою віссю обертання (точкою опори) є гвинт, що з'єднує дві половинки ножиць.

— Діти, наведіть приклади важелів, з якими ви стикалися в побуті.

— Так, прикладом важеля можуть бути педалі автомобілів і мотоциклів, клавіші піаніно, привід швейної машинки, ручка в м'ясорубці та інші.

— Сьогодні ми виготовимо рухому іграшку з картону, використовуючи важелі для надання руху деталям. Яку іграшку ми виготовимо – дізнаєтесь, відгадавши загадку.

Влітку любить полювати,
А зимою в лігві спати.
Як зачує він весну,
Прокидається від сну. *(Ведмідь)*

— Так, це ведмідь. Давайте прослухаємо та переглянемо підготовлений творчими групами матеріал про ведмедів.

2. Звіт творчих груп по даній темі. Інтерактивний метод «Робота в групах».

Напередодні уроку ви були об'єднані у 3 групи: «Дослідники», «Історики» та «Фоторедактори». Кожна група отримала завдання:

Група «Дослідники» – знайти інформацію про ведмедів, занесених до Червоної книги України та подати її у вигляді схеми.

Група «Історики» – знайти цікаві факти про ведмедів і створити газету «Цікавинки про ведмедя».

Група «Фоторедактори» – підготувати малюнки ведмедя.

3. Інтерактивні методи: «Займи позицію», «Зміни позицію».

— Що ви зробили б, якби побачили що хтось руйнує житла тварин?

Станьте біля відповідного плакату, залежно від вашої думки з обговорюваної проблеми:

А) Сказали б що так робити не можна.

Б) Допомогли б руйнувати.

В) Поспостерігали б за розвитком подій здалеку.

Обґрунтуйте свою позицію.

Вислухавши різні точки зору, чи не змінив хтось із учасників своєї думки, чи не бажає перейти до іншого плакату?

Учитель підводить дітей до висновку, втручатися в природу людині заборонено.

IV. Аналіз зразка виробу

— Діти, подивіться ось на цю іграшку. *(Демонстрація)*

— Із скількох деталей вона складається?

— Назвіть ці деталі.

— З якого матеріалу виготовлено іграшку?

— Як з'єднані в ній деталі?

— Як ще можна з'єднати деталі іграшки?

— Так, іграшка складається з п'яти деталей. Одна нерухома – тулуб ведмедика і чотири рухомі – передні та задні лапи. Всі деталі виготовлено з картону. Рухомі деталі з'єднано з основою дротяними заклепками. Але з'єднання можна виконати і за допомогою пластмасових чи паперових заклепок або зшити нитками.

V. Інструктаж

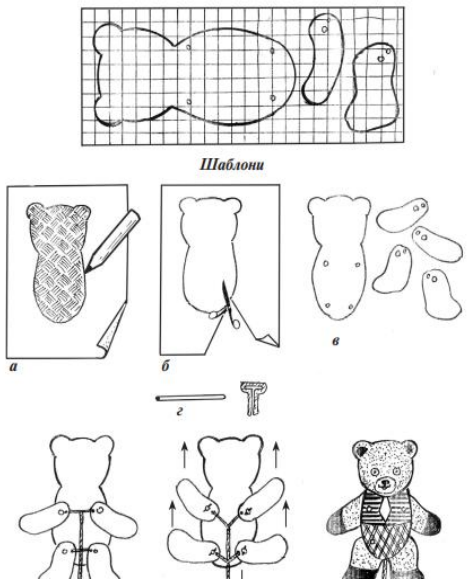

Рухому іграшку «Ведмежа» потрібно виготовляти в певній послідовності за алгоритмом:

1. Підготуйте шаблони.

2. Накладіть шаблони на картон так, щоб було якнайменше відходів, та обведіть їх простим олівцем.

3. Виріжте з картону розмічені деталі.

4. Проколіть шилом отвори в основі й рухомих деталях.

Роботу виконуйте на підкладній дошці.

5. З тонкого мідного дроту виготовте чотири заклепки.

6. З'єднайте між собою основу іграшки з рухомими деталями, вставивши в отвори дротяні заклепки, і розведіть їхні кінці в різні боки з вивороту.

7. Зв'яжіть нитками деталі передніх і задніх лапок, а потім з'єднайте їх між собою довшою ниткою.

8. Випробуйте дію механізму. Якщо ви потягнете за довгу нитку вниз, то лапки піднімуться догори.

9. Оздобте іграшку, розмалювавши її фломастерами або прикрасивши аплікацією.

VI. Повторення правил безпечної праці з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей; для розвитку уяви і фантазії

1. Інтерактивні методи: «Мікрофон», «Рольова гра», «Програвання сценки».

До нас на урок запрошені шановні гості – Ножиці та Шило. Вони хочуть узяти у вас інтерв'ю, щоб перевірити, чи не забули ви за літо правила безпечної роботи з інструментами.

Ножиці: Скажіть, будь ласка, якими ножицями безпечно працювати – з гострими чи округлими кінцями.

Ножиці: Як потрібно передавати ножиці?

Шило: Чи можна застромлювати шило в одяг?

Ножиці: Як безпечніше класти ножиці на парту – розкритими чи закритими?

Ножиці: Чи можна підносити ножиці до обличчя?

Шило: Де потрібно зберігати шило?

Інтерактивний метод «Програвання сценки».

Учні розігрують сценку «Правила безпеки на уроці трудового навчання».

VII. Фізкультхвилинка

VIII. Практична робота з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності

Інтерактивний метод «Робота в парах».

Учні розпочинають практичну роботу: готують шаблони іграшки, розмічають деталі на картоні та вирізують. Учитель демонструє прийоми виготовлення дротяних заклепок і з'єднання деталей за їхньою допомогою. Учні продовжують виготовлення виробу, з'єднують деталі нитками і випробовують роботу іграшки, оздоблюють. Учитель спостерігає за дотриманням учнями правил безпечної праці та організації робочих місць.

IX. Підбиття підсумків уроку. Рефлексія з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей

1. Бесіда.

— Що таке важіль?

— Для чого використовують важелі?

— Які способи з'єднання рухомих деталей ви знаєте?

— Назвіть приклади використання важелів.

2. Інтерактивні методи: «Незакінчене речення», «Мікрофон».

— На цьому уроці я навчився (навчилася)…

— Мене зацікавило…

— Новим для мене було…

X. Прибирання робочих місць

XI. Творче домашнє завдання

«Будуємо алгоритм» – пропонується певну дію розбити на частини. Дія – «створення іграшки».

Додаток С

Математика

3 клас

(Шевчук, & Шехман)

Тема уроку: Вправи і задачі на засвоєння таблиці ділення на 8 і множення числа 8. Задачі на різницеве порівняння двох добутків і двох часток

Очікувані результати:

Після проведення уроку учні зможуть:

— розв’язувати вирази та задачі, які включають табличні випадки множення і ділення 8 (формування предметної компетентності);

— збільшувати числа в кілька разів та на кілька одиниць (формування предметної компетентності);

— працювати в групах та оцінювати свою активність та активність учнів класу;

— виконувати завдання творчого характеру (формування творчих умінь: комбінувати та моделювати, продукувати нестандартні ідеї, уявляти і фантазувати, створювати власні продукти творчої діяльності – композиції з геометричних фігур, доводити та спростовувати власну думку).

Обладнання: таблиці, картки з ілюстраціями, маркери, папір, правила проведення уроку за інтерактивними технологіями.

Тип уроку: формування вмінь і навичок.

Форми організації: парні, групові, колективні.

Технології: інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах); мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Дискусія»); оригінальних, нестандартних ідей («Коло ідей», «Мікрофон», «Незакінчене речення»).

Методи навчання: інтерактивні.

Хід уроку

І. Вступна частина з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей; створення продуктів творчої діяльності

Контроль, корекція і закріплення знань учнів

1. Перевірка домашнього завдання (активна форма перевірки).

Перевірка розв’язку прикладів:

а) прочитати відповіді, де ви знаходили суми 80, 80, 93;

(8·3+ 8·7= 80; 8·2+ 8·8= 80; 45+48= 93)

б) знаходили різниці: 14, 48, 55;

(16–16:8= 14; 56–64:8= 48; 73–18= 55)

в) знаходили частки 9 та 8;

(16+ 56): 8= 9; (100-36): 8= 8

г) перший вираз прочитати різними способами:

8·3+ 8·7= 80

1 спосіб. Знайти суму, перший доданок якої поданий добутком чисел 8 і 3, а другий доданок добутком чисел 8 і 7;

2 спосіб. Добуток чисел 8 і 3 збільшити на добуток чисел 8 і 7;

3 спосіб. До добутку чисел 8 і 3 додати добуток чисел 8 і 7.

Перевірка задачі (Прийом «Робота з деформованим текстом»):

а) який із заданих виразів є розв’язком домашньої задачі? *(Підкреслити та пояснити вибір даного виразу)*

32:8+32= 36 (п.)

(32+32):8= 8 (п.)

32–32:8= 28 (п.)

б) прокоментувати правильний розв’язок задачі:

32:8 – знайшли кількість пасажирів, які залишилися в автобусі

32:8+32 – це пасажири, які були в автобусі спочатку.

Висновок.

Учитель. Якщо зобразити розв’язок задачі за допомогою відрізків, то скільки нам треба їх накреслити?*(Два відрізки)*

— Які це будуть відрізки?*(Перший – кількість пасажирів, які вийшли з автобуса, другий – кількість пасажирів, які залишилися в автобусі).*

— Який із цих відрізків буде більший?*(Перший)*

— Чому більший? *(Тому що кількість пасажирів які вийшли з автобуса більша ніж кількість пасажирів, яка залишилася).*

— Накресліть ці відрізки на дошці.

2. Завдання на встановлення закономірностей таблиці множення і ділення числа 8. Інтерактивний метод «Мікрофон».

(Вивішується таблиця множення і ділення 8).

Встановлення закономірності в таблицях множення і ділення числа 8.

У ч и т е л ь. Уважно розгляньте таблиці. Що цікавого ви помітили в таблиці множення і ділення числа 8?

У ч н і.

1. Кожний наступний добуток збільшується на 8.
2. При множенні на 8 отримуємо парні числа.
3. Число десятків у відповіді збільшується на одиницю до множення на 6.
4. Число десятків збільшується на одиницю, починаючи з числа 6.
5. Число одиниць в добутку при множенні на 2, 3, 4, 5 зменшується на 2.
6. Число одиниць в добутку при множенні на числа 6, 7, 8, 9 зменшується на 2.
7. При діленні на 8 частка збільшується на 1.
8. При множенні на 8 числа збільшуються у 8 разів.
9. При діленні на 8 числа зменшуються у 8 разів.
10. З одного прикладу на множення можна скласти два приклади на ділення.

3. Математичний диктант. Інтерактивний метод «Робота в парах».

1. Записати частки при діленні числа на 8, починаючи з частки 2

2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 *(При перевірці з'ясувати, яку закономірність використали? Частка збільшується на 1).*

2. Скласти вираз з частками 7, 9

56:8= 7; 72:8= 9

3. Записати добутки при множенні числа на 8:

16, 24, 32, 40, 48, 56, 64, 72

(При перевірці з'ясувати, що діти помітили. Кожне наступне число збільшується на 8).

4. Ряд чисел збільшити у 8 разів: 3, 7, 8, 9, 4, 6

(24, 56, 64, 72, 32, 48).

5. Числа 3, 7, 8, 9, 4, 6 збільшити на 8 одиниць *(11, 15, 16, 17, 12, 17).*

— Які арифметичні дії використані?*(Множення, додавання).*

Перевірка математичного диктанту. Інтерактивний метод «Робота в парах».

(учні обмінюються зошитами та перевіряють один одного).

II. Основна частина з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей; створення продуктів творчої діяльності; мисленнєвої діяльності

1. Повідомлення теми та очікуваних результатів. Мотивація навчальної діяльності.

— Які труднощі ви зустріли при написанні математичного диктанту?

— Як ви вважаєте, чи потрібно нам і далі вивчати таблиці множення і ділення?

— Чи вам необхідні будуть ці знання в житті?

У ч и т е л ь. Ми сьогодні продовжимо удосконалювати свої знання зі табличних випадків множення і ділення числа 8. Діти, що ви очікуєте від сьогоднішнього уроку?

Очікувані результати. Інтерактивний метод «Незакінчене речення».

— Я очікую…*(малюнок сонечка, на промінцях учитель пише очікування учнів).*

Бесіда про число 8.

— Які свята відмічаються у народі, пов'язані з числом 8? *(8 Березня).*

— Як називається восьмий місяць у році?*(Серпень).*

— У кого з вас дата Дня народження включає число 8?

2. Закріплення та узагальнення знань учнів.

2.1. Робота над задачею. Інтерактивний метод «Робота в групах». Об'єднання дітей у дві групи «Вітерець», «Промінець», за обраною карткою:

Читання змісту задачі. Складання скороченого запису:

На 72 грн. – 8 лял. на? дорожче?

На 28 грн. – 4 ведм.

Усвідомлення змісту:

— Про що йде мова в задачі?*(Купили для дитсадка іграшки: ляльки та ведмедики)*

— Скільки гривень заплатили за ляльки? *(72 грн.)*

— Скільки заплатили за ведмедики?*(28 грн.)*

— Про що запитує задача?

Завдання для груп: виконати завдання та підготуватися до презентації роботи груп.

Інтерактивний метод «Коло ідей».

(Група готує доповідача, який висвітлить думку групи). Оформити кожній групі матеріал для «Галереї думок».

Завдання для групи «Вітерець»:

1) скласти числовий вираз до даної задачі;

72:8–28:4= 2 (грн.)

Відповідь: на 2 грн. лялька дорожча.

2) скласти задачу за схемою;

· 3+· 5=

Чим ця задача відрізняється від попередньої?

Завдання для групи «Промінець»:

1) виділити із даної задачі всі прості задачі;

1. 72:8= 9 (грн. коштує лялька)

2. 28:4= 7 (грн. коштує ведмедик)

3. 9–7= 2 (на 2 грн. лялька дорожча)

Відповідь: на 2 грн. лялька дорожча.

2) скласти задачу за схемою: (+)· 5=

— Який порядок виконання дій?

2.2. Робота над задачею (використання слайда):

— Чи можуть бути в положенні рівноваги шальки терезів?

— Де важче і чому?

— Які шальки терезів переважають?

— Що треба зробити, щоб було положення рівноваги? *(На перші шальки докласти ще 1 кг картоплі, або з другі шальок забрати 1 кг борошна)*

2.3. Гра «Дешифрувальник». Інтерактивний метод «Робота в групах».

— Кожна група повинна знайти значення виразів і за допомогою коду розшифрувати слова.

Завдання для групи «Вітерець»:

64 – 8·8 = 0

8·7 – 48 = 8

24 : 3·5 = 40

2·2 + 60 = 64

42 : 7·3 = 18

48 – 6·8 = 0

16 : 2·8 = 64

(Комашка)

Завдання для групи «Промінець»:

28 : 7 : 2 = 2

35 : 5 + 27 = 34

8·5 – 12 = 28

40 – 8·4 = 8

8·8 – 20 = 44

8·6 + 16 = 64

(Бджола)

Шифр

0 К	40 М	18 Ш	85 С	48 В	16 Я	100 Т
34 Д	28 Ж	2 Б	8 О	44 Л	64 А	

2.4. Гра «Знайди помилку». Інтерактивний метод «Робота в групах».

Знайдіть помилки в обчисленнях. Виправте їх.

Завдання для групи «Вітерець»:

8·8 = 42

8·3 = 24

8·5 = 40

8·7=46

8·8=62

8·9=61

16:8=3

40:8=6

Завдання для групи «Промінець»:

8·4=12

8·3=24

8·6=36

8·7=56

8·2=16

8·4=22

64:8=9

40:8=3

2.5. Розв'язання завдань творчого характеру. Інтерактивний метод «Робота в парах».

— Поставте, де необхідно, знаки дій, щоб відновити рівність:

8 ? 2 ? 4 = 4 — 8·2 : 4 = 4

10 ? 5 ? 2 = 10 — (10 – 5) · 2 = 10

7 ? 4 ? 19 = 9 — 7·4 – 19 = 9

80 ? 40 ? 5 = 8 — (80 – 40) : 5 = 8

— Розв'яжіть логічну задачу:

Дідові 60 років, а онукові 10. Коли дід буде втричі старший за онука? (Через 15 років).

— Маємо трійку чисел 2; 7; 5. Установіть закономірність й утворіть нову трійку, вставивши пропущене число: 6; ...; 3. *(6; 9; 3)*

Робота з таблицею.

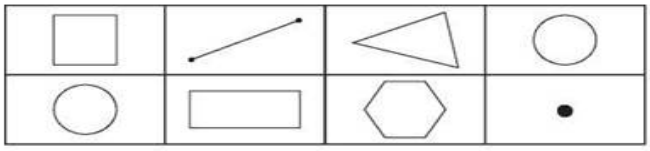

— Чи всі зображені фігури можна назвати геометричними? *(Так)*

— Яку найменшу геометричну фігуру ви знаєте? *(Точка)*

— Яка фігура не має кутів? *(Круг, точка, відрізок)*

— Скільки на малюнку многокутників? *(4)*

— Назвіть кожну фігуру. Поміркуйте, чому їй дали таку назву, придумайте іншу назву.

2.6. Інтерактивний метод «Робота в парах» з геометричним матеріалом. Прийом «Дослідження».

— Накреслити прямокутник: довжина – 8 см, ширина – 4 см;

— Обчислити периметр (8 + 8 + 4 + 4 = 24 см);

— Прослідкувати, як зміниться периметр, якщо ширину збільшити у 2 рази.

Довжина – 8 см, ширина – 8 см (8·2+ 8·2 = 32 см)

Висновок: периметр збільшиться.

Придумайте подібну задачу, використовуючи інші геометричні фігури, та розв’яжіть її.

Інтерактивний метод «Робота в парах». Вправа «Монгольська гра».

Скласти композицію з геометричних фігур на одну із запропонованих тем: «Зоопарк», «Магазин», «Квітник».

2.7. Інтерактиний метод «Асоціативний кущ». Складання схеми.

(Повторення таблиці ділення на 8):

32: 8= 8: 8= 24: 8= 16: 8=

72: 8= 80: 8= 48: 8= 64: 8= 56: 8=

2.8. Інтерактивний метод «Дискусія».

— Чи потрібно вивчати таблицю множення? Якщо так, то для чого? Якщо ні, то чому? Наведіть приклади з життя.

ІІІ. Підсумок уроку з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей; створення продуктів творчої діяльності

1. Рефлексія. Інтерактивний метод «Мікрофон».

(Звернути увагу на очікувані результати уроку):

— Що ми робили на уроці?

— Чи досягли очікуваних результатів?

— Чому ви так вважаєте?

— Над якими навичками нам потрібно ще працювати?

2. Інтерактивний метод «Коло ідей».

Обговорення запитання «Значення математики в житті людини».

3. Аналіз роботи учнів на уроці.

В ч и т е л ь. А зараз кожний із вас, користуючись шкалою, визначить власну активність під час роботи на уроці.

Самооцінювання.

Визначіть рівень своєї активності за 5-бальною шкалою по таких показниках:

Брав активну участь у роботі групи_____.

Пропонував ідеї, які використала група_____.

Заохочував членів групи до роботи, надавав їм підтримку_____.

Запропонував свій варіант розв’язання проблеми, який сподобався іншим___.

Доповідав про результати групової роботи_____.

4. Творче домашнє завдання. Інтерактивний метод «Робота в парах».

Написати казку про число 8, користуючись алгоритмом:

1. Обираємо героя.

2. Визначаємо риси його характеру, мотиви й мету вчинків.

3. Вибір об’єктів взаємодії.

4. Опис дій головного героя, які він робить для досягнення мети. ...

5. Підбиття підсумку-результату змін героя (героїв) і виведення життєвих правил.

6. Придумування назви казки.

Додаток Т

«Я досліджую світ»: громадянська та історична освітня галузь

2 клас

(Вітрук, 2019).

Тема: Діти об’єднують Україну

Мета: застосовувати попередньо засвоєні знання про Україну як незалежну суверенну і єдину державу, державні і народні символи, обереги України; формувати творчі вміння: уявляти і фантазувати, доповнювати, створювати власні продукти творчої діяльності (твори); формувати національну свідомість школярів; виховувати в учнів почуття патріотизму, національної гідності; розвивати уяву, мислення, пам’ять, увагу, творчі навички; виховувати любов і повагу до Батьківщини.

Обладнання: цеглинки LEGO, мультимедійна презентація, ілюстрації, картки для роботи в групах.

Тип уроку: застосування знань, умінь і навичок.

Форми організації: парні, групові, колективні.

Технології: інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах); оригінальних, нестандартних ідей («Незакінчене речення», «Мікрофон»); проблемного бачення («Прес», «Два – чотири – всі разом»); мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Синтез думок»).

Методи навчання: інтерактивні.

Хід уроку

І. Організаційний момент

1. Привітання. Всі стають в коло, повторюють за вчителем.

Ми сьогодні разом,

Запалим усім класом!

Гарного дня бажаємо всім,

Час роботи вже поспів!

ІІ. Оголошення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності

Тему нашого уроку ви дізнаєтесь із зашифрованого речення.

1. Інтерактивний метод «Робота в парах». Гра «Шифрувальник».

ітиД, дюнуоб'тьє, нуїраУк! (Діти об'єднують Україну!)

— Діти, я прочитаю вам вірш-загадку, а ви, відгадавши її, дізнаєтесь, про що мова піде на нашому уроці.

На землі великій є одна країна:
Гарна, неповторна, красна, як калина.
І живуть тут люди добрі, працьовиті
І скажу, до речі, ще й талановиті.
Землю засівають і пісні співають,
На бандурі грають і вірші складають
Про ліси і гори, і про синє море,
Про людей і квіти, то скажіть же, діти,
Що це за країна? – ***Наша славна Україна!***

ІІ. Повторення основних понять теми з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей; проблемного бачення

1. Інтерактивний метод «Незакінчене речення». Гра «Закінчи прислів'я».

Кожному мила …(своя сторона)

Вдома і стіни …(гріють)

Де народився, там … (і згодився)

Всюди добре, а вдома …(найкраще)

Добре тому, хто …(в своєму дому)

2. Інтерактивний метод «Прес».

— Визначте, яка думка об'єднує всі прислів'я, використовуючи метод «Перес»: «Я вважаю, що», «тому що…», «наприклад,…», «отже,…».

3. Інтерактивний метод «Два-чотири-всі разом».

— Підберіть ознаки до словосполучення «Діти України» *(гарні, чарівні, незалежні, українці, розумні, ввічливі, позитивні, толерантні, креативні, комунікабельні…)*

(Учні об'єднуються в пари та обмірковують відповіді, доповнюючи думки одне одного. Потім в четвірках ухвалюють спільне рішення. Завершується робота обговоренням поставленого запитання усім класом).

4. Інтерактивний метод «Мікрофон».

— Які асоціації виникають із словом «патріот»?

(Мир, небо, рушник, любов, рідний край, життя, пшениця, краса, вишиванка, лагідна мова, українці, Батьківщина , вірність, гімн, держави, любов до країни, родинні почуття).

— Хто з вас вважає себе патріотом? Чому?

— Які вчинки треба здійснити, щоб їх назвали патріотичними?

ІІІ. Виконання творчих практичних завдань на застосування основних умінь і навичок з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності; оригінальних нестандартних ідей

1. Малюнковий скрайбінг. Інтерактивний метод «Робота в парах».

— Продовжіть речення користуючись зображеннями.

В Україні є багато …(гір, річок, лісів). У річках водиться багато …(риби). У лісах живуть …(звірі, птахи), є багато (квітів, грибів). На полях колоситься …(пшениця). В Україні є багато сіл і …(міст). Але найбільша гордість України – це її …(діти, люди). Називають їх …(українцями).

2. Діаграма Венна.

— Що спільне, а що відмінне?

3. Інтерактивний метод «Робота в групах». Диктант «Країна в якій я живу».

(Учні об'єднуються в групи: «Українці», «Патріоти», «Захисники»).

— Зараз кожна група буде виконувати диктант за допомогою цеглинок Lego. Під час диктанту ви повинні розташувати цеглинки на аркуші формату А4 за кольором та відповідно до просторового розміщення згаданих предметів / об'єктів у реальному житті / природі.

(Учитель читає текст диктанту та задає запитання):

«Україна – це наша з вами **Батьківщина**. Батьківщина – це земля де ми всі з вами живимо, де живуть наші батьки, родичі, друзі та знайомі. Є велика Батьківщина – Україна, і є маленька батьківщина – дім, рідна сім'я. Наша Батьківщина – це безмежне **небо** та неозорі лани **пшениці.** Нашу країну обігріває тепле **сонечко.** Україна – це величні **ліси та гаї.** Край де є повноводні **річки, озера та моря.** А символом України є **калина**».

4. Презентація результатів диктанту в групах.

– Усі ми по-різному сприймаємо світ навколо нас, але головне, що у нас у всіх – одна Батьківщина.

5. Інтерактивний метод «Робота в групах». Написати твір-роздум на тему: «Що для мене Батьківщина?» за алгоритмом:

1. Визначити ключову тезу.
2. Навести аргументи на її підтвердження.
3. Запропонувати приклад з літератури чи інших видів мистецтва.
4. Навести приклад з історії, чи власного життя.
5. Зробити висновок.

6. Створення колективного вірша. Інтерактивний метод «Незакінчене речення».

— Слова, що йдуть від серця, найщиріші й найтепліші. Тому настав час скласти колективного вірша про Україну зі щирих і теплих слів. Я почну, а ви будете добирати останнє слово другого рядка в риму.

Ось небо блакитне і сонце в зеніті!

Моя Україна – найкраща … (у світі)
Моя Україна – це ліс і озерця,
Безмежні степи і чарівні… (джерельця)
Красиві пейзажі і гори високі,
Маленькі струмочки і ріки … (глибокі)
Міста старовинні і замки прекрасні,
Великі будови і дуже … (сучасні)
Сади чарівні, мальовничії села,
Моя Україна – це пісня … (весела).
Це щира, багата, як світ її мова,
Крилата така, мелодійна, … (чудова).
Її обереги – верба і калина,
Найкраща у світі – моя… (Україна).
Бо нам найрідніша, Вітчизна і мати,
То як же нам, діти, її… (не кохати).
Моя Україна – козацькая слава,
Така волелюбна і мирна … (держава)
Вона дорога нам, і рідна і мила,
Бо світ перед нами, як мати,… (відкрила).
Вітчизна свята, дорога Україна,
Для кожного з нас ти у світі… (єдина).

7. Ігрова вправа «Любов до Батьківщини».

Діти стають у коло. Учитель по черзі кидає м’яч кожній дитині і запитує, в яких ситуаціях людина любить свою Батьківщину, а в яких ні:

— людина повернулася із лісу з оберемком квітів;
— садить дерева, квіти біля будинку;
— миє машину на березі озера;
— відвезла сміття на сміттєзвалище;
— відвезла сміття на сміттєзвалище;

— звільнила місце в автобусі старенькій жінці тощо.

8. Інтерактивний метод «Робота в групах».

Обговоріть та визначте, що для своєї Батьківщини ви можете зробити вже сьогодні? Представте свої дії за допомогою невербальних засобів комунікації.

9. Перегляд відеосюжета із зразками патріотичної поведінки.

IV. Підсумки уроку з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей; мисленнєвої діяльності

1. Інтерактивний метод «Асоціативний кущ». Асоціативна вправа «Ключ».

Учні визначають ключові слова уроку та записують їх навколо зображення ключа. *(Діти, Україна, Батьківщина, патріот)*

2. Інтерактивний метод «Синтез думок».

Кожна група має висловити свою позицію на листках із наступного запитання «Що сьогодні кожен із нас має робити для своє Батьківщини?». Інша група має доповнити відповідь своїми ідеями. Експерти узагальнюють відповіді, роблячи загальний звіт.

3. Рефлексія. Інтерактивний метод «Мікрофон».

— Що ти дізнався на уроці?

— Що хочеш дізнатися?

— Що можеш дізнатися?

V. Творче домашнє завдання з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності

ІнтераКртивний метод «Робота в групах».

У групах скласти кросворд на тему: «Україна – моя Батьківщина», користуючись алгоритмом:

1) придумайте набір слів, з яких складатиметься кросворд;

2) сформулюйте запитанння, відповівши на яке дане слово буде відгадане;

3) порахуйте кількість літер у словах-відгадках та намалюйте клітинки на аркуші паперу.

Додаток У

Я досліджую світ»: природнича освітня галузь

3 клас

(Компанієць, 2012, с. 26-28).

Тема: Будова рослин. Рослини – живі організми

Мета: ознайомити учнів з різноманітністю живих організмів на Землі; формувати поняття «вид», «орган»; ознайомити із будовою рослин; формувати вміння комбінувати та моделювати, доповнювати, уявляти і фантазувати, створювати продукти власної творчої діяльності: казки, загадки, схеми, малюнки; сприяти розвитку допитливості, спостережливості; виховувати любов та уважне ставлення до природи.

Обладнання: таблиця «Будова рослин», малюнки рослин, підручник, зошит, довідкова література, цеглинки-LEGO.

Тип уроку: комбінований.

Форми організації: парні, групові, колективні.

Технології: інтерактивні технології проблемного бачення («Прес», «Займи позицію»); оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення», «Коло ідей»); мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Синтез думок»); створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах); для розвитку уяви і фантазії («Інсценізація», «Програвання сценки»).

Методи навчання: інтерактивні.

Хід уроку

І. Організація класу

Пролунав дзвінок,

Починаємо урок.

Будем гарно працювати,

Будемо багато знати.

ІІ. Перевірка домашнього завдання з використанням інтерактивних технологій проблемного бачення

1. Фенологічні спостереження.

— Яка пора року?

— Який місяць?

— Яке небо?

— Чи є вітер? Який він?

— Яка температура повітря?

— Які ще явища природи ви помітили протягом тижня?

2. Заповнення календаря погоди на сьогодні.

3. Виконання тестових завдань (на індивідуальних картках).

Тестові завдання

1. Гірські породи – це тіла:

А) живої природи;

Б) неживої природи.

2. Гірські породи знаходяться на Землі або на її поверхні:

А) так;

Б) ні.

3. Гірські породи бувають у трьох станах:

А)_____; Б)_____; В)_____ .

4. Напишіть назву найвідомішої рідкої гірської породи_____ .

5. Корисні копалини поділяються на:

1._____; 2. _____; 3. _____ .

6. Верхній пухкий, родючий шар землі називається_____ .

7. Головна ознака ґрунту_____ .

8. Грунт складається з:

А) повітря; Б) крейди; В) води; Г) граніту; Д) перегною; Ж) глини;

З) руди; Е) піску; Є) мінеральних солей.

4. Інтерактивний метод «Прес».

Вислів:

Кам’яне вугілля – корисна копалина.

Кухонна сіль – нерудна корисна копалина.

Нафта – горюча корисна копалина.

«Я вважаю, що…»

«Оскільки…»

«Наприклад,…»

«Таким чином,…»

5. Інтерактивний метод «Займи позицію».

Чи забезпечена Україна корисними копалинами?

III. Актуалізація опорних знань з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей; мисленнєвої діяльності

1. Вправа на розвиток спостережливості.

— Закресліть по дві літери, таким чином, щоб літери, які залишаються (без зміни своєї послідовності) склали б відоме слово:

к и **р** б л **о** м н **с** и б **л** у к **и** а р **н** о к **и** (рослини).

2. Інтерактивний метод «Мікрофон».

— Де оточують нас рослини?

— Які рослини є в нас в класі? А які у вас вдома?

— До якої природи, живої чи неживої, належать рослини?

— Чому потрібно піклуватися про захист ґрунтів?

— Пригадаймо ознаки живих організмів. З’єднайти склади за допомогою геометричних фігур і прочитайте підказку:

хають –

Вми –

ляться –

Наро –

туть – 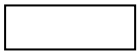

джу –

Рос – 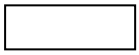

Жив –

Розмно –

Ди –

рають –

ються –

(Народжуються, дихають, живляться, ростуть, розмножуються, вмирають).

3. Інтерактивний метод «Асоціативний кущ».

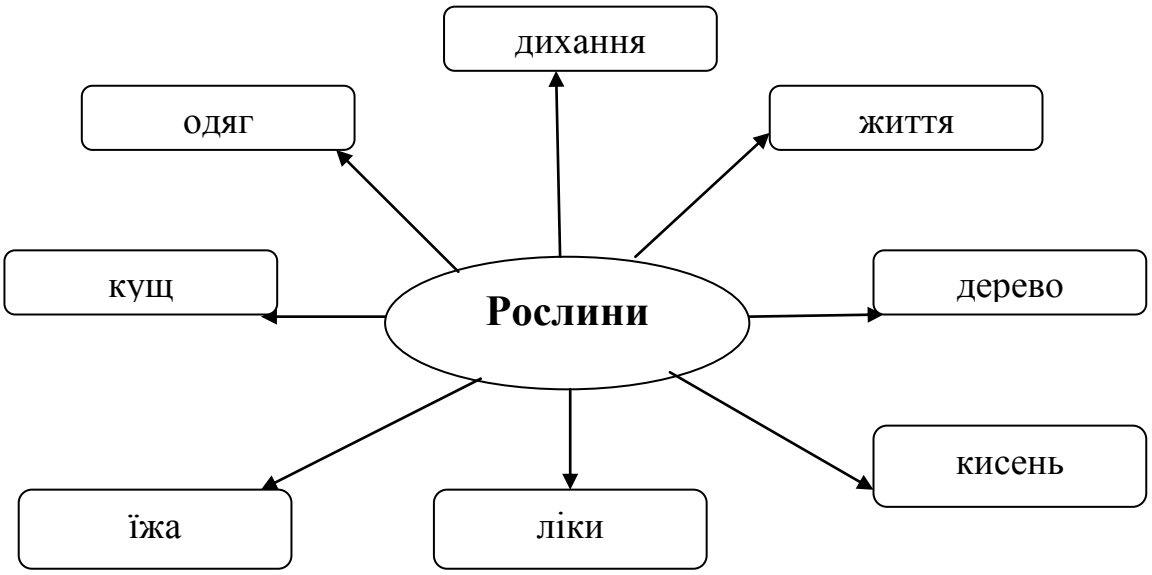

4. Інтерактивний метод «Синтез думок».

Допрацювати малюнок «Значення рослин в житті людини».

IV. Мотивація навчальної діяльності

— Розгляньте ланцюг живлення.

— Якщо прибрати жолудь, то що їстиме лісова миша? Чи зможе існувати такий ланцюг живлення?

— Назвіть ще тварин, які харчуються рослинами. Чи зможуть вони існувати без рослин?

— То чи можна було б існувати на Землі без рослин?

V. Повідомлення теми та мети уроку

— Прочитайте напис на дошці, користуючись цифрами.

е н З е е л и д о в л і м е З

6 5 1 2 4 3 8 7 10 9 14 15 13 12 11

(Зелене диво Землі).

— Що називається «зеленим дивом Землі»?

— Отже, ми почнемо знайомитися із цікавим і великим розділом «Рослини».

VI. Сприймання і усвідомлення учнями нового матеріалу з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності; оригінальних, нестандартних ідей

1. Інтерактивний метод «Робота в групах».

Поділ на групи за допомогою карток із осінніми квітами.

Пригадаймо правила роботи в групах:

— уважно читати завдання та інструкцію;

— вислуховувати думку кожного члена групи;

— користуватися додатковою літературою на партах;

— дотримуватися відведеного часу;

— розподілити завдання між членами групи;

— презентувати виконані завдання.

Кожна група має опрацювати інформацію і подати її за допомогою схем, малюнків, таблиць тощо.

І група «Айстри» – опрацювати інформацію про царства живих організмів;

ІІ група «Жоржини» – як розрізняють рослини (види рослин);

ІІІ група «Чорнобривці» – будова рослин;

ІV група «Гладіолуси» – живлення і дихання рослин.

2. Презентація роботи кожної групи за допомогою таблиць на дошці.

Інтерактивний метод «Мікрофон».

Учитель бере інтерв’ю в представників кожної групи.

Кожен представник групи презентує свою творчу роботу.

І група «Айстри»:

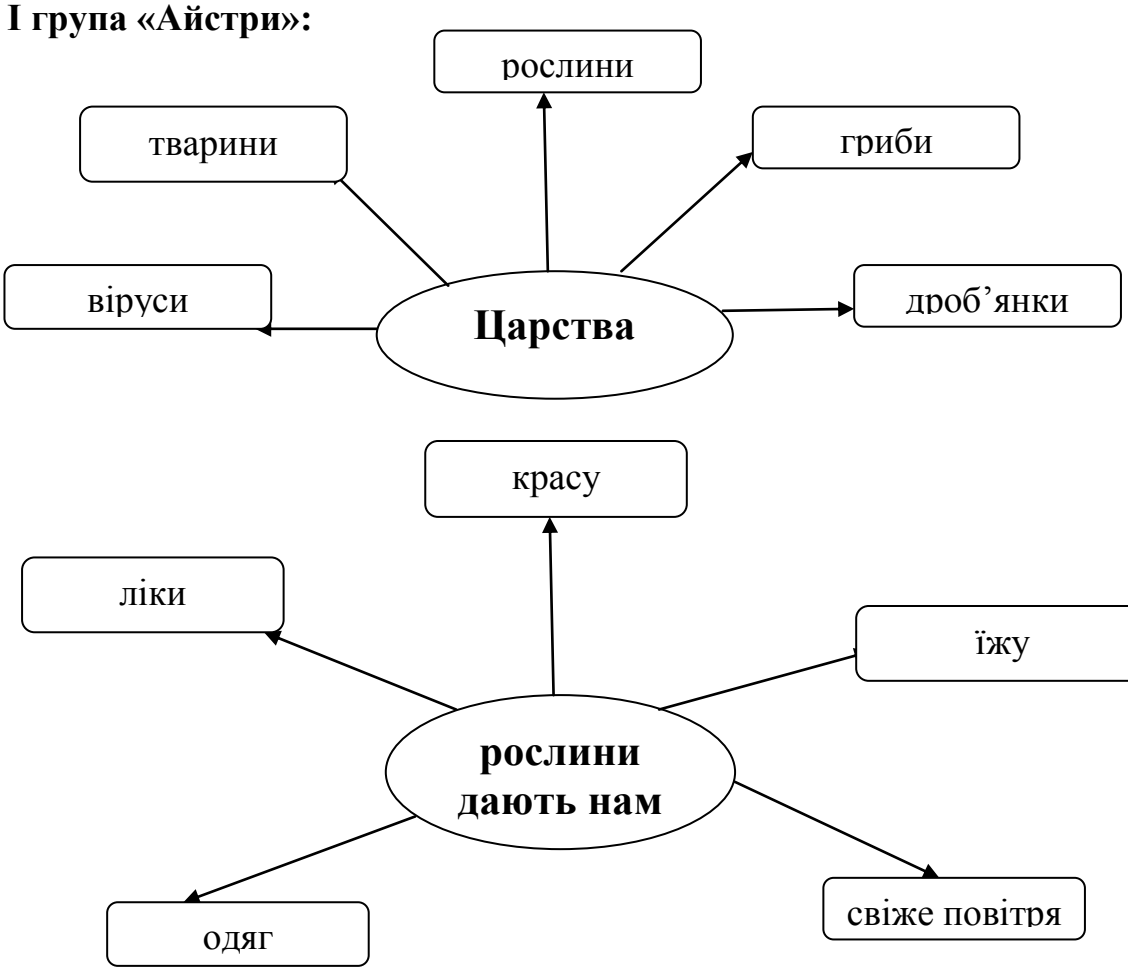

ІІ група «Жоржини»: рослини одного виду подібні між собою, різних не схожі.

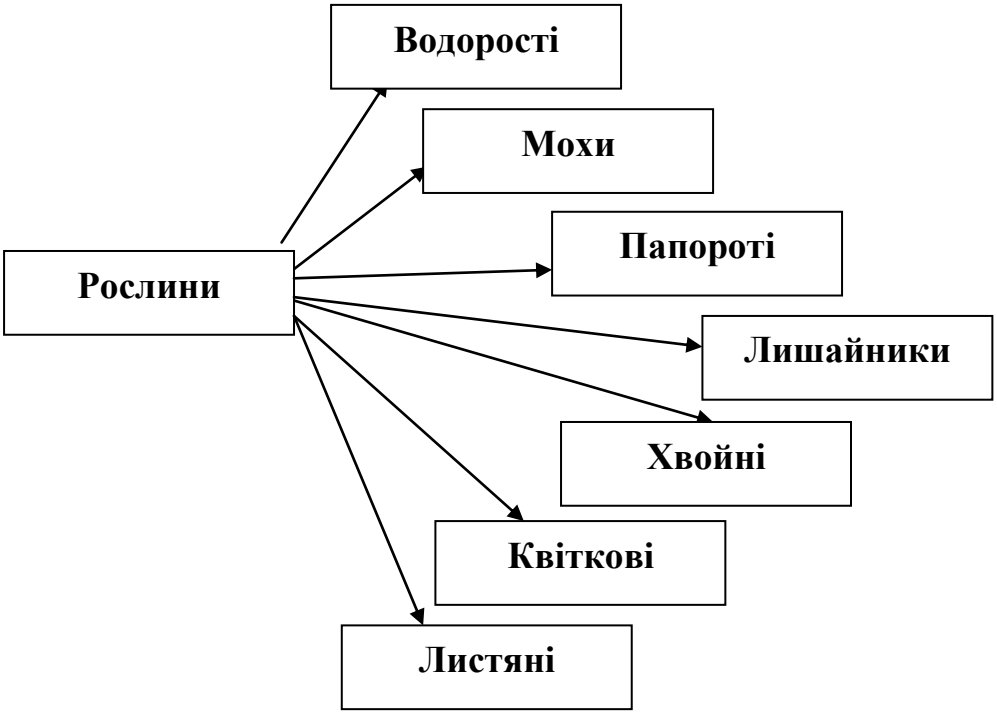

ІІІ група «Чорнобривці»:

IV група «Гладіолуси»:

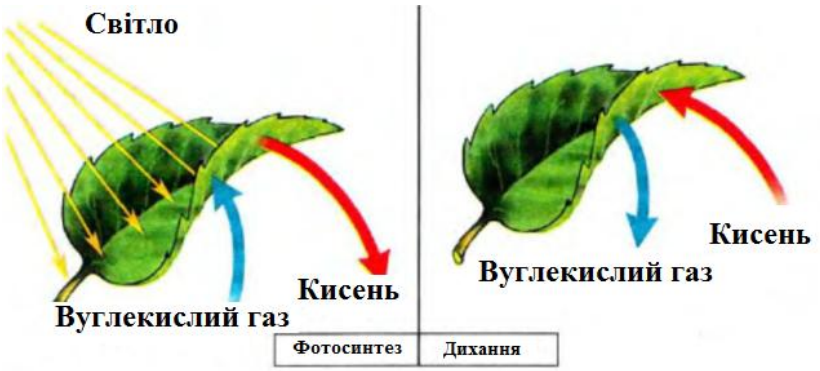

3. Інтерактивний метод «Незакінчене речення».

І група «Айстри»:

1. Він знаходиться у ґрунті. За допомогою нього рослина живиться поживними речовинами. (*Корінь*)

2. На ньому є листки, квіти, плоди. По ньому поживні речовини проходять до листків, квітів і плодів. Ці речовини підтримують життя рослини. Воно може бути зеленого або коричневого кольору. (*Стебло*)

ІІ група «Жоржини»:

1. Найчастіше бувають зеленого кольору. Вони можуть бути гладенькими, шорсткими, округленими чи зазубреними. (*Листки*)

2. У кожної рослини вона різна за розміром, формою і кольором. За допомогою кольору вони приваблюють до себе комах, які запилюють їх. (*Квітка*)

ІІІ група «Чорнобривці»:

1. Запилена квітка перетворюється на … (*плід*). Вони також бувають різними за кольором і виглядом. Горіхи, яблука, сливи – це плоди. За допомогою насіння з плодів рослини розмножуються.

2. Укритий шкіркою зародок рослини з необхідним для його розвитку запасом речовин. *(Насіння)*

ІV група «Гладіолуси»:

1. Трав'янисті рослини, які мають не тільки стебло та листя, а й коріння. Квітів, плодів і насіння і них немає. Розмножуються спорами, які прикріплені на нижньому боці листка – це…*(папороть)*.

2. Ростуть … *(мохи)* практично скрізь на поверхні ґрунту — від пустель до боліт, частина з них освоїла прісні водойми.

4. Проблемне запитання:

— Чи можуть рослини самі утворювати поживні речовини? Відповісти на ці питання нам допоможе схема на дошці.

Пояснення:

Рослини й самі утворюють поживні речовини – цукор і крохмаль. Для цього, крім води з ґрунту, їм потрібен вуглекислий газ, повітря й сонячна енергія. На світлі в рослин утворюються не лише поживні речовини, а й кисень.

Частину утвореного цукру і крохмалю рослини використовують для свого росту. Невикористані – накопичуються в корені, стеблах, плодах.

Тварини і люди споживають рослини і «добувають» для себе необхідні поживні речовини.

VII. Фізкультхвилинка

VIII. Осмислення і застосування набутих знань з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності; для розвитку уяви і фантазії

Інтерактивний метод «Робота в групах».

1. Відгадай загадку і назви, який плід дає дерево.

І група «Айстри»:

Він могутній, він міцний, довгожитель, богатир. *(Дуб – жолудь)*

ІІ група «Жоржини»:

У саду в усіх росте, нам кругленький і смачненький плід дає. *(Яблуня – яблуко)*

ІІІ група «Чорнобривці»:

Символ міста Києва. *(Каштан – каштани)*

IV група «Гладіолуси»:

Плоди достигнуть – наче мед –

Важко вирватись з тенет!

Бджіл від них не відігнати,

Хочуть теж їх смакувати! *(Груша – груші)*

2. Кожна група має скласти загадку про якусь рослину, користуючись алгоритмом, а інша група має її відгадати і загадати свою.

Алгоритм складання загадок

1. Дай відповідь на одне із запитань: **Який? Яка? Яке? Що робить? На що схожий?**	2. Встав слова-зв'язки: **Як … Але не…**	3. Дай відповідь на одне із запитань: **Що таке саме? Який об'єкт діє так само? Чим відрізняється?**

3. Інтерактивні методи: «Інсценізація», «Програвання сценки».

Інсценізація «Спитай про рослину». Хвилинка – цікавинка.

— До нас завітав спостерігач за рослинами Юний ботанік (підготовлений учень». Він усе знає про рослини. Ви можете йому задавати запитання, а він вам залюбки розкаже.

Юний ботанік: Листя папороті закручується вниз перед ясною погодою, а розкручується на негоду.

Поникли квіти картоплі – бути негоді.

Пізно зацвіла горобина – осінь буде тривалою.

Програвання сценки «Суперечка лікарських рослин».

4. Інтерактивний метод «Робота в парах». Вправа «Осіннє дерево».

Кожна пара на аркуші паперу із цеглинок LEGO має створити дерево, у відповідності до певного осіннього місяця та домалювати навколо нього довкілля цієї пори. Виконати одне із запропонованих додаткових завдань:

1. Порахувати і порівняти скільки цеглинок було використано для листочків на кожному дереві залежно від осіннього місяця.

2. Скласти казочку «Подорож осіннього листочка» за алгоритмом:

1. Обираємо героя.

2. Визначаємо риси його характеру, мотиви й мету вчинків.

3. Вибір об’єктів взаємодії.

4. Опис дій головного героя, які він робить для досягнення мети. ...

5. Підбиття підсумку-результату змін героя (героїв) і виведення життєвих правил.

IX. Підбиття підсумків уроку з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей

1. Інтерактивний метод «Мікрофон».

Учень бере інтерв’ю за запитаннями:

— Яку тему вивчали на уроці?

— На які п’ять царств поділяються живі організми?

— Які органи має кожна рослина?

— Як відрізняються органи рослин різних видів?

— Які ознаки живих організмів?

2. Інтерактивний метод «Коло ідей».

— До чого призводить вирубка лісу задля зведення на його місці одного будинку?

X. Повідомлення домашнього завдання творчого характеру (за вибором учнів) з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності

1. Інтерактивний метод «Робота в групах».

У групах: намалювати рослину і скласти про неї казку, користуючись **алгоритмом створення казки:**

1. Обираємо героя.

2. Визначаємо риси його характеру, мотиви й мету вчинків.

3. Вибір об’єктів взаємодії.

4. Опис дій головного героя, які він робить для досягнення мети. ...

5. Підбиття підсумку-результату змін героя (героїв) і виведення життєвих правил.

6. Придумування назви казки.

2. Інтерактивний метод «Робота в парах».

З’ясувати скільки видів рослин росте на шкільній клумбі та намалювати її.

Додаток Ф

«Я досліджую світ»: соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь

4 клас

(Будна, Заброцька, Шост, & Гладюк, 2021, с. 5-6).

Тема: Неповторність кожної людини

Мета: формувати в учнів поняття про неповторність життя і здоров'я людини; вміння уявляти і фантазувати, доповнювати, доводити власну думку, створювати власні продукти творчої діяльності; розвивати розуміння кожною дитиною своєї індивідуальності, унікальності; допомогти усвідомити, в чому полягає неповторність кожної людини, що впливає на розвиток людини та її досягнення. Виховувати вміння поважати себе та оточуючих і бережно ставитися до власного життя.

Обладнання: підручник, робочий зошит, ілюстрації, квіти, таблиці, презентація, іграшковий мікрофон.

Тип уроку: комбінований.

Форми організації: парні, групові.

Технології: інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах); оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення»); проблемного бачення («Карусель», «Займи позицію»); мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Дискусія).

Методи навчання: інтерактивні.

Хід уроку

І. Організаційний момент з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей

1. Ранкова зустріч.

Я – неповторна людина.

(притискаємо долоні до грудей)

Ти – неповторна людина.

(повертаємося до сусідів,

беручи їх за руки)

Ми різні, і це прекрасно!

(вітаємо один одного оплесками)

2. Інтерактивний метод «Мікрофон».

Я радий/рада тебе бачити...

3. Інтерактивний метод «Незакінчене речення».

Кожна людина особлива, тому що…

У чомусь ми однакові, а в чомусь різні, а саме…

4. Пригадування правил спільної роботи, взаємодії в класному колективі.

ІІ. Мотивація навчальної діяльності

1. Попереднє завдання. (Вправа «Якби моя квітка вміла говорити, вона сказала б, що я ...)

— Ви отримали попереднє завдання виготовити заготовки квіток. Я пропоную вам створити букет та він, крім квітів, буде складатися з ваших неповторностей. Візьміть квіточку, підійдіть до букета, приклейте її в букет, а після скажіть: «Якби моя квітка вміла говорити, вона сказала б, що я відповідальна і т.д.

2. Бесіда. Вправа «Спільне і відмінне».

— Розгляньте уважно букет і скажіть:

— Що спільного у всіх квітах? *(яскраві, гарні, привабливі, мають запах, приносять людям насолоду, радують, викликають посмішку)*

— Чи є в цьому букеті 2 однакові квітки?

— А чим вони відрізняються? *(Формою, кольором, запахом, розміром, часом цвітіння).*

— Отже, якщо придивитися, то видно, що всі квіти різні, як і ви.

Учитель демонструє фотографію класу.

— Погляньте на фотографію. Це – наш клас, у якому живуть 32 «Я», але кожен із вас по-своєму унікальний і неповторний.

ІІІ. Повідомлення теми і мети уроку

— Прочитайте тему уроку.

— Що таке неповторність людини? У чому вона проявляється?

— Сьогодні на уроці ви більше дізнаєтеся про неповторність кожної людини.

IV. Вивчення нового матеріалу з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності; проблемного бачення; оригінальних, нестандартних ідей

1. Інтерактивний метод «Робота в групах». «Неповторна природа».

Поділ на групи.

— Зараз кожен із вас отримає частинку картинки, ви маєте утворити цілу картинку і таким чином утворите групу.

Об'єднання учнів у чотири групи за допомогою карток: «Рослини», «Тварини», «Хмаринки», «Камінчики».

I група («Рослини»). Розглянути зображення листя. Чи є воно однаковим? Чому природа навіть на одному дереві не створила зовсім однакових листочків?

II група («Тварини») Розглянути зображення кошенят. Опишіть їх. Чи можна сказати, що вони однакові?

III група («Хмаринки»). Порівняйте зображення хмаринок. На що вони схожі? Чи бачили ви коли-небудь однакові хмаринки? Знайдіть відмінності однієї хмарки від іншої.

IV група («Камінчики»). Розглянути зображення камінців. Опишіть їх. Чи можна сказати, що вони однакові?

Підсумок: *У природі майже все є унікальним, неповторним».*

— Завдання кожній групі – стати за зростом, потім – за кольором волосся *(наприклад, від темніших до світліших)*, за кольором очей *(тільки з карими очима)*.

— Чи є в класі два абсолютно однакових учня? *(Можуть виникнути труднощі з близнюками, але можна розповісти про їхні відмінності – як психологічні, так і фізіологічні.)*

— А кожна людина – це неповторна особистість. На цілій планеті немає двох однакових людей; навіть близнята, котрі зовні дуже схожі, насправді – різні, бо у кожного є свої відчуття, своє бачення подій, власне життя.

— А тепер кожен розгляньте уважно лінії своїх долонь. *(Необхідно зазначити, що в різних людей різні відбитки пальців тощо.)*

— Чим ви схожі? *(Ми всі навчаємося в одному класі; живемо неподалік від школи; нас навчають одні й ті самі вчителі; ми всі живемо в сім'ях; нас лікують дитячі лікарі; країна, у якій ми живемо, – це Україна.)*

— А в чому полягають ваші відмінності? *(Є хлопчики, є дівчатка; у нас різна зовнішність; ми по-різному навчаємося; нам подобаються різні уроки; любимо різні ігри; маємо різний стан здоров'я; різні за характером; кожен має свою улюблену страву; не всі мають батьків, у декого немає тата.)*

— Діти відрізняються одне від одного бажаннями, діями, творчістю, мріями.

— Кожна людина має багато спільного з іншими людьми: це й однакова будова тіла, і спеціальні потреби та інтереси, і неможливість жити без інших людей, і прагнення свободи, і багато інших особливостей, які називаються загальнолюдськими. Кожен із нас наділений рисами, які властиві певному співтовариству людей. Отже, у людей багато схожого, і водночас кожен із нас унікальний.

2. Інтерактивний метод «Робота в парах».

Проведіть дослідження «Я і ти. Схожі й різні».

1. Знайдіть чотири характеристики, спільні для вас обох.

2. Знайдіть чотири характеристики, якими ви відрізняєтесь.

3. Намалюйте дві картинки. На одній зобразіть щось таке, чим ви схожі.

А на іншій – те, що передає якусь важливу відмінність між вами.

3. Робота з підручником.

3.1. Читання оповідання М. Беденка «Єдність несхожих».

— Які на перший погляд однакові речі виявляються різними?

— Що доводить автор у тексті?

— Чи погоджуєтеся ви з його думкою? Чому?

3.2. Робота зі словничком.

— Що означає слово «унікальний»?

3.3. Читання вірша В. Симоненка.

— Яка головна думка вірша?

— У чому проявляється ваша індивідуальність?

4. Інтерактивний метод «Карусель».

Постановка питання для обговорення: «Чи цікаво було б жити у світі, де всі люди однакові?».

Учні утворюють два кола: ті, хто у внутрішньому колі, стоять спиною до центру, а ті, хто у зовнішньому, – обличчям до нього, утворюючи «карусель». Кожен учень внутрішнього кола висуває по одному аргументу «за» те, що цікаво було б жити, якби всі люди були однакові, а учень-напарник із зовнішнього кола представляє один аргумент «проти». Далі, за сигналом учні зовнішнього кола роблять крок вправо, а учні внутрішнього кола стоять на місці. Таким чином, постійно утворюючи нові пари, діти мають змогу ознайомитися з різними позиціями, поглядами на дану проблему.

5. Фізкультхвилинка.

6. Гра «Ми різні».

— Кожна людина має почуття, здібності, характер. Зараз ми з вами переконаємось у тому, що ви – різні, кожен з вас – диво, неповторна особистість. Станьмо в коло, візьмімось за руки і розкажемо про себе (два-три речення). Ви маєте назвати рису, яка, на вашу думку, притаманна лише вам.

7. Інтерактивний метод «Незакінчене речення».

— Усе, що пов’язане з людською душею, а саме: почуття, думки, емоції, мрії, бажання – це … .

— Сукупність здібностей, зовнішності, рис характеру, поведінки людини – це… .

— Унікальний – це … .

8. Інтерактивний метод «Займи позицію».

— Висловлення думок з приводу того, що кожна людина – унікальна.

V. Закріплення і систематизація знань з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності; мисленнєвої діяльності

1. Інтерактивні методи: «Робота в групах», «Асоціативний кущ».

— Створіть асоціативний кущ до слова «людина».

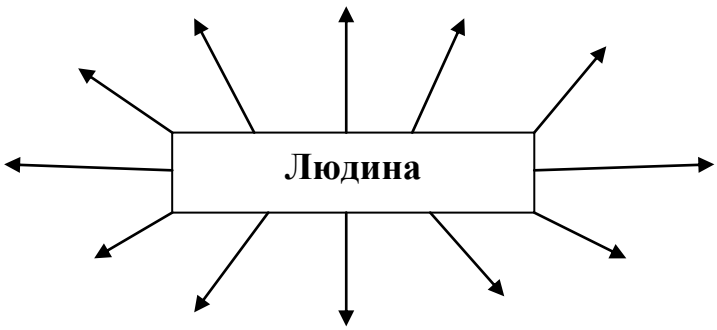

2. Гра «Впізнай за ...».

— Упізнай однокласника / однокласницю за голосом.

— Упізнай однокласника / однокласницю за почерком (за малюнком).

3. Інтерактивний метод «Робота в парах». Вправа «Оживи фігуру».

— Намалюйте фігури. Кожна пара малює свою: трикутник, коло, квадрат, ромб. Поміркуйте, який предмет можна намалювати на основі фігури. Зобразіть його. Порівняйте предмети, які ви намалювали. Чи однакові вони? Чому?

4. Вправа «Три малюнки».

— Візьміть набір кольорових олівців та намалюйте себе тричі. На першому автопортреті зобразіть себе таким, яким уявляєте самі. На другому – таким, яким бачать вас оточуючі. А на третьому – таким, яким би ви хотіли бути насправді.

— Після виконання завдання вчитель звертає увагу на кольори олівців, які використовували учні. Психологи стверджують, що синій колір указує на брак дружніх стосунків; зелений – на потребу в самоствердженні; червоний

свідчить про бажання досягти успіху; жовтий колір використовують оптимісти або люди, які прагнуть життєвих змін.

5. Інтерактивний метод «Дискусія».

Бути особливою, обдарованою людиною – дар, чи випробування?

6. Інтерактивний метод «Робота в групах». Гра «П'ять речень».

Учні в п'яти реченнях формулюють засвоєні на уроці знання.

VI. Підсумок уроку з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей

1. Бесіда.

— Чому кожна людина неповторна?

— У чому виявляється унікальність людини?

2. Релаксація. Вправа «Ти особливий, тому що …».

— Станьте в коло, поверніть голівку до свого сусіда справа і скажіть: «Ти особливий, тому, що … *(веселий, хороша людина, гарно співаєш, швидко бігаєш…).*

3. Інтерактивний метод «Мікрофон».

Запропонуйте учням по черзі поділитися враженнями від цього уроку, розказати, що їм найбільше сподобалося.

VII. Творче домашнє завдання (за вибором)

1. Виготовити візитку «Я унікальний / унікальна» (вказати свої якості, уміння, звички, захоплення).

2. Дослідницький проєкт «Я – неповторний». Підготувати розповідь про себе *(свої захоплення, інтереси, досягнення...)*. Довести, що кожен з вас – неповторний.

Додаток Х 1

Інтерактивний урок з вибіркового навчального курсу

«Розвиток творчих умінь»

2 клас

(Ткачук, 2017).

Тема: Вирішення проблемних завдань у парі (епізодично – в малій групі).

Без води немає життя

Мета: збагатити знання про воду, її значення в природі; розвивати творчі вміння: доводити та спростовувати власну думку (висловлювати власні погляди щодо предмета обговорення, доводити їх, знаходити шляхи вирішення проблемних завдань та відстоювати їх, працюючи в парі, в малій групі), доповнювати, комбінувати та моделювати; виховувати пізнавальний інтерес, відповідальність за виконану роботу.

Обладнання: ілюстрації, таблиці, презентація, іграшковий мікрофон, інструктивні картки: «Правила роботи в парах», «Правила роботи в групах»; програмний комплекс «Сходинки до інформатики Плюс».

Тип уроку: нестандартний (інтерактивний урок).

Форми організації: парні, групові.

Технології: інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах – епізодично) з використанням комп'ютера; оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення»); мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Навчаючи – вчуся»); проблемного бачення («Мозковий штурм», «Займи позицію», «Прес»).

Методи навчання: інтерактивні.

Хід уроку

І. Мотивація начальної діяльності

Всі почули ви дзвінок

Він покликав на урок

Тож ми часу не гаймо,

Наш урок розпочинаймо.

1. Хвилинка настрою. Створення сприятливої атмосфери.

— Добрий день, діти! У народі кажуть: «Добрий гість – дому радість». Сподіваюсь, що ви, як і я, раді нашій зустрічі. Подаруйте мені свої посмішки, побажайте доброго дня. Сідайте, дівчатка, а тепер хлопчики. Візьміться за руки і зігрійте своїм теплом тих, хто поруч з вами, посміхніться один одному, побажайте успіху. Я очікую, що на уроці ви будите слухати – уважно, працювати – старанно. Сподіваюсь, що ви будете правильно і красиво висловлювати свої думки, відстоювати свої точки зору, злагоджено працювати, робити висновки.

— Які якості характеру для цього вам потрібні? *(Спостережливість, витривалість, наполегливість, віра в свої сили та можливості…).*

2. Вправа «Очікування».

— Що ви очікуєте від уроку? *(Я очікую, що буде цікаво. Я очікую, що дізнаюсь про щось нове. Я очікую, що отримаю гарну оцінку…).*

Рефлексія. Бажаю вам, щоб ваші сподівання здійснилися і гарний настрій супроводжував вас протягом усього уроку.

— А чи відповідає погода нашому настрою? Давайте послухаємо «Бюро погоди».

Сьогодні добре знають люди,
яка погода завтра буде,
бо теле- й радіопрогноз
підкаже — спека чи мороз.
В старі ж часи, і це знаменно, —
діди й бабусі наперед
прогнозували достеменно
погоду з безлічі прикмет:
Як місяць гострий — на негоду,
як рівний — на ясну блакить,

щербатий — то відомо зроду,

що незабаром задощить.

— Яка пора року? Який місяць? Який стан неба? Чи були опади? Тепло сьогодні, чи холодно? Яка погода була протягом тижня? Які дні переважали?

Рефлексія. Давайте підсумуємо: так від чого залежать зміни в природі? *(Від висоти сонця на небосхилі).*

— Молодці! Продовжуйте й далі спостерігати, уважно придивляйтеся до змін, які відбуваються в природі.

ІІ. Оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей

— Діти, заплющіть очі та прислухайтеся до звуків. *(Учитель переливає воду з однієї посудини в іншу).*

— Які звуки почули?*(Щось тече, хлюпає…).* Як здогадалися, що це вода?

(Ми почули, як вода переливалась з однієї посудини в іншу…).

— Що робить вода? *(Хлюпоче, тече, капає, співає, бринить…).*

— Сьогодні, у нас урок присвячений вивченню теми «Вода».

1. Інтерактивний метод «Незакінчене речення».

Жила – була в морі крапелька. Вона була кругла, прозора і холодна.

— Привіт, маленька, – сказало Сонечко, ласкаво зігріваючи її своїми променями.

— Привіт, – відповіла краплинка і раптом помітила, що стає невидимою й піднімається вгору.

Вона перетворилась на … *(паринку).* Нагорі було дуже холодно, тому паринка перетворилась знову на … *(краплинку).* Навколо себе вона побачила багато інших таких самих краплинок. Усі вони зібрались в коло й утворили … *(хмаринки).* Крапелька ставала більшою, важчою, вона вже не могла утриматися в хмарі і впала донизу. Почався … *(дощик).* Краплинка

потрапила на землю, а потім до підземного струмочка. Він вирвався з-під землі і побіг до річки.

Сонечко знову простягло краплинці свій чарівний промінець і запитало:

— Хочеш, я оберну тебе на пару й ти піднімешся до мене на небо?

2. Створення «проблемної ситуації». Інтерактивний метод «Мікрофон».

— Чи погодилась краплинка?

— Чому? Доведіть свою думку.

— Ми ще раз переконались , що вода вміє… *(мандрувати).*

Рефлексія. Це дійсно так. Люди часто кажуть на воду – «вода-мандрівниця».

ІІІ. Надання необхідної інформації з використанням інтерактивних технологій мисленнєвої діяльності; проблемного бачення; оригінальних, нестандартних ідей

1. Інтерактивний метод «Асоціативний кущ».

— Якщо я кажу слово «вода» то що ви уявляєте?

— З яким словом асоціюється слово вода?

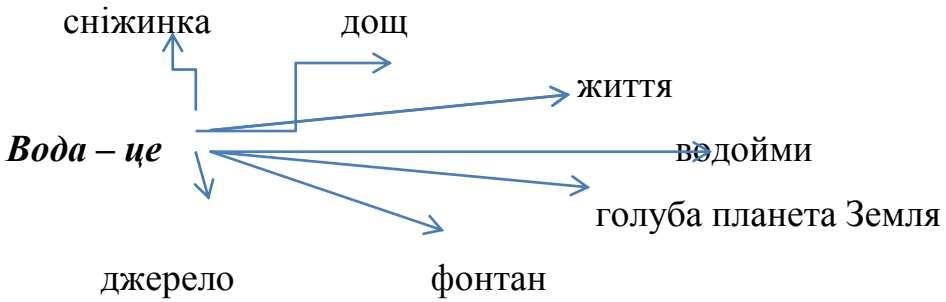

2. Інтерактивний метод «Мозковий штурм».

1. Де можна знайти воду?

2. У яких станах може перебувати вода?

3. Для чого потрібна вода?

Рефлексія. Чому говорять: «Без води не було б життя на Землі»?

3. Інтерактивний метод «Мікрофон».

— Які властивості води ви знаєте? *(Є розчинником солі й цукру, не розчиняє річковий пісок, тече, набуває форми посудини, не має запаху, без смаку, прозора, безбарвна, випаровується…).*

4. Інтерактивний метод «Навчаючи – вчуся».

Учень 1. А чи замислювались ви над тим, як би було на Землі без води? Де немає води, там немає життя. Вода входить до складу кожної живої істоти. Без води все гине: і рослини, і тварини, і люди. Більша частина поверхні Землі вкрита водою. Це озера, річки, болота, моря, океани. Вода є в повітрі і в ґрунті. Хмари в небі та льодовики – це теж вода.

— Якщо розподілити воду рівномірно по всій поверхні Землі, вона утворить шар, товщиною 3 км.

— Організм людини на дві третіх складається з води.

— Людина не може без води прожити більше 8 діб.

— Щоб виростити 1 кг овочів витрачають 2 т води.

— За все життя людина споживає 50 т води.

— Воду – їдять. Вона є у м'ясі, хлібові, овочах, фруктах. Огірок на 90 % складається з води.

Учень 2. Земля – єдина з планет Сонячної системи, де є вода. Саме завдяки воді нашу планету називають блакитною. Вода – найголовніша, найважливіша рідина на Землі. Вода – багатство Землі. Три чверті земної кулі вкрито водою. Вона необхідна для життя всіх живих організмів. Насправді люди не задумуються, що запаси води не безкінечні. Людство починає усвідомлювати значення чистої води тоді, коли її стає обмаль. Тому найголовніше завдання людини – берегти багатства, надані нам природою d дар.

Учень 3. Вода – найкращий товариш та помічник людини. У побуті воду використовують для приготування їжі, миття, прання білизни. Вона – зручний шлях для кораблів по морям та океанам. Вода перемагає засуху, оживляє пустелі, підвищує врожайність полів і садів. Будівництво гідроелектростанцій дає змогу виробляти дешеву електроенергію. Вода мінеральних джерел має лікувальні властивості. Все живе на Землі потребує води. Кожна її крапля є дорогоцінним скарбом природи.

Учень 4. Як ви думаєте, яка вода потрібна живим організмам – солона чи прісна? Дійсно, води на землі багато, але прісної води дуже мало. На 100 літрів води припадає 2 літри прісної. Та з кожним днем чистої води на Землі стає все менше. Та це не тому, що запаси води вичерпуються. Над водою нависла загроза забруднення. Заводи, фабрики, електростанції та й люди споживають велику кількість води і одночасно забруднюють її різноманітними продуктами відходів. У забруднених водоймах гинуть водні тварини і рослини. В останні роки стали випадати кислотні дощі. Вони виникають тому, що в атмосферу потрапляють продукти спалення вугілля, нафти, природного газу. Отже, воду треба берегти.

5. Фізкультхвилинка.

Ось пливе товста хмаринка,
А везе вона сніжинки,
Їм набридло так сидіти,
Закортіло полетіти.
Почали вони кружляти,
Ніби танець танцювати.
Вітерець із ними грав,
Сніжну віхолу підняв.
Та сніжинки покрутились
І на землю опустились.

IV. Інтерактивна вправа (центральна частина заняття). Інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності з використанням комп'ютера; проблемного бачення

1. Інтерактивний метод «Робота в парах».

Завдання для обговорення *(у конвертах)* на закріплення матеріалу. Питання:

— Яка користь людям від хмар?

(Вони не дають сонячному промінню випаровувати багато вологи, а знизу не пускають вгору земне тепло. Вони дають дощ і *сніг).*

— Наведіть свої приклади перетворення води на пару.

(Пара йде з носика чайника, вода випаровується з мокрої білизни …).

— Чому досі вся вода на нашій планеті не випарувалася?

(Із випаровуванням води в атмосферу відбувається зворотній процес: повернення її на землю у вигляді граду, снігу, дощу).

— Звідки взялася вода у баночці, де лежить листочок кімнатної рослини?

(Всі живі рослини складаються з води. З часом вода випаровується, а потім із пари знов перетворюється на воду) .

2. Створення «Проблемної ситуації».

Чому про воду говорять по різному: біжить, лежить, літає, як скло? *(Вода у природі перебуває у трьох станах: рідкому, твердому і газоподібному. Це єдина речовина, яка перебуває на Землі у трьох станах).*

Рефлексія. Отже, які три стани має вода? Вода в рідкому стані – це… . В твердому – це … . В газоподібному – це … .

3. Інтерактивний метод «Два – чотири – всі разом».

Пари отримують завдання: опрацювати деформований текст. Пари об'єднуються в четвірки, порівнюють результати попередньої роботи, дійшовши згоди спільно, група закінчує роботу, читають утворений текст.

Деформований текст:

вона, і, краплини, Там, на, перетворюється, охолоджується, води, маленькі.

і морів, нагріває, річок, вода, Сонце, річок, випаровується океанів, поверхні.

вода, у, потрапляє, в, просочується, Дощова, грунт, моря, і океани.

збільшуються, Утворивши, випадають, краплинки, і хмару, як дощ.

вгору, Легка, високо, водяна, піднімається, пара.

(Сонце нагріває поверхні річок, морів, океанів і вода випаровується.

Легка пара піднімається високо вгору.

Там вона охолоджується і перетворюється на маленькі краплини води.

Утворивши хмару, краплинки збільшуються і випадають як дощ.

Дощова вода просочується в грунт і потрапляє в моря, океани.)

4. Інтерактивний метод «Речення з відкритим кінцем».

Діти повинні доповнити речення на основі набутих знань.

— Вода має властивість переходити з одного стану в… *(інший).*

— Коли надворі мороз, вода з рідкого стану переходить у… (*твердий – це сніг, лід).*

— А коли тепло …

— А коли вода кипить …

5. Інтерактивний метод «Займи позицію».

— Вода може бути і другом, і ворогом. Отже, кожен повинен зайняти одну із позицій і обґрунтувати свій вибір.

Вода – це добре

Водою поливають врожай.

Взимку воду наливають у труби і опалюють будинки.

Вода потрібна всьому живому для життя.

Мінеральна вода лікує людей.

Водою миємось,у воді перемо одяг.

По воді пливуть човни, кораблі.

На воді будують електростанції.

Водою гасять пожежі.

Вода – домівка для рослин і тварин.

Вода-погано

У воді можна потонути.

Коли багато випадає дощів, рослини можуть вимокнути, загинути.

Коли мокро, мама не пускає на двір гратися, щоб не захворіти.

Солона вода непридатна для використання.

Можна забруднити одяг, взуття.

Якщо їсти лід, сніг, можна застудити горло.

Айсберги небезпечні для кораблів.

Шторм на морі, повінь можуть завдати шкоди.

6. Інтерактивний метод «Прес».

— Діти, ми сьогодні багато цікавого дізналися про воду. Підсумовуючи свою роботу, дайте відповідь на запитання: «Чи потрібна на Землі вода?» В цьому вам допоможе метод «Прес». Попрацюйте в парах.

Я вважаю, ...

Тому що, ...

Наприклад, ...

Отже, ...

7. Інтерактивний метод «Робота в парах» з використанням комп'ютера.

Гра «Розібрані малюнки» програмного комплексу «Сходинки до інформатики Плюс» (формування вміння комбінувати та моделювати).

Кожна пара має зібрати з геометричних фігур зображення сніговика.

V. Підбиття підсумків (рефлексія), оцінювання результатів уроку з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності

1. Граючись – навчаємось «Гра Водограй ».

— Покажіть зелену картку, якщо твердження правильне, червону – якщо помилкове.

Сніг – рідкий стан води.

Вода синього кольору.

Вода – текуча.

Вода не має власної форми.

Вода – безбарвна.

Вода має приємний солодкуватий запах.

Вода на морозі розширюється.

Вода – прозора.

Газоподібний стан води – це пара.

Вода – рідина переходить у твердий стан при охолодженні.

2. Інтерактивний метод «Робота в парах».

Написання сенкана.

Тема: «Вода»

1. Вода *(іменник)*.

2. Безбарвна *(прикметники – властивості води)*

текуча, позбавлена смаку, мінлива,без форми.

3. Поїть *(дієслова – робота води)*

розчиняє, радує, охолоджує, зціляє, перетворює, дає відпочинок.

4. Я люблю воду *(пропозиція – ваше відношення до води)*.

5. Вода – життя *(узагальнення, синонім)*.

3. Рефлексія.

— Для чого на Землі необхідна вода?

— Яке значення має вода для людей?

— З яких причин вода забруднюється?

— Чим забруднюється вода?

— Чим небезпечна забруднена вода?

— Як люди запобігають забрудненню води в природі?

4. Створення ситуації успіху.

— Люди вчаться на своїх помилках і знаходять інші шляхи вирішення проблем. Оцініть роботу свого товариша, використовуючи слова: «у тебе обов’язково вийде, я навіть не сумніваюсь у позитивному результаті»; «без твоєї допомоги твоїм друзям не впоратись, тільки ти міг би...»; «найбільше мені сподобалось у твоїй роботі...»; «найбільше тобі вдалося...».

Додаток Х 2

Інтерактивний урок з вибіркового навчального курсу

«Розвиток творчих умінь»

3 клас

(Бачинська, & Тарасова, 2019, с. 15-17).

Тема: Вчимося дотримуватися послідовності дій для досягнення результату. Малювання графічними та живописними матеріалами. Зображення природи засобами мистецтва. Малювання яблуні

Мета: формувати уявлення учнів про живопис як один із видів образотворчого мистецтва; ознайомити з художніми матеріалами та інструментами художника-живописця; вдосконалювати прийоми роботи з акварельними та гуашевими фарбами; розвивати творчі вміння: уявляти і фантазувати, створювати власні продукти творчої діяльності (сенкан, малюнок), доводити власну думку; виховувати любов до природи.

Обладнання: альбоми, прості олівці, гумки, акварель, гуаш, пензлі, палітра, ємності для води, репродукції картин із зображенням дерев, мультимедійна презентація, програмний комплекс «Сходинки до інформатики Плюс».

Тип уроку: нестандартний (інтерактивний).

Форми організації: парні, групові.

Технології: інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах) з використанням комп’ютера; мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Дискусія»); оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення»); проблемного бачення («Прес», «Займи позицію»).

Методи навчання: інтерактивні.

Хід уроку

І. Мотивація навчальної діяльності з використанням інтерактивних технологій створення продуктів творчої діяльності; мисленнєвої діяльності

1. Створення проблемної ситуації.

— Діти, для того щоб дізнатись, що ми сьогодні будемо малювати вам потрібно відгадати загадку.

Розгадування загадки.

Вона висока і розлога,
Весною зеленіє швидко,
Біло-рожевим зацвітає цвітом,
Прикрашена плодами літом,
А холодною зимою
Вкрита шубкою м'якою. *(Яблуня)*

— Сьогодні на уроці ми з вами будемо малювати яблуню в різні пори року.

2. Інтерактивний метод «Робота в парах». Створення сенкану «Яблуня» за алгоритмом:

1-й рядок – тема (іменник).

2-й рядок – опис (два прикметники).

3-й рядок – дія (три дієслова), пов'язана з темою.

4-й рядок – ставлення (фраза – чотири слова), почуття з приводу обговореного.

5-й рядок – перефразування сутності (одне слово – синоніми, підсумок, узагальнення).

3. Інтерактивні методи: «Дискусія», «Робота в парах» на тему: Яблуня – улюблене дерево». Складання словесного портрету улюбленого дерева за запитаннями:

— Як називається твоє улюблене дерево?

— Які кольори воно дарує мешканцям землі?

— Кого воно любить, а кого боїться?

— Який характер у твого дерева?

— З ким дружить твоє дерево?

— Подумайте, яким якостям навчають дерева людей?

— Як ти думаєш, чи розмовляють дерева між собою?

— Про що вони мріють? А про що розмовляють із сонцем, хмарами, зорями, місяцем, дощем?

ІІ. Оголошення, представлення теми й очікуваних навчальних результатів

— Тема сьогоднішнього уроку: «Вчимося дотримуватися послідовності дій для досягнення результату. Малювання графічними та живописними матеріалами. Зображення природи засобами мистецтва. Малювання яблуні».

— Після цього уроку ви зможете: набути навичок парної і групової роботи; оволодіти прийомами роботи з акварельними та гуашевими фарбами; поетапно створювати власні продукти творчої діяльності (сенкан, малюнок), доводити та спростовувати власну думку.

ІІІ. Надання необхідної інформації з використанням інтерактивних технологій мисленнєвої діяльності; оригінальних, нестандартних ідей; створення продуктів творчої діяльності

1. Інтерактивний метод «Асоціативний кущ». Побудова асоціативного куща «Види мистецтва».

— Які види образотворчого мистецтва ви знаєте? *(Записи вчитель робить на дошці)*

2. Бесіда з елементами розповіді. Вправа «Вузлики на пам'ять». Інтерактивний метод «Мікрофон».

— Пригадайте, як називається художник, який створює художні образи за допомогою фарб. *(Живописець)*

— Чим пишуть свої картини живописці? *(Фарбами і пензлями)*

— Хто знає, як називається цей предмет?

— Це мольберт – підставка, зазвичай тринога, на якій художник установлює підрамник із полотном, картон чи папір для малювання. *(Учитель зав'язує перший вузлик на стрічці)*

— Дуже часто художники створюють свої картини на свіжому повітрі: на вулицях міста чи села, у парках або скверах, у лісі чи в горах. Тоді художник

бере із собою етюдник. Так називають дерев'яний ящик, на якому розміщують папір чи полотно, коли малюють на природі. В етюднику також можна носити пензлі, фарби, палітру. *(Другий вузлик на стрічці)*

— А що таке палітра?

— Палітра – це чотирикутна або овальна дощечка, пластинка, на якій художник змішує фарби. *(Третій вузлик на стрічці)*

— На чому пишуть, малюють свої картини живописці? *(На папері, полотні, дошці, металі, склі, стіні, посуді тощо.)*

— Чим малюють художники-живописці? *(Пензликами)*

— Правильно. Круглими, овальними та плоскими пензликами. Вони бувають штучні та натуральні, виготовлені з ворсу тварин – білки, соболя, куниці.

—— Подивіться на картинки. Ви впізнали зображені предмети? *(Так, це фарби, якими малюють художники)*.

— Акварельні фарби ніжні та прозорі, добре розчиняються водою. При накладанні одного кольору на інший нижній шар фарби може просвічуватися.

— Гуашеві фарби також розчиняються водою, але, на відміну від акварельних, вони густі та непрозорі. При накладанні фарб верхній шар перекриває нижній.

— Основою олійних фарб є олія. Такі фарби не розчиняються у воді. Вони потребують спеціальних розчинників, а також спеціального полотна чи картону.

— Ми з вами на уроках будемо працювати акварельними та гуашевими фарбами.

3. Бесіда з метою поділу учнів на мікрогрупи за порами року.

— Яка зараз пора року? *(Осінь)*

— Назвіть осінні місяці. Хто з вас народився восени? **Об'єднайтеся в групу «Осінь».**

— Знайдіть на слайді презентації яблуню, зображену такою, якою вона буває восени. Що вона дарує людям у цю пору року? Якого кольору її плоди? Намалюйте таку ж.

— Назвіть зимові місяці. Хто народився взимку? **Об'єднайтеся в групу «Зима».**

— Прочитайте у загадці рядки, в яких описана яблуня взимку.

— Чим вона красива зимою?

— Знайдіть описану яблуню на слайді і спробуйте таку ж намалювати.

— Назвіть весняні місяці. У кого день народження весною? **Об'єднайтеся в групу «Весна».**

— Що сказано у загадці про яблуню навесні?

— Де вона на малюнку? Чим вона приваблива? Передайте цю красу у своїй роботі.

— Хто святкує свій день народження влітку? Які місяці літа? **Об'єднайтеся в групу «Літо».**

— Чим красива яблуня літом? Як про це сказано у загадці?

— Знайдіть її на слайді. Якого кольору листя, плоди? Намалюйте таку ж яблуню.

4. Вступний інструктаж. Поетапне зображення композиції вчителем з поясненням.

— Отже, діти зараз ми будемо малювати яблуню у різні пори року. Для того, щоб намалювати пейзаж розберемо поетапність виконання нашого малюнка.

1. Вибираємо розташування альбомного аркуша в залежності від композиції.

2. Спершу виконуємо малюнок олівцем, малюємо передній план, у моєму випадку це дерево та вдалині хатинка. А ви малюєте яблуню.

3. Малюємо тонкий стовбур молодого дерева і невеликими колами вказуємо місця для плодів.

4. Виділяємо стовбур і малюємо трохи стиглих яблук.

5. Промальовуємо гілки знизу.

6. Те ж саме виконуємо з верхньою частиною дерева і замальовуємо стовбур.

7. Наступним етапом буде зображення річки, трави, неба.

8. Наприкінці вибираємо кольори та зафарбовуємо. Я використала такі кольори: синім зафарбувала небо, зеленим – траву, коричневим – стовбур дерева і рожевим із білим – цвіт дерева.

IV. Інтерактивна вправа (центральна частина уроку). Інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності з використанням комп'ютера

1. Інтерактивний метод «Робота в групах». Практична робота учнів.

Перед тим, як ми приступимо до роботи, пригадаймо правила роботи з акварельними та гуашевими фарбами:

— фарби треба трохи розвести і, перш ніж малювати, перевірити колір на папері;

— кольори не повинні перекриватися, інакше буде бруд;

— якщо малювати аквареллю, де поряд є ще фарба, яка не просохла, фарба розтечеться;

— малювати аквареллю можна і на вологому папері, тоді фарба розпливається, ніби ми дивимося на малюнок через вологе скло;

— Отож, приступаємо до роботи.

2. Самостійна практична діяльність учнів. Інтерактивний метод «Робота в групах».

3. Індивідуальна допомога окремим учням або групі.

— Кому потрібна буде допомога, піднімайте руку і я до вас підійду.

4. Інтерактивний метод «Робота в парах» з використанням комп'ютера.

Гра «Виконавець Садівник» програмного комплексу «Сходинки до інформатики Плюс». Співпрацюючи в парах, учні мають за допомогою команд (які розташовані внизу екрану) посадити дерево, дотримуючись їх алгоритмічної послідовності. Гра закінчується коли виконавець посадить усі дерева.

V. Підбиття підсумків (рефлексія), оцінювання результатів уроку з використанням інтерактивних технологій оригінальних, нестандартних ідей; проблемного бачення

1. Самооцінювання, коментування та виставка робіт учнів.

— Усі ви гарно попрацювали і створили гарні картини. Давайте продемонструємо свої роботи своїм однокласникам. Перша група «Осінь», підніміть свою роботу і покажіть іншим трьом групам. Друга група «Зима» продемонструйте свою роботу іншим групам.

— Чим ви сьогодні малювали?

— Як називають художників, які працюють фарбами і пензлями?

— Навіщо художник використовує мольберт?

— Коли він бере із собою етюдник?

— Для чого потрібна художнику палітра?

2. Інтерактивний метод «Прес».

«Я вважаю, що тему «Мистецтво» потрібно вивчати», «тому що…», «наприклад,…», «отже,…».

3. Інтерактивний метод «Займи позицію».

Обговорення вислову: «Образотворче мистецтво – найунікальніший вид мистецтва».

4. Інтерактивний метод «Незакінчене речення».

На уроці я…

— дізнався…;

— зрозумів…;

— навчився…;

— найбільший мій успіх – це…;

— найбільші труднощі я відчув…;

— я не вмів, а тепер умію…;

— на наступному уроці я хочу… .

Я вам роздам смайлики та шкалу із балами. Самостійно оцініть свою роботу.

Додаток Х 3

Інтерактивний урок з вибіркового навчального курсу

«Розвиток творчих умінь»

4 клас

(Ковальова, 2010, с. 157-163).

Тема: Складання казки за поданим початком і малюнком «Сніжинка і Сонечко»

Мета: продовжувати роботу з удосконалення навичок складання казки, вміння правильно і чітко висловлювати свої думки; розвивати творче, критичне мислення; розвивати творчі вміння: уявляти і фантазувати, прогнозувати, визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення, доводити власну думку, створювати власні продукти творчої діяльності (казку, сенкан); виховувати любов до рідного слова; почуття радості від колективної праці.

Обладнання: казка В. Сухомлинського «Сніжинка і Сонечко», малюнок до казки, словникові слова, маски Сонця і Сніжинки, зразки початку казки В. Сухомлинського, програмне забезпечення GCompris.

Тип уроку: нестандартний (інтерактивний).

Форми організації: парні, групові, колективні.

Технології: інтерактивні технології створення продуктів творчої діяльності (робота в парах, робота в малих групах) з використанням комп'ютера; мисленнєвої діяльності («Асоціативний кущ», «Гронування»); оригінальних, нестандартних ідей («Мікрофон», «Незакінчене речення»); проблемного бачення («Карусель», «Займи позицію»).

Методи навчання: інтерактивні.

Хід уроку

І. Мотивація навчальної діяльності

1. Створення емоційного настрою уроку

Знову день почався, діти!

Всі зібрались на урок.

То ж пора нам поспішати –
Кличе в подорож дзвінок.
Сьогодні в нас урок звичайний,
Та вчить багато нас чому,
Хай буде він для нас повчальний,
За це подякуєм йому.
А що ми будемо робити
Про кого будем говорити,
Ви зможете усі сказати,
Як зможете загадки відгадати.

2. Відгадування загадки.

Мудра
Повчальна Чарівна
Добра ? Цікава

— Що це? *(Казка)*

— Так. Ми сьогодні на уроці складатимемо казочку за початком та малюнком до неї.

3. Чарівна хвилинка.

— Ой, діти, хтось стукає до нас у двері. Діти! Та це ж Цариця-казочка завітала до нас в гості. Вона почула про себе і проситься до нас на урок. Впустимо її? Добре, впускаю. Побачили? Ні? Казочка наша у шапці-невидимці. Побачити і почути її зможе лише той, хто уважно слухатиме і добре працюватиме на уроці.

II. Оголошення, представлення теми й очікуваних навчальних результатів

1. Розповідь учителя.

— Сьогодні ми будемо складати казку за початком та малюнком. Після цього уроку ви зможете: набути навичок парної і групової роботи; створювати власні продукти творчої діяльності (казку, сенкан).

— А от як казка буде називатися, ви зараз відгадаєте самі.

Гарна зірка сніжно-біла

На рукав мій залетіла.

Поки ніс її сюди,

Стала краплею води. *(Сніжинка)*

Із неба диво золоте

І світить нам, і гріє,

Ніщо без нього не росте

І всяк йому радіє. *(Сонечко)*

ІІІ. Надання необхідної інформації

1. Бесіда з учнями.

— Отже, назва нашої казочки – «Сніжинка і Сонечко». А де ж беруться казочки? *(Їх складає народ, пишуть письменники).*

— Але не тільки письменники пишуть казки. Казку може скласти кожен хто захоче. Сьогодні я пропоную вам одну із казок. Але ви почуєте тільки початок казки, а потім спробуєте пофантазувати і написати продовження цієї казки. Це буде дуже цікава робота, ви перетворитеся на справжніх казкарів.

2. Словникова робота.

Срібне мереживо – створення сітчастих візерунків.

Сліпуче – яскраве – яке випромінює сильне світло.

Розчванитися – вихвалятися.

Вирізьблене – вирізане.

IV. Інтерактивна вправа (центральна частина уроку). Робота над складанням продовження казки «Сніжинка і Сонечко». Використання інтерактивних технологій: мисленнєвої діяльності; створення продуктів творчої діяльності з використанням комп'ютера; проблемного бачення; оригінальних, нестандартних ідей

1. Показове читання учнями початку діалогу із казки В. Сухомлинського «Сніжинка і Сонечко».

А в т о р. Високо в небі, у білій хмарі, народилася красива, блискуча, мов срібне мереживо Сніжинка. Спустилася вона тихенько на ялинову гілку, озирнулась навколо. Бачить – засніжене поле, зелені віти ялин. А на синьому небі – Сонечко. Кругле, сліпучо-яскраве. Розчванилася сніжинка.

С н і ж и н к а. Ну яка в тобі краса, Сонечку? Ти кругле, як тарілка. А я – мов вирізьблене з тонкого срібла мереживо. Кожна голочка в мені блищить. Як захочу – сяятиму яскравіше, ніж ти.

А в т о р. Усміхнулось Сонечко, але нічого не відповіло.

Наступного дня воно піднялося раненько. І відразу ж стало гаряче-гаряче.

С н і ж и н к а. Душно мені, душно!

А в т о р: Застогнала Сніжинка …

— А що може відбутися потім?

— Щоб відповісти на це запитання і продовжити казку, слід на хвилинку перенестися у поезію.

2. Поетична хвилинка (виразне читання віршів учнями).

1–2 учні *(разом)*

Білесенькі сніжиночки,
Родились ми з води,
Легенькі, як пушиночки,
Спустилися сюди.
Ми хмарою носилися,
Від подиху зими
І весело крутилися
Метелицею ми.

3–4 учні *(разом)*

Коли усі квіти зів’яли
На чорну землю ми упали –
Накрили килимом пухнастим,
А ще мереживом сріблястим.
Милуйтесь нами, любі діти,

Адже не гірші ми за квіти.

5–6 учнів *(разом)*

Взимку вкрили ми навкруг

Ліс, дорогу, поле, луг.

А як сонце припече –

Ми струмочком потечем.

3. Колективна робота. Інтерактивний метод «Асоціативний кущ».

А зараз пригадайте все, що ви почули про головних героїв казки: Сніжинку і Сонечко. Записуйте все, що спадає на думку, установіть якомога більше зв'язків.

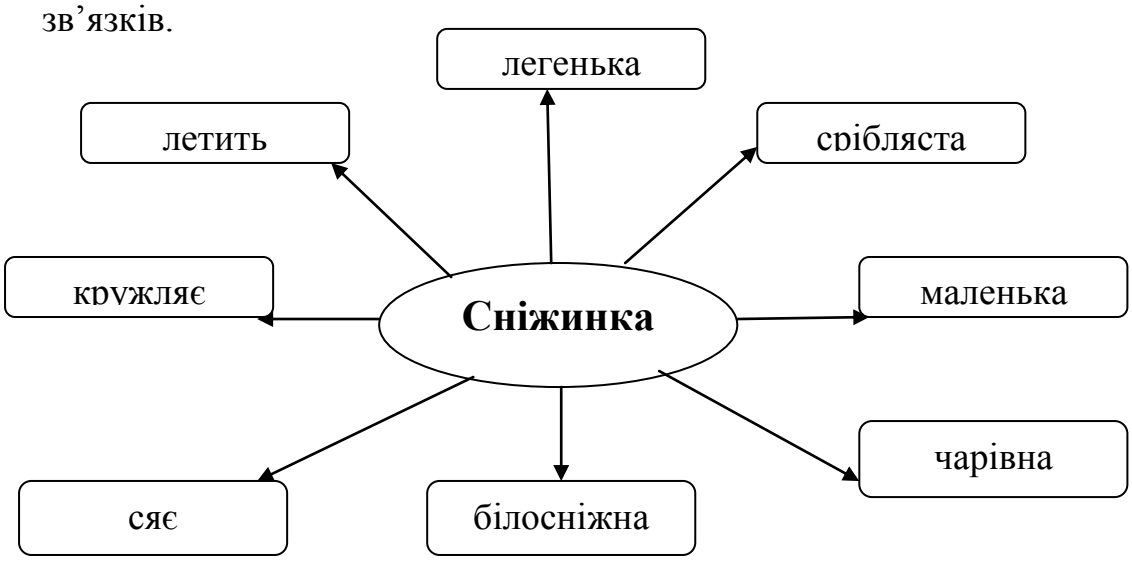

4. Інтерактивний метод «Робота в парах». Сенкан «Сонечко».

Тема – Сонечко.

Опис – лагідне, веселе, золоте, спекотне, любе, сліпучо-яскраве, грайливе.

Дія – пестить, гріє, сяє, сміється, сходить, пече.

Ставлення (фраза) – Землю красить сонце, а людину – праця.

Узагальнення (синонім) – величезна газова куля, найближча зірка Землі.

5. Словесний портрет. Метод «Гронування».

— А тепер, дивлячись на головних героїв, спробуйте перетворитися на одного із них. Починайте зі слів: Я – Сніжинка. Я … *(дуже красива, блискуча, мов срібне мереживо, я народилася у білій хмарі. У мене кожна голочка блищить. Я найяскравіша на Землі, легенька, мов пушиночка).*

— Я – Сонечко. У мене … *(веселі чарівні оченята. Я посилаю на землю*

золоті теплі промінчики. Я дуже схоже на яскраву кульку. Я люблю дивитися на Землю і радіти за Вас).

6. Колективна робота над складенням продовження казки за початком та малюнком.

— А тепер уявіть, що ви головний герой цієї казки, ви потрапили у цю чарівну картину. Наша казочка сама підкаже нам, як продовжити її.

— А чим завершилася казка?

— На чому вона зупинилася? *(Душно стало Сніжинці від гарячого Сонця і вона застогнала).*

— Що ж може відбутися потім?

(Діти продовжують складати за малюнком казку).

7. Інтерактивний метод «Карусель».

Постановка питання для обговорення: «Чи допомагає хвалькуватість у житті».

Учні утворюють два кола: ті, хто у внутрішньому колі, стоять спиною до центру, а ті, хто у зовнішньому, – обличчям до нього, утворюючи «карусель». Кожен учень внутрішнього кола висуває по одному аргументу «за» те, що у деяких життєвих ситуаціях корисно вміти себе презентувати, а учень-напарник із зовнішнього кола представляє один аргумент «проти». Далі, за сигналом учні зовнішнього кола роблять крок вправо, а учні внутрішнього кола стоять на місці. Таким чином, постійно утворюючи нові пари, діти мають змогу ознайомитися з різними позиціями, поглядами на дану проблему.

8. Інтерактивний метод «Займи позицію».

— А зараз після обговорення нашого запитання пропоную визначити власну позицію і проголосувати ногами: «так», «ні» або «не визначився».

9. Інтерактивні методи: «Незакінчене речення», «Мікрофон».

— Пропоную вам перелічити найпереконливіші докази своєї і протилежної сторони у вигляді вправи «Продовж речення». «На мою думку,

найпереконливішими доказами «проти» вихваляння є такі… У деяких випадках потрібно вміти себе й похвалити, тому найпереконливішими доказами «за» є такі…».

— Кожен із вас обрав свою позицію, свою точку зору. У будь-якому разі не потрібно ставити себе вище інших та враховувати всі «за» і «проти», які ви почули сьогодні на уроці.

10. Складання заключної частини казки «Сніжинка і Сонечко». Інтерактивний метод «Робота в групах».

Зараз ви оберете картку із малюнком і об'єднаєтеся у три групи: «Вітер», «Дощ», «Сніг». Кожна група за допомогою опорних слів і опорних словосполучень складе казку.

1 група «Вітер»

Гірко заплакала, перетворилася на краплинки води, підпливло ближче, бідна красуня, дуже шкода, промінці простяглися, від зимового сну, почала зеленіти травичка, яскраво засяяло.

2 група «Дощ»

Заплакала, вибач, не буду ображати, найяскравіше диво, якби згасло, не стало б, життя, темрява, зникла, не допущу, стали друзями.

3 група «Сніг»

Почала розтавати, потекли струмки, була несправедлива, красиве Сонечко, щедре, люблять його, просити пробачення, усе зрозуміла, стало шкода, заховалося за хмаринку.

11. Презентація роботи в групах.

Виразне читання складених заключних частин казки. Колективне обговорення. Редагування складеного.

1 група «Вітер»

Сніжинка гірко заплакала. Вона розтанула і перетворилася на краплини води. Сонечко підпливло ближче до ялинкової гілки і сказало:

— Бідна красуня! Мені тебе дуже шкода. І теж заплакало. Його сльози – промінці простяглися аж до землі. Пробудилася земля від зимового сну,

ожила. Від сліз Сніжинки і Сонечка почала зеленіти травичка. А Сонечко від радості яскраво засяяло.

2 група «Дощ»

Сніжинка заплакала.

— Ой, Сонечко, вибач мені, будь ласка. Я більше не ображатиму тебе. Ти найяскравіше диво на Землі. Якби ти згасло, не стало б життя на планеті, всі померли б, зникли, настала б темрява.

— Добре, – відповіло Сонечко, – я не допущу того, щоб ти розтанула.

З того часу Сніжинка і Сонечко заприятелювали.

3 група «Сніг»

Сніжинка почала розтавати. Аж тепер вона зрозуміла, що була несправедлива до Сонечка. І тільки зараз вона побачила яке ж красиве та лагідне сонечко, яке воно щедре та миле, як усі навколо люблять його.

Дуже важко було просити пробачення, але Сніжинка сказала:

— Пробач мені, Сонечко. Я все зрозуміла. Сонечкові стало шкода Сніжинку, і воно заховалося за хмаринку.

12. Ознайомлення з продовженням казки В. Сухомлинського.

Сніжинка заплакала. З тонких голочок капнули на засніжене поле маленькі слізки. Не стало Сніжинки, а Сонечко сяє, іскриться. Пробудився ліс від зимового сну. Заспівав, заграв. Потекли струмки. Сніжинка стала маленькою краплинкою, а Сонечко як було, так і залишилося Сонечком. І завжди буде Сонечко.

13. Інтерактивний метод «Робота в парах».

Створення малюнка до казки в програмному забезпеченні GCompris (розділ «Розваги»), на основі базових форм.

V. Підбиття підсумків (рефлексія), оцінювання результатів уроку

— Діти! Чи з’явилося на уроці диво, ви побачили казку?

— Що вам найбільше сьогодні сподобалося? Які почуття у вас виникли? Чому особисто навчилися? Чому б хотіли навчитись у подальшому? Самостійно оцініть свою роботу.

Додаток Ц 1

Динаміка рівнів сформованості внутрішньої потреби займатися творчістю в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту (за анкетою «Прагнення до творчості»)

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	45	33,1	49	36,0	+2,9	42	28,4	84	56,8	+28,4
Середній	85	62,5	81	59,6	–2,9	79	53,4	52	35,1	–18,3
Низький	6	4,4	6	4,4	0	27	18,2	12	8,1	–10,1

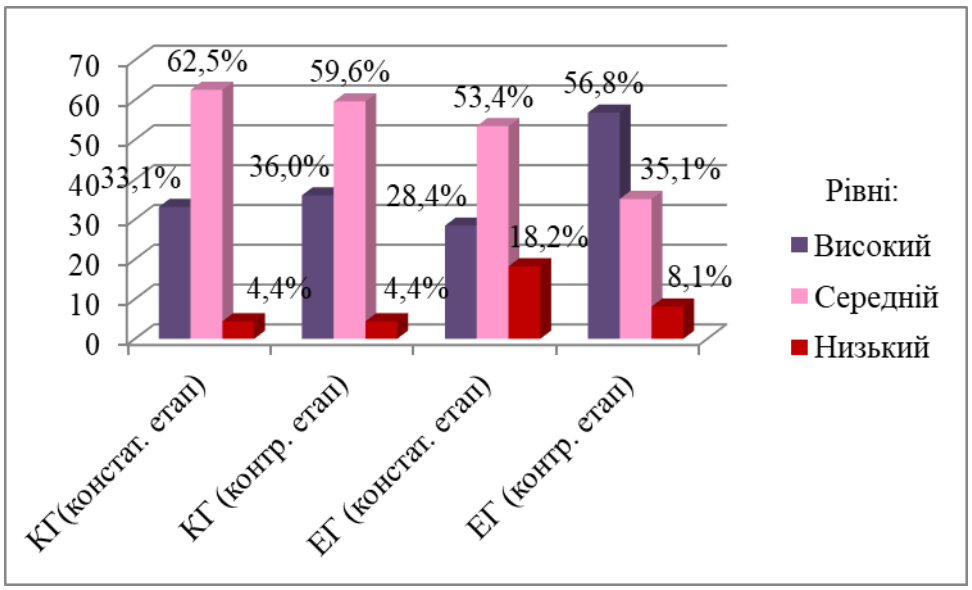

Додаток Ц 2

Динаміка рівнів сформованості інтересу до творчості в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту

(за анкетою «Мої вподобання»)

Рівні	**КГ (136)**					**ЕГ (148)**				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	30	22,1	34	25,0	+2,9	25	16,9	51	34,5	+17,6
Середній	85	62,5	82	60,3	–2,2	79	53,4	72	48,6	–4,8
Низький	21	15,4	20	14,7	–0,7	44	29,7	25	16,9	–12,8

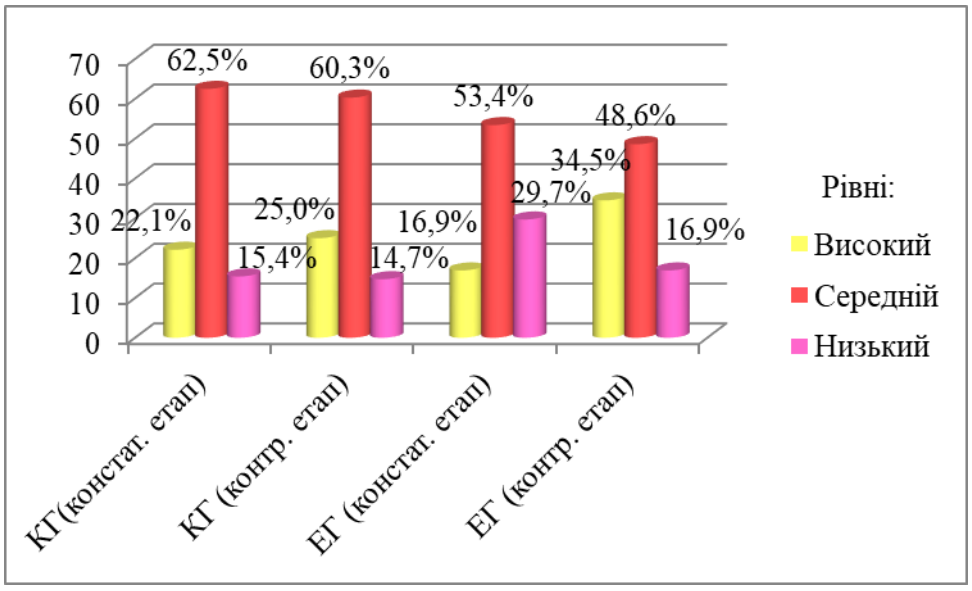

Додаток Ц 3

Динаміка рівнів сформованості прагнення до самовираження та створення нових, оригінальних продуктів творчої діяльності в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту

(за тестом «Оцінка свого «Я»»)

Рівні	**КГ (136)**					**ЕГ (148)**				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	20	14,7	31	22,8	+8,1	24	16,2	57	38,5	+22,3
Середній	65	47,8	56	41,2	–6,6	60	40,6	59	39,9	–0,7
Низький	51	37,5	49	36,0	–1,5	64	43,2	32	21,6	–21,6

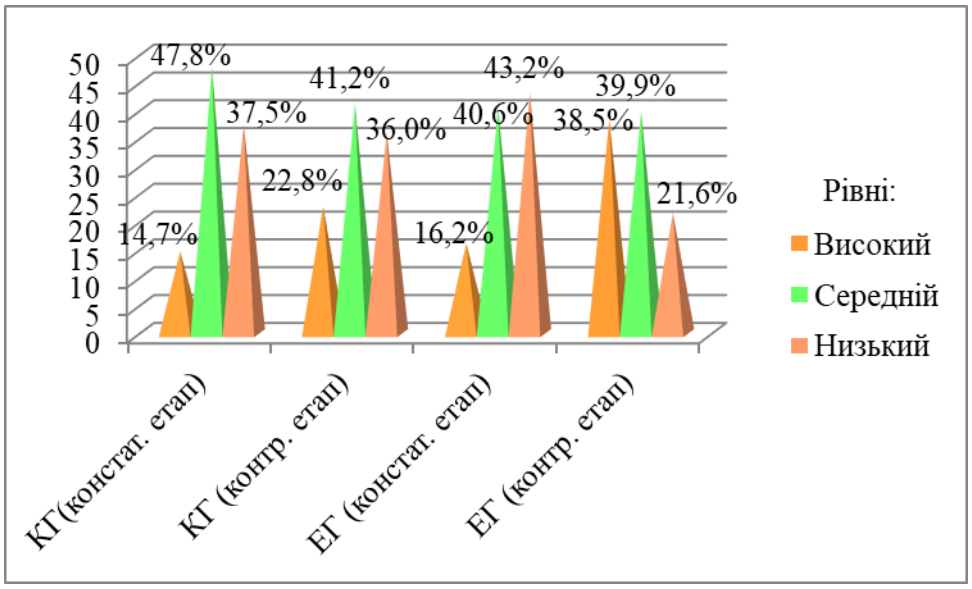

Додаток Ш 1

Динаміка рівнів сформованості системності, повноти і ґрунтовності знань з певного виду мистецтва в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту (за тестом «Види мистецтв» О. Остапенко)

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	14	10,2	18	13,2	+3,0	13	8,7	36	24,3	+15,6
Середній	75	55,2	77	56,6	+1,4	80	54,1	99	66,9	+12,8
Низький	47	34,6	41	30,2	–4,4	55	37,2	13	8,8	–28,4

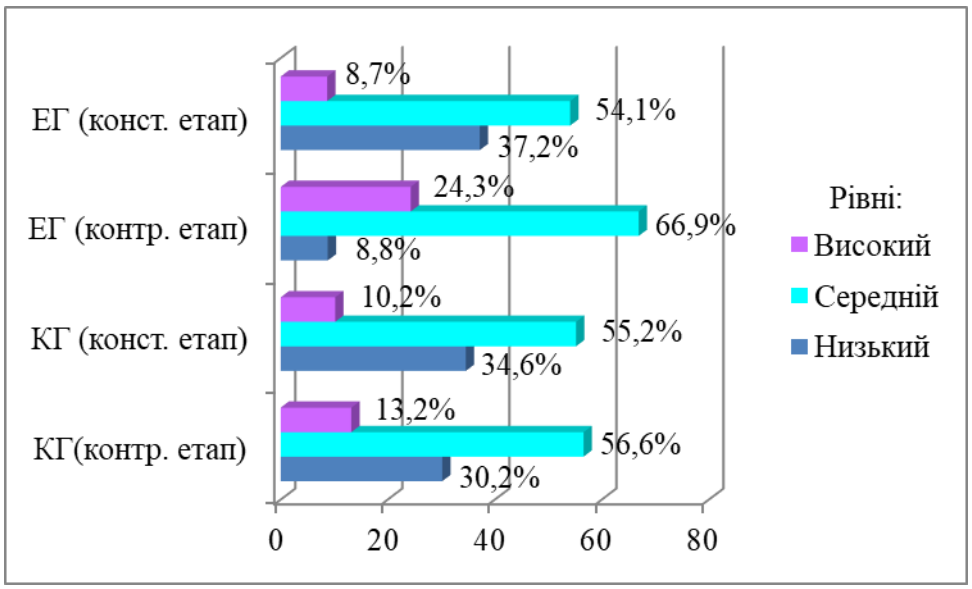

Додаток Ш 2

Динаміка рівнів сформованості необхідності поповнювати знання з певного виду мистецтва в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту (за анкетою-опитувальником «Що я знаю про мистецтво»)

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	0	0	7	5,2	+5,2	0	0	24	16,2	+16,2
Середній	48	35,3	49	36,0	+0,7	45	30,4	56	37,8	+7,4
Низький	88	64,7	80	58,8	–5,9	103	69,6	68	46,0	–23,6

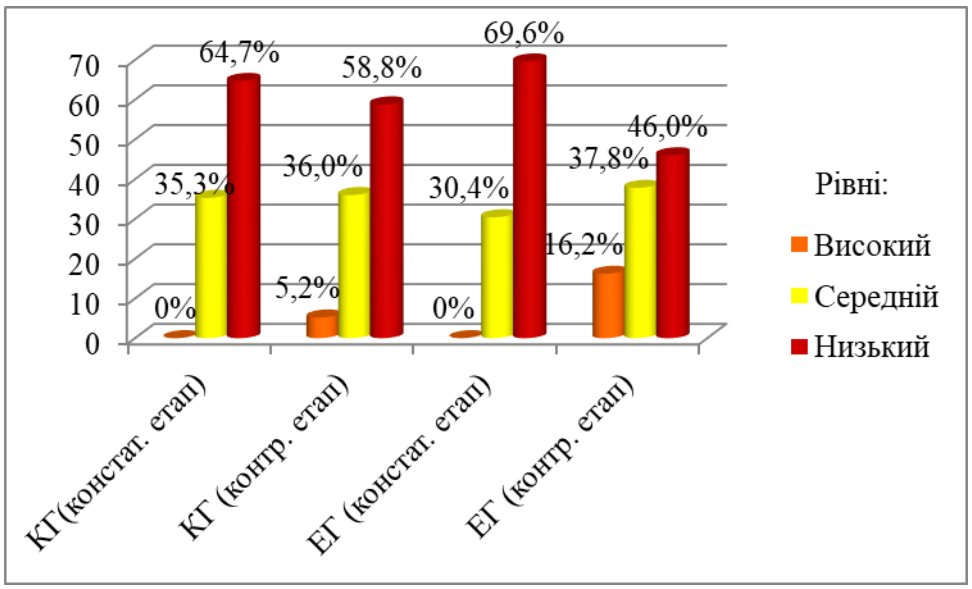

Додаток Ш 3

Динаміка рівнів знань алгоритму творчих дій в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту

(за тестом «Встанови послідовність»)

Рівні	**КГ (136)**					**ЕГ (148)**				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	47	34,6	50	36,8	+2,2	50	33,8	81	54,7	+20,9
Середній	35	25,7	36	26,4	+0,7	38	25,7	55	37,2	+11,5
Низький	54	39,7	50	36,8	–2,9	60	40,5	12	8,1	–32,4

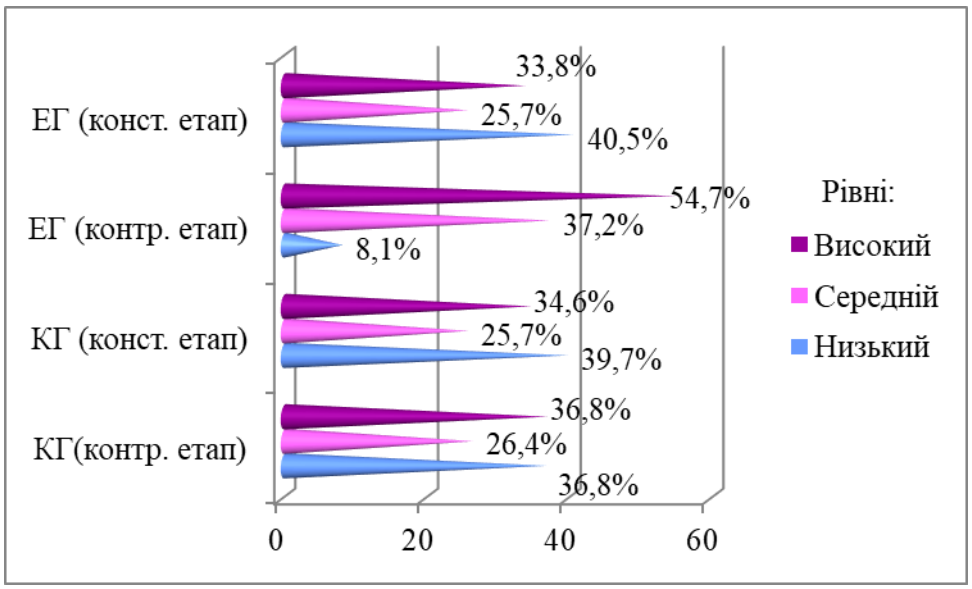

Додаток Щ 1

Динаміка рівнів оволодіння художньою діяльністю в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту

(за методикою «Незакінчений малюнок» С. Барди, Л. Московець)

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	46	33,8	48	35,3	+1,5	50	33,8	59	39,9	+6,1
Середній	85	62,5	87	64,0	+1,5	96	64,9	89	60,1	–4,8
Низький	5	3,7	1	0,7	–3,0	2	1,4	0	0	–1,4

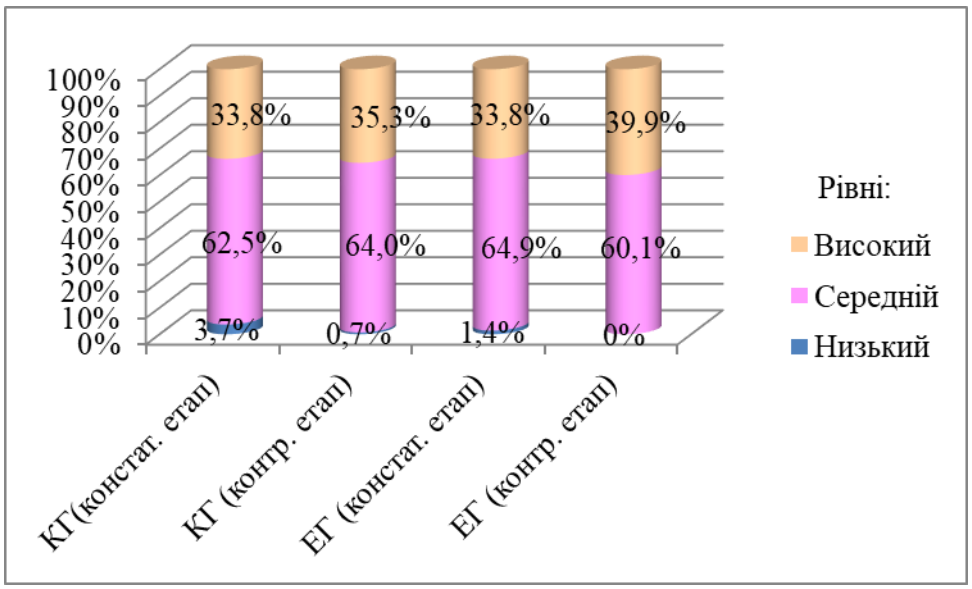

Додаток Щ 2

Динаміка рівнів оволодіння літературною діяльністю в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту

(за методикою «Три слова» Н. Карпенко)

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	29	21,3	30	22,1	+0,8	28	18,9	35	23,6	+4,7
Середній	39	28,7	49	36,0	+7,3	42	28,4	91	61,5	+33,1
Низький	68	50,0	57	41,9	–8,1	78	52,7	22	14,9	–37,8

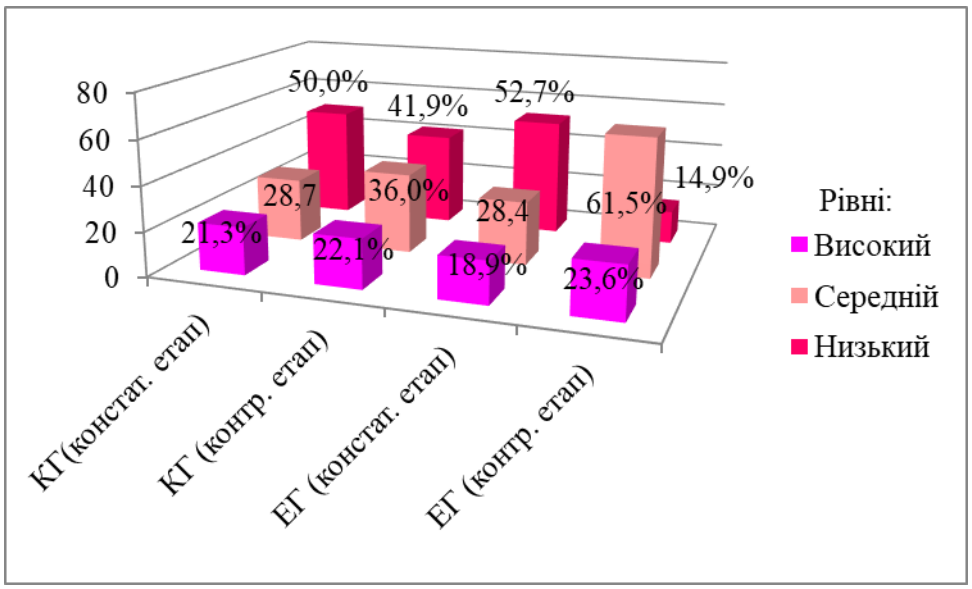

Додаток Щ 3

Динаміка рівнів оволодіння різними видами творчої діяльності в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту (за методиками: «Незакінчений малюнок» С. Барди, Л. Московець, «Три слова» Н. Карпенко)

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	37	27,2	39	28,7	+1,5	39	26,4	47	31,8	+5,4
Середній	62	45,6	68	50,0	+4,4	69	46,6	90	60,8	+14,2
Низький	37	27,2	29	21,3	–5,9	40	27,0	11	7,4	–19,6

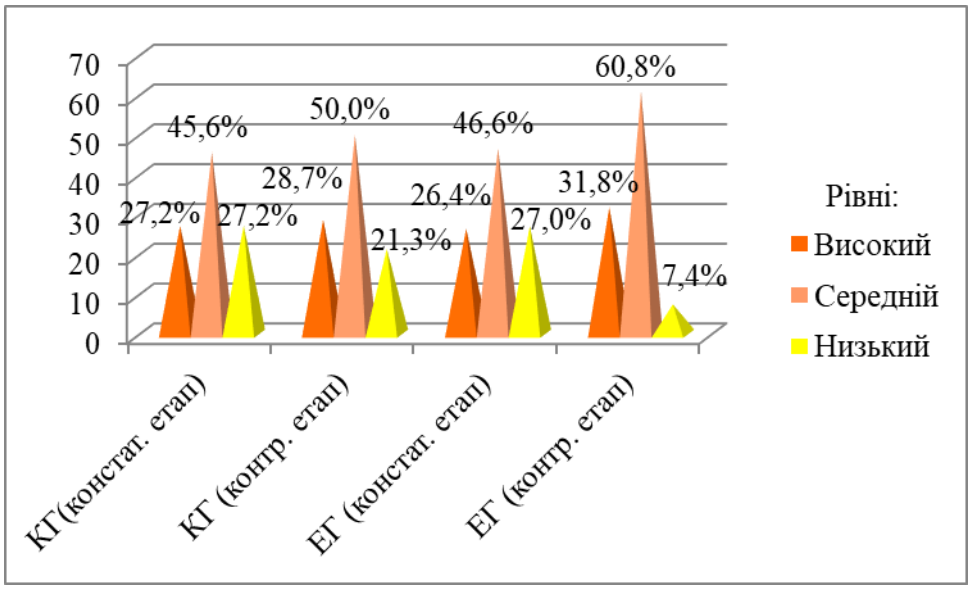

Додаток Щ 4

Динаміка рівнів наявності вмінь діяти в нестандартних ситуаціях в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту (за методикою «Незвичне використання» С. Барди, Л. Московець)

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	0	0	5	3,7	+3,7	0	0	25	16,9	+16,9
Середній	65	47,8	70	51,5	+3,8	68	45,9	101	68,2	+22,3
Низький	71	52,2	61	44,8	–7,4	80	54,1	22	14,9	–39,2

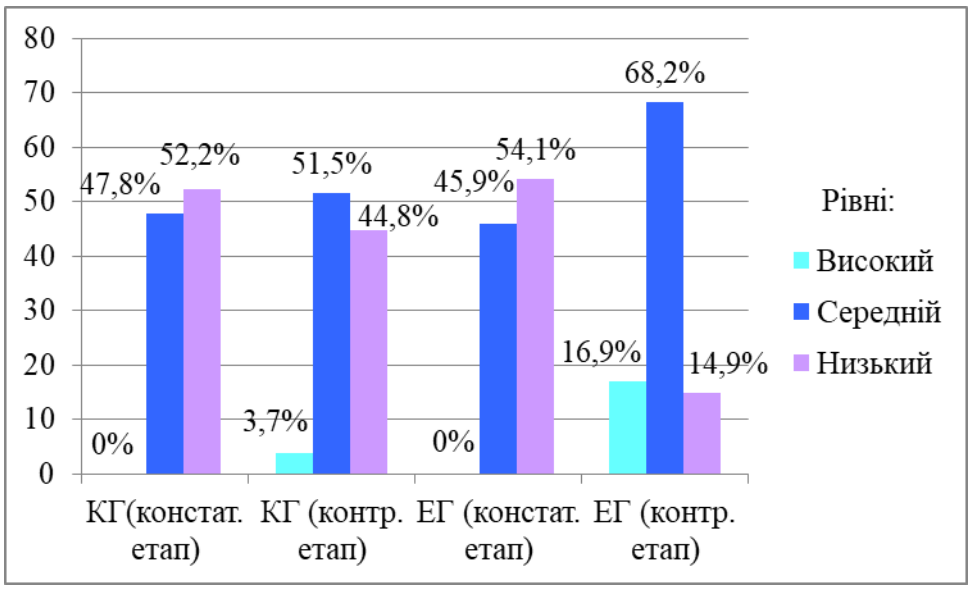

Додаток Щ 5

Динаміка рівнів наявності вміння співпрацювати та взаємодіяти в колективі в процесі творчої діяльності в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту (за модифікованою анкетою на визначення проявів колективістичної (індивідуалістичної) спрямованості С. Барди, Л. Московець)

Рівні	**КГ (136)**					**ЕГ (148)**				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	35	25,7	40	29,4	+3,7	40	27,0	51	34,4	+7,4
Середній	84	61,8	90	66,2	+4,4	97	65,6	97	65,6	0
Низький	17	12,5	6	4,4	–8,1	11	7,4	0	0	–7,4

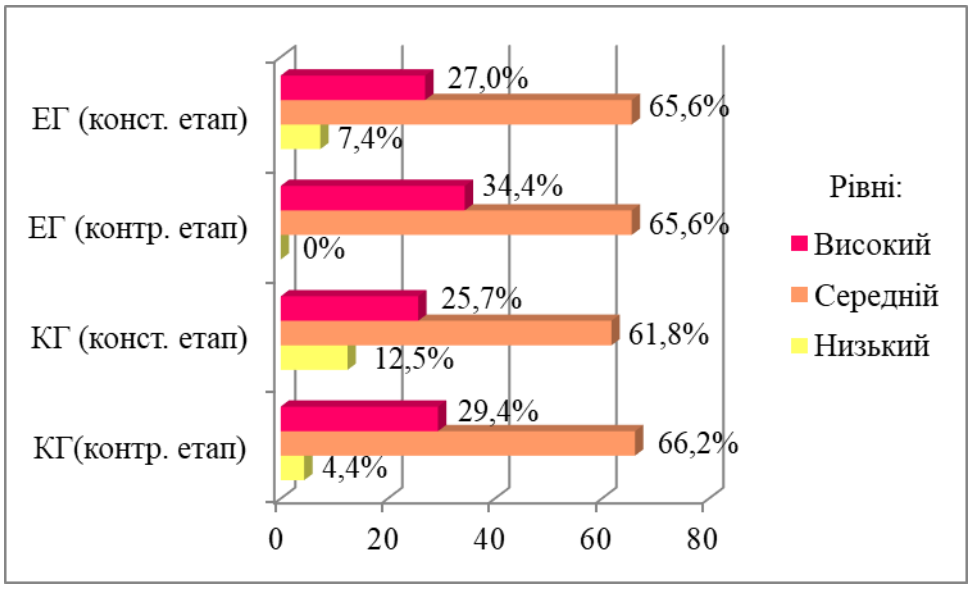

Додаток Ю 1

Динаміка рівнів здатності до самоаналізу та рефлексії в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту (за модифікованою методикою діагностики рівня розвитку рефлексивності А. Карпова)

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	18	13,2	22	16,2	+3,0	7	4,7	29	19,6	+14,9
Середній	68	50,0	76	55,9	+5,9	75	50,7	95	64,2	+13,5
Низький	50	36,8	38	27,9	–8,9	66	44,6	24	16,2	–28,4

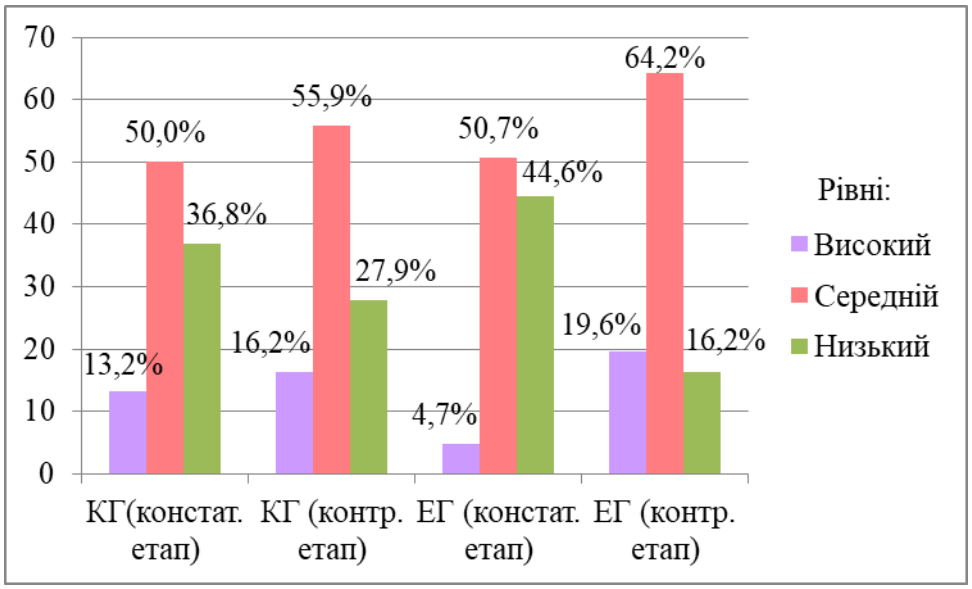

Додаток Ю 2

Динаміка рівнів сформованості самооцінки творчої діяльності в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту (за анкетою «Самооцінка сформованості творчих умінь»)

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	58	42,6	62	45,6	+3,0	49	33,1	60	40,5	+7,4
Середній	78	57,4	74	54,4	–3,0	99	66,9	88	59,5	–7,4
Низький	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

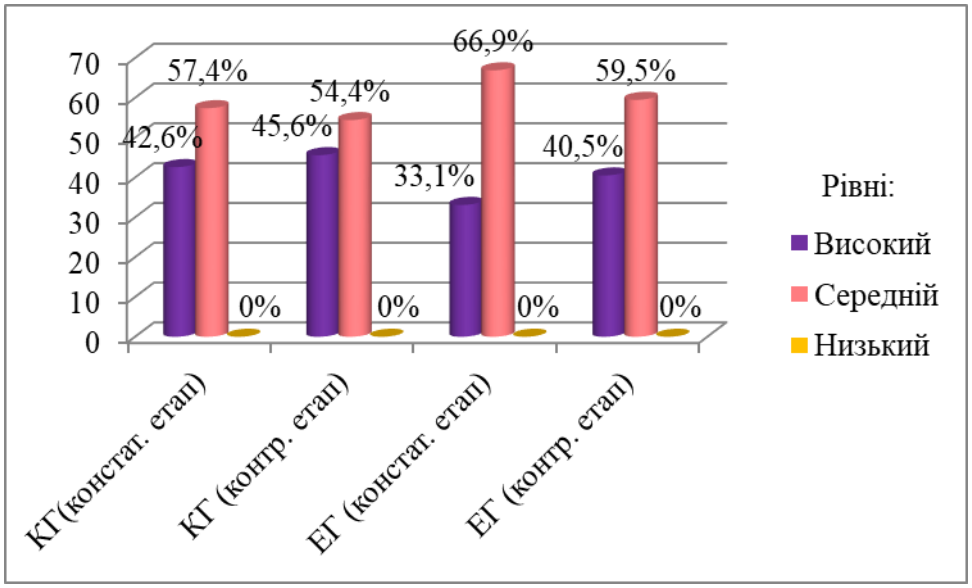

Додаток Ю 3

Динаміка рівнів нявності творчого потенціалу, розвитку фантазії в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту (за ігровим експериментальним завданням «Золоті руки» Л. Дерев'янко)

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	27	19,9	30	22,1	+2,2	35	23,6	52	35,1	+11,5
Середній	73	53,7	75	55,1	+1,4	84	56,8	96	64,9	+8,1
Низький	36	26,4	31	22,8	–3,6	29	19,6	0	0	–19,6

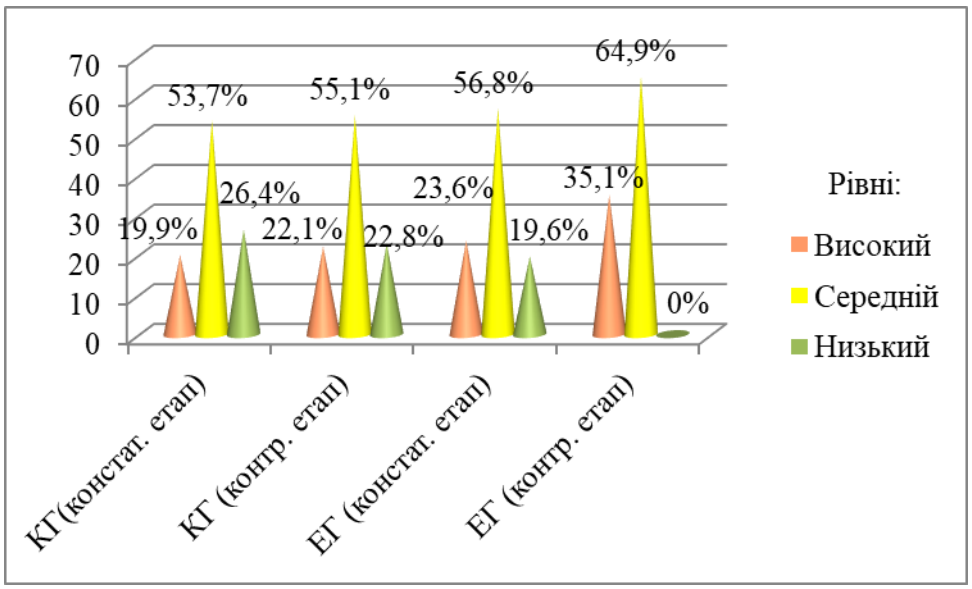

Додаток Ю 4

Динаміка рівнів наявності творчого потенціалу, розвитку творчої уяви в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту (за проєктивною методикою «Неіснуюча тварина» М. Дукаревич)

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	27	19,9	30	22,1	+2,2	25	16,9	46	31,1	+14,2
Середній	82	60,2	87	64,0	+3,8	98	66,2	102	68,9	+2,7
Низький	27	19,9	19	13,9	–6,0	25	16,9	0	0	–16,9

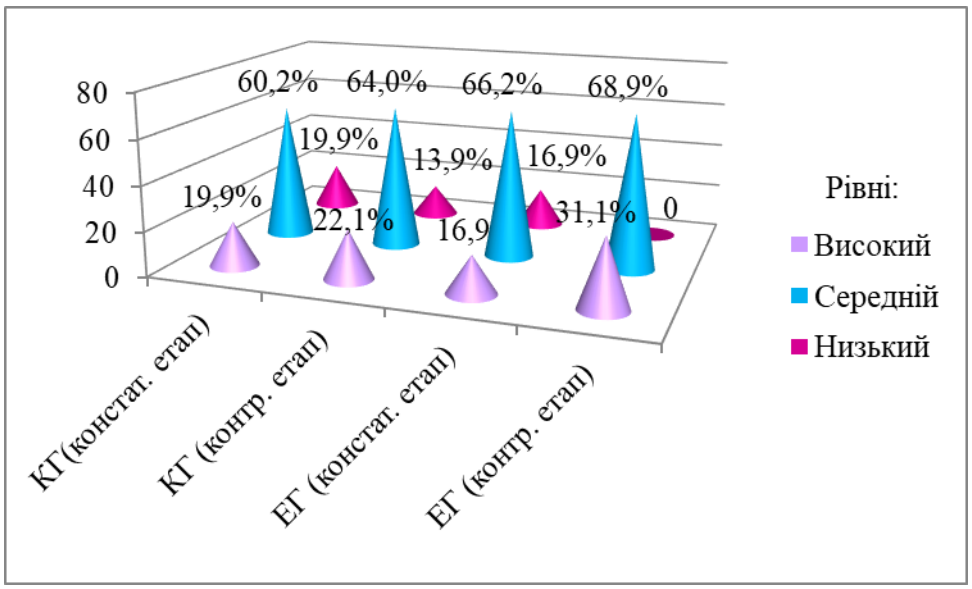

Додаток Ю 5

Динаміка рівнів наявності творчого потенціалу в учнів КГ і ЕГ під час контрольного етапу експерименту (за ігровим завданням «Золоті руки» Л. Дерев'янко, проєктивною методикою «Неіснуюча тварина» М. Дукаревич)

Рівні	КГ (136)					ЕГ (148)				
	Етапи експериментального дослідження									
	Конст. етап		Контр. етап		Приріст	Конст. етап		Контр. етап		Приріст
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%	%
Високий	27	19,9	30	22,1	+2,2	30	20,3	49	33,1	+12,8
Середній	77	56,6	81	59,6	+3,0	91	61,5	99	66,9	+5,4
Низький	32	23,5	25	18,3	–5,2	27	18,2	0	0	–18,2

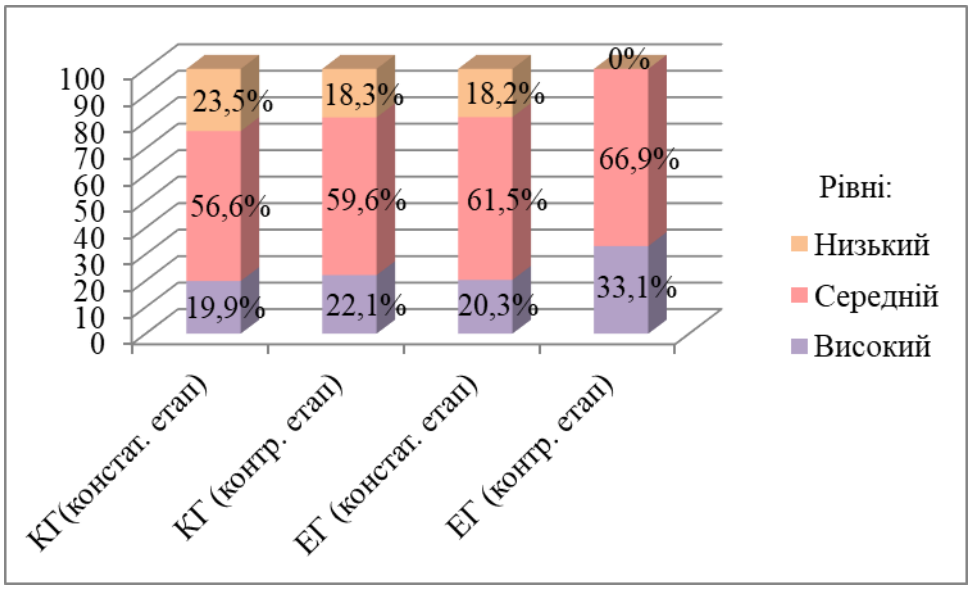

Додаток Я

Динаміка рівнів сформованості творчих умінь в учнів КГ і ЕГ (контрольний етап експерименту, в %)

Групи	Рівні сформованості творчих умінь	Компоненти								Результати І-го та ІІ-го зрізів	
		Мотиваційний		Когнітивний		Процесуальний		Результативний			
		І зріз	ІІ зріз	І зріз	ІІ зріз	І зріз	ІІ зріз	І зріз	ІІ зріз	І зріз	ІІ зріз
КГ (136 учнів)	Високий	23,5	27,9	14,7	18,4	17,6	20,6	25,0	27,9	20,2	23,7
	Середній	57,4	53,7	39,0	39,7	51,5	55,9	55,1	56,6	50,8	51,5
	Низький	19,1	18,4	46,3	41,9	30,9	23,5	19,9	15,5	29,0	24,8
ЕГ (148 учнів)	Високий	20,3	43,3	14,2	31,8	18,2	27,7	19,6	31,1	18,1	33,5
	Середній	49,3	41,2	36,5	47,3	52,7	64,9	59,5	63,5	49,5	54,2
	Низький	30,4	15,5	49,3	20,9	29,1	7,4	20,9	5,4	32,4	12,3

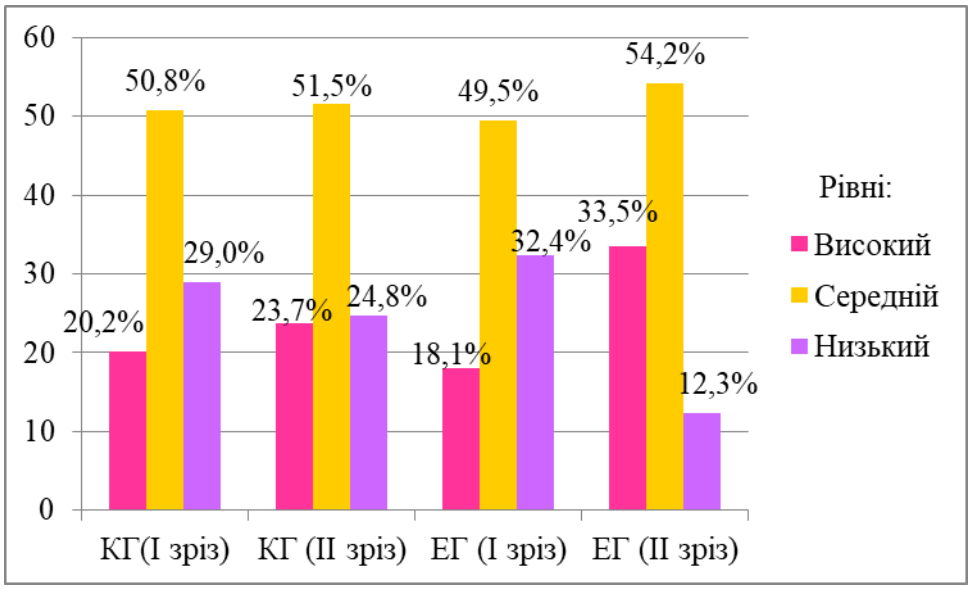

Додаток АА

Творчі роботи молодших школярів

Методика дослідження творчої уяви, фантазії «Незакінчений малюнок»

(за С. Бардою, Л. Московець)

Клас 2-Т

Методика «Незакінчений малюнок»

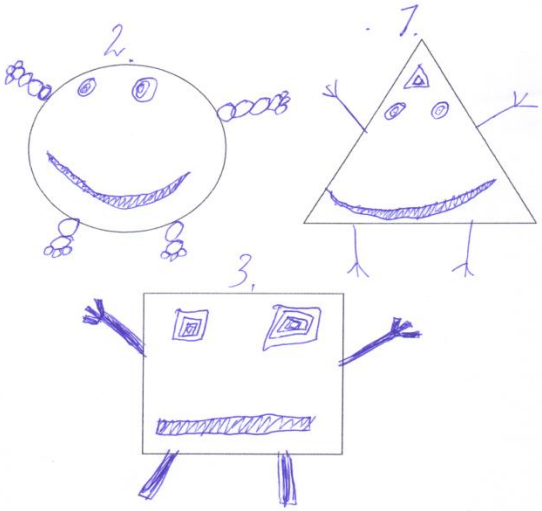

Назва Трикутняшки. 2. кругляшки. 3. квадратяшки. середній

Клас 2-Т

Методика «Незакінчений малюнок»

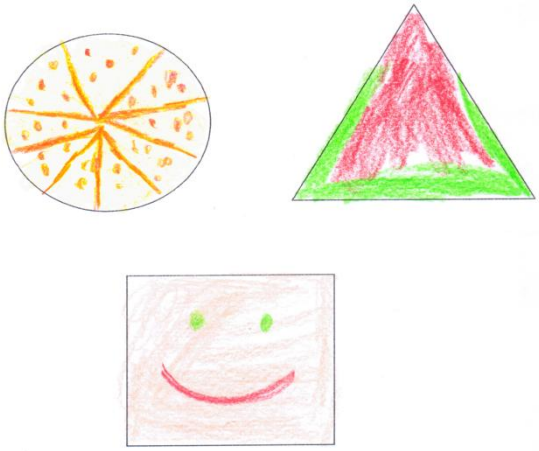

Назва Я і мій друг

Клас 2-Т.

Методика «Незакінчений малюнок»

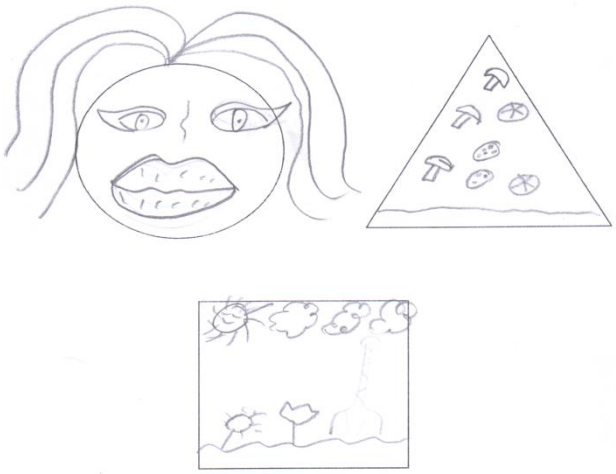

Назва Смайлики

Клас 2-Т

Методика «Незакінчений малюнок»

Назва Комп'ютер мрії

Високий

Клас 2-Г

Методика «Незакінчений малюнок»

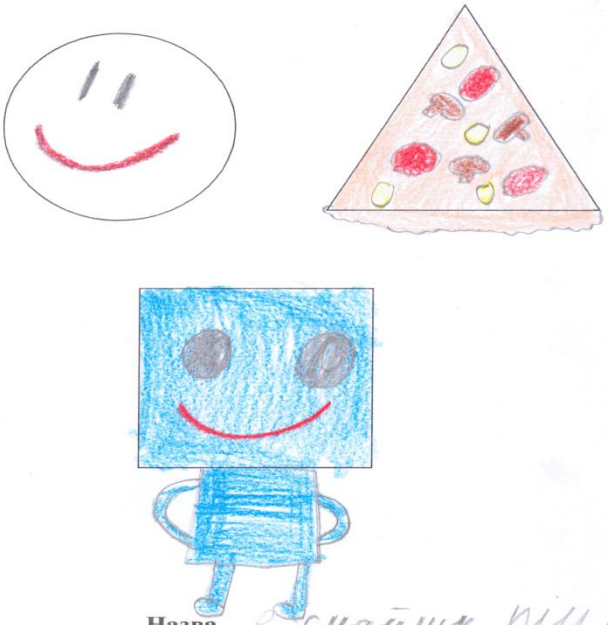

Назва смайлик, піца, робот Середній

Клас 2-Г

Методика «Незакінчений малюнок»

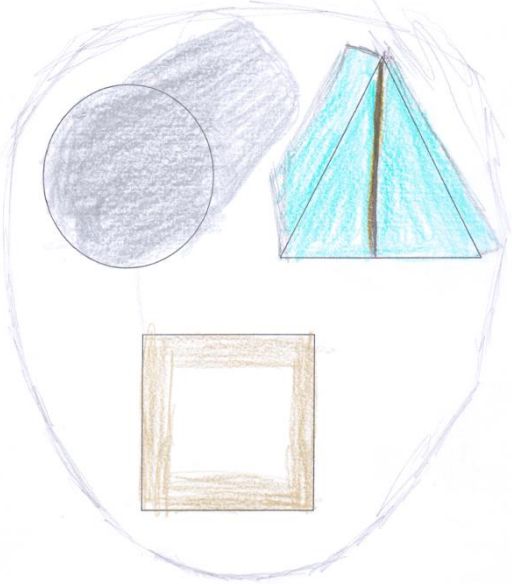

Назва Будинок і палатка

Високий

Клас 2-Г

Методика «Незакінчений малюнок»

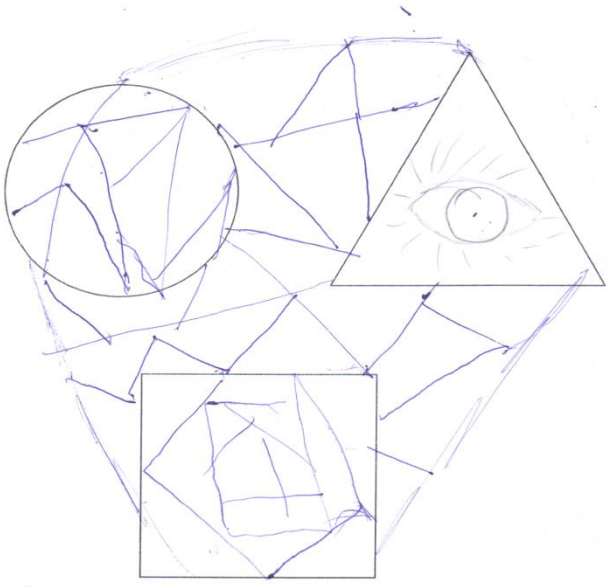

Назва не відомо

Високий

Клас 2-Г

Методика «Незакінчений малюнок»

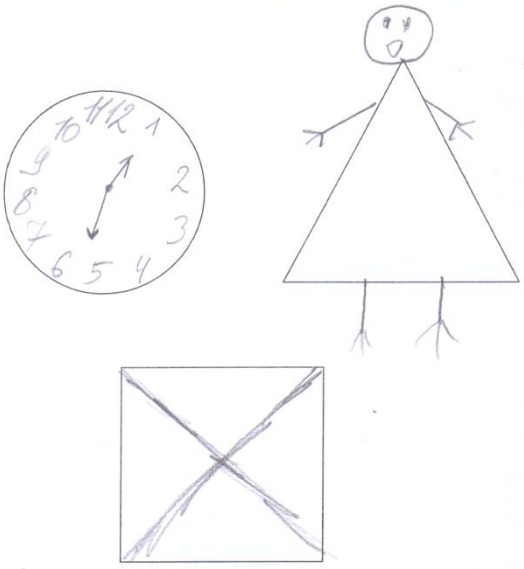

Назва годинник, людина, закрите коло. Середній

Клас 4-А

Методика «Незакінчений малюнок»

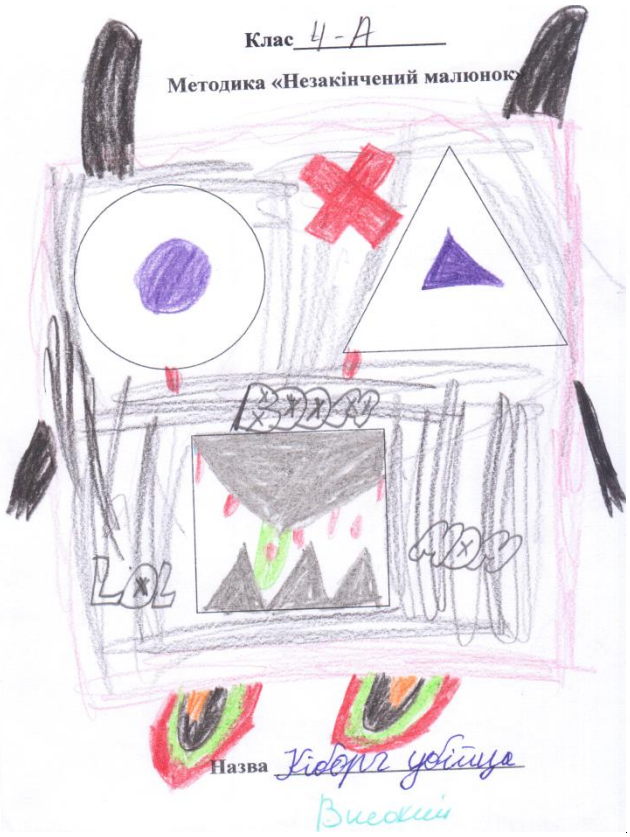

Назва Хідера убійця

Високий

Клас 4-Д

Методика «Незакінчений малюнок»

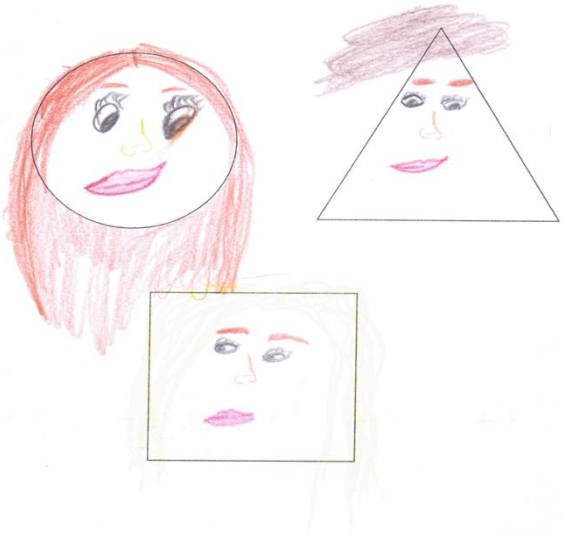

Назва Незвичайні друзі

Середній

Клас 4-Д

Методика «Незакінчений малюнок»

Назва КОКО

Високий

Клас 4-Д

Методика «Незакінчений малюнок»

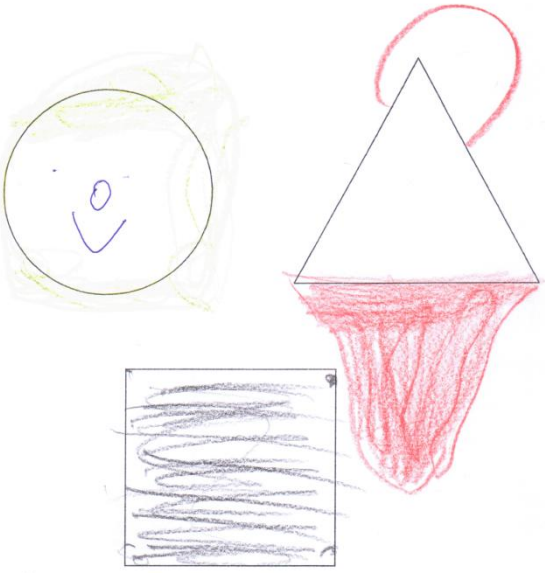

Назва Чоловік

Середній

Клас 4-Д

Методика «Незакінчений малюнок»

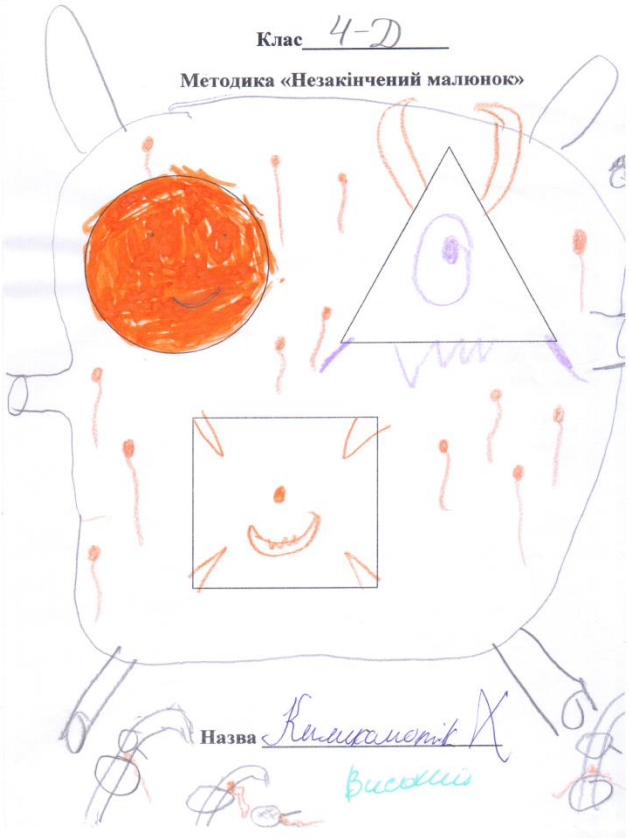

Назва Комахоїдний Х

Високий

Клас 4-В

Методика «Незакінчений малюнок»

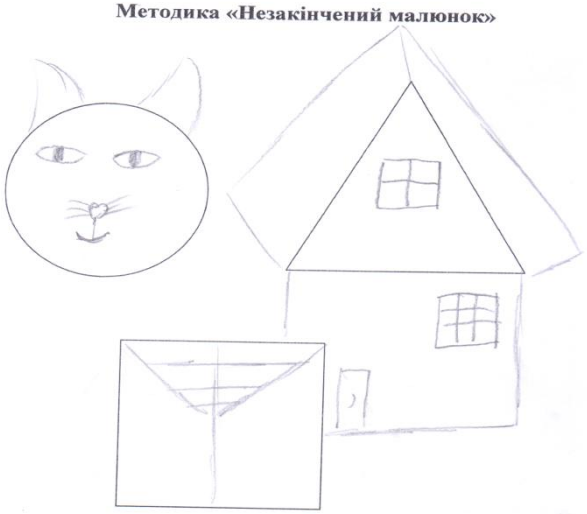

Назва кіт, дім, конверт

(Високий) Середній

Клас 4-Д

Методика «Незакінчений малюнок»

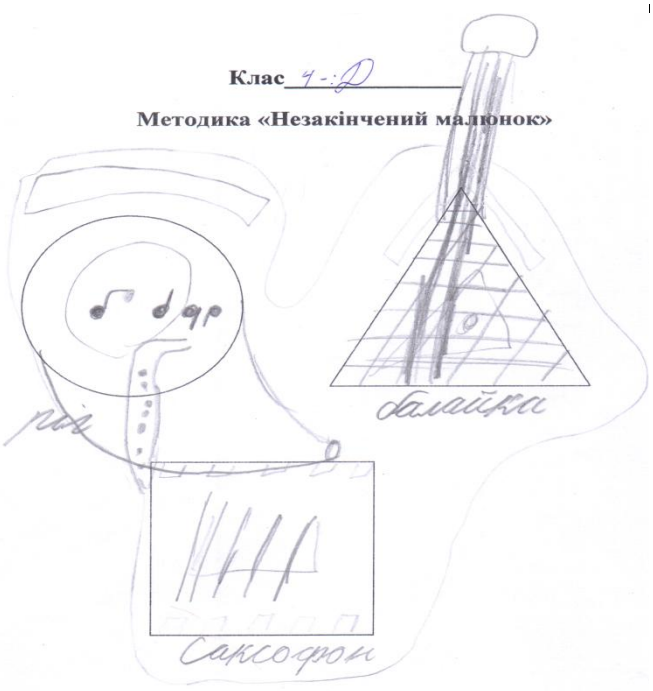

Назва Музичний світ

Середній

Клас 4-Б

Методика «Незакінчений малюнок»

Назва Новий рік

Методика «Три слова» (за Н. Карпенко)

Клас 2-А

Методика «Три слова»

Запропоновані слова: **дощ, собака, місяць**

6б. Одного разу пішов дощ і намочив
6б. собаку тому що він гавкав на місяць
6б. собака гуляв під місяцем і пішов
дощ. Собаці було сумно тому що був
темний місяць і з ним ніяк не можна
було порозмовляти і він захотів дощ.

6б. – високий

Клас 2-В

Методика «Три слова»

Запропоновані слова: **дощ, собака, місяць**

Ми гуляли з собачкою вийшли ну
3б. на місяць потім нас застав дощ
і ми пропали і пішли додому. Я хуляю з сестрою і малою
вийші із собачкою ну місяць в хму
рі і нас застав дощ і ми про-
пали і пішли додому.

3б. – середній

Клас 2-Б

Методика «Три слова»

Запропоновані слова: **дощ, собака, місяць**

Ніч Я гуля подругою і пішов дощ. Ми
намокли під дощем. І ми під дождем побі-
ли до мене до дому. Бу Дощ ішов довго
ми грали з подругою в мене дома в
кількістю, при напалі тері.
Я моя собакою гуляли на вулиці
була тепла погода. Була темна ніч
світив повний місяць. На вулиці бу-
ло не дуже холодно, но дуже красива

0б. – низький

Клас 2-Б

Методика «Три слова»

Запропоновані слова: **дощ, собака, місяць**

Дощ ллється собаки плачуть, а як сонце стане радість настає і тепло на душі стає. Собаки бігають кожен день і не знає де їжі взяти. Місяць світить ночі та освітлює планету та це не планета але світить.

0 б. – низький

Клас 4-В

Методика «Три слова»

Запропоновані слова: **дощ, собака, місяць**

5 б. Я гуляв з своєю собакою під місячним сяйвом, аж раптом начався дощ і ми пішли додому.

4 б. Мій друган грались футбо під місяцем, а потім він пішов додому взяти собаку, аж раптам начався дощ і він пішов додому

5 б. – високий

Клас 4-Б

Методика «Три слова»

Запропоновані слова: **дощ, собака, місяць**

6 б. Місяць на небі дивився через дощ на собаку. 6 б. Моя собака гуляла в дощ та впала в калюжу і дивилась на місяць. 3 б. У мене є тут ілюстрації: дощ, собака і місяць.

5 б. – високий

Методика «Незвичне використання» (за С. Бардою, Л. Московець)

Клас 2-В.

Методика «Незвичне використання»

Ідеї використання сірника:1. клеїти машину з сірника;
2. а стіпрати сірник;
3. робити аплікацію;
4. писати сірниками;
5. робити костюр;
6. отоплювати квартиру;
7. тушити пожар.

Середній

Клас 2-В.

Методика «Незвичне використання»

Ідеї використання сірника:1. Розпалювати багаття;
2. Коли темно можна запалити сірник;
3. коли холодно можна запалити; сірник
4. Можна зробити аплікацію;
5. Можна зробити загадку;
6. ;
7. .

Середній

Клас 2-В.

Методика «Незвичне використання»

Ідеї використання сірника:1. Варити сірники в каструлі;
2. Купатися у ванній з сірниками;
3. Загартовувати чай з сірників;
4. їсти сірники;
5. Зробити лижі з сірників;
6. Писати сірниками;
7. Жарити сірники.

Середній

Клас 4-D

Методика «Незвичне використання»

Ідеї використання сірника: 1. Можна сірниками чистити вуха;
2. Складати різні фігури;
3. Запалювати вогонь;
4. Можна робити поробки;
5. Можна зробити ляльку;
6. Можна зробити будинок для птахів;
7. .

середній

Клас 4-D

Методика «Незвичне використання»

Ідеї використання сірника: 1. можна робити поробки;
2. можна з 1 сірника зробити 1000; 1 великий
3. можна зробити дім для іграшок
4. можна зробити ляльку;
5. ;
6. ;
7. Низький.

Клас 4-D Мельника Іллі

Методика «Незвичне використання»

Ідеї використання сірника: 1. Можна робити головоломки;
2. Зробити фігурку і підписати її;
3. Використовувати як конструкто
4. Зробити дім для хом'яка;
5. Зробити підзорну трубу;
6. ;
7. середній.

Гра «Золоті руки» (за Л. Дерев'янко)

– Що можна незвичайне зробити з дерева?

стічку, олівець, мисник, туалет, , нарту, двер.
вазу, чашку, стілцуо, окно.

10 – високий

Гра «Золоті руки»

– Що можна незвичайне зробити з дерева?

Можна зробити з дерева іграшку, драбину, стільчик, листок, ленал, олівець, ліжо.

7 – середній

Гра «Золоті руки»

– Що можна незвичайне зробити з дерева?

Х іграшки, паркуктар, дерев'яний меч, лук дерев'яний, дерев'яний пол.

5 – середній

Гра «Золоті руки»

– Що можна незвичайне зробити з дерева?

Дошку, деткомбінатку, бумагу, олівці, умівальник, ліжко.

6 – середній

Клас 4-Д

Гра «Золоті руки»

– Що можна незвичайне зробити з дерева?

1. Сірник
2. Бумагу
3. іграшки
4. Будку
5. Музичний інструмент.

5-середній

Колібабчука Павла

Клас 4-Д

Гра «Золоті руки» Мельника Іллі

– Що можна незвичайне зробити з дерева?

Дім, іграшку, забор, брало рицарів, меч, топор, музичний інструмент

7 – середній

Сірника Артема

Клас 4-Д

Гра «Золоті руки»

– Що можна незвичайне зробити з дерева?

З дерева можна зробити сірники, ліжко, стіл, стільець, парту, дошку, паркет, олівець, лінійку.

9 – високий

Гра «Золоті руки»

– Що можна незвичайне зробити з дерева?

сірники, статуя, тілівізор, медаль, бумага; Книга, батарея, дерево.

8 – високій

Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» (за М. Дукаревич)

Клас 2-А

Проективна методика «Неіснуюча тварина» (М. Дукаревич)

Ім'я тварини єдиноріг

– Що вона їсть? кристали

– Де живе? в казковому лісі

– Чим вона зазвичай займається? грає з друзями

– Що полюбляє робити найбільше? літати

– Що вона найдужче не любить? коли її дратують

– Вона живе сама чи разом із кимось? з принцесою

– Чи є в неї друзі? Хто вони? Чи є в неї вороги? Хто? Чому вони її вороги? Чи є щось таке, чого вона боїться, чи вона взагалі нічого не боїться? в неї є багато друзів тому що вона мила та добра. ворогів вона не має, бо всі мріють з нею дружити. вона боїться самотності

– Якого вона розміру? Казкового.

Дорохса Андрія

Клас 2-А

Проективна методика «Неіснуюча тварина» (М. Дукаревич)

Ім'я тварини Кай

– Що вона їсть? Рибу.

– Де живе? Він живе у затишній печері.

– Чим вона зазвичай займається? Обожнює літати.

– Що полюбляє робити найбільше? Він полюбляє гуляти з господарем

– Що вона найдужче не любить? Він не любить гострого перцю.

– Вона живе сама чи разом із кимось? Він живе з господарем.

– Чи є в неї друзі? Хто вони? Чи є в неї вороги? Хто? Чому вони її вороги? Чи є щось таке, чого вона боїться, чи вона взагалі нічого не боїться? Так, звісно, у нього є друзі, це орел Сашко і лев Зангара, ворогів у нього не має, він нічого не боїться, він дуже сміливий.

– Якого вона розміру? Його ріст 6 метрів.

Клас 2-В

Проективна методика «Неіснуюча тварина» (М. Дукаревич)

Ім'я тварини Ліндельоф.

– Що вона їсть? Листя з дерев.

– Де живе? У лісі.

– Чим вона зазвичай займається? Гуляє.

– Що полюбляє робити найбільше? Грати в ігри.

– Що вона найдужче не любить? Коли дуже шумно.

– Вона живе сама чи разом із кимось? Сама.

– Чи є в неї друзі? Хто вони? Чи є в неї вороги? Хто? Чому вони її вороги? Чи є щось таке, чого вона боїться, чи вона взагалі нічого не боїться? Так є друзі. Це – те продактилі. Є вороги, тримерапотоси. Вони її вороги бо нападають. Вона нічого не боїться.

– Якого вона розміру? За розміром вона як двоповерховий будинок.

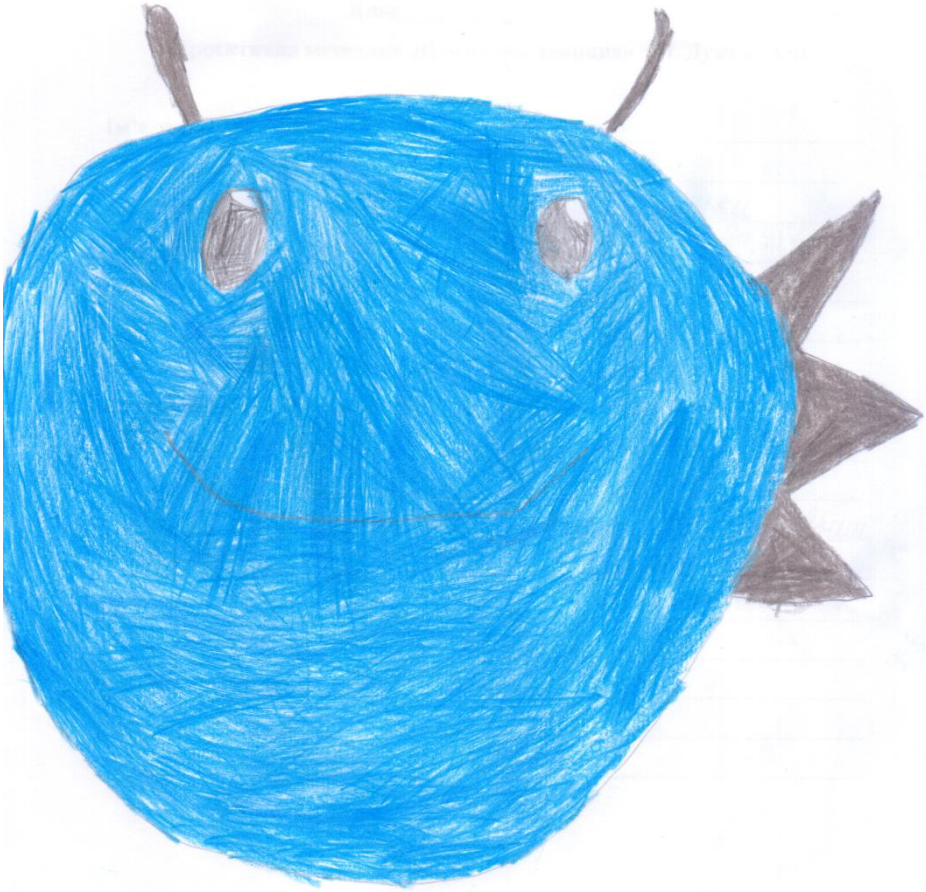

Клас 2-А

Проективна методика «Неіснуюча тварина» (М. Дукаревич)

Ім'я тварини Тоша

– Що вона їсть? Бісмини

– Де живе? В кімнаті, в квартирі, в будинку.

– Чим вона зазвичай займається? Грається, стрибає

– Що полюбляє робити найбільше? Гуляти

– Що вона найдужче не любить? Сидіти на місці

– Вона живе сама чи разом із кимось? З сестричкою

– Чи є в неї друзі? Хто вони? Чи є в неї вороги? Хто? Чому вони її вороги? Чи є щось таке, чого вона боїться, чи вона взагалі нічого не боїться? В Тоші друзів є багато, а ворогів – немає. Тоша дуже відважний, хоробрий і позитивний, тому нікого не боїться, і нічого.

– Якого вона розміру? 30–40 см.

Клас 4-Б

Проективна методика «Неіснуюча тварина» (М. Дукаревич)

Ім'я тварини Алозавр

– Що вона їсть? м'ясо

– Де живе? Вночері

– Чим вона зазвичай займається? Полює

– Що полюбляє робити найбільше? Жахати

– Що вона найдужче не любить? Купатись у воді

– Вона живе сама чи разом із кимось? сама

– Чи є в неї друзі? Хто вони? Чи є в неї вороги? Хто? Чому вони її вороги? Чи є щось таке, чого вона боїться, чи вона взагалі нічого не боїться? друзів немає, ворогів немає. Це великий хижак він нічого не боїться.

– Якого вона розміру? Довжина 6 м. висота 4 м.

Клас 4-Б

Проективна методика «Неіснуюча тварина» (М. Дукаревич)

Ім'я тварини Пончик

– Що вона їсть? райдугу

– Де живе? На хмаринках

– Чим вона зазвичай займається? збирає квіти

– Що полюбляє робити найбільше? сміятися

– Що вона найдужче не любить? шуми

– Вона живе сама чи разом із кимось? вона живе з друзями.

– Чи є в неї друзі? Хто вони? Чи є в неї вороги? Хто? Чому вони її вороги? Чи є щось таке, чого вона боїться, чи вона взагалі нічого не боїться?

я її подружка. Вней немає ворогів. Вона боїться пауків.

– Якого вона розміру? вона середнього розміру.

Клас 4-Б

Проективна методика «Неіснуюча тварина» (М. Дукаревич)

Ім'я тварини Єдинорігна коза

– Що вона їсть? Листя з смалою.

– Де живе? У печері.

– Чим вона зазвичай займається? Полює у лісі.

– Що полюбляє робити найбільше? їсти.

– Що вона найдужче не любить? Тварин у лісі.

– Вона живе сама чи разом із кимось? Сама.

– Чи є в неї друзі? Хто вони? Чи є в неї вороги? Хто? Чому вони її вороги? Чи є щось таке, чого вона боїться, чи вона взагалі нічого не боїться?

Вона боїться котів і комах, собак, риб. А її вороги, кажани. У неї є друг, метелик

– Якого вона розміру? 12 см. широка і велика.

Клас 4-А Давидова Я.

Проективна методика «Неіснуюча тварина» (М. Дукаревич)

Ім'я тварини Левозмія

– Що вона їсть? Мясо

– Де живе? В печері

– Чим вона зазвичай займається? Полює

– Що полюбляє робити найбільше? Срати

– Що вона найдужче не любить? Купатися

– Вона живе сама чи разом із кимось? Сама

– Чи є в неї друзі? Хто вони? Чи є в неї вороги? Хто? Чому вони її вороги? Чи є щось таке, чого вона боїться, чи вона взагалі нічого не боїться? Друзів не має. Вороги є, Шакали бо вони на неї нападають. Нічого не боїться.

– Якого вона розміру? Велика, 200 кг, 2 м.

Клас 4-Д

Проективна методика «Неіснуюча тварина» (М. Дукаревич)

Ім'я тварини Пінкі

– Що вона їсть? Вона їсть траву

– Де живе? Вона живе на острові єдинорогів.

– Чим вона зазвичай займається? Вона віддає накази.

– Що полюбляє робити найбільше? Вона найбільше любить відпо чивати

– Що вона найдужче не любить? Вона не любить читати книги

– Вона живе сама чи разом із кимось? Вона живе з її чоловіком

– Чи є в неї друзі? Хто вони? Чи є в неї вороги? Хто? Чому вони її вороги? Чи є щось таке, чого вона боїться, чи вона взагалі нічого не боїться? В неї є багато друзів єдинорогів. Ні в неї немає ворогів вона взагалі нічого не боїться

– Якого вона розміру? Вона дуже висока

Клас 4-Д

Проективна методика «Неіснуюча тварина» (М. Дукаревич)

Ім'я тварини Варселина.

– Що вона їсть? Фіалки, підсніжники.

– Де живе? У джунглях.

– Чим вона зазвичай займається? літає над лісами.

– Що полюбляє робити найбільше? їсти.

– Що вона найдужче не любить? Других тварин боїться.

– Вона живе сама чи разом із кимось? З родиною

– Чи є в неї друзі? Хто вони? Чи є в неї вороги? Хто? Чому вони її вороги? Чи є щось таке, чого вона боїться, чи вона взагалі нічого не боїться? Вона боїться вовків, бродячої породи як і вона, вороги зайці, тому що вони можуть її з'їсти.

– Якого вона розміру? Вона велика 60 метрів народжується 30 м.

Додаток АБ

Відомості про апробацію та впровадження результатів наукового дослідження

Список публікацій здобувачки за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Бондар, Ю. В. (2020). Використання інтерактивних технологій кооперативного навчання на уроках математики в початковій школі. *Інноваційна педагогіка,* (21(І том)), 95-99. DOI: https://doi.org/10.32843/2663- 6085/2019.21.1-20

Бондар, Ю. В. (2020). Формування творчої активності молодших школярів засобами інтерактивних технологій. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер.: Педагогіка і психологія*, (61), 9-13. DOI: https://doi.org/10.31652/2415-7872-2020-61-9-13

Бондар, Ю. В. (2020). Використання творчих завдань під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, (70(І том)), 95-99. DOI: https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-1.17

Бондар, Ю. В. (2020). Розвиток творчих умінь молодших школярів з особливими освітніми потребами з використанням інтерактивних технологій. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота*, (1(46)), 18-21. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2020.46.18-21

Бондар, Ю. В. (2020). Педагогічні умови формування творчих умінь в учнів початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного

університету імені Івана Франка. Дрогобич, (34(I том)), 220-225. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-1-35

Бондар, Ю. В. (2020). Модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій. *Area Nauki*, (1(7), 5-13. Режим доступу: http://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6346/Bondar_Yulia_Volodymyrivna.PDF?sequence=1&isAllowed=y ;

Бондарь, Ю. В. (2020). Категориальное разграничение понятий «интерактивная технология» и «интерактивный метод обучения». *KELM: Knowledge, Education, Law, Management*, (4(32)1 volume))), 8-13. DOI: https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.1.2

Бондар, Ю.В. (2021). Діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості творчих умінь молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*: наук. зб. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань, (2(6)), 35-41. DOI: https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.247517

Бондар, Ю. В. (2022). Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих умінь молодших школярів. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, (17(I том)), 166-182. DOI: https://doi.org/10.31865/2414-9292.17.2022.259985

Бондар, Ю. В., & Сорока, О. В. (2022). Результати діагностики мотиваційного компоненту творчих умінь молодших школярів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, (64), 41-50. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-64-41-50

Demchenko, O., Bondar, Y., Shykyrynska, O., Komarivska, N., Lyubchak, L., Stakhova, I., & Dabizha, L. (2022). Development of youth's creative abilities schoolchildren by BYOD technology. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference May 27th-28th,* (I volume), 341-350. DOI:

https://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6892 *(автор. внесок – 0,08 друк. аркуша).*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

Бондар, Ю. В. (2019). Використання інтерактивних технологій в освітньому процесі початкової школи. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти:* зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Бердянськ, 23-24 жовт. 2019 р.). Бердянськ, 229-233. Режим доступу: https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/Zbirnyk-naukovykh-statey-do-druku-1.pdf

Бондар, Ю. В. (2019). Розвиток творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку на уроках української мови. *Гуманітарний корпус*: зб. наук. стат. з актуал. пробл. філософії, культурології, психології, педагогіки та історії (м. Київ, 8 листоп. 2019 р.). Вінниця : ТОВ «Твори», (29), 10-12. Режим доступу: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27948/gum_29%20%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=10

Бондар, Ю. В. (2019). Інтерактивна гра як інструмент розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Наука та інновації – 2019: теорія, методологія та практика:* матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя, 6 груд. 2019 р.). Запоріжжя : МЦНД, (ІІІ том), 115-117. EOI 10.11232/06.12.2019.v3.10 Режим доступу: https://ojs.ukrlogos.in.ua/files/journals/4/issues/75/public/75-288-PB.pdf#page=116

Бондар, Ю. В. (2019). Інтерактивні технології колективно-групового навчання як засіб творчого розвитку молодших школярів. *Problems and prospects of implementation of innovative research results:* collection of scientific papers «ΛΌГОΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Valletta Republic of Malta, December 13. 2019). Valletta Republic of Malta : European Scientific Platform NGO, (3), 48-50. DOI: https://doi.org/10.36074/13.12.2019.v3.05

Бондар, Ю. В. (2020). Розвиток творчої особистості молодшого школяра з використанням дискусійних інтерактивних технологій навчання. *Wielokierunkowosc Jako Gwarancja Postępu Naukowego*: kolekcja prac naukowych «ΛΌΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (Warszawa, Polska, 21 lutego 2020). Warszawa, Polska : Europejska platforma naukowa, (II tom), 136-138. DOI: https://doi.org/10.36074/21.02.2020.v2.48

Бондар, Ю. В. (2020). Аксіологічний підхід у формуванні творчої особистості молодшого школяра. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз і практичний досвід:* зб. тез доп. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 18-19 черв. 2020 р.). Тернопіль : Вектор, 117-119. Режим доступу: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16217/1/54_Yuliia_BONDAR.pdf

Бондар, Ю. В. (2020). Методичні аспекти впровадження інтерактивних технологій у підготовку майбутніх учителів початкової школи. *Електронний збірник Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 10-12 листоп. 2020 р.). [Електронний ресурс]. Запоріжжя : КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти», (5(42)). Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/19rfvt0uBTapfoJCBECXAMedfnq2cFvIb/view

Бондар, Ю. В. (2021). Розвиток творчої обдарованості молодших школярів засобами інтерактивної гри з елементами театралізації. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*: тези доп. V Міжнар. наук.-практ. Інтерн.-конф. (м. Вінниця, 22-23 квіт. 2021 р.). Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 439-442. Режим доступу: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35878/1/2021_Starosta%20V_

%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%20%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%92%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F%20%D1%81_316-320.pdf#page=439

Бондар, Ю. В. (2021). Творча діяльність як засіб розвитку soft skills обдарованих дітей. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами*: тези доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. уч. (м. Вінниця, 17-18 листоп. 2021 р.). Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 221-224. Режим доступу: https://sites.google.com/vspu.edu.ua/conference-inclusive-education/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97

Бондарь, Ю. В. (2022). Особенности проведения интерактивного урока в начальной школе. *Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices*: Materials of the Monthly International Scientific and Practical Conference (Tallinn , March 31 – April 1 2022). Tallinn : Teadmus OÜ, 174-177. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://teadmus.org/main-publications/pb-11

Василюк, А. В., Бондар, Ю. В., & Хіля, А. В. (2020). Педагогічні технології інклюзивного навчання : навчально-методичний посібник для студ. закладів вищ. пед. освіти. Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 168. Режим доступу: http://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/6348/1/Vasilyuk%20A.V.%2C%20Bondar%20Y.V.%2C%20Hilya%20A.V..pdf *(автор. внесок – 3 друк. аркуша).*

ДО ВМР
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ВІННИЦЬКА ПОЧАТКОВА ШКОЛА № 5»
вул. Б. Ступки, 18, м. Вінниця, Вінницька область, Вінницький район, 21032 Тел. (0432) 66-46-18,
E-mail: super.sch5@ukr.net, код ЄДРПОУ 26176222

03.06.2022 № 02-18/180

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ю. В. Бондар на тему: «Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій», що представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)
за спеціальністю 013 Початкова освіта

Протягом 2020–2022 рр. результати дисертаційного дослідження Бондар Юлії Володимирівни на тему: **«Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій»** набули практичного застосування в освітньому процесі комунального закладу «Вінницька початкова школа № 5».

Суттєві вагомі результати отримано від впровадження авторської вибіркової дисципліни «Розвиток творчих умінь» для учнів 2–4 класів, яка сприяла не лише засвоєнню мистецтвознавчих знань, прийомів творчої діяльності, а й формуванню мотивації до різних видів творчості, вдосконаленню та розвитку комплексу творчих умінь (синтезувати, аналізувати, комбінувати та моделювати, порівнювати, перетворювати, доповнювати, уявляти і прогнозувати, продукувати нестандартні ідеї, переносити знання в нову ситуацію, визначати проблеми та знаходити шляхи їх розв'язання, фантазувати, створювати власні продукти творчої діяльності, співпрацювати, доводити та спростовувати власну думку). Запропоновані та впровадженні в освітній процес 2–4 класів початкової школи організаційні форми (парна, групова, колективна, колективно-групова; різні типи уроків: уроки-турніри, уроки-винаходи, уроки-ігри, уроки-аукціони, уроки-обміну інформацією, уроки-загадки, уроки-конференції, уроки-диспути, уроки-огляди знань, уроки-рольові ігри), методи (пояснювально-ілюстративний, евристичний, дослідницький, інтерактивні), визнані ефективними та такими, що позитивно вплинули на формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку.

Зокрема, вчителі початкових класів в освітньому процесі використовували авторське діагностичне портфоліо, що передбачало анкети, тести, проєктивні методики, для визначення рівня творчого розвитку молодших школярів на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Отримані результати дослідницько-експериментальної роботи дають підстави стверджувати, що розроблена автором модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій має наукове та практичне значення і може бути запропонована для використання в школах І ступеня.

Результати дослідження розглянуто на засіданні педагогічної ради (протокол №9 від 03 червня 2022 року).

Директор Наталія КУЧМА

ДО ВМР
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ВІННИЦЬКИЙ ЛІЦЕЙ № 8»
(КЗ «ВЛ № 8»)

вулиця В. Винниченка, будинок 28, м. Вінниця, Вінницький район, Вінницька область, 21009, тел. (0432) 61-29-01 **e-mail: sch8@galaxy.vn.ua**

Код ЄДРПОУ 26235410

21.06.2022 № 165 На № _____від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Ю. В. Бондар на тему: «ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ», що представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 013 Початкова освіта

Протягом 2020–2022 рр. результати дисертаційного дослідження Ю. В. Бондар були впроваджені в освітній процес комунального закладу «Вінницький ліцей № 8». Обґрунтовані педагогічні умови та розроблена авторкою модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій пройшли практичну апробацію в 2–4 класах ліцею.

Вважаємо вагомим доробком у теорію і практику підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання інтерактивних технологій у роботі з дітьми із особливими освітніми потребами, створений авторкою навчально-методичний посібник «Педагогічні технології інклюзивного навчання», в якому представлено сучасні технології корекційно-розвивального навчання, що допоможуть оптимізувати навчальний процес в інклюзивних класах початкової школи. Також варто відзначити інноваційно-дослідницький характер авторської вибіркової навчальної дисципліни «Розвиток творчих умінь».

Зазначимо, що вчителі, які брали участь в організації та проведенні експериментального дослідження, наголосили на суттєвому підвищенні всіх компонентів та критеріїв сформованості творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку. Одержані результати дають змогу зробити висновок про дієвість та результативність розробленої авторської моделі та змістово-процесуального забезпечення формування творчих умінь в молодших школярів з використанням інтерактивних технологій. Результати дослідження розглянуто на засіданні педагогічної ради комунального закладу «Вінницький ліцей № 8» (Протокол №11, від 06.06.2022 року).

Директор Наталія ПІДЛІСНА

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ

пл. Народна, 4, м. Ужгород, 88008, тел.: (0312) 63-02-67; факс 61-30-93,
e-mail: depon@carpathia.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 44216778

від 20.05.2022 № 01-17/341 На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Ю.В. Бондар на тему: «Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій», що представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 013 Початкова освіта

Упродовж 2020-2022 рр. на всіх етапах експериментально-дослідницької роботи, яка здійснювалася з теми **«Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій»** Ю.В. Бондар активно, творчо співпрацювала із департаментом освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної військової адміністрації.

Дисертантка детально ознайомила вчителів початкових класів із досліджуваною проблемою, здійснила її теоретичний аналіз, проаналізувала сучасний стан організації освітнього процесу в закладах освіти, виокремивши основні суперечності, які потребують результативного розв'язання. Проведено констатувальний етап експерименту, що передбачав дослідження вихідного рівня сформованості творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку.

Упродовж 2020–2022 рр. було проведено формувальний експеримент, апробовано педагогічні умови та розроблену авторську модель формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій, для визначення їхньої ефективності; здійснено якісний і кількісний аналіз та узагальнення результатів експериментального дослідження, які засвідчили суттєве зростання показників у формуванні всіх компонентів творчих умінь в експериментальній групі.

Позитивно оцінюємо розроблену аспіранткою систему творчих завдань із використанням інтерактивних технологій, що сприяла не лише формуванню творчих умінь учнів молодшого шкільного віку, а й мотивувала та зацікавлювала до активної творчо-пізнавальної діяльності, всебічно й гармонійно розвивала кожного школяра.

Виокремлені Ю. В. Бондар педагогічні умови формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку стали своєрідним підґрунтям для вчителів закладів загальної середньої освіти під час проєктування освітнього процесу.

Дисертаційне дослідження Ю. В. Бондар з теми «Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій» є актуальним, має наукову новизну та практичне значення, а запропонований комплекс додатків (планів-конспектів уроків з різних навчальних дисциплін із використанням інтерактивних технологій, творчих завдань), сприятиме формуванню творчих умінь молодших школярів та може бути використаний учителями-практиками у професійній діяльності.

Директор департаменту **Мар'яна МАРУСИНЕЦЬ**

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ МОЛОДІ ТА СПОРТУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОДА
пл Народна 4 м Ужгород, 88008

Підпис Мар'яни Марусинець завіряю
гол. спеціаліст Лучкович

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
вул. Грушевського, 8, м. Тернопіль, 46021, тел.: (0352) 52-23-53, факс: 25-27-28,
E-mail: uon.toda@edu.te.gov.ua, Web: http://oblosvita.te.gov.ua Код згідно з ЄДРПОУ 02145903

від 21.06.2022 №04-24/1197-99 На № _____ від _____

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ю. В. Бондар на тему: „Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій", що представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)
за спеціальністю 013 Початкова освіта

Упродовж 2020–2022 рр. в освітній процес закладів обласного підпорядкування управління освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації впроваджувалися результати дисертаційного дослідження аспірантки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Ю. В. Бондар, на тему **„Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій"**.

Варто відзначити ґрунтовне дослідження здобувачем окресленої проблеми, в межах якої здійснювався науковий пошук та розробка педагогічних умов, моделі, змістово-процесуального забезпечення, дидактичних аспектів формування в учнів молодшого шкільного віку творчих умінь з використанням інтерактивних технологій.

Під час навчання в початкових класах закладів обласного підпорядкування впроваджувалися такі педагогічні умови формування творчих умінь молодших школярів: забезпечення дотримання етапності у формуванні творчих умінь молодших школярів; залучення учнів до пошукової та дослідницької діяльності; використання особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів з метою формування творчих умінь; організація та керівництво вчителем інтерактивною навчальною діяльністю молодших школярів; комплексне застосування системи завдань розвивального, творчого, проблемного характеру під час кооперативного, колективно-групового навчання; спонукання учнів до творчого самовдосконалення та самовираження; організація навчального простору.

Особливу увагу вчителів-практиків було звернуто на запропонований аспіранткою комплекс планів-конспектів уроків з різних навчальних предметів із використанням інтерактивних технологій, які суттєво допомогли під час проєктування навчальної діяльності та сприяли формуванню і розвитку творчих умінь у молодших школярів. Напрацьований матеріал використовувався вчителями-практикам для вдосконалення освітнього процесу в Новій українській школі.

Начальник управління освіти і науки
обласної військової адміністрації **Ольга ХОМА**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 616-620, факс (0432) 612-812, E-mail: info@vspu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125094

06.06.2022р № 06/14 на №

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Ю. В. Бондар на тему: «Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій», що представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 013 Початкова освіта

Упродовж 2020-2022 рр. результати дисертаційного дослідження Бондар Юлії Володимирівни на тему: «**Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій**» набули практичного застосування в процесі професійної підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта» факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Позитивні результати отримано від впровадження системи творчих завдань під час вивчення дисциплін: «Історія педагогіки», «Робота з обдарованими дітьми в розвивальному просторі закладу освіти», які сприяли не лише засвоєнню студентами теоретичних знань, удосконаленню практичних умінь і навичок, а й творчому, всебічному розвитку кожного здобувача вищої освіти. Розроблені та апробовані в процесі практичної підготовки інтерактивні технології визнані ефективними та такими, що позитивно вплинули на формування готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку. Зокрема, студенти спеціальності «Початкова освіта» під час проходження педагогічної практики використовували діагностичне портфоліо для з'ясування рівня творчого розвитку молодших школярів.

Запропоноване навчально-методичне забезпечення до курсів: «Історія педагогіки», «Робота з обдарованими дітьми в розвивальному просторі закладу освіти» (комплекс практичних занять, творчих завдань, завдань для педагогічної практики) сприяло формуванню у студентів спеціальності «Початкова освіта» вмінь, необхідних для формування та розвитку творчих умінь молодших школярів.

Результати дослідження розглянуто на засіданні кафедри початкової освіти (протокол № 17 від 03 червня 2022 року).

Проректор з наукової роботи,
доктор педагогічних наук, професор Алла КОЛОМІЄЦЬ

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського * Міністерство освіти і науки України * Код 02125094

Євген Громов (0432) 61-80-72

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027,
тел. (0352)43-58-80, факс (0352)43-60-02
e-mail: info@tnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125544

UKRAINE
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TERNOPIL VOLODYMYR HNATIUK NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY
2 M. Kryvonosa st., Ternopil, 46027, Ukraine
tel. +38 0352 43 60 67, fax: +38 0352 43 60 02
e-mail: info@tnpu.edu.ua

Від "21" 06 2022 р. № 464-33/03 На № _____ від "_____" _____ 20___ р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Ю. В. Бондар на тему: «Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій», що представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 013 Початкова освіта

У Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка впродовж 2020–2022 рр. були апробовані результати дисертаційного дослідження Бондар Ю. В. на тему: «**Формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій**».

Матеріали окресленої проблематики Бондар Ю. В. впроваджувалися в процес організації науково-дослідної роботи студентів спеціальності «Початкова освіта» при написанні тез, статей, курсових, бакалаврських та магістерських робіт. Система творчих завдань була використана під час проходження педагогічної та інструктивно-методичної видів практики.

Досліджені дисертанткою особливості формування творчих умінь в учнів початкової школи з використанням інтерактивних технологій було використано під час проведення лекційних, практичних занять із курсів: «Інновації в сучасній початковій школі», «Педагогічні технології в початковій освіті». Результати дослідження заслуховувалися на науково-практичних семінарах кафедри протягом 2020–2022 рр.

Результати досліджень Ю. Бондар (модель формування творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку, педагогічні умови формування означених умінь молодших школярів) використовувалися під час виконання кафедральної наукової теми: Теоретико-методичні засади розвитку освітніх технологій у закладах дошкільної та початкової освіти (Номер державної реєстрації: 0120U105364), а також під час виконання завдань перспективного плану розвитку наукового напряму ТНПУ імені В. Гнатюка «Інновації в дошкільній та початковій освіті»

Результати дослідження розглянуто на засіданні кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти (протокол № 11 від 9 червня 2022 року).

Завідувач кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти _____ проф. Янкович О. І.

Перший проректор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка _____ проф. Терещук Г. В.